Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଟଲ୍‌ଷ୍ଟୟ: ଜୀବନୀ ଓ ଜୀବନଦର୍ଶନ

ଡକ୍ଟର ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର

ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

D 6616

DONATION

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଟଲଷ୍ଟୟ: ଜୀବନୀ ଓ ଜୀବନଦର୍ଶନ

D 6616

DONATION

"Forwarded Free of cost and with the compliments of the Department of Education, Govt. of India, New Delhi"

ଲେଖକ :

ପ୍ରଫେସର. ଡକ୍ଟର ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର

पुस्तकालय
गुरुकुल कांगड़ी विश्वविद्यालय

ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

TOLSTOY : JEEVANEE O' JEEVANA DARSANA

By Dr. Gopal Chandra Misra

Published by Grantha Mandir, Cuttack-2

Published in 1989

Price : Rs. 28.00

ପ୍ରକାଶ : ଅଭିରାମ ମହାପାତ୍ର

ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, ବିନୋଦବିହାରୀ, କଟକ-୨

ମୁଦ୍ରକ : ରଘୁନାଥ ସାହୁ

ସ୍ୱର ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ ୱାର୍କସ୍, କଟକ-୧

ପରିମାର୍ଜିତ ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ : ୧୯୮୯

ମୂଲ୍ୟ : ଟ ୨୮.୦୦

ସାଦା ବନ୍ଧେଇ ଟ ୨୫.୦୦

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

"Forwarded Free of cost and with the compliments of the Department of Education, Govt. of India, New Delhi"

ଉତ୍ସର୍ଗ

ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରତିଦିନ ଋଣବଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି
ବ୍ୟକ୍ତି, ପରିବାର, ସମାଜ—
ସେହିମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସମର୍ପିତ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସୂଚନା

ଆତ୍ମାର ପୀଡ଼ନ, ଦହନ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଯାହାଙ୍କର ଜୀବନ ଅସ୍ଥିର ହୋଇଉଠିଥିଲା, ଯେ ଚାହିଁଥିଲେ ଏହି ଜନ୍ମରେ ଆତ୍ମାର ମୁକ୍ତି, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ରୁଷୀୟ କଥାସମ୍ରାଟ୍ ଓ ଔପନ୍ୟାସିକ ଟଲଷ୍ଟୟ । ଯୌବନର ଉଦ୍ଦାମ ଚପଳତା ତାଙ୍କୁ ଦିନେ ନିବିଡ଼ଭାବରେ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଜୀବନର ଉଚ୍ଚତର ଦର୍ଶନ, ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନ, ତାଙ୍କୁ ଏକ ନୂତନ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରାଇଥିଲା । ତାହା ହେଉଛି ମାନବଧର୍ମ । ସେ ନାସ୍ତିକବୋଲି ଚର୍ଚ୍ଚ ତାଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଚିତ୍କାର କରିଉଠିଥିଲା; ମାତ୍ର ସେ ଥିଲେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଈଶ୍ୱରବିଶ୍ୱାସୀ । ସେ ଏକ ଜମିଦାର ପରିବାରରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ; ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଜୋତା ସିଲାଇ କରି ବଞ୍ଚିବାକୁ ବ୍ରତ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଶୋଷଣର ପ୍ରତିରୋଧ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ପ୍ରତିରୋଧ ହିଂସା ଉପରେ ଆଧାରିତ ନଥିଲା; କାରଣ ଅହିଂସାର ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ପ୍ରୟୋଗବାଦୀ ସାଧକ । ଭାରତବର୍ଷର ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପ୍ରଚାରିତ ଆଦର୍ଶ ତାଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିଥିଲା । ସେହିପରି ହିନ୍ଦୁର ସନ୍ନ୍ୟାସ ବ୍ରତ ତାଙ୍କୁ କମ୍ ପ୍ରଭାବିତ କରିନଥିଲା । ସେ ଲେଖିଥିଲେ ବହୁ ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ; ସେଥିରେ ମାନବଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ଦିଗଟି ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହୋଇପାରିଥିଲା । ଆତ୍ମାର ଅଭିଳାଷ ହିଁ ତାଙ୍କ ଲେଖନୀର ମର୍ମରିତ ମୂର୍ଚ୍ଛନା । ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ମାନବପ୍ରେମୀ ସମାଜବାଦୀ । ତାଙ୍କ ଜୀବନର କୃତିତ୍ୱ ଥିଲା ମଣିଷକୁ ଭୁଲ୍ ବାଟରୁ ରକ୍ଷା କରି ଠିକ୍ ବାଟରେ ଅଗେଇନେବାରେ । ସେ କୌଣସି ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରିନଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ଅହିଂସା, ପ୍ରେମ ଆଉ ସତ୍ୟ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାରକ । ଜୀବନ ଓ ମୃତ୍ୟୁ, ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମାଜ, ଶ୍ରମ ଓ ସାଧନା, ଗରିବ ଓ ଧନୀ—ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଚାହିଁଥିଲେ ଗୋଟାଏ ସମନ୍ୱୟ, ସଂହତି ଓ ସାଲିସ୍ । ସେ ସମନ୍ୱୟ, ସାଧନା ଓ ସାଲିସ୍ କାହିଁକି ?—ଜୀବନର ଜୟଯାତ୍ରାକୁ କୁସୁମିତ କରିବା ପାଇଁ, ସତ୍ୟ ଅଭିମୁଖୀ ଓ ବାସ୍ତବଧର୍ମୀ କରିବା ପାଇଁ ।

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରୁଷିଆର ୟାସନାୟା ପଲିଆନା ଗ୍ରାମରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ (୧୮୨୮—୧୯୧୦) ଜନ୍ମ । ସ୍ୱଚ୍ଛଳତା ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଶୈଶବ ଓ ଯୌବନ ଅତିବାହିତ ହୋଇଥିଲା । ଯୌବନରେ ସେ ଜନ୍ମମାଟିର ଆହ୍ୱାନରେ କକେସସ୍ ଆଉ କାଜାନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଲଢ଼େଇକରିବାକୁ ଧାଇଁଯାଇଥିଲେ । ହାତରେ ବନ୍ଧୁକ ଧରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି ହାତରୁ ଲେଖନୀ ଛାଡ଼ିନଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଜୀବନରେ ଅନୁଭୂତି ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ଯେତିକି ବୃଦ୍ଧିପାଇଥିଲା, ତାଙ୍କ ଲେଖନୀର ସ୍ୱାକ୍ଷର ସେହି ପରିମାଣରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଉଠିଥିଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେ ଥିଲେ ଜମିଦାର, ସେ ବି ସାଜିଥିଲେ ସୈନିକ । ହୃଦୟର ଆବେଗ ଓ ପ୍ରେରଣା ଯାହାଙ୍କୁ ଔପନ୍ୟାସିକ ରୂପେ ଗଢ଼ିପାରିଥିଲା, ଶେଷରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ନାଟକୀୟ ପରିଣତି ହୋଇଥିଲା ସନ୍ନ୍ୟାସଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ । ଅହିଂସା ଓ ସତ୍ୟର କଳ୍ପନା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଲୁବ୍ଧ କରିଥିଲା । ସେ ନିଜ ପରିବାରର ବିଳାସବ୍ୟସନ ମଧ୍ୟରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ରହିପାରିନଥିଲେ ।

ରୁଷିଆରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦିନେ ଚମକାଇଦେଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପ୍ରଚାରିତ ଆଦର୍ଶକୁ ନିଜ ଜୀବନରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସେହି ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ ଅହିଂସାର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ଭାରତ ବିନାରକ୍ତପାତରେ ଏକ ରାଜନୈତିକ ବିପ୍ଳବ ଘଟାଇପାରିଲା । ଦେଶ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ, ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଭାବାଦର୍ଶର ଏହି ବିନିମୟ ମାନବ-ସଭ୍ୟତାର ଦାନ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ପୃଥିବୀର ରକ୍ତାକ୍ତ ସଂଗ୍ରାମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅହିଂସ ଆନ୍ଦୋଳନ ଗୋଟିଏ ସୂକ୍ଷ୍ମବିନ୍ଦୁ ମାତ୍ର । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଅହିଂସ ବିଚାରଧାରାର ଜଣେ ସଚ୍ଚୋଟ ଶିଷ୍ୟ ଭାବରେ ଭାରତରେ ଗାନ୍ଧୀ ହିଁ ତା'ର ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମତବାଦ ସହିତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମତବାଦର ବହୁ ସାମ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ମହାମନୀଷୀ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ ଦର୍ଶନର ବିସ୍ତୃତ ଆଲୋଚନାତ୍ମକ ଏପରି ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥର ଆବଶ୍ୟକତା ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନୁଭବ କରି ଏ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ରଚନା କରିଛି । ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ପାଠକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଦୃତ ହେବ ବୋଲି ଲେଖକର ଆଶା ।

ଲେଖକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସୋଭିଏତ୍ ରୁଷ୍ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷ

(ଦୁଇଟି ମହାନ୍ ଦେଶର ଆଦର୍ଶ ଓ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିର ସହବନ୍ଧନ)

ଏକ ଦିଗରେ ସୋଭିଏତ୍ ରୁଷ୍ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ବେଦ, ଉପନିଷଦ ଓ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଆଦର୍ଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ଭାରତବର୍ଷ, ଏହି ଦୁଇ ଭୂଖଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ଭୌଗୋଳିକ ଦୂରତ୍ୱ ଯେତେ ତାହା ଅପେକ୍ଷା ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାଜନୈତିକ, ସାମାଜିକ ତଥା ସାଂସ୍କୃତିକ ନୈକଟ୍ୟ ସେତେ ଅଧିକ । ଚଳିତ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହି ଦୁଇ ମହାନ୍ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ବଢ଼ିଉଠିଥିବା ସହୃଦୟତାର ଭିତ୍ତିଭୂମି ଦୁଇଗୋଟି ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ଗଠିତ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ରୁଷ୍ ଦେଶର ମହାନ୍ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସମାଜବିତ୍ ଲିଓ ଟଲଷ୍ଟୟ ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରାଚୀନ ପରଂପରା ଓ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ଯେତିକି ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ, ସେ ସେହି ପରିମାଣରେ ଚଳିତ ଶତାବ୍ଦୀର ଭାରତବର୍ଷର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜନନାୟକ ଓ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର କର୍ଣ୍ଣଧାର ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସେହି ପରିମାଣରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲେ ।

ମହାମନୀଷୀ ଟଲଷ୍ଟୟ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହିତ ପତ୍ରମାଧ୍ୟମରେ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ରୁଷ୍ ସହିତ ଯେଉଁ ସଂପର୍କ ଥିଲା ତାହାର ଯୋଗସୂତ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ଟଲଷ୍ଟୟ ଓ ରୁଷ୍‌ର ଅକ୍ଟୋବର ବିପ୍ଳବ ତଥା ସାମ୍ୟବାଦୀ ରୁଷ୍‌ର ଐତିହାସିକ ପୁନର୍ବିନ୍ୟାସ । ରୁଷ୍ ବିପ୍ଳବର ନାୟକ ଥିଲେ ଲେନିନ୍ । ଗଭୀର ଭାବରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଟଲଷ୍ଟୟ ଓ ରୁଷ୍ ବିପ୍ଳବ ମାଧ୍ୟମରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ରୁଷ୍ ସହିତ ସଂପର୍କ ନିବିଡ଼ ଓ ଆତ୍ମିକ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ୧୯୦୭ ମସିହାରେ ରୁଷ୍‌ର ବଲ୍‌ସେଭିକ୍ ଆନ୍ଦୋଳନର ଅଗ୍ରଗତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଭାରତର ତତ୍‌କାଳୀନ ଅଗ୍ରଗାମୀ ନେତା ବାଳଗଙ୍ଗାଧର ତିଳକ କହିଥିଲେ—"ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ଦମନନୀତି ଭାରତରେ ରୁଷ୍ ବିପ୍ଳବର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଗଢ଼ିତୋଳିବ ।"

ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଲିଓ ଟଲଷ୍ଟୟ ଏବଂ ମ୍ୟାକ୍‌ସିମ୍ ଗର୍କିଙ୍କ ସାହିତ୍ୟକୁ ଗଭୀରଭାବେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ସେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଜୀବନଦର୍ଶନଦ୍ୱାରା ଏପରିଭାବେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ ଯେ, ସେ ଶେଷରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଗୁରୁଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇଥିଲେ । ମ୍ୟାକ୍‌ସିମ୍ ଗର୍କିଙ୍କ ରଚନା ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ଶୋଷଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଜନଗଣଙ୍କୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରିଥିଲା ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଥରେ କହିଥିଲେ—"ରୁଷ୍‌ରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚାଲିଥିବା ଆନ୍ଦୋଳନ ଆମପାଇଁ ଏକ ମହାନ୍ ଶିକ୍ଷା । × × × ରୁଷ୍‌ର ଶ୍ରମିକ ଓ କୃଷିଆମାନେ ସାଧାରଣ ଧର୍ମଘଟ ଘୋଷଣା କଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଚଳ କରିଦେଲେ । ସେମାନେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେମାନଙ୍କର କାମ ବନ୍ଦକରିଦେଲେ । ଜାର୍‌ଙ୍କୁ ସିଧା ସିଧା ଶୁଣାଇଦେଲେ—ଯଦି ନ୍ୟାୟ ସେମାନଙ୍କୁ ନମିଳେ ସେମାନେ କାମରେ ଯୋଗଦେବେ ନାହିଁ । ଆମେମାନେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟାଚାରର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏପରି ବାଟ ବାଛିନେଇପାରିବା । ରୁଷ୍‌ବାସୀ ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି ଆମେ ମଧ୍ୟ ତାହା କରିପାରିବା ।"

ରୁଷ୍‌ରେ ସଂଗଠିତ ବିପ୍ଳବ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ସେ ବରାବର ରୁଷ୍ ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ବାଦ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲେ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ସାମିଲ୍ କରିବାର ପରିକଳ୍ପନା ଓ କୌଶଳ ଗାନ୍ଧିଜୀ ରୁଷ୍ ବିପ୍ଳବରୁ ହିଁ ଶିକ୍ଷାକରିଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ବର୍ଣ୍ଣବୈଷମ୍ୟବିରୋଧୀ ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଭାରତରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦବିରୋଧୀ ସଂଗ୍ରାମରେ ସେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ମହାନ୍ ଶିକ୍ଷାକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ । ଭାରତରେ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସକୁ ଗଣଧର୍ମୀ କରିବା ମୂଳରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପ୍ରେରଣା ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ-କରିଥିଲା । ୧୯୨୮ ମସିହାରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଜନ୍ମଶତବାର୍ଷିକୀ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଅବସରରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମହାନ୍ ଆତ୍ମା ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ଜ୍ଞାପନ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯାହା କହିଥିଲେ ସେଥିରୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଓ ଦର୍ଶନର ମହାନତା ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ—"ଟଲଷ୍ଟୟ ଯାହା ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ ତାହା ସେ ନିଜେ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସତ୍ୟପାଇଁ ଯେ କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ଦେବାକୁ ପଛଉନଥିଲେ । ଏହାହିଁ ମୋତେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସର୍ବାଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସରଳତା ପ୍ରକୃତରେ ଅଦ୍ଭୁତ । ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ନିୟୋଜିତ ହୋଇଥିଲା । କୌଣସି ପାର୍ଥିବ ଶକ୍ତିକୁ ଭୟକରି ସେ କେବେହେଲେ ସତ୍ୟକୁ ଲୁଚାଇ ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ-ନାହାନ୍ତି । ବିଶ୍ୱ ଆଗରେ ସତ୍ୟର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ପାଇଁ ସେ ସାଲିସ୍‌ହୀନ ସଂଗ୍ରାମ କରିଯାଇଛନ୍ତି × × × । ତାଙ୍କ ପାଇଁ କର୍ମହିଁ ଥିଲା ଈଶ୍ୱର । ଜୀବନର ଶେଷ ଭାଗରେ ସେ ସମସ୍ତ ବିଳାସ ତ୍ୟାଗକରି କଷ୍ଟକର କର୍ମମୟ ଜୀବନକୁ ଆଦରିନେଇଥିଲେ । ଜୋତା ତିଆରି ଏବଂ କୃଷି କାମରେ ଦିନର ଆଠଘଣ୍ଟା ସେ କଟାଉଥିଲେ । ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ ତାଙ୍କର ବୌଦ୍ଧିକତାକୁ କମାଇଦେଇପାରିନଥିଲା, ବରଂ ଅଧିକ ଶାଣିତ କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା ।"

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନ ରୁଷ୍ ବିପ୍ଳବର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଆଶ୍ରମକୁ ସେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ନାମରେ ନାମିତ କରିଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ବର୍ଣ୍ଣବୈଷମ୍ୟବିରୋଧୀ ସଂଗ୍ରାମ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପରିପ୍ରକାଶ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେତେ ଚିଠିପତ୍ର ଆଦାନ-ପ୍ରଦାନ ହୋଇଥିଲା ତାହାର ରାଜନୈତିକ ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟ ଖୁବ୍ ବେଶୀ । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ—ଗାନ୍ଧିଜୀ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗୁରୁଭାବରେ ଗ୍ରହଣ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରନେଇଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଜୀବନର ସରଳ ଚଳଣି, ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ନିର୍ଭୀକତା ଏବଂ ସତ୍ୟପାଇଁ ସାଧନା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସଂଗ୍ରାମୀ-ଜୀବନରେ ବେଶ୍ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଏପରିକି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅହିଂସା ଓ ଅସହଯୋଗ ନୀତି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପରିକଳ୍ପନାର ନିଦର୍ଶନ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବାରମ୍ବାର ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ—ରୁଷ୍ ଦେଶ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସଦୃଶ ଏକ ମହାନ୍ ଗୁରୁ ମତେ ପ୍ରଦାନ କରିଛି । ସେହି ଗୁରୁ ହିଁ ମୋ ଜୀବନରେ ଅହିଂସାନୀତି ପାଇଁ ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଏହା କୁହାଯାଇପାରେ—ଟଲଷ୍ଟୟ କେବଳ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗୁରୁ-ନଥିଲେ, ସେ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଗୁରୁ ।

———

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସୂଚୀପତ୍ର

ଜୀବନୀ

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧ । ପୃଷ୍ଠଭୂମି	୧
୨ । ଶୈଶବ	୩
୩ । କାଜାନ୍	୫
୪ । ଶିକ୍ଷା	୬
୫ । କକେସସ୍	୧୦
୬ । ସେବାଷ୍ଟପଲ୍	୧୩
୭ । ୟାସନାୟା ପଲିଆନା	୧୮
୮ । ବିବାହ	୨୧
୯ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତି	୩୪
୧୦ । ସନ୍ନ୍ୟାସ-ପଥେ	୩୮
୧୧ । ନାଟକର ଶେଷ ଦୃଶ୍ୟ	୪୩
୧୨ । ଯବନିକା ପରେ	୫୯
୧୩ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ରଚନାବଳୀ	୬୨
୧୪ । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ	୭୭
୧୫ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଓ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପତ୍ର ବିନିମୟ	୮୫
୧୬ । ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଟଲଷ୍ଟୟ	୯୯

ଜୀବନଦର୍ଶନ

୧୭ । ଶିକ୍ଷା ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ	୧୦୪
୧୮ । ଧର୍ମ	୧୦୮
୧୯ । ଚର୍ଚ୍ଚ	୧୧୨
୨୦ । ମାନବିକ ଅଧିକାର	୧୧୪
୨୧ । ସରକାର	୧୧୮
୨୨ । ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷ	୧୨୧

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection; Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୨୩ । କଳା	୧୨୫
୨୪ । ବିଜ୍ଞାନ	୧୩୦
୨୫ । ଜୀବନର ଏକ କୈଫିୟତ	୧୩୫
୨୬ । ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନେ	୧୩୮
୨୭ । ଜୀବନର ନୀତି ଓ ନିୟମ	୧୪୨
୨୮ । ବିଶ୍ୱଜୀବନ	୧୪୫
୨୯ । ଜୀବନର ସମସ୍ୟା	୧୪୯
୩୦ । ମୃତ୍ୟୁଭୟ	୧୫୫
୩୧ । ତାହାହେଲେ ଆମକୁ କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ ?	୧୫୮

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜୀବନୀ

ପୃଷ୍ଠଭୂମି

ସମୟର ରଥଚକ୍ରତଳେ କେତେ ଇତିହାସ ଲୋପପାଇଯାଉଛି, ପୁଣି କେତେ ନୂଆ ଇତିହାସ ଗଢ଼ିଉଠୁଛି, ତାହାର ହିସାବ ଖୋଦ୍ ଇତିହାସରେ ମଧ୍ୟ ମିଳେ ନାହିଁ କି ଇତିହାସ ତାର ଖବର ମଧ୍ୟ ରଖେ ନାହିଁ । ସମୟର ଶାସନ ଅତି ନିରଙ୍କୁଶ । ରୁଷିଆର ସମ୍ରାଟ୍ ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡାର ପ୍ରଥମ, ଆଉ ଫ୍ରାନ୍‌ସର ନେପୋଲିଅନ୍, ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ସେମାନେ ବନ୍ଧୁତ୍ୱସୂଚକ ପତ୍ର ବିନିମୟ କରିପାରନ୍ତି, ନିଜ ନିଜ ଦେଶର ଜନତାକୁ ସୁଖ-ଶାନ୍ତିର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇପାରନ୍ତି କିମ୍ବା ନିରୀହ ଜନତାକୁ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ରକ୍ତାକ୍ତ ଯୁଦ୍ଧ ମୁହଁକୁ ଟାଣିନେଇ ପାରନ୍ତି ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ଦେଶର ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ନିକ୍ଷିପ୍ତ କରିପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେଥିମଧ୍ୟରେ ଏକ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବେଶ ହେଉ କିମ୍ବା ଏକ ଯୁଦ୍ଧ-ବିଧ୍ୱସ୍ତ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ହେଉ, ପ୍ରିନ୍‌ସ୍ ନିକୋଲସ୍ ସର୍ଗେଇଭିଚ୍ ଭଲନସ୍କି ସଦୃଶ ଜଣେ ଯୁଦ୍ଧ-ଫେରନ୍ତା ବ୍ୟକ୍ତି ୧୮୦୦ ମସିହାଠାରୁ ନିଜ ପାରିବାରିକ ଜମିଦାରୀ ୟାସନାୟା ପଲିଆନା-ଠାରେ ନିରୋଳାରେ ଏବଂ ଶାନ୍ତିରେ ବସବାସ କରିପାରନ୍ତି । ଏହିପରି ସେହି ନିରୋଳା ତଥା ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବେଶ ଏବଂ ତାହାର ପରିପାର୍ଶ୍ୱରେ ଗଢ଼ିଉଠେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟହୀନ ଜୀବନକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଭବିଷ୍ୟତର ଏକ ବିରାଟ ସମ୍ଭାବନା । ଏଇ ନିକୋଲସ୍ ସର୍ଗେଇଭିଚ୍ ପୁଣି ଦିନେ ତଦାନୀନ୍ତନ ରାଣୀଙ୍କର ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି-ପାରିଥିଲେ । ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଶାସକ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ପାଇପାରିଥିଲେ । ସେ ପ୍ରୁସିଆରେ ରାଜଦୂତ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ଶେଷରେ ହ୍ୱାଇଟ୍ ସି (White Sea) କୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ଅର୍ଖାନ ଜେଲସ୍କରର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ହୋଇପାରିଥିଲେ । ଏହାପରେ ରାଜଶକ୍ତି ସହିତ ତାଙ୍କର ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଘଟିଥିଲା ଓ ସେ ସମସ୍ତ ପଦୋନ୍ନତିର ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ଫେରିଆସିଥିଲେ ୟାସନାୟା ପଲିଆନାକୁ ।

ବହି ପଢ଼ିବା, ସଙ୍ଗୀତ-ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବା ଏବଂ ଫୁଲବଗିଚାରେ କାମ କରିବାରେ ଥିଲା ତାଙ୍କର ପ୍ରବଳ ଆଗ୍ରହ । ତାଙ୍କର ଆହୁରି ଏକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଥିଲା; ତାହା ହେଉଛି ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟା ମେରିଆଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଓ ତାଲିମ । କାରଣ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରିନ୍‌ସେସ୍

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କାଟେରିନା କନ୍ୟାର ଦୁଇ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପରଲୋକ ଗମନ କରିଥିଲେ । ନିକୋଲାସ୍ ସେଥିପାଇଁ କନ୍ୟାର ଶିକ୍ଷାର ଦାୟିତ୍ୱ ନିଜେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ମେରିଆ ବଡ଼ ଭାବପ୍ରବଣା ଥିଲେ ଏବଂ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଥିଲା କବଚ । ସେ ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବିବାହିତା ଥିଲେ । ଇତିମଧ୍ୟରେ ପିତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଗଲା ଓ ୟସନାୟା ପାଲିଆନା ଜମିଦାରି ପରିଚାଳନାରେ ସେ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କଲେ ।

ଜଣାନାହିଁ, ଶୁଣାନାହିଁ, ହଠାତ୍ ଥରେ ବୈଠକଘରେ କାଉଣ୍ଟ ନିକୋଲାସ୍ ଇଲିଚ୍ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସହିତ ମେରିଆଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ମେରିଆଙ୍କର ନାରୀମନରେ ବିବାହର କଳ୍ପନା ଉଙ୍କିମାରି ସାରିଥିଲା । ଏହି ଆକସ୍ମିକ ପରିଚୟ ପରେ ମେରିଆଙ୍କର କାଉଣ୍ଟ ନିକୋଲାସ୍ ଇଲିଚ୍ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସହିତ (ଜୁଲାଇ ୧୮୨୨) ବିବାହ ହୋଇଥିଲା । ଜନୈକ ଲିଥୁନିଆନ୍ ନାଇଟ୍, ନାମ ଇଣ୍ଡ୍ରିସ୍, ତାଙ୍କଠାରୁ ଟଲଷ୍ଟୟବଂଶ ଉତ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରିଥିଲା ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରପୌତ୍ର ଟଲଷ୍ଟୟ ନାମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପିଟର୍ ଦି ଗ୍ରେଟ୍‌ଙ୍କ ସମୟରେ ଏହି ବଂଶର ଜଣେ ଯୁବକ କନ୍‌ଷ୍ଟାଣ୍ଟିନୋପଲରେ ରାଜଦୂତ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଦୁଃସାହସିକତା, ବୀରତ୍ୱ ଏହି ବଂଶର ଥିଲା ପରମ୍ପରା ।

ନିକୋଲାସ୍ ମେରିଆଙ୍କଠାରୁ ବୟସରେ ୪ ବର୍ଷ ସାନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ବିବାହରେ ତାଙ୍କର ସମ୍ମତି ଦେବାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ଥିଲା, ମେରିଆଙ୍କର ପ୍ରଚୁର ସମ୍ପତ୍ତି । ନିକୋଲାସ୍‌ଙ୍କର ପିତା ବେପରୁଆ ଭାବରେ ଚଳି ନିଜ ପରିବାରର ଆର୍ଥିକ ସଙ୍କଟ ସୃଷ୍ଟି କରାଇଥିଲେ । ସେ ନେପୋଲିୟନଙ୍କ ସହ ଯୁଦ୍ଧରେ ରୁଷିଆ ପକ୍ଷରୁ ବିଭିନ୍ନ ଭୂମିକାରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ ।

ନିକୋଲାସ୍ ଆଉ ମେରିଆଙ୍କ ବୈବାହିକ ଜୀବନ ଘନିଷ୍ଠ ନଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନ ବେଶ୍ ସୁଖମୟ ହୋଇପାରିଥିଲା । ମେରିଆ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନପ୍ରାଣରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇଥିଲେ ଏବଂ ବିନମ୍ରୟରେ ନିକୋଲାସ୍ ମେରିଆଙ୍କୁ (ତାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ) ନିଜର ନୈତିକ ତଥା ବୌଦ୍ଧିକ ପରାମର୍ଶଦାତା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ମେରିଆ-ଙ୍କର ଯୌତୁକ ମଧ୍ୟରେ ଟୁଲା ଏବଂ ଓରେଲର ଆଠହଜାର ଭୂମିଦାସ ଥିଲେ ।

ସେହି ନିକୋଲାସ୍ ଆଉ ମେରିଆଙ୍କ ଔରସରୁ ଚାରିଗୋଟି ସନ୍ତାନ ଜାତ ହୋଇଥିଲେ —କୋକୋ (ଜୁନ ୩୧, ୧୮୨୩), ସର୍ଗେଇ (୧୭ । ୨ । ୧୮୨୬), ଡମିଟ୍ରି (୨୩ । ୪ । ୧୮୨୭), ଟଲଷ୍ଟୟ (୨୮ । ୮ । ୧୮୨୮) । ଭାବପ୍ରବଣା ମେରିଆ ଅନେକ ସମୟରେ କବିତା ଆକାରରେ ନିଜର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ପତ୍ର ଲେଖୁଥିଲେ ।

ମେରିଆ ନିଜର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଠିକ୍ ମଣିଷ କରି ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ସର୍ବଦା ଯତ୍ନଶୀଳା ଥିଲେ । ପିଲାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସତର୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଥିଲା । ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ ନିଜର ପିତାଙ୍କ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଭୂମି ତାଙ୍କ ପୁଅମାନେ ହେବେ ଜଣେ ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ବୀରପୁରୁଷ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ବରାବର ସତର୍କ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସାନପୁଅ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ଯତ୍ନ ନେବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ୪ । ୮ । ୧୮୩୦ରେ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡ଼ିଥିଲେ ।

ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ନିକୋଲାସ୍‌ଙ୍କ ଉପରେ ଶିଶୁପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ପଡ଼ିଥିଲା । ମାତ୍ର ଆଠବର୍ଷର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନ; ତେଣୁ ନିକୋଲାସ୍ ବିଚଳିତ ହୋଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବପ୍ରସ୍ତାବିତ ଟୟନେଟ୍ (Toinette) କଥା ମନେପଡ଼ିଲା । ନିକୋଲାସ୍ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ, ଟୟନେଟ୍ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, "ବିବାହ କରିପାରିବି ନାହିଁ; ମାତ୍ର ତୁମ ଶିଶୁପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ମୋ ଉପରେ ରହିଲା ।"

ଶୈଶବ

୧୮୨୮ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ୨୮ ତାରିଖରେ, ରୁଷିଆର ଏକ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଜମିଦାର ପରିବାରରେ କାଉଣ୍ଟ ଲିଓ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଜନ୍ମ । ସେହି ଗ୍ରାମର ନାମ ୟାସ୍‌ନାୟା ପଲ୍ୟାନା । ମସ୍କୋ ସହରଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୧୩୦ ମାଇଲ ଦୂରରେ ତାହା ଅବସ୍ଥିତ । ନିକଟରେ ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳର କେନ୍ଦ୍ର 'ତୁଲ' ସହର ଅବସ୍ଥିତ । ସେହି ୟାସ୍‌ନାୟା ପଲ୍ୟାନା ଶତାବ୍ଦୀର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରି ଆଜି ପୃଥିବୀର କବି, ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ଦାର୍ଶନିକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ପୁଣ୍ୟ ତୀର୍ଥରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ଉପରେ ଅନନ୍ତ ଆକାଶର ନୀଳିମା, ନିମ୍ନରେ ଧରଣୀର ଅପୂର୍ବ ସମ୍ଭାର, ଏହା ମଧ୍ୟରେ ପଲିଆନାର ଜୀବନ-ନାଟିକାକୁ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ସ୍ପନ୍ଦିତ କରି ଯେଉଁ ମହାପୁରୁଷ ଏକ ସାର୍ବଜନୀନ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସମାଜର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲେ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ମହାପୁରୁଷ ଔପନ୍ୟାସିକ ଟଲଷ୍ଟୟ । ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟରେ ଶାଶ୍ୱତ ସାହିତ୍ୟର ସେ ଥିଲେ ସ୍ରଷ୍ଟା । ତାଙ୍କର ଲିଖିତ ଏକାଧିକ ଉପନ୍ୟାସ ତଥା କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ତାଙ୍କୁ ପାଠକମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଉଚ୍ଚ ଆସନ ଦେଇଅଛି । ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ସିଦ୍ଧିଲାଭ ଅପୂର୍ବ । ସେହି ପ୍ରତିଭା ପୃଥିବୀକୁ ଚମତ୍କୃତ କରିଥିଲା ଓ ସେଇ ସୃଜନୀଶକ୍ତି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଚିନ୍ତାରାଜ୍ୟରେ ଦିକ୍‌ପାଳର ଆଖ୍ୟା ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିଆଣିଥିଲା । ସେ ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ ମହତ୍ ଜୀବନର ଥିଲେ ସନ୍ଧାନୀ, ଆଉ ସେହି ସନ୍ଧାନ ଓ ଅନ୍ୱେଷଣର ମାଧ୍ୟମ ଥିଲା ତାଙ୍କର କେତେକ ସାହିତ୍ୟିକ କୃତି—ବୃହତ୍ ଉପନ୍ୟାସ ଓ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ।

ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭାରତବର୍ଷରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜାତୀୟ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ଅହିଂସା ଆନ୍ଦୋଳନ, ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ଆଜି ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ ବିପ୍ଳବର ଗାରି ଟାଣି-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦେଇଛ୍ଛ । ଟଲଷ୍ଟୟ ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜର ଆତ୍ମପରୀକ୍ଷା ଓ ଆତ୍ମବିଶ୍ଳେଷଣ ଚଳାଇ-ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତବର୍ଷର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ମାଧ୍ୟମରେ ସତ୍ୟର ପରୀକ୍ଷା ଚଳାଇଥିଲେ ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଜନ୍ମ ଏକ ବିରାଟ ଧନୀ ପରିବାରରେ । ତାଙ୍କ ପରିବାରର ବିଳାସବ୍ୟସନ, ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ ଓ ଧନ-ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ରୁଷିଆର ପୁଞ୍ଜିସର୍ବସ୍ୱ ସମାଜର ପ୍ରତିଚ୍ଛବି ଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ମାତ୍ର ୧୮ ମାସ, ସେତେବେଳେ ସେ ମାତୃହରା ହୋଇଥିଲେ । ୟାସ୍‌ନାୟା ପଲ୍ୟାନା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମା'ଙ୍କର ଜମିଦାରୀ ଥିଲା । ସେ ତାହା ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କଠାରୁ ଯୌତୁକ ସ୍ୱରୂପ ପାଇଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପିତା ନିକୋଲାଇ ମଧ୍ୟ ନେପୋଲିୟନଙ୍କ ବିରୋଧରେ ୧୮୧୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସଂଗ୍ରାମରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ, ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପରିବାର ପ୍ରଭୁତ୍ୱଶାଳୀ ସଂପ୍ରଦାୟଭୁକ୍ତ ଏବଂ ସେହି ସଂପ୍ରଦାୟ ବିଳାସବ୍ୟସନ ଓ ଦାସଦାସୀଙ୍କର ସେବାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା, ସାମନ୍ତବାଦୀ ଜୀବନର ଏହି ପ୍ରଭାବ ସତ୍ତ୍ୱେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପରିବାର ଅନ୍ୟାୟର ବିରୋଧ କରିବା ପାଇଁ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ପଦ ହେଉ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମାତାଙ୍କର ଆଉ ଏକ ଗୁଣ ଥିଲା; ତାହା ହେଉଛି ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ନୈତିକ ଚରିତ୍ରବତ୍ତା । ତେଣୁ ପୁତ୍ର ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଜୀବନର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତା ଜନନୀଙ୍କର ସ୍ମୃତି ଓ ନୀତିଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ନିଜ ମା'ଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ଲେଖିଥିଲେ "ଆଜି ପ୍ରତ୍ୟୁଷରେ ବଗିଚାରେ ବୁଲିବା ସମୟରେ ମୋର ପ୍ରିୟ ଜନନୀଙ୍କର କଥା ମନେପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କର କଥା ମୋର ଠିକ୍ ମନେନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସେ ମୋ ନିକଟରେ ଏକ ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତି ଓ ଆଦର୍ଶ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ମାଟି ଉପରେ କୌଣସି ନାରୀର ପାଦଚିହ୍ନ ଦେଖେ, ସେତେବେଳେ ମୋ ମାଆର ମୂର୍ତ୍ତି ଭାସିଉଠେ । ମା' ସତେ ମୋତେ କେତେ ଭଲପାଉ ନ ଥିବେ !" ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କ ଶୈଶବ ଓ ଯୌବନ ଶୀର୍ଷକ ଡାଏରୀ, ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ମୃତିକଥାରେ, ଜୀବନର ବହୁ ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ କଅଁଳ ମନର ବହୁ ସ୍ମୃତି କଥା ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ଶୈଶବରେ ମାତୃଶୂନ୍ୟ ହେବାରୁ ତାଙ୍କର ଲାଳନପାଳନ ଦାୟିତ୍ୱ ଧାତ୍ରୀ ଟୟନେଟ୍‌ଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଟୟନେଟ୍ ତାଙ୍କର ଜଣେ ଦୂର ସମ୍ପର୍କୀୟା ଖୁଡ଼ୀ । ଦିନକର ଘଟଣା—ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ବୟସ ସେତେବେଳେ ୭ କିମ୍ବା ୮ ବର୍ଷ । ସେ କବି ପୁଷ୍କିନ୍‌ଙ୍କର ଗୋଟିଏ କବିତା ନିବିଷ୍ଟ ମନରେ ବସି ପଢ଼ୁଥିଲେ । କବିତାଟିର ନାମ ହେଉଛି 'ନେପୋଲିୟନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ' । ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କର ବାପା ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । କବିତାରେ ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ଛନ୍ଦ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ବିଦ୍ରୋହର ଉଷ୍ମତା ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଉଥରେ ବଡ଼ପାଟିରେ କବିତା-ଟିକୁ ପଢ଼ିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ବାଲ୍ୟବୟସରେ ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ ଧରଣର ଶିଶୁ ଥିଲେ ଏବଂ ଅନେକ ସମୟରେ ଦୁଷ୍ଟାମି ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଥରେ ସେ ତାଙ୍କର କୋଠା ଉପରୁ ଡେଇଁ-ପଡ଼ିଥିଲେ । ଏପରି ଦୁଷ୍ଟାମି ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡରୂପେ ଗୋଟିଏ କୋଠରିରେ ଚୁପ୍ ହୋଇ ବସିରହିବାକୁ କୁହାଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ଶାସନ ବିଶେଷ ସଫଳ ହୋଇ ନ ଥିଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କାଜାନ୍

୧୮୪୦ ମସିହାରେ ରୁଷିଆରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପଡ଼ିଥିଲା । ଘୋଡ଼ାମାନଙ୍କୁ ଦାନା ଦେବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ । ପିଲାମାନେ ନିଜ ନିଜର ଘୋଡ଼ାକୁ ନେଇ ପଡ଼ିଆରେ ଗୁଡ଼ି-ଦେଉଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜର ଘୋଡ଼ା ପାଇଁ ଦାନା ନିଜେ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ପାଇଁ ଆଦୌ ହେଳା କରୁ ନ ଥିଲେ । ସେ କାଜାନଠାରେ (Kazan)※ କେତେ ବର୍ଷ ରହିଥିଲେ । ସେଠାରେ ଗୃହଭାଇ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ କାହାକୁ ନ ପଚାରି ହଠାତ୍ ଦିନେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଭାଷା ଶ୍ରେଣୀରେ (Oriental languages class) ରେ ବସିଲେ । ଏହାର ବର୍ଷକ ପରେ ସେ ପିଟରସବର୍ଗ ଯାତ୍ରା କଲେ ଓ ୧୮୪୭ ମସିହାରେ ସେ ଆଇନ୍ ବିଭାଗରେ ଯୋଗଦେଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଧ୍ୟୟନରେ ଆଦୌ ମନଯୋଗୀ ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ଛାତ୍ର ହିସାବରେ ସେ ନାମ କରିପାରି ନ ଥିଲେ । ସେ ଯାହା ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ, ତାହା ଜୀବନ-ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ହିଁ ଆହରଣ କରିଥିଲେ । ନିଜର ଘଟଣାବହୁଳ ଜୀବନର ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଅନୁଭୂତି ତାଙ୍କୁ ଜୀବନର ବାସ୍ତବ ଆଲେଖ୍ୟ ଅଙ୍କନ କରିବାପାଇଁ ସହାୟତା କରିଥିଲା । ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଜମିଦାର ପରିବାରର ସନ୍ତାନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସମସାମୟିକ ସମାଜର ଦୁର୍ଗତି ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ରୁଷ ଦେଶର ଇତିହାସରେ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧ ଏକ ବିଷମ ସନ୍ଧିକ୍ଷଣ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ନବଚେତନାର ପ୍ରବାହରେ ପୁରାତନ ପ୍ରଥାମାନ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ୁଥିଲା ଓ ତା' ସ୍ଥାନରେ ନୂତନ ଆନ୍ଦୋଳନ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଉଠୁଥିଲା । ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସାମନ୍ତବାଦ ଓ ଭୂମିଦାସ ପ୍ରଥା ଏହି ସମୟରେ ବିପ୍ଳବର ଧକ୍କା ଖାଇ ଭୂଷୁଡ଼ି ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଚାଷୀର ଜମି ଉପରେ କୌଣସି ଅଧିକାର ନ ଥିଲା । ଯେଉଁ କୃଷକ ଲୁହ ଓ ଲହୁ ଦେଇ ଜମିକୁ ଶସ୍ୟଶାଳୀ କରୁଥିଲା, ସେହି ପରିଶ୍ରମର ଫଳ ଉପଭୋଗ କରିବାର ଅଧିକାର ତା'ର ନଥିଲା । କ୍ଷେତ-ମଜୁର, କୃଷ ଓ ଚାଷୀ ରୁଷିଆର ସାମନ୍ତବାଦର ରଥଚକ୍ର ତଳେ ଆର୍ତ୍ତନାଦ କରୁଥିଲେ । ଧନିକଶ୍ରେଣୀ ଥିଲେ ଭ୍ରମକାତର । କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀଶ୍ରେଣୀ ଓ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଲେଖକମାନେ ସମାଜର ଏ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ବିଦ୍ରୋହର ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନେ ସ୍ୱପ୍ନ

※ କାଜାନ ଦୀର୍ଘ ପର୍ବତମାଳା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସହର । ପ୍ରତିବର୍ଷ ଭଲଗାର ସ୍ରୋତରେ ତାହା ପ୍ଲାବିତ ହୁଏ । ପ୍ରାଚୀନ ଗୌରବ ତଥା ଐତିହ୍ୟ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହି ସହରରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଶେଷ ପରୀକ୍ଷାରେ ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ସେ କାଜାନ୍ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦେଖୁଥିଲେ, ଜମିଦାର ଓ ସାମନ୍ତବାଦର ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ମୁକ୍ତ ଶ୍ରମିକଗୋଷ୍ଠୀର ସୁନାର ସଂସାର । ସେମାନେ ପରିକଳ୍ପନା କରୁଥିଲେ ଜମିଦାର ଶୋଷଣମୁକ୍ତ ଉତ୍ପାଦନ, ଜମିଦାର ଓ ସୁବିଧାବାଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀର ସବୁଦିନ ପାଇଁ ଅବସାନ ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ଭାବପ୍ରବଣତା ଇତିହାସର ଏହି ଆହ୍ୱାନକୁ ସତେ ଅବା ନୀରବରେ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଥିଲା । ୟାସ୍‌ନାୟା ପଲ୍ୟାନାର ଗ୍ରାମ୍ୟ ପରିବେଶର ଦିଗନ୍ତ-ବିସ୍ତୃତ କ୍ଷେତବାଡ଼ିର ସମ୍ଭାର ମଧ୍ୟରେ ସଂକ୍ଷେପରେ ଚାଷୀର କୋଳାହଳ ମଧ୍ୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ପ୍ରତିଚ୍ଛବି ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥିଲେ । ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଚାଷୀ ଓ ଜମିଦାର ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଅବାଞ୍ଛିତ ସଂପର୍କ ରହିଥିଲା, ତାହା ଯେପରି କାହାର ଅଦୃଶ୍ୟ ଆଘାତରେ ଛିନ୍ନବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଚାଷୀର ମାନବପ୍ରେମ, ସରଳ ଜୀବନ, ତା'ର ଶ୍ରମ ଓ ସ୍ୱପ୍ନ ଯେପରି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିଥିଲା । ପୁରୁଣା ସମାଜ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆସ୍ଥା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ଦେଖିଲେ, ଚାଷୀ ହେଉଛି ଜମିର ପ୍ରକୃତ ମାଲିକ, ସେ ଜମିଦାରର ଦୟାର ପାତ୍ର ନୁହେଁ; ଅଥଚ ଚାଷୀର ପରିଶ୍ରମ ଜମିଦାର ଲୁଟି କରିଥାଏ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଚାଷୀ-ମାନଙ୍କୁ ଓ ସେମାନଙ୍କର ସରଳ ଜୀବନକୁ ଭଲପାଉଥିଲେ ।

ଶିକ୍ଷା

ଗ୍ରାମ ପାଠଶାଳା—ଏହା ପ୍ରାୟ ୧୮୫୯ ମସିହାର କଥା । ଗାଁରେ ହରି ପଡିଯାଇଥିଲା ଯେ ଗ୍ରାମର ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଗୋଟିଏ ପାଠଶାଳା ଆୟୋଜନ କରୁଛନ୍ତି ! ଯେଉଁ ଶିଶୁମାନେ ପଢ଼ିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ସେହି ପାଠଶାଳାରେ ପଢ଼ିପାରିବେ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ସେଥିପାଇଁ କିଛି ବେତନ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଏହି ଘୋଷଣା ଶୁଣିବା ପରେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । କାରଣ ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ଅବୈତନିକ ପାଠଶାଳା ଖୋଲିବା କମ୍ ସାହସର କଥା ନୁହେଁ । ଏକ ମଙ୍ଗଳବାର ସକାଳେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଘର ନିକଟରେ ସମସ୍ତ ଗ୍ରାମବାସୀ ଏକାଠି ହୋଇଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଯେମିତି ଘର ଭିତରୁ ବାହାରିଆସିଲେ ଉପସ୍ଥିତ ଗ୍ରାମବାସୀ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜ୍ଞାପନ କରିଥିଲେ । ଏହାର ବିନିମୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଇଲେ । ଅଭିଭାବକମାନଙ୍କ ପଛରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶିଶୁଙ୍କର ହସହସ ମୁହଁ ଫୁଟି-ଉଠିଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଜଣ ଜଣ କରି ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ପଚାରିଲେ, "ତୁମେ କ'ଣ ପାଠ ପଢ଼ିବ ? ତୁମର ନାମ କ'ଣ ?" ପିଲମାନେ କେହି ଭୟରେ, କେହିବା ବିସ୍ମୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ପାଠଶାଳାର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସାମନାରେ ଦେଖି ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ସେ ପିଲମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିଲେ— "ତୁମେମାନେ ଖାଲି ଲେଭେନକୋଚଭିଲ ଡାକିବ, ସାର୍ ବୋଲି ଡାକିବ ନାହିଁ ।" ସେହି ପାଠଶାଳାର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଥିଲି ସତୁରି । ପାଠଶାଳାରେ ବସି ଟଲଷ୍ଟୟ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଇବାର ଦୃଶ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଆନନ୍ଦ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲି । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଅକ୍ଷର ଶିଖାଇବା, ଗଣନା ଶିଖାଇବା, ବହି ପଢ଼ାଇଦେବା, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଖେଳବେଳେ ଖେଳିବା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ । ପିଲମାନେ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କର ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ସରଳତା ନିକଟରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପାଠଶାଳାରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ବିକାଶ ପାଇଁ ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲି । ଦିନେ ଦିନେ ଖେଳ ସମୟରେ ପିଲମାନେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଚାରିପଟୁ ଘେରି ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ କରିଦେଉଥିଲେ । ଅବସ୍ଥା ଏପରି ହେଲି ଯେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଦିନେ ଦୁଇଦିନ ପାଠଶାଳାରୁ ଅନୁପସ୍ଥିତ ହେଲେ ପିଲମାନେ ପାଟିକରୁଥିଲେ ।

ଦିନକର ଘଟଣା—ଟଲଷ୍ଟୟ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ବସି ଯୁଦ୍ଧକଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିଲେ । ପିଲମାନେ ସମସ୍ତେ ବସି ଏକମନରେ ସେ କଥା ଶୁଣୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବଂଶର ଯୁବକମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗଦାନ କରୁଥିଲେ ଓ ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇଦୁଇଟା ଯୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼େଇ କରିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ପିଟସ୍‌ବର୍ଗ ସୈନ୍ୟବିଭାଗରେ ଯୋଗଦାନ କରିଥିଲେ ଓ ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ କକେସସ୍ ଅଞ୍ଚଳରେ କେତେକ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମନରୁ ସେହିସବୁ ଯୁଦ୍ଧର ବିଭୀଷିକା ଲିଭି ନ ଥିଲି । ସେ ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖିଥିବା କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଯେତେବେଳେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିଲେ ସେତେବେଳେ ସରଳ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ବିଷାଦ ଓ ଆଶଙ୍କାର ଛାୟା ଖେଳିଯାଉଥିଲି । ଟଲଷ୍ଟୟ କହୁ କହୁ ଦିନେ ପିଲମାନଙ୍କ ଆଗରେ ନିଜ ହୃଦୟର କଥା ଖୋଲି କହିପକାଇଲେ— "ଏହା ହିଁ ମୁଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିସାରିଛି ।" ନିକୋଲାଇ‌ଭର୍ କହିଚାଲିଥିଲେ, "ମୁଁ ମୋର ଜମିବାଡ଼ି, ଜୀବନରେ ଆଭିଜାତ୍ୟ, ସୁଖ-ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଯାଉଛି । ମୁଁ ଜଣେ ଚାଷୀ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି । ଗ୍ରାମର ସୀମାରେ ମୋ ନିଜ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କୁଟୀର ନିର୍ମାଣ କରିବି । ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମ୍ୟ ମହିଳାକୁ ବିବାହ କରିବି । ତୁମେମାନେ ଯେପରି କ୍ଷେତବାଡ଼ି କାମ ଓ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ କାମ କରୁଛ ସେହିପରି କରିବି ।"

ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଇଗ୍‌ନାଟ ନାମକ ଜଣେ ଛାତ୍ର ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲି—"ଏହାଦ୍ୱାରା କେବଳ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆପଣ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ହେବେ ଏବଂ ସମସ୍ତେ କହିବେ ଗୋଟାଏ ଭଡ଼ାଟିଆ ମୂଲିଆ ।" ଟଲଷ୍ଟୟ ଚମକି ପଡ଼ି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ଭଡ଼ାଟିଆ ମୂଲିଆ ? ନା, ନା, ମୁଁ ମୋ ପାଇଁ ଓ ମୋ ପରିବାର ପାଇଁ ନିଜ ହାତରେ କାମ କରିବି ।" ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ପଚରାଯାଇଥିଲି—"ଆପଣଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତିର ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ହେବ ?"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଟଲଷ୍ଟୟ—"ସମ୍ପତ୍ତି, ଜମିଦାରୀ—ସେ ସବୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମାନ ଭାବରେ ବଣ୍ଟାହେବ ।"

ଗ୍ରୁସ—"ତା'ହେଲେ ଲୋକେ କହିବେ କ'ଣ ? ଲୋକେ କହିବେ—ଏହି ଟଲଷ୍ଟୟ ଯେ ଦିନେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଜମିଦାର ଥିଲେ, ସେ ଆଜି ସବୁ ସମ୍ପତ୍ତି ହରାଇ ଦରିଦ୍ର ଆଉ ଦେବାଳିଆ । ଏଥିରେ ଆପଣ ଲଜ୍ଜିତ ହେବେନାହିଁ ?"

ଟଲଷ୍ଟୟ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲେ—"ଲଜ୍ଜିତ ? ନିଜ ହାତରେ ନିଜେ କାମ କରିବା ଅର୍ଥ କଣ ଲଜ୍ଜିତ ହେବା ? ତୁମର ପିତାମାତା କ'ଣ କାମ କରି ଲଜ୍ଜିତ ହୁଅନ୍ତି ? କଦାପି ନୁହେଁ । ଜଣେ ଲୋକ ନିଜ ହାତରେ କାମ କରି ନିଜ ପରିବାର ପ୍ରତିପୋଷଣ କରିବାରେ ଲଜ୍ଜା ନାହିଁ । ମୋତେ ଯଦି କେହି ଅଶ୍ରଦ୍ଧା କରେ ତାହା ମୋର କାମ କରିବା ଯୋଗୁ ନୁହେଁ; ବରଂ କାମ ନ କଲେ ସମସ୍ତେ ଅଶ୍ରଦ୍ଧା କରିବେ । ମୁଁ ଖାଉଛି, ପିଉଛି, ଖେଳୁଛି; ସେହିପରି ମୁଁ ମୋ କାମ ନିଜ ହାତରେ କରିବି ।" ଗ୍ରୁସମାନେ ଗୁରୁଙ୍କର ଏପରି ଯୁକ୍ତିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ।

ପରେ ଗ୍ରୁସ ମୋରୋଜୋଭ୍ ଓ ଟଲଷ୍ଟୟ ଏକାଠି ସମରା ନାମକ ସ୍ଥାନକୁ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ବାଟରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଯୁକ୍ତିଛଳରେ ବହୁକଥା ମୋରୋଜୋଭ୍‌ଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଯେଉଁଠାକୁ ଯାଉଥିଲେ ସେଠାରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଡାକି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ନାନାଦି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଧର୍ମ, ଈଶ୍ୱରବିଶ୍ୱାସ, ଜୀବନ-ଯାତ୍ରା-ପ୍ରଣାଳୀ, ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଏହିପରି ବହୁ ସମସ୍ୟା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମନରେ ଉଙ୍କିମାରିଥିଲା ।

ଯେଉଁ ଗ୍ରାମ ପାଠଶାଳାଟି ଖ୍ରୀ: ୧୮୫୯ ରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ପ୍ରତିବେଶୀ ଚାଷୀପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ତାହା ଖ୍ରୀ: ୧୮୬୨ ରେ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଏହି ସମୟ ଭିତରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଗ୍ରାମର ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଏତେଦୂର ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ ଯାହା ଫଳରେ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ-ସୃଷ୍ଟିରେ ବାଧା ପଡ଼ିଲା । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ମାତ୍ର ତିନି ଚାରି-ଗୋଟି କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପ ସେ ଲେଖିଥିଲେ । ଏହି ପାଠଶାଳା ସ୍ଥାପନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଇଉରୋପର ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟ ପରିଦର୍ଶନ କରିସାରିଥିଲେ ଏବଂ ସେ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଶ୍ରମିକ-ମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ପାଇଁ କି ବ୍ୟବସ୍ଥାମାନ ଥିଲା ତା' ମଧ୍ୟ ଦେଖିଥିଲେ । କିଣ୍ଡରଗାର୍ଟେନ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ସେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିଥିଲେ । ପାଠଶାଳା ଚାଲୁଥିବା ସମୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଶିକ୍ଷାତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଶିକ୍ଷାନୀତି ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ ଶିକ୍ଷାର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ଓ ଆଦର୍ଶ ହେଉଛି ଶିଶୁର ମାନସିକ ବିକାଶ । ମାମୁଲି ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ଅପେକ୍ଷା ମାନସିକ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ଅଧିକ ସ୍ପୃହଣୀୟ । ସେ କହୁଥିଲେ, ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଶିଶୁର କୌତୂହଳ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତଥା ଜ୍ଞାନପିପାସାକୁ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ କରିବା ଭଳି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ଏବଂ ତାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ମୌଳିକ ପ୍ରତିଭା କପରି ଆଇନକାନୁନ୍‌ର ବିନା ଚାପରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିବ, ତାହା ହିଁ ଦେଖିବାର କଥା ।

ଶିକ୍ଷା ପ୍ରୀତିକର ଏବଂ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ହେବା ଆବଶ୍ୟକ; ଯେପରିକି ଶିଶୁର ଅନ୍ତରରେ ନିହିତ ପ୍ରତିଭା ଓ କଳାର ସମ୍ୟକ୍ ଜାଗରଣ ଘଟିପାରିବ । ଆଇନକାନୁନ୍ ଦ୍ୱାରା ସେହି ଶିକ୍ଷାଦାନପ୍ରଣାଳୀ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କୀୟ ଆଦର୍ଶ ତଥା ଆଦର୍ଶବାଦ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ସେ କହିଥିଲେ, ଶିକ୍ଷା ଅର୍ଥ ମଣିଷର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ଓ ଜାଗରଣ । ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଶକ୍ତିର ଜାଗରଣ ଅର୍ଥ ମଣିଷର ବହୁମୁଖୀଶକ୍ତିର ଯଥାର୍ଥ ବିକାଶ । ଶିକ୍ଷା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତିରୁ ବିବର୍ଜିତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସମଗ୍ର ମଣିଷସମାଜ ଏକ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଏବଂ ସେହି ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ହିଁ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାଲାଭ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁଠାରେ ଯେଉଁ ଯୋଗ୍ୟତା, ଦକ୍ଷତା ଓ ଶକ୍ତି ନିହିତ ଅଛି, ତାହାକୁ ବିକଶିତ କରାଇପାରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ପରାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ଶିକ୍ଷାର ଯେଉଁ ଅବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା, ଗାନ୍ଧୀ ସେଥିପାଇଁ ବିଚଳିତ ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ତାହାର ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ । ପୁନଶ୍ଚ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ଶିକ୍ଷାର ରୂପରେଖ କଣ ହେବା ଉଚିତ ସେକଥା ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀ ପରିକଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ପାଇବା ଉଚିତ । କାରଣ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତିର ଦୈହିକ ସୌଷ୍ଠବ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମାଜ ଓ ଜାତିର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନରେ ସମଧିକ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଥାଏ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷା-ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ହାତକାମଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ନାଚିବା, ଗୀତ ଗାଇବା, ଛବି ଆଙ୍କିବା, ପ୍ରତିବେଶୀଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା, ଭଲ ପାଠ ପଢ଼ିବା, ଭଲ ଆଚରଣ ଦେଖାଇବା ଏହିପରି ବିଭିନ୍ନ ଯୋଗ୍ୟତାକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ । ଚରିତ୍ର ଗଠନ ତାଙ୍କ ପରିକଳ୍ପିତ ଶିକ୍ଷା-ବ୍ୟବସ୍ଥାର ହେଉଛି ପ୍ରଥମ ସୋପାନ । ଭାରତବର୍ଷ ପରି ଏକ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ, ସାକ୍ଷରତାର ଅର୍ଥ କେବଳ ବର୍ଣ୍ଣପରିଚୟ ନୁହେଁ, ତାହା ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଚେତନାକୁ ପରିସ୍ଫୁଟ କରିବା ଭଳି ଏକ ବ୍ୟାପକ ତାଲିମ । ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ଏପରି ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଯେପରି ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ଘଟିବ ତାହା ହିଁ ଦେଖିବାର କଥା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପରିକଳ୍ପିତ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଏଠାରେ ସ୍ମରଣୀୟ । ଭାରତର ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷା ଇତିହାସରେ ଏହା ଏକ ପ୍ରଧାନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଆକର୍ଷଣ ହେଉଛି ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ ହେବା । କାରଣ ପୃଥିବୀର ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତି ତଥା ଉତ୍ପାଦନର ଇତିହାସ ବିଶେଷଭାବରେ ଏହି ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଛି । ଗାନ୍ଧୀ ଶିକ୍ଷାର ଆମୂଳଚୂଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଚାହିଁଥିଲେ । ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ, ଶ୍ରେଣୀ ଉପକରଣ, ଛାତ୍ରାବାସ ଏସବୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜାତୀୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ଉଚିତ । କାରଣ ଗୋଟାଏ ଜାତିର ଶିଶୁସମାଜ ଯେବେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ପାଆନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ମଣିଷଜାତି ଅନ୍ଧକାରରେ ନିଷ୍ଟୟ ପ୍ରଚୁର ଆଲୋକ ପାଇପାରିବ । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ମଣିଷସମାଜକୁ ଆଖିଆଗରେ ରଖି ଗାନ୍ଧୀ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଶିକ୍ଷାବ୍ୟବସ୍ଥା ପରିକଳ୍ପିତ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ସେଥିରେ ଗୋଷ୍ଠୀ, ସଂପ୍ରଦାୟ ବାଦ-ବିବାଦର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ଜାତୀୟ ଉଦ୍ଦୀପନା ତଥା ଜନମଙ୍ଗଳ ରାଷ୍ଟ୍ରର ପ୍ରେରଣା ଏବଂ ସୁଖୀ ଓ ସମୃଦ୍ଧ ବିଶ୍ୱର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବ ତାହାହିଁ ସର୍ବସମ୍ମତ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ।

ଗାନ୍ଧୀ ଏକାଧିକବାର ଆଲୋଚନାକ୍ରମରେ କହୁଥିଲେ—"ଶିଶୁର ଉଭୟ ମନ ଓ ଶରୀରର ବିକାଶ ହିଁ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସାକ୍ଷରତା ଶିକ୍ଷାର ଶେଷ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ କି ଏହା ତାର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହା ଏପରି ଏକ ପନ୍ଥା, ଯାହାଦ୍ୱାରା ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀ ସଂସ୍କୃତ ମାର୍ଜିତ ହୋଇପାରନ୍ତି । ସାକ୍ଷରତା ତେଣୁ ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା ନୁହେଁ । ଶିଶୁକୁ ତେଣୁ ପ୍ରଥମେ ହାତକାମ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ତାକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିବା ଦରକାର । ଏହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ୱୟଂଶୃଙ୍ଖଳିତ ହୋଇପାରେ । ସେତେବେଳେ ଏହା ଆଉ କାହା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିନଥାଏ ।"

କକେସସ୍

ଟଲଷ୍ଟୟ ୧୮୫୧ ମସିହାରେ ସହରର ପରିବେଶରୁ ନିଜକୁ ଛିନ୍ନ କରି ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ସହିତ କକେସସ୍ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ସେଥିରେ ସେ ୧୮୫୨ ମସିହାରେ ସୈନ୍ୟବିଭାଗରେ ଯୋଗଦେଲେ ଓ ସେବାଷ୍ଟପଲଠାରେ କ୍ରିମିୟା ଯୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼େଇ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଏକପକ୍ଷରେ ରୁଷିଆ ଓ ଅପରପକ୍ଷରେ ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଫ୍ରାନ୍ସ ମଧ୍ୟରେ ଲଢ଼େଇ ଚାଲିଥିଲା । ଜୀବନର ଦୁଃଖ, ବିରକ୍ତି ଓ ଅଶାନ୍ତିଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବା ପାଇଁ ସେ କକେସସ୍‌କୁ ମଧ୍ୟ ନିଚ୍ଛିଦନ ପାଇଁ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ଏହି ଯାତ୍ରାମୂଳରେ ଥିଲି ତାଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ପ୍ରେରଣା ।

କକେଯସ୍‌ରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା ମଧ୍ୟ ବୈଚିତ୍ର୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏକ ରାତିର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ନିଜକୁ ହଜାଇ ଦେଇ ଟଲଷ୍ଟୟ ଲେଖିଥିଲେ, "ବାହାରେ ଥଣ୍ଡା ପବନ । ସୈନ୍ୟ-ଛାଉଣୀରେ ଜଳୁଥିବା ମହମବତିଗୁଡ଼ାକ ପବନରେ ଦପ୍‌ଦପ୍ ଉଠୁଥାଏ । ଦୂରରେ କୁକୁର ଭୁକୁଛି । ପ୍ରହରୀମାନଙ୍କର ପଦକ୍ଷେପ, ପବନରେ ସୌରଭ, ଓକ୍ ବୃକ୍ଷର ଗନ୍ଧ; ଗଛରୁ ପତ୍ର ଝଡ଼ି ତମ୍ବୁ ଉପରେ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଚାରିଆଡ଼େ ଖାଲି ଅନ୍ଧକାର ଓ ନୀରବତା ।" ସେ ପୁଣି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଲେଖିଥିଲେ, "ମୁଁ ନିଜକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିଲି ନାହିଁ । ମୋର ଆତ୍ମା ପବିତ୍ର । ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଜୀବନର ଆଶା, ଅହଂକାର ସବୁ ମୋତେ ଗ୍ରାସ କରିପକାଏ । ମୁଁ ଖ୍ୟାତି, ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଏବଂ ନାରୀର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ଦେଖି ଶୋଇପଡ଼ୁଥିଲି । ଏଥିରେ ମୋର କିଛି ଦୋଷ ନଥିଲା ।" ସେ ଏହି ସମୟରେ ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ ଓ କବିତା ନାରୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ବହୁ କଥା ଭାବୁଥିଲେ । ରୁଷିଆର ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ଦେଶାତ୍ମବୋଧ, ସହିଷ୍ଣୁତା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ସେ କକେସସ୍‌ରେ ଦୁଇବର୍ଷକାଳ ଥିଲେ ।

ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ରୁଷିଆର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁବକର କଳ୍ପନା ସେହି କକେସସ୍ ଅଞ୍ଚଳରେ ଖେଳିବୁଲୁଥିଲା । ସେ ଆଗରୁ ପୁଷ୍କିନ୍‌ଙ୍କର କବିତାରେ କକେସସ୍ ଅଞ୍ଚଳର ବର୍ଣ୍ଣନା ପାଠ କରିଥିଲେ । ବୀରତ୍ୱ, ଦୁଃସାହସ ଓ ତ୍ୟାଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପାଇଁ ସେହି ଅଞ୍ଚଳ ଥିଲା ପ୍ରଶସ୍ତ କ୍ଷେତ୍ର । ଟଲଷ୍ଟୟ ସେହି ତୁଷାରାବୃତ ବନ୍ୟାଞ୍ଚଳରେ ପରିକ୍ରମା କରି ବିସ୍ମିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଏଠାରେ ନବେବର୍ଷ ବୟସ୍କ କେସାକ୍ ଅଧିବାସୀ ଏପିଶାଙ୍କ ସହିତ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପରିଚୟ ହୋଇଥିଲା । ପରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର 'The Ccssacks' ରଚନାରେ ଏହି ଦୀର୍ଘକାୟ ବଳିଷ୍ଠ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ଏପିଶାଙ୍କର ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ ଯୌବନ, ସୈନିକ ଜୀବନର ସ୍ମୃତି ଏବଂ ଶିକାର କୌଶଳ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ବେଶ୍ ଭଲଲାଗିଥିଲା । ମ୍ୟାରୀଙ୍କର ରୂପ ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ତାଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା ।

ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଏପିଶାଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ଧାରଣା ଥିଲା । ସେ କହୁଥିଲେ, "ଈଶ୍ୱର ସବୁ ଜିନିଷର ସ୍ରଷ୍ଟା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିନିଷ ସେ ମଣିଷର ଉପଭୋଗ ପାଇଁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ପାପ ବୋଲି କୌଣସି ଜିନିଷ ନାହିଁ । ଠିକ୍ ପଶୁଙ୍କ ସଦୃଶ ଚଳିବା ଦରକାର । ପଶୁ ଖାଏ, ପିଏ, ସବୁଠାରେ ରହେ । ଭଗବାନ୍ ତୁମକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତରୁଣୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦରୀ ବାଳିକାକୁ ଗ୍ରହିବା କଦାପି ପାପ ନୁହେଁ । ପ୍ରେମ ପାଇଁ ଏବଂ ଭୋଗ ପାଇଁ ତାର ସୃଷ୍ଟି ।" ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜକୁ କେତେ ଦିନ ସମ୍ଭାଳି ରଖିପାରିଥାନ୍ତେ !

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ବୟସ ସେତେବେଳେ ତେଇଶି । ସେ ନିଜେ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୁଁ ଯଦି ନାରୀଠାରୁ ଦୂରରେ ରହି ନ ପାରେ ତାହାହେଲେ ମୋର ଜୀବନ ସ୍ମୃତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ । ଯଦି ମୁଁ ସଂଯତ ରହେ, ତାହାହେଲେ ଗର୍ବ କରିବା କଥା । ମଦ ଏବଂ ନାରୀ··ଏମାନଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କର । ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ମିଳେ, ତାହା ସାମାନ୍ୟ ମାତ୍ର ।" ପୁଣି ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ, "ନା—ନା, ସେ ସବୁ ଭୁଲ କଥା । ମୋର ତୃଷ୍ଣା ସ୍ୱାଭାବିକ । ମୁଁ ନିଜେ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ହେବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେଉଛି । ତେଇଶି ବର୍ଷଯାଏଁ ଅବିବାହିତ ରହିଥିବାରୁ ମୋର ଏ ଲାଳସା ସ୍ୱାଭାବିକ ଏବଂ ନିଜର କଠୋର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ବ୍ୟତୀତ ମୋତେ କେହି ଆଉ ଏଥିରୁ ରକ୍ଷା କରିନପାରନ୍ତି ।" ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଯୌବନରେ ଯେ ସ୍ଖଳନ ଘଟିନଥିଲା ତାହା ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ସେଥିପାଇଁ ବୟସ ତଥା ପରିସ୍ଥିତି ହିଁ ଦାୟୀ ଥିଲା । ୧୮୫୨ ନଭେମ୍ବର ୨୫ ତାରିଖରେ ସେ ତାଙ୍କ ଡାଏରୀରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୁଁ ମୋ ପୁସ୍ତକସମୂହର ସମାଲୋଚନା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ପଢ଼େ ।" ତା'ପରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୁଁ କକେସସ୍ ସମ୍ପର୍କରେ ଗଳ୍ପ ଲେଖିବା ପାଇଁ ଚାହେଁ ।" ଏହି ସମୟରେ ସେ ତାଙ୍କର "The Raid" ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖୁଥିଲେ ।

୧୮୫୩ ଜାନୁୟାରୀ ୬ ତାରିଖ—"ଯୁଦ୍ଧ ମାନେ ଅନ୍ୟାୟ, କୁତ୍ସିତ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଯୁଦ୍ଧ କରନ୍ତି ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନେ ବିବେକର କଣ୍ଠରୋଧ କରିଥାନ୍ତି ।" ମାର୍ଚ୍ଚ ୬ ତାରିଖ ଦିନ ଟଲଷ୍ଟୟ ଗିରଫ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ଦୋଷ ହେଲା, ସେ କୁଆଡ଼େ କ୍ୟାମ୍ପରେ ବସି ଚେସ୍ ଖେଳୁଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱ ଭୁଲିଯାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନାମ ପୁରସ୍କାରପ୍ରାପ୍ତ ସୈନିକ ତାଲିକାରୁ ବାଦ୍ ଦିଆଗଲା । ସେ ଆଉ 'ସେଣ୍ଟ ଜର୍ଜ କ୍ରସ' ପାଇ ପାରି ନ ଥିଲେ । ସେ କହୁଥିଲେ, "ଏହି ଅଭିଶପ୍ତ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ମୋତେ ମୋର ଈପ୍ସିତ ପଥରୁ ଟାଣିଆଣିଛି ଏବଂ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ଚାହେଁ । ମୋ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅତି ସରଳ । ତାହା ହେଉଛି କୃଷୀମାନଙ୍କର, ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ଏବଂ ଦେଶବାସୀଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ । କାରଣ କୃଷୀମାନଙ୍କର ମୁଁ ହେଉଛି ଜମିଦାର ଏବଂ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ ଋଣୀ; ଯେହେତୁ ମୋର ପ୍ରତିଭା ଏବଂ ବୁଦ୍ଧି ଅଛି । ନାରୀର ରୂପଭୋଗ କିଛି ନୁହେଁ । କାରଣ ଭୋଗ ତୁଳନାରେ ଅନୁତାପ ଖୁବ୍ ଗଭୀର ।" ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରକୃତି ଥିଲା । ସେ କାହା ସହିତ ବେଶି ମିଳାମିଶା କରୁନଥିଲେ । ତାର କାରଣ ସେ ନିଜେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ, "ମୁଁ ଯେପରି ଖାଣ୍ଟି ଆଦର୍ଶବାଦୀ, ସେଥିରେ ମୋ ସହିତ କେହି ମିଶିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।" ନିକୋଲାସ୍ ପ୍ରଥମେ ଯେତେବେଳେ ତୁର୍କି ବିରୋଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କଲେ, ଟଲଷ୍ଟୟ ସେତେବେଳେ ଏକ ଅନିଶ୍ଚିତ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି ତାଙ୍କ ଭାଇ ସରଗେଇଙ୍କ ନିକଟରେ ଜଣାଇଥିଲେ, "ମୁଁ ମୋର ଜୀବନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଚାହେଁ । ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନ ଜୀବନ ଯାପନ ପ୍ରଣାଳୀ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅସହ୍ୟ । ବୋକା ଅଫିସର ଓ ବୋକାସୁଲଭ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଏହାଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନାହିଁ ।"

ପ୍ରକୃତରେ କକେସସ୍‌ରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସମୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ନଥିଲା । ମାତ୍ର ସେ ନିଜେ ଏପରି ଭାବୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସୁଟ୍‌କେଶ୍ ପାଣ୍ଡୁଲିପିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ନବ-ଉନ୍ମେଷିତ ତାରୁଣ୍ୟ ସହିତ ପ୍ରତିଭାର ଅପୂର୍ବ ବିକାଶ ଏହି ସମୟରେ ଘଟିଥିଲା । ଏହି ସମୟର ରଚନା 'The Raid', 'A Wood Felling', 'The Fugtive' ସାମରିକ ଜୀବନର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଅତି ଅଦ୍ଭୁତ ଥିଲା । ସେ କହୁଥିଲେ, "କକେସସ୍‌ର ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ମଣିଷ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ଖୋଜି ପାଇ ନପାରେ; କିନ୍ତୁ ଅବହେଳିତ ଜନସମାନଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରିବା ଏହି ସମୟରେ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହି ସମୟରେ ଆତ୍ମପ୍ରତାଶ୍ରୁତପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୁଁ ଗୋଟିଏ କଥା ବରାବର ମନେରଖିଛି । ତାହା ହେଉଛି ୩୦ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଥାକେରି ତାଙ୍କର ବହି ଲେଖିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡାର୍ ଡୁମା ସପ୍ତାହରେ ଦୁଇଥର ଲେଖୁଥିଲେ । ପ୍ରକାଶନ ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି ରଚନା କାହାକୁ ଦେଖାଇବା ଅନୁଚିତ । କାରଣ ତଦ୍ଵାରା ପ୍ରକୃତ ପରାମର୍ଶ ପାଇବା ଅପେକ୍ଷା ଜଣେ କେବଳ ଅଯଥା ସମାଲୋଚନାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଏ ।"

ସେବାଷ୍ଟପଲ୍

କକେସସ୍‌ରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ସମୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସାମରିକ ବିଭାଗରେ ପଦୋନ୍ନତି ହୋଇଥିଲା । କକେସସ୍‌ରେ ସେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ପଦାତିକ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେବାଷ୍ଟପଲ୍‌ରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଖିତମତ ଜଣେ ସାମରିକ ଅଫିସର (Ordinance Officer) ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେ ଜେନେରାଲଙ୍କର ଆଦେଶପତ୍ର ନେଇ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଯାଉଥିଲେ । ଦିନେ ଦିନେ ଟ୍ରେଞ୍ଚ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ରହିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ପଦୋନ୍ନତି ପରେ ସେ ଛୁଟି ନେଇ ନିଜର ଗ୍ରାମ ୟାସନାୟା ପଲିଆନାକୁ କିଛି ଦିନ ପାଇଁ ଫେରିଥିଲେ । ୟାସନାୟା ପଲିଆନାର ପରିବେଶ ତାଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ଅଭିଭୂତ କରିଦେଲା । ମାତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଆହ୍ୱାନରେ ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ସେଠା ଛାଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ଯେଉଁଦିନ ପଲିଆନାରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ ସେଦିନ ତାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ଲୋତକାପ୍ଲୁତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ତାଙ୍କ ଡାଏରୀରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ଏହା ମୋ ଜୀବନର ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତମ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଥିଲା ।"

ଡାନ୍ୟୁବ୍ ନଦୀର ଅପରପାର୍ଶ୍ୱରେ ମାତ୍ର ଷାଠିଏ ମାଇଲ ଦୂରରେ ଭୀଷଣ ରକ୍ତାକ୍ତ ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଥିଲା । ରୁଷୀୟମାନେ ସିଲିଷ୍ଟ୍ରିଆ ଅବରୋଧ କରିଥିଲେ । ଅଥଚ ବୁକାରେଷ୍ଟ ସହରରେ ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ ଓ ଭୋଜିଭାତ, ନାଚ ତାମସା ପୂରାମାତ୍ରାରେ ଚାଲିଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଆଦୌ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ଡାଏରୀରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମତରେ ମୁଁ ଯେତେ ବଡ଼ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୋ ନିଜ ମତରେ ଅଧମ ବୋଲି ବିଚାର କରେ ।"

ଟ୍ରେଞ୍ଚ ଭିତରେ ରକ୍ତାକ୍ତ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ସେ କହିଥିଲେ, "ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଉନ୍ମାଦନା ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ।"

ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରିନ୍ସ ଗୋର୍ଚ୍ଚାକୋଭ୍ ସମରର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାପାଇଁ ଚରମ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ, ସେତେବେଳେ ସମଗ୍ର ସେନାମଣ୍ଡଳରେ ଗୋଟାଏ ଶୃଙ୍ଖଳା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଖେଳିଗଲା । ପାଞ୍ଚଶତ ରୁଷୀୟ ବନ୍ଧୁକ ଗର୍ଜନ କରି ଉଠିଲା । କି ଦିନ କି ରାତି ଲଢ଼େଇ ଚାଲିଥିଲା । ସେହି କରାଳ ରଜନୀ ଶେଷ ହେବ ବୋଲି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମନରେ ଆଦୌ ଆଶା ନଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଲେଖିଲେ, "ଠିକ୍ ଯୁଦ୍ଧ ପୂର୍ବର ଅବସ୍ଥା ସାଙ୍ଘାତିକ । କାରଣ ସୈନିକର ମନ ସେତେବେଳେ ଅସ୍ଥିରତା ମଧ୍ୟରେ ଛଟପଟ ହେଉଥାଏ ।"

ସିଲିଷ୍ଟ୍ରା ଅଭିଯାନର ଅଶ୍ରୁତପୂର୍ବ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଓ ଅତ୍ୟାଚାରର ବର୍ଣ୍ଣନାତୀତ । ବୁଲ୍‌ଗେରିଆର ହଜାର ହଜାର ଚାଷୀ, ସେମାନଙ୍କର ପୁଅଝିଅ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ, ଯେଉଁମାନେ କି ରୁଷୀୟ ସୈନ୍ୟମାନେ ଚାଲିଗଲେ ତୁର୍କି ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିହତ ହେବେ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କ ଗ୍ରାମ ଓ ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ବାହାରିଆସିଲେ । ସାହାଯ୍ୟପ୍ରାର୍ଥୀ ବୁଲ୍‌ଗେରିଆର ଚାଷୀମାନଙ୍କର କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରିନ୍‌ସ ଗୋର୍ଚ୍ଚକୋଭ୍‌ଙ୍କୁ ଅଭିଭୂତ କରିଦେଲା । ତାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ଲୋତକାପ୍ଲୁତ ହୋଇଗଲା । ସେ ଆଶ୍ରୟପ୍ରାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ନିଜ ହାତରୁ ଅସହାୟମାନଙ୍କୁ ଅର୍ଥଦାନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅଭିଭୂତ କରିଦେଇଥିଲା । ଜୁନ୍ ୧୫ ତାରିଖ ଡାଏରୀରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ, "ସିଲିଷ୍ଟ୍ରା ଅବରୋଧ ଉଠିଗଲା । ମୋର ଅବସ୍ଥା ସେତେ ବିପନ୍ନ ହୋଇ ନଥିଲା; ବରଂ ମୁଁ ନିରାପଦରେ ଥିଲି । ମୋର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭଲଅଛି । ନୈତିକ ବିଚାର ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ଅଛି । ମୁଁ ମୋର ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୋ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବି । ମୁଁ ଯଦି ତିନିଦିନ ମଧ୍ୟରେ ମୋ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି କରି ନପାରେ ତାହାହେଲେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ହିଁ ମୋ ପକ୍ଷେ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।"

ଆଠଦିନ ପରେ ଦେଖାଗଲା ଟଲଷ୍ଟୟ ବଞ୍ଚିରହିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଆଦୌ ସରସତା ନଥିଲା । ସେ ଜୁନ ୨୩ ତାରିଖ ୧୮୫୪ ରେ ଡାଏରୀରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ଏହା ମୋ ନିଜ ପାଇଁ ଏକ ଅସମ୍ମାନଜନକ ପରିସ୍ଥିତି । ରୁଷିଆର ଭୂମିଦାନ ପ୍ରଥା ଏକ ଜଘନ୍ୟ ବ୍ୟାପାର ।"

ସାମୟିକ ଅସୁସ୍ଥତା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା—କେତେବେଳେ ଦନ୍ତରୋଗ, କେତେବେଳେ ବା ଅର୍ଶ । ଜୁନ୍ ୩୦ ତାରିଖରେ ତାଙ୍କର ଅର୍ଶ ଅପରେସନ୍ ହୋଇଥିଲା । ସେ ସେତେବେଳେ ନିଜକୁ କାପୁରୁଷ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ଜୁଲାଇ ୭ ତାରିଖ ଡାଏରୀରେ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଏକ ନଗ୍ନ ଓ ବାସ୍ତବ ପରିଚୟ ମିଳେ—"ସତରେ ମୋର ପରିଚୟ କଅଣ ? ଜଣେ ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ସାମରିକ କର୍ମଚାରୀଙ୍କର ଚାରିପୁତ୍ର ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ । ସାତବର୍ଷରେ ମାତୃହୀନ—ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲାଳିତପାଳିତ—ନା ଶିକ୍ଷା, ନା ସାମାଜିକ ପ୍ରତିପତ୍ତି । ସତର ବର୍ଷରେ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲି । ପରିବାରର ସମ୍ପତ୍ତି ଉଡ଼େଇଦେବାରେ ଦକ୍ଷ । ପ୍ରଥମେ କକେସସ୍, ତା'ପରେ ସେଠାରୁ ଡାନ୍ୟୁବ୍ ସୈନ୍ୟଛାଉଣୀକୁ ବଦଳି । ଏହା ପୁଣି ପିତାଙ୍କର ଜନୈକ ବନ୍ଧୁ ସେନାପତିଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । କୌଣସି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ, ପ୍ରବେଶ ନାହିଁ । ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ । ମୁଁ କୁତ୍ସିତ, ଅପରିଷ୍କାର, ଅସହିଷ୍ଣୁ । ଟିକିଏ କଥାରେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇଥାଏ । ଚପଳମତି, ଅବ୍ୟବସ୍ଥିତଚିତ୍ତ, କିନ୍ତୁ ମୋର ସମ୍ମାନ ଅଛି; କାରଣ ମୁଁ ଆଦର୍ଶ ଓ ନୀତିର ଭକ୍ତ । ସେଥିରୁ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ବିଚ୍ୟୁତ ହୁଏ ସେତେବେଳେ ମୋତେ ଅସୁଖ ଲାଗେ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ଭ୍ରମ ବୁଝିପାରେ, ସେତେବେଳେ ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦ ପାଏ । ନୀତି ଓ ଆଦର୍ଶ ଅପେକ୍ଷା ମୁଁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଜିନିଷକୁ ଭଲପାଏ—ତାହା ହେଉଛି ଖ୍ୟାତି । ମୁଁ ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷୀ । ଯଦି ଆଦର୍ଶ ଓ ଖ୍ୟାତି ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ମୋତେ ବାଛିବାକୁ ପଡ଼େ, ତାହାହେଲେ ଖ୍ୟାତି ହିଁ ପ୍ରଥମେ ମୋର କାମ୍ୟ ।"

ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ଆଉ ଏକ ନୂତନ ଦର୍ଶନର ସନ୍ଧାନ ପାଇଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ସେହିଦିନଠାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ଡାଏରୀରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ, "ମୋର ଜୀବନର ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଗୁରୁଦାୟିତ୍ୱ ହେଉଛି ତିନିଗୋଟି—ପାପଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବା, ଆଳସ୍ୟ, ଚରିତ୍ରହୀନତା ଏବଂ କ୍ଷଣକୋପ ।"

'ଦି ମିଲିଟାରୀ ଗେଜେଟ' ନାମକ ଏକ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କରିବା ଲାଗି ଟଲଷ୍ଟୟ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ସେଥିରେ ମୃତ୍ୟୁପାଇଲା ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ଜୀବନୀ ତଥା ଦେଶାତ୍ମବୋଧକ କାହାଣୀ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ମାତ୍ର ସେଥିପାଇଁ ଅର୍ଥ ଆବଶ୍ୟକ । ସେହି ସମୟରେ ତାଙ୍କର ୟାସନାୟା ପଲିଆନାସ୍ଥିତ ପୈତୃକ ଗୃହ ଖଣ୍ଡିକ ୫ ହଜାର ରୁବେଲ୍‌ରେ ବିକ୍ରି ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଗୋଲୋଖୋଭ ତାହା କ୍ରୟ କରିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ସେଥିରୁ କିଛି ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ ଯେ, How Russian Soldiers Die, Uncle Zhdanov, Horseman Chernov ଶୀର୍ଷକ ରଚନା ସେହି ପତ୍ରିକାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବ । ମାତ୍ର ସମ୍ରାଟ ନିକୋଲାସ୍ ପ୍ରଥମେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ କିଣ ସମ୍ମତ ହେବା ବ୍ୟକ୍ତି ? ରାଜ୍ୟର ଶାସନ-ଶୃଙ୍ଖଳା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଚରମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସୈନ୍ୟବିଭାଗରେ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ଶୃଙ୍ଖଳାଜ୍ଞାନ ହ୍ରାସ ପାଇଯିବ—ଏହା ହିଁ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ।

ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ କିସିନେଭରୁ କ୍ରିମିୟାକୁ ବଦଳି କରାଯାଇଥିଲା ସେକେଣ୍ଡ ଲେଫ୍‌ଟେନାଣ୍ଟ ଭାବରେ । କାରଣ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ କୋମଷ୍ଟାଡ଼ିୟୁସଇମାନ୍ ଯୁଦ୍ଧରେ ନିହତ ହେବା ପରେ ସେ ବଦଳି ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ କରିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହାଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ମିଲିଟାରୀ ଗେଜେଟ୍ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇଥିଲେ । ଏହାଛଡ଼ା ସମ୍ମୁଖ ସଂଘର୍ଷରେ ଭାଗ ନେବାପାଇଁ ଟଲଷ୍ଟୟ ମଧ୍ୟ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାଠାରେ ଜନରବ ଶୁଣାଗଲା ଯେ ଶତ୍ରୁ ସେବାଷ୍ଟପଲ୍ ଉପରେ ନଭେମ୍ବର ମାସ ୯ ତାରିଖ ଦିନ ଆକ୍ରମଣ କରିବ । ସେତେବେଳେ ସୈନ୍ୟଶ୍ରେଣୀରେ ଗୋଟାଏ ଶୃଙ୍ଖଳା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଖେଳଗଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ସେବାଷ୍ଟପଲ୍‌ଠାରେ ପହଞ୍ଚି ତାଙ୍କର ଭାଇଙ୍କ ନିକଟକୁ ଖଣ୍ଡିଏ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ, "ସୈନିକମାନଙ୍କର ବୀରତ୍ୱ ବର୍ଣ୍ଣନାତୀତ । ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନଙ୍କ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖାଯାଇ ନଥିବ । ସେନାପତି ଯେତେବେଳେ ପଚାରୁଛନ୍ତି, 'ହେ ମୋର ସୈନ୍ୟମାନେ, ତୁମେମାନେ କ'ଣ ମରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ?' ସୈନ୍ୟମାନେ ଉତ୍ତର ଦେଉଛନ୍ତି, 'ହଁ ମରିବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।'

ବାସ୍ତବିକ ରୁଷିଆର ବୀର ସୈନିକମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣମୂର୍ଚ୍ଛା ଯୁବ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ବିସ୍ମିତ କରି-ଦେଇଥିଲା । ସେ ସେହି ବୀର ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରିଥିବାରୁ ଏବଂ ସେପରି ଏକ ଦେଶାତ୍ମବୋଧ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବେଶରେ ରହିଥିବାରୁ ନିଜକୁ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ମନେକରୁ-ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଏହି ଗର୍ବବୋଧ ଶୀଘ୍ର ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୋଇଗଲା । ରୁଷୀୟ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣମୂର୍ଚ୍ଛା ସଂଗ୍ରାମର ଅନ୍ତରାଳରେ ସେ ଦେଖିଥିଲେ ଏକ ଭୟଙ୍କର ସତ୍ୟ । ନବନିଯୁକ୍ତ ତାଲିମପ୍ରାପ୍ତ ଯୁବସେନାଙ୍କର କଷ୍ଟ ତ୍ୟାଗ, ସେତେବେଳର ରାଷ୍ଟ୍ର-ଘାଟର ଦୁରବସ୍ଥା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମନରେ ଆଣିଥିଲା ପରିବର୍ତ୍ତନ । ନଭେମ୍ବର ମାସ ୧୪ ତାରିଖ ୧୮୫୪ରେ ଦୈନିକ ଟିପ୍‌ପଣୀରେ ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କଲେ, "ରୁଷିଆର ପତନ ନିଶ୍ଚିତ କିମ୍ବା ତାର ନବକଳେବର ନିଶ୍ଚିତ ।"

ଏ ସବୁ ମଧ୍ୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଜୁଆ ଖେଳୁଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ଅର୍ଥପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପତ୍ର ଲେଖୁଥିଲେ । ରୁଷିଆର ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ସଂସ୍କାର ପାଇଁ ସେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ନୀତି ଓ ଆଦର୍ଶକୁ ରୂପାୟିତ କରି ଲେଖିଥିଲେ, "ମୋ ସମ୍ମୁଖରେ ଅନ୍ୟାୟ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଭାବରେ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ରୂପରେଖ ନେଇଥିବାରୁ ମୋର ବିବେକ ଏବଂ ନ୍ୟାୟଜ୍ଞାନ ମୋତେ ନୀରବ ରହିବାପାଇଁ ନିଷେଧ କରୁଛି । ହଜାର ହଜାର ସୈନ୍ୟଙ୍କର କରୁଣ ମୃତ୍ୟୁ ! ତଦ୍ୱାରା ମୋ ଦେଶର କି ନୈତିକ ପତନ, ସମ୍ମାନ ହାନି ! ଆମର ସୈନ୍ୟ ନାହାନ୍ତି, ଅଛନ୍ତି ଦଳେ ଦାସ— ଯେଉଁମାନେ ଗତାନୁଗତିକ ଶୃଙ୍ଖଳା ଦ୍ୱାରା ଓ ଗୃହୀ ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ।"

ଟଲଷ୍ଟୟ ରୁଷିଆର ଉଦାସୀନତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ମର୍ମାହତ ହୋଇଥିଲେ । ତଥାପି ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଜନ୍ମଭୂମିର ଅବସ୍ଥା ସୁଧାରିବା ପାଇଁ ସେ କମ୍ ଆଗ୍ରହୀ ନଥିଲେ । ସେ ଏକ ନୂତନ ସତ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଯେମିତି ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟରୁ କାହାର ଆହ୍ୱାନ ଶୁଣିଥିଲେ— ତାହାହେଉଛି ଏହାର ସାଂପ୍ରତିକ ମାନବସମାଜ ଉପଯୋଗୀ ଏକ ଧର୍ମର ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ; ମାତ୍ର ଏହା ସମସ୍ତ ଅନ୍ଧ ବିଶ୍ୱାସ ରହିତ । ଏହା ଏକ ବାସ୍ତବ ଧର୍ମ । ଏହାର ପରିକଳ୍ପିତ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କଳ୍ପନା ଅପେକ୍ଷା ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ପ୍ରକୃତ କଲ୍ୟାଣ ଦାନ କରିଥାଏ । ଯୁଗ ପରେ ଯୁଗ ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ହିଁ ଏହି ଆଦର୍ଶ ସାଧିତ ହୋଇପାରିବ । ଗୋଟିଏ ଯୁଗର ଆଦର୍ଶ ଅନ୍ୟ ଯୁଗକୁ ପ୍ରସାରିତ ହୁଏ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସେହି ଆଦର୍ଶ ଓ ଦର୍ଶନ ସାଦରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥାଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଜୀବନର ସମସ୍ତ ଆଦର୍ଶ ଓ ଦର୍ଶନ କେତେ ପଦରେ ନିହିତ ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ତାହା ହେଉଛି ଚର୍ଚ୍ଚର ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସକୁ ଅସ୍ୱୀକାର, ପ୍ରାଚୀନ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ପ୍ରତି ଅନୁଗତ୍ୟ ଓ ଶାରୀରିକ ଏବଂ ନୈତିକ ବିକାଶପାଇଁ ଅଦମ୍ୟ ଯତ୍ନ । ସେ ଏହି ସମୟରେ ଡାଏରୀରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୋ ପାଇଁ ସୈନ୍ୟ ଜୀବନ ଯଥାର୍ଥ ନୁହେ । ମୁଁ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ସମ୍ଭବ ଏହା ପରିହାର କରି ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ନିଜକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ସର୍ଗ କରେ ସେତେ ମଙ୍ଗଳକର ।"

୧୮୫୫ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ୪ ତାରିଖ ଦିନ ଚେର୍ନୟା ଯୁଦ୍ଧରେ ଆଠ ହଜାର ରୁଷୀୟ ସୈନ୍ୟଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁରେ ତାଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ଝରିପଡ଼ିଥିଲା "ସେବାଷ୍ଟପଲ୍‌ର ଗୀତିକା" (Song of Sevastople) । ଅଗଷ୍ଟ ୨୭ ତାରିଖରେ ଫରାସୀମାନଙ୍କର ଆକ୍ରମଣ ଓ ମାଲକୋଭ (Malakov) ସହର ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର ପତାକା ଉତ୍ତୋଳନର ଦୃଶ୍ୟ ଟଲଷ୍ଟୟ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି ଟର୍ଗେନେଭ୍‌ଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ, "ଗତ କେତେଦିନ ଧରି ସୈନ୍ୟ-ବିଭାଗ ଛାଡ଼ିଦେବା ପାଇଁ ମୁଁ ଏକ ରକମ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇପଡ଼ିଛି ।" ତାଙ୍କର ଲେଖା "Sevastople in December" ପଢ଼ି ନୂତନ ସମ୍ରାଟ ଆଲେକଜାଣ୍ଡାର ଦ୍ୱିତୀୟ ଏତେଦୂର ଅଭିଭୂତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଯେ ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଲେଖକର ନିରାପତ୍ତା ପାଇଁ ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ରୁଷିଆର ଇତିହାସରେ ଏହା ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଥମ ସାହିତ୍ୟିକ ଶିଳ୍ପ ସୃଷ୍ଟି, ଯେଉଁଥିରେ ଯୁଦ୍ଧର ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଚିତ୍ର ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସମ୍ରାଟ ଏହି ରଚନାକୁ ଫରାସୀ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯାଞ୍ଚ କମିଟି ରଚନାର ଅଭିପ୍ରାୟ ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ରୁଷୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହା ଏକ ନୂତନ ଦିଗ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ ହେଁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ବୈପ୍ଳବିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଶାସକ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କୁ ସୁହାଇ ନଥିଲା ।

ଏହି ଘଟଣାର କିଛିଦିନ ପରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ସୈନ୍ୟବିଭାଗ ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଥିଲେ । ସେ କହିଲେ, "ମୋର ବୃତ୍ତି ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟ ।" ବିଶେଷତଃ "The Contemporary" ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଗଳ୍ପ 'A Wood Felling' ପାଠ କରି ତୁର୍ଗେନିଭ ଯେଉଁ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ ତାହା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲା । ସେହି ମନ୍ତବ୍ୟର ସାରମର୍ମ ହେଲା—"ମୋର ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନରେ ମୋତେ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ କିଛି ଆନନ୍ଦ ଦେଇପାରି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତୁମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁଠାରେ ଅଛ ସେକଥା ଭାବିଲାବେଳେ ମନରେ ଘୃଣା ଆସେ । ତୁମେ ଯଦି କ୍ରିମିୟାରୁ ଚାଲିଆସ, ତାହାହେଲେ ଅତି ଚମତ୍କାର ହେବ । ତୁମେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହସ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି-ସାରିଛ । ମାତ୍ର ସାମରିକ ଜୀବନ ତୁମ ଲାଗି ନୁହେଁ । ତୁମର ଅସ୍ତ୍ର ତରବାରି ନୁହେଁ, ତୁମର ଅସ୍ତ୍ର ତୁମର ଲେଖନୀ ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ୟାସନାୟା ପଲିଆନା

ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗ୍ରାମ । କିନ୍ତୁ ତାହାର ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ର ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପ୍ରତିଭାର ବିକାଶ ଘଟିଥିଲା । ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମାନବିକତାର ଆଦର୍ଶବାଦ ଯୁଗ ଯୁଗ ପାଇଁ ପୃଥିବୀକୁ କେବଳ ଚମତ୍କୃତ କରିନାହିଁ, ମଣିଷର ଦୃଷ୍ଟି ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟ ପ୍ରତି ଯେପରି ଚିରଦିନ ଆକୃଷ୍ଟ ହେବ ତାହାହିଁ ସେ ସାଧନା କରିଯାଇଛନ୍ତି । ଟଲଷ୍ଟୟ ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ର ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଗ୍ରାମର ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଏକ କୋଠାଘର, ତାହା ପଥରରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ପୂର୍ବେ ସେହି ପୁରୁଣା କୋଠାଘରଟି ପ୍ରିନ୍‌ସେସ୍ ଭଲକୋନସ୍କିଙ୍କର ଥିଲା ।

ଏହି କୋଠାଘରଟି କିନ୍ତୁ ବିକ୍ରି ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଠିକ୍ ଯେଉଁ ଘରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଯୌବନ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ ତାହା ଛତିଶଗୋଟି କୋଠରିବିଶିଷ୍ଟ ଏକ ତିନି ମହଲା କୋଠାଘର ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ଏହାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ସେହି ପ୍ରାଚୀନ କୋଠାଘରର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶକର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ଟଲଷ୍ଟୟ ସେହି ସ୍ଥାନରେ କେତେକ ବୃକ୍ଷ ରୋପଣ କରିଥିଲେ ଯାହାର ପବିତ୍ର ସ୍ମୃତି କାଉଣ୍ଟ ଇଲିଆ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଯେବେ କେହି କେବେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ କଥା ପଚାରୁଥିଲେ ତାହାହେଲେ ସେ ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷର ଶିଖର ଉପରକୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ଦେଖାଇଦେଉଥିଲେ । ସେ କହୁଥିଲେ, "ସେହିଠାରେ ହିଁ ମୋ ମା'ଙ୍କର ଘରଥିଲା । ମୁଁ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଚମଡ଼ା ଖଟିଆ ଉପରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲି ।"

ସେହି ବୃକ୍ଷର ଅଗ୍ରଭାଗ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିନିକ୍ଷେପ କଲେ ମନରେ ଅପୂର୍ବ ଅନୁଭୂତି ଜାଗ୍ରତ ହେଉଥିଲା । ସେଠାରେ ବଂଶର ବଡ଼ ବଡ଼ ପୁଅମାନେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଦୁଇବର୍ଷ ବୟସରେ ତାଙ୍କର ମାତା ଇହଲୀଳା ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ନିଜର ଜ୍ଞାତି କୁଟୁମ୍ବ-ମାନଙ୍କଠାରୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କ ମାତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା ଶୁଣିଥିଲେ ତାହାହିଁ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସ୍ମୃତି ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ମାଆଙ୍କର ଚେହେରା ସେତେ ସୁନ୍ଦର ନଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚତା ମଧ୍ୟ ବେଶି ନଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ବଡ଼ ବଡ଼ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଖି; ସତେ ଯେପରି ସେଥିରୁ ଆଲୋକ ଓ ଅନୁକମ୍ପା ପ୍ରତିକ୍ଷଣ ବିଚ୍ଛୁରିତ ହେଉଥିଲା । ତାଙ୍କର ଗପ କହିବାର ବିଶେଷ ଶକ୍ତି ଥିଲା । ସତେ ଯେପରି କାହାଣୀ କହିବାର କଳା ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଭାବରେ ଜଣାଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ବଡ଼ଭାଇ ନିକୋଲାଇ ମା'ଙ୍କଠାରୁ ଗଳ୍ପ ଶୁଣି ଶୁଣି ତାଙ୍କୁ ବେଶ୍ ଅନୁକରଣ କରିପାରୁଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜ ମା'ଙ୍କର ସ୍ମୃତି କଥା କ୍ୱଚିତ୍ କହୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କହୁଥିଲେ ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ସେ ଗୋଟାଏ ଗଭୀର ରେଖାପାତ କରିପାରୁଥିଲେ । ମା'ଙ୍କର ସ୍ମୃତି ସହିତ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଗଭୀର ଭକ୍ତିପୂତ ଆବେଗ ଜଡ଼ିତ ଥିଲା । ପରିବାରର କନିଷ୍ଠମାନେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କଠାରୁ ମା'ଙ୍କର ଏହିସବୁ କାହାଣୀ ଶୁଣି ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ ବୋଲି ମନେ ମନେ ଭାବୁଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ନଅ ବର୍ଷ ବୟସ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କୁ ବେଶ୍ ମନେରଖିପାରିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ କଥା ପଡ଼ିଲେ ଭକ୍ତିରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ପୂରି ଉଠୁଥିଲା ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କ ଘର ବିକ୍ରି ସମ୍ପର୍କରେ କାହାକୁ କିଛି କହୁନଥିଲେ । ଶୁଣାଯାଏ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଦେଣା ପରିଶୋଧ ପାଇଁ ଘର ବିକ୍ରି ଦରକାର ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ନିଜେ ପ୍ରଥମ ବୟସରେ ଜଣେ ବଡ଼ ଜୁଆ ଖେଳାଳି ଥିଲେ । ସେହି ଖେଳରେ ତାଙ୍କର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ଶୋଚନୀୟ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପିତା ମାତାଙ୍କର ସ୍ମୃତି ପ୍ରତି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଯେଉଁ ବିପୁଳ ଆନୁଗତ୍ୟ ଥିଲା ସେଥିରୁ ସେ ଘର ବିକ୍ରି ହେବା ସପକ୍ଷରେ ମତ ଦେଇଥିବେ, ଏକଥା ବିଶ୍ୱାସ କରିହୁଏ ନାହିଁ । ୧୮୭୧ ମସିହାରେ ସେହି ଘରର ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ କକ୍ଷ (Zala) * ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା; ତାହା ସହିତ ଅଧ୍ୟୟନ କକ୍ଷ ମଧ୍ୟ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଗୃହ ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲିଥିଲାବେଳେ ପରିବାରର ଶିଶୁଗଣ ଖୁବ୍ ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦ କରୁଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପୁତ୍ର କାଉଣ୍ଟଇଲିଆ ଟଲଷ୍ଟୟ ସେ ସବୁ କଥା ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ ।

ଜାଲ (Zala) ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ବୈଠକଘର (Drawing room) ସହିତ ତୁଳନୀୟ । ୟାସ୍‌ନାୟା ପଲିଆନା ଗ୍ରାମରେ ଜାଲ ଘରମାନଙ୍କରେ ଭୋଜନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଉଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ କକ୍ଷରେ ପୂର୍ବ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ପ୍ରତିକୃତି ଟଙ୍ଗା-ଯାଇଥିଲା । ସେ ସବୁ ଫଟୋ ଦର୍ଶନରେ ମନରେ ଅତୀତ ବହୁ ସ୍ମୃତି ଜାଗି ଉଠୁଥିଲା । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପିତାମହଙ୍କର ପ୍ରତିକୃତି ଅନ୍ୟତମ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ନାମ ହେଉଛି ଇଲିଆ ଆଣ୍ଡ୍ରିଭିଚ ଟଲଷ୍ଟୟ । ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କ ପୁଅଝିଅମାନଙ୍କୁ ପିତାମହଙ୍କର ପ୍ରତିକୃତି ଦେଖାଇ ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁତ ଗପ କହୁଥିଲେ । ସେ କୁଆଡ଼େ ତାଙ୍କର ପୋଷାକପତ୍ର ବିଦେଶରୁ ତିଆରି କରି ଆଣୁଥିଲେ । ସେ ଖୁବ୍ ଅତିଥିପରାୟଣ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସରଳ ଓ ଉଦାର ବ୍ୟବହାରରେ ସମସ୍ତେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ଖର୍ଚ୍ଚକରି ଉଡ଼ାଇ ଦେଇଥିଲେ । ପିତାମହଙ୍କର ପ୍ରତିକୃତି ନିକଟରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମାତାଙ୍କର ପ୍ରତିକୃତି ମଧ୍ୟ ଶୋଭା ପାଉଥିଲା । ସେହି ହେଉଛନ୍ତି ପିନ୍ସ୍ ନିକୋଲାଇ ସର୍ଗେଇଭିଚ୍ ଭଲକନ୍‌ସ୍କି । ସେ ୟାସ୍‌ନାୟାସ୍ଥିତ ପ୍ରାଚୀନ କୋଠାଘର ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ଜଣାଶୁଣା ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ ଏବଂ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ

* ଗୋଟିଏ ଘରର ପ୍ରଧାନ କୋଠରିର ନାମ ହେଉଛି ଜାଲ (Zala) ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଭକ୍ତ କରୁଥିଲେ । ସେହି କୋଠରିର ଆଉ ଏକ କାନ୍ଥ ଦେହରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଇଲିଆ ଆଣ୍ଡ୍ରେ_ଭିଚ୍ଙ୍କର ପ୍ରତିକୃତି ଟଙ୍ଗା ହୋଇଥିଲା । ଏହିପରି ସେହି କକ୍ଷ ନିଜ ବକ୍ଷରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପିତୃପୁରୁଷମାନଙ୍କର ପ୍ରତିକୃତି ଧାରଣ କରି ବଂଶଧରମାନଙ୍କ ମନରେ ଅତୀତକୁ ଜାଗ୍ରତ କରାଉଥିଲା ତଥା ବହୁ ପୁରାତନ ସ୍ମୃତି ଉଦ୍ରେକ କରୁଥିଲା ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଅଧ୍ୟୟନ କକ୍ଷ ତଳ ମହଲାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା । ସେ ନିଜେ ଏହି ଘରଟି ସଜ୍ଜିତ କରାଇଥିଲେ । କାନ୍ଥ ଦେହରେ ଅର୍ଦ୍ଧବୃତ୍ତାକାର ଏକ ଥାକ ଥିଲା । ସେଠାରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭ୍ରାତା ନିକୋଲାଇଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଥିଲା । ସେ ପ୍ରତିକୃତି ଜଣେ ଶିଳ୍ପୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ମୂଳରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପରିକଳ୍ପନା ହିଁ ନିହିତ ଥିଲା । ସେହି ଆବକ୍ଷ ପ୍ରତିକୃତି ପରିବାରର ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କ ସରଳ ପ୍ରାଣରେ ଆନନ୍ଦ ଓ ବିସ୍ମୟ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲା । ସେହି ଅଧ୍ୟୟନ କୋଠରିରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଲେଖିବା ଟେବୁଲ, ବସିବା ଚୌକି, ଏକ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ମନରେ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲା । ସେହି ଚୌକି ଖଣ୍ଡିକ ମଧ୍ୟ ପୁରୁଣାକାଳିଆ ଓ ଅର୍ଦ୍ଧବୃତ୍ତାକାର ଥିଲା । ବହିପତ୍ରର ସାଜସଜ୍ଜା ପାଇଁ ସେହି ଘରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଲମାରି ଥିଲା । ସେହି ଘରେ ଦୁଇଟି ବଡ଼ କଡ଼ି ଥିଲା । ସେହି କଡ଼ିକୁ ଦେଖି କାଉଣ୍ଟଇଲିଆ ଟଲଷ୍ଟୟ ବରାବର ଭୟ କରୁଥିଲେ; କାରଣ ତାହା ସହିତ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର କୌଣସି ଏକ ଦୁର୍ବଳ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଏକ କରୁଣ ସ୍ମୃତି ଜଡ଼ିତ ଥିଲା । ସେହି ଘରର କାନ୍ଥରେ ମିରଗ ଶିଙ୍ଗ ଖଞ୍ଜା ହୋଇଥିଲା ।

ସେହି ଶିଙ୍ଗ ଦେହରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର ଟୋପି ବରାବର ଝୁଲାଇ ରଖୁଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସେହି କୋଠରିରେ ଡିକେନ୍ସ, ସୋପେନ୍ ହାଓ୍ୱାର, ଫେଟ୍ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରିୟ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ସାହିତ୍ୟ-ସ୍ରଷ୍ଟାମାନଙ୍କର ଫଟୋ ଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ସକାଳେ ଶଯ୍ୟା ତ୍ୟାଗ କରିବା ପରେ ବୈଠକଖାନାକୁ ଆସୁଥିଲେ । ପରେ ଅଧ୍ୟୟନ କକ୍ଷରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ପାଇଁ ଆସୁଥିଲେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖାଦେଉଥିଲେ । ଘରେ ପିଲାମାନେ ପାଠପଢ଼ାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହୁଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ସେତେବେଳେ ଘରକାମ ସାରି ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜାମା ମରାମତି କରୁଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଅପରାହ୍ଣରେ ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ ପାଇଁ ଭ୍ରମଣ କରି ଯାଉଥିଲେ । ସେ ବରାବର ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଗୋଟିଏ କୁକୁର ଓ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧୁକ ନେଉଥିଲେ । ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ସେ ବୁଲି ବୁଲି ଯାଉଥିଲେ ଓ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅରଣ୍ୟ (Crown wood)ରେ ସମୟ କଟାଉଥିଲେ । ଠିକ୍ ସନ୍ଧ୍ୟା ପାଞ୍ଚଟା ବେଳେ ଘଣ୍ଟା ବାଜୁଥିଲା । ସେ ଘଣ୍ଟାଟି ଏଲୁ ବୃକ୍ଷର ଶାଖାରେ ଘର ସାମନାରେ ଝୁଲୁଥାଏ । ଘଣ୍ଟା ବାଜିବା ଶୁଣି ପିଲାମାନେ ରାତ୍ରିଭୋଜନ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଭୋଜନ ସମୟରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ବେଶ୍ ଆଲାପ କରୁଥିଲେ । ରାତ୍ରିଭୋଜନ ପରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ କକ୍ଷରେ କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ପଢ଼ାପଢ଼ି କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହୁଥିଲେ । ଜାଲ (Zala) ବୈଠକ-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଖାନାରେ ରାତି ଦଶଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିଲମାନେ କଥୋପକଥନରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ହଠାତ୍ ମା ପାଟି କରନ୍ତି, ସତର୍କ କରିଦିଅନ୍ତି ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଶ୍ରାମ ସମୟ ହୋଇଗଲା ।

ଏହିପରି ସରଳ ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦରେ ୟାସ୍‌ନାୟା ପାଲିଆନା କୋଳରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ ହୋଇଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଯେତେବେଳେ କକେସସ୍‌ର ଯୁଦ୍ଧ ବିଭାଗରୁ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇ ଗୃହକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ୟାସ୍‌ନାୟା ପଲିଆନାରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ସେତେବେଳର ତାଙ୍କର ପଲିଆନାର ସ୍ମୃତି ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରାଗଲା—'ୟାସନାୟା ପଲିଆନା ବରଫାବୃତା ହୋଇ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଥିଲା । ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବୃକ୍ଷମାଳା ଶୋଭିତ ସେହି ଗ୍ରାମ୍ୟ ପୁଷ୍କରିଣୀ । ଟଲଷ୍ଟୟ ସେହି ପୁଷ୍କରିଣୀ ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ବରାବର ଭ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ । ଗ୍ରାମର ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କୁ ଯାଇ ସେ ଦେଖା-କରିଥିଲେ । ନିଜ ସିରସ୍ତାର ହିସାବପତ୍ର ଯାଞ୍ଚ କରିଥିଲେ । ସବୁ ଯେପରି ସୁବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଏ ସବୁ ଶୃଙ୍ଖଳା ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ମନ ଥିଲା ଚଞ୍ଚଳ ଓ ଅସ୍ଥିର । ଗୋଟାଏ ଅବୋଧ ଅତୃପ୍ତ ଯେପରି ତାଙ୍କୁ ବରାବର ବିଚଳିତ କରୁଥିଲା । ଏକ ନୂତନ ପ୍ରାଣ ସ୍ପନ୍ଦନ ତାଙ୍କୁ ଯେପରି ଉଦ୍‌ବେଳିତ କରିଥିଲା ।'

ବିବାହ

ଟଲଷ୍ଟୟ ଥରେ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଛଳରେ ସମସାମୟିକ ଔପନ୍ୟାସିକ ଗର୍କିଙ୍କୁ ଗୋଟାଏ କଥା କହିଥିଲେ "Man survives earthquakes, epidemics, the horrors of disease and all the agonies of the soul, but for all time his most tormenting tragedy has been, is, and will be, the tragedy of the bedroom."

ଯାହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, "ମଣିଷ ଭୂମିକମ୍ପ, ମହାମାରୀ, ରୋଗର ବିଭୀଷିକା, ଆତ୍ମାର ପୀଡ଼ନ ସବୁ କିଛି ସହ୍ୟ କରିପାରେ; କିନ୍ତୁ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ତା'ର ଜୀବନର ସର୍ବାପେକ୍ଷା ମର୍ମନ୍ତୁଦ କରୁଣ ଘଟଣା ହେଉଛି, ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଙ୍କର ଶୟନକକ୍ଷରେ ଦୁଃଖାବହ ଝଡ଼, ଯାହା ଘଟୁଥିଲା, ଘଟୁଛି ଏବଂ ଘଟିବ ।" ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସେତେବେଳେ ପରିଣତ ବୟସ । ଏହା କହିବା ମାତ୍ରେ ତାଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଗୋଟାଏ ହସରେଖା ଫୁଟିଥିଲା । ଗର୍କି ଅନୁମାନ କରିଥିଲେ ତାହା ଯେପରି ଗୋଟାଏ ରୁଦ୍ଧ ବେଦନାର ସହାସ୍ୟ ଓ ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମ ପ୍ରକାଶ । ସତେ ଅବା ଏତଦ୍ୱାରା ଦୀର୍ଘଦିନର ଗୋଟାଏ ଯନ୍ତ୍ରଣା ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣରୁ ଅପସାରିତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହୋଇଗଲା । ଦାମ୍ପତ୍ୟଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଧାରଣା ଯାହାହେଉନା କାହିଁକି, ତାଙ୍କର ବିବାହ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ କେତେ ବର୍ଷ ସୁଖରେ ଅତିବାହିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେହି ସମୟ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୮୬୩ରୁ ୧୮୬୯ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ସେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମହାକାବ୍ୟିକ ଉପନ୍ୟାସ 'ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଶାନ୍ତି' (War and Peace) ରଚନା କରିପାରିଥିଲେ । ତଥାପି ଟଲଷ୍ଟୟ ଦମ୍ପତିଙ୍କର ମନୋମାଳିନ୍ୟ, କଳହ ଏବଂ ପରସ୍ପରର ରୁଚିବିରୋଧ ଆଜି ଐତିହାସିକ କାହାଣୀରେ ପରିଣତ ହୋଇସାରିଛି ।

କବି, ଶିଳ୍ପୀ ଓ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ନାରୀର ଭୂମିକା କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ । ଇତିହାସରେ ଦେଖାଦେଇଛି ଯେ, ପୁରୁଷର ପ୍ରତିଭା ନାରୀର ସ୍ନେହ ସହାନୁଭୂତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକଶିତ ହୋଇଅଛି । ମାତ୍ର ଏହାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବହୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଦେଇଛି । ପୁରୁଷର ପ୍ରଚଣ୍ଡ କବି ପ୍ରତିଭା ଓ ଉଗ୍ର ଚିନ୍ତାଶୀଳତା ସଙ୍ଗେ ବହୁ ନାରୀ ନିଜକୁ ମିଶାଇ ନପାରି ସ୍ୱାମୀର ଜୀବନରେ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ଝଡ଼, ଅଶାନ୍ତି, ଗ୍ଲାନି, ସଂଘର୍ଷ ଓ କରୁଣ ଇତିହାସ । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ନାରୀର ସ୍ୱଭାବ ସୁଲଭ ସ୍ନେହ, ଦୟା, ସହାନୁଭୂତି, କୋମଳତା ଅପେକ୍ଷା ତାର ଔଦ୍ଧତ୍ୟ, ଅହଙ୍କାର, ଈର୍ଷା, ଅଭିମାନ ଓ କ୍ରୋଧ ହିଁ ଅଧିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି ।

ରୁଷିଆର କବି ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡାର ପୁଷ୍କିନଙ୍କର ଜୀବନ-ପୁଷ୍ପ ନାରୀର ରୁକ୍ଷ ଓ କର୍କଶ ଆଚରଣ, ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଅକାଳରେ ଝଡ଼ିପଡ଼ିଥିଲା । ଅନେକ ନାରୀ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ସ୍ୱାମୀର ଆଦର୍ଶ, ପ୍ରଜ୍ଞା ତଥା ଗଭୀର ଜୀବନବୋଧ ନିକଟରେ ନିଜକୁ ଖାପ ଖୁଆଇ ନପାରି ନିଜର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ କ୍ରୋଧାନଳ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରିଚନ୍ତି । ସେଥିରେ ନାରୀ ନିଜେ କେବଳ ଜଳିପୋଡ଼ି ମରିନାହିଁ, ସେ ସେଥିରେ କେତେ ବିରାଟ ପ୍ରତିଭା, କେତେ ଅପୂର୍ବ କବି ଓ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କୁ ଜାଳି ପୋଡ଼ି ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଇଛି । ଯେଉଁ ପୁରୁଷମାନେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଆଦର୍ଶନିଷ୍ଠ ଓ ନିଜ ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ଅଟଳ ଏବଂ ସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବା ପାଇଁ ସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ, ସେମାନେ କେବଳ ଅହଂକାରିଣୀ ନାରୀର କ୍ରୋଧାଗ୍ନିରୁ ନିଜ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ଓ କଳା ରାଜ୍ୟରେ ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷ ତଥା ପ୍ରଣୟୀ ଓ ପ୍ରଣୟିନୀର ବେଳେ ବେଳେ ସଂଘର୍ଷ ବରାବର ଦେଖାଦେଇଛି । କେଉଁଠାରେ ସମାଧାନ ହୋଇଛି ତ କେଉଁଠାରେ ଏପରି ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଚରମସୀମାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ପ୍ରଥମେ ଜଣେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସ୍ରଷ୍ଟା, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଜଣେ ଆଦର୍ଶବାଦୀ, ନୀତି ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର, ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ, କର୍ମଯୋଗୀ ପୁରୁଷ । ନିଜ ଜୀବନର ଭିତ୍ତି ଭୂମିରୁ ସେ ଆବିଷ୍କାର କରିପାରିଥିଲେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନର ବିପୁଳ ସମ୍ଭାବନା । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ବିବାହିତ ଜୀବନର ହିସାବନିକାଶ କଲାବେଳେ ଏହି ଦୁଇଗୋଟି ପ୍ରଧାନ ଦିଗ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଓ ନୀତି ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କ ସହିତ ନିଜକୁ ଚଲାଇନେବା ଯେ କୌଣସି ସାଧାରଣ ବୁଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନା ଭୋଗବିଳାସିନୀ ଅହଂକାରିଣୀ ନାରୀପକ୍ଷରେ ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଜୀବନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆଦର୍ଶର ଅଗ୍ନି ପରୀକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ବରାବର ଗତି କରିଥିଲି । ୧୮୭୦ ମସିହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସ୍ରୋତରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଯେପରି ସ୍ପନ୍ଦିତ ହୋଇଥିଲା ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ୩୪ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନାମ ହେଉଛି ସୋଫିୟା ଆନ୍ଦ୍ରେଭନା । ବିବାହ ବେଳେ ତାଙ୍କର ବୟସ ୧୮ ବର୍ଷ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୟସର ବ୍ୟବଧାନ ଥିଲା ୧୬ ବର୍ଷ । ତଥାପି ବୟସର ଏହି ବ୍ୟବଧାନ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଓ ଅଶାନ୍ତିର କାରଣ ନଥିଲା । ଅସଲ କାରଣ ଥିଲା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପିପାସା ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ଜୀବନ ଚେତନାର ପ୍ରବାହ ।

୧୮୬୨ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସ, ସୋଫିୟା ଆନ୍ଦ୍ରେଭନା ଓ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ଭଉଣୀ ସେମାନଙ୍କ ମା'ଙ୍କ ସହିତ ଇଭିଷ୍ଟ୍ ଜମିଦାରିକୁ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଅଜା ସେଠାରେ ସେତେବେଳେ ରହୁଥିଲେ । ସେହି ସ୍ଥାନଟି ୟାସନାୟା ପଲିଆନାଠାରୁ ବେଶି ଦୂର ନଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଭଉଣୀ ମେରିଆ ନିକୋଲଭନା ସେତେବେଳେ ଆଲ୍‌ଜିରୁ ଫେରି ୟାସନାୟା ପଲିଆନାରେ ରହୁଥିଲେ । ସୋଫିୟାଙ୍କର ମା' ଓ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଭଉଣୀ ମେରିଆ ନିକୋଲଭନାଙ୍କର ବହୁ ଆଗରୁ ବେଶ୍ ଜଣାଶୁଣା ଥିଲା । ସୋଫିୟାଙ୍କର ମା' ସେଇଥିପାଇଁ ଏହିଥର ୟାସନାୟା ପଲିଆନାଠାରେ ଅଟକି ରହି ମେରିୟା ନିକୋଲଭନାଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ୟାସନାୟା ପଲିଆନାର ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କୋଠରିରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । ସୋଫିୟାଙ୍କର ମା' ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଜିନିଷ ସଜାଡ଼ିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଥିଲେ । ସୋଫିୟା ଆଉ ଘରର ଗୃହକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ଦୁନିଆଁସା ସେତେବେଳେ ବିଛଣାପତ୍ର ନେବାପାଇଁ ତଳ କୋଠରିକୁ ଆସିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେଠାରେ ଲେଭ୍‌ନିକୋଲଭିଚ୍ ଦୈବାତ୍ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଖଟ ଥିଲା । ତାହା ତିନିଜଣ ଶୋଇବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା । ସେହି ତିନିଜଣ ହେଲେ ସୋଫିଆଙ୍କର ଦୁଇ ଭଉଣୀ ଓ ଛୋଟ ଭାଇ ଭୋଲ୍‌ଦିଆ । ସୋଫିୟା ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଖି ଗୃହକର୍ତ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, "ଖଟରେ ତ ତିନିଜଣ ଶୋଇପାରିବେ; ଆଉ ଜଣେ ଶୋଇବ କେଉଁଠି ?"

ନବାଗତାଙ୍କର ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ଟଲଷ୍ଟୟ ଉପରେ ପଡ଼ି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ଏହି ଆରାମଚୌକି ଉପରେ ତ ଜଣେ ଶୋଇପାରିବ ।" ଏହା କହି ସେ ଆରାମଚୌକିଟାକୁ ଟାଣିଦେଇଥିଲେ । ସୋଫିୟା କହିଲେ, "ତାହାହେଲେ ଆରାମ ଚୌକିରେ ମୁଁ ଶୋଉଛି ।" ଟଲଷ୍ଟୟ ସରଳ ହୃଦୟରେ କହିଲେ, "ରହ, ରହ, ତେବେ ମୁଁ ସବୁ ଠିକ୍ କରିଦେଉଛି ।" ଏହାପରେ ଅନଭ୍ୟସ୍ତ ଟଲଷ୍ଟୟ ଆରାମ ଚୌକିଟାକୁ ଠିକ୍ ସଜାଇ ତା' ଉପରେ ବିଛଣା ଚଦର ପକେଇଦେଲେ । ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଉ ତାଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ପତ୍ନୀ ସୋଫିୟାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ । ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସମସ୍ତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆନ୍ତରିକତା ମଧ୍ୟରେ ସୋଫିୟା ସେହି କୋଠାଘରର ବାଲକୋନିରେ ଏକାକିନୀ ବସିରହି ବହୁ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହିଃପ୍ରକୃତିର ଦୃଶ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରିଥିଲେ । ହଠାତ୍ କେତେବେଳେ ସେଠାରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ପହଞ୍ଚି ଡାକିଲେ, "ରାତ୍ରି ଭୋଜନ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ସମସ୍ତେ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି, ଆସ ଖାଇବ ।" ସୋଫିୟା କହିଲେ, "ନା, ମୋତେ ଭୋକ ଲାଗୁନି ।" ଟଲଷ୍ଟୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କଣ ଦୁଇଟା ଖାଇଦେଇ ପୁଣି ସୋଫିୟାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଫେରିଥିଲେ । ସୋଫିୟାଙ୍କର ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତିରେ ଆଚରଣ ଓ ବ୍ୟବହାରରେ ସେ ଏତେଦୂର ଅଭିଭୂତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ ଯେ ସେ କହିପକେଇଲେ, "ଆପଣ କେଡ଼େ ସ୍ପଷ୍ଟବାଦୀ ଆଉ ସାଧାସିଧା (How frank and unaffected you are) ।"

ଟଲଷ୍ଟୟ ସଜେଇ ଦେଇଥିବା ଆରାମଦାୟକ ଶେଯରେ ସୋଫିୟା ସେଦିନ ରାତିରେ ଖୁବ୍ ତୃପ୍ତିରେ ଶୋଇଯାଇଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦିନ ସକାଳେ ସୋଫିୟାଙ୍କୁ ସବୁ ନୂଆ ନୂଆ ଲାଗିଥିଲା । ୟାସନାୟା ପଲିଆନାର ସେ ପ୍ରକାର ପରିବେଶ ତାଙ୍କୁ ଏକରକମ ଅଭିଭୂତ କରିଦେଇଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଅତିଥିମାନଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚା ଓ ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ ପାଇଁ ସେଦିନ ଖୁବ୍ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଓ ସୋଫିୟା ପ୍ରଭୃତି ବାହାରକୁ ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ି ଯାଇଥିଲେ । ସୋଫିୟା ଯେତେବେଳେ ନିଜର ପୋଷାକ ବଦଳାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ, ଟଲଷ୍ଟୟ ସେତେବେଳେ ଥଟ୍ଟାରେ କହିଥିଲେ, "ପୋଷାକ ପ୍ରତି ଏତେ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଅନାହିଁ । କାରଣ ଏଇଟା ତ ଫେସନର ସ୍ଥାନ ନୁହେଁ । ଏଇଟା ହେଉଛି ଜଙ୍ଗଲ, ତୁମକୁ ଦେଖିଲେ କେବଳ ବୃକ୍ଷମାନେ ହିଁ ଦେଖିପାରିବେ ।"

ଟଲଷ୍ଟୟ ଓ ସୋଫିୟା ଯେତେବେଳେ ଘୋଡ଼ାରେ ବସି ଯାଉଥିଲେ, ସୋଫିୟାଙ୍କ ମନରେ ସେତେବେଳେ ଭବିଷ୍ୟତର ଚିନ୍ତା ସମ୍ଭବତଃ ଉଙ୍କି ମାରିଥିଲା । ସେମାନେ ଯେସେକା ରାସ୍ତାରେ (Zaseka)* ବହୁ ସମୟ ଧରି ବୁଲିଥିଲେ । ଯେସେକା ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟିଏ ରେଲବାଇ ଷ୍ଟେସନରେ ପରିଣତ ହେଲାଣି । ପୂର୍ବକାଳରେ ସେଠାରେ ଘୋର ଜଙ୍ଗଲ ଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଓ ସୋଫିୟା ସେଦିନ ଜଙ୍ଗଲରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଂଶରେ ବହୁ ସମୟ ଧରି ବୁଲିଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦିନ ସୋଫିୟା ଏବଂ ତାଙ୍କର ମା' ପ୍ରଭୃତି 'ଇଭିଷ୍ଟିକୁ' ବୁଲିଯାଇଥିଲେ । ସେମାନେ ପହଞ୍ଚିବାର ମାତ୍ର ଗୋଟାଏ ଦିନ ପରେ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଯାଇ ସେଠାରେ ପୁଣି ହାଜର ହେଲେ । ସେଦିନ ସେ ତାଙ୍କର ଧଳା ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ିକରି ଯାଇଥିଲେ । ସୋଫିୟାଙ୍କ ପରିବାରରେ ନିକୋଲଭିଚ୍ ଖୁବ୍ ଆଦର ଓ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ପାଇଥିଲେ । ସୋଫିୟାଙ୍କ ଜେଜେବାପାଙ୍କ ସହିତ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପରିବାରର ଆଗରୁ ବେଶ୍ ଘନିଷ୍ଠ ପରିଚୟ ଥିଲା । ପରିବାରରେ ସେଦିନ ନୃତ୍ୟ-ଗୀତ ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥିଲା । ସୋଫିୟାଙ୍କର ଚେହେରା ଦେଖି ଟଲଷ୍ଟୟ ସେଦିନ ହସି ହସି ଥଟ୍ଟା କରି କହିଥିଲେ, "ଆହା, ତୁମର ଏ ଚେହେରା ମୋ ଖୁଡ଼ୀ ଦେଖିଥାନ୍ତେ କି ? ସୋଫିୟା

* ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହା ଗୋଟାଏ ରେଲଷ୍ଟେସନ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେଦିନ ନାଚ କରିନଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଖଣ୍ଡିଏ ଚକ୍‌ଖଡ଼ି ଧରି କହିଲେ, "ମୁଁ ଯାହା ଲେଖିବି ତୁମ୍ଭେ ତାହା ପଢ଼ିପାରିବ ?" ସୋଫିୟା ସ୍ୱୀକୃତି ଜଣାଇଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଚକ୍‌ଖଡ଼ିରେ ଲେଖିଥିଲେ—"ତୁମର ଯୌବନ ଏବଂ ସୁଖାଭିଳାଷ ମୋତେ ମୋର ବୟସର ପ୍ରଭାବ ସ୍ମରଣ କରାଇଦେଉଛି ଏବଂ ମୋର ଅକ୍ଷମତା ମଧ୍ୟ ମୋତେ ବ୍ୟଥିତ କରୁଛି ।"

ଏହା ପଢ଼ିବାମାତ୍ରେ ସୋଫିୟାଙ୍କର ମୁହଁ ଲଜ୍ଜାରେ ରଙ୍ଗା ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଗୋଟାଏ ଅନାଗତ ଭବିଷ୍ୟତର ଆହ୍ୱାନରେ ଯେପରି ଥରି ଉଠିଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଆହୁରି କେତେ ପଦ ଚକ୍‌ଖଡ଼ିରେ ଲେଖିପକାଇଥିଲେ । ଯାହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି : "ତୁମ ପରିବାର ଏବଂ ତୁମ ଭଉଣୀ ଲିଜା ମୋ ସମ୍ପର୍କରେ ଟିକିଏ କପରି ଖାପଛଡ଼ା; ତୁମେ ଏବଂ ଟାନିଆ ନିଶ୍ଚୟ ମୋ ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରିବ ।" ସୋଫିୟା ପୁନଶ୍ଚ ଅକ୍ଷିପଲ୍ଲବ ଲାକେ ଏହା ପଢ଼ିଦେଇଥିଲେ ।

ଏହିପରି ଅନେକ ସ୍ମୃତି ଓ ଘଟଣା ମଧ୍ୟରେ ସୋଫିୟା ଓ ଟଲଷ୍ଟୟ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ଆଉ ଥରେ ସୋଫିୟାଙ୍କର ପରିବାର ମସ୍କୋ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ମଧ୍ୟ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସେମାନେ ପରସ୍ପରର ସାନ୍ନିଧରେ ଆସିଥିଲେ ।

ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ମାସ ୧୪ ତାରିଖ କଥା । ହଠାତ୍ ଟଲଷ୍ଟୟ ସୋଫିୟାଙ୍କୁ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ, "ମୋର ଗୋଟାଏ ଜରୁରୀ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅଛି ।" ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ମାସ ୧୬ ତାରିଖ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ସୋଫିୟାଙ୍କ ହାତକୁ ଖଣ୍ଡେ ଶ୍ଳେଟ ଚିଠି ବଢ଼ାଇଦେଇ କହିଲେ, "ପଢ଼ିସାରି ମୋତେ ଉତ୍ତର ଦେବ ।" ସୋଫିୟା ଚିଠି ଖଣ୍ଡିକ ଝାମ୍ପିନେଇ ଗୋଟିଏ ଘର କୋଣକୁ ଧାଇଁଯାଇଥିଲେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଚିଠିରେ ଲେଖାଥିଲା, "ତୁମେ ମୋର ସହଧର୍ମିଣୀ ହୋଇପାରିବ ?" ହଠାତ୍ ଏହି ସମୟରେ ସୋଫିୟାଙ୍କ ମାଆ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ପରିସ୍ଥିତି ବୁଝିପାରି କହିଲେ, "ଯାଅ, ତୋର ଉତ୍ତର ଦେଇଆସ ।" ସୋଫିୟା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯାଇ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଦେଖାକରିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ପଚାରିଲେ, "ତୁମର ମତାମତ କ'ଣ ?" ସୋଫିୟା ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ମୋର ମତାମତ ସେଇଆ ।" ମାତ୍ର କେତୋଟି ମିନିଟ୍ ମଧ୍ୟରେ ସାରା ପରିବାରରେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଜଣାପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ତହିଁ ପରଦିନ ସୋଫିୟାଙ୍କ ମା'ଙ୍କର ଜନ୍ମଦିବସ ଥିଲା । ସେହି ଉତ୍ସବରେ ସେଦିନ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଗୃହରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁରୁ ସୋଫିୟା ଓ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସ୍ୱାଗତ କରି ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣାଯାଇଥିଲା ।

ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ୧୬ ତାରିଖଠାରୁ ୨୩ ତାରିଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୋଫିୟା ଆଉ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ମିଳାମିଶା ଚାଲିଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ପ୍ରତିଦିନ ସୋଫିୟାଙ୍କୁ ନେଇ ବଜାରକୁ ଯାଉଥିଲେ । ଦିନେ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କ ଡାଏରୀ ସୋଫିୟାଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଇଥିଲେ । ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସୋଫିୟା ତାଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବିତ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ତାଏସ୍ରୀ ପଢ଼ିବା ଉଚିତ ବୋଲି ଟଲଷ୍ଟୟ ମନେ ମନେ ଭାବିଥିଲେ । ଦିନେ ସୋଫିୟାଙ୍କର ମା' ଓ ଭଉଣୀମାନେ ନାଟକ ଦେଖିବାକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ । ତାହା ହେଉଛି ସେକସ୍‌ପିଅରଙ୍କ ଲିଖିତ 'ଓଥେଲୋ' ନାଟକର ଅଭିନୟ ।

ସୋଫିୟା ଓ ନିକୋଲଭିଚ୍ ସେଦିନ ବହୁ ସମୟ ଧରି ଏକାନ୍ତରେ ବସି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିଥିଲେ । ସୋଫିୟାଙ୍କ ମନରେ ବାରବାର ଆଶଙ୍କା ଥିଲି ଯେ ତାଙ୍କ ପରି ନିର୍ବୋଧ ବାଳିକା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ହୋଇ ନପାରେ । ବିବାହକାର୍ଯ୍ୟ ଶୀଘ୍ର ସମ୍ପନ୍ନ କରିବା ପାଇଁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ସେତେବେଳେ ସୋଫିୟାଙ୍କ ମା' ଆପତ୍ତି କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଆପତ୍ତିର କାରଣ ଥିଲି ଯେ ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ବିବାହ ଆୟୋଜନ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହା ଶୁଣି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କହିଲେ, "ଆୟୋଜନର କୌଣସି ଦରକାର ନାହିଁ । ସୋଫିୟାଙ୍କ ପୋଷାକପତ୍ର ମଧ୍ୟ ଅଭାବ ନାହିଁ । ସେ ସର୍ବଦା ସୁନ୍ଦର ପୋଷାକପତ୍ର ପିନ୍ଧିଥାଆନ୍ତି ।" ଟଲଷ୍ଟୟ ବିବାହ ଆୟୋଜନରେ ଲାଗିପଡ଼ିଥିଲେ—ଯଥା : ଫଟୋ ଉଠାଇବା, ନିଜର ପ୍ରସ୍ତାବିତା ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀର ମନଲାଖି ଜିନିଷ କିଣିନେବା, ବାହାରକୁ ବୁଲିଯିବା ।

ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ୨୩ ତାରିଖ ଦିନ ସେମାନଙ୍କର ବିବାହ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ବିବାହ ଦିନ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମନ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଦେଖାଦେଇଥିଲି । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଶାଶୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ବୁଝାଇ କହିଥିଲେ, "ଆଜି କେବଳ ମାମୁଲି ବିବାହ ଦିନ ନୁହେଁ । ଜୀବନର ଦୀର୍ଘ ଯାତ୍ରାର ଏହା ହେଉଛି ଆଦ୍ୟ ଶୁଭଲଗ୍ନ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଯେତେବେଳେ ସୋଫିୟାଙ୍କୁ ମସ୍କୋରେ ରହିବେ କିମ୍ବା ମଫସଲ ଗାଁକୁ ଯିବେ ବୋଲି ପଚାରିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସୋଫିୟା ଗ୍ରାମକୁ ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କର ଭୋଜି ସରିଆସିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ବରକନ୍ୟା ବିଦାୟ ହେବାର ବେଳ ଆସିଲି । ବାହାରେ ଏକ ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ି ଠିଆହେଲି । ସୋଫିୟା ନିଜର ପରିବାର, ପିତାମାତା, ଭାଇଭଉଣୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଯାଉଥିବା ଚିନ୍ତାରେ ଅଧୀର ଓ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇଥିଲେ । ଆସନ୍ନ ବିଚ୍ଛେଦର ବ୍ୟଥା ଓ ବିଷାଦ ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲି ଲୋତକର ବନ୍ୟା । ଜୀବନର କେତେ ସ୍ମୃତି ପଛରେ ପକାଇ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ସେ ଚାଲିଗଲେ । ବାହାରେ ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ି ଆସି ଠିଆହେଲି । ମସ୍କୋ ସୀମା ଛାଡ଼ି ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ି କ୍ରମେ ଆଗେଇ ଚାଲିଥିଲି ୟାସ୍‌ନାୟା ପଲିଆନାର ଅଭିମୁଖରେ । ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ଗୋଟାଏ ଦିନ ଗୋଟାଏ ରାତି ଲାଗିଯାଇଥିଲି । ୟାସ୍‌ନାୟା ପଲିଆନାରେ ନବଦମ୍ପତିଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ଶୁଭେଚ୍ଛା ଓ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇଥିଲେ । ବିବାହ ଦିନଠାରୁ ପ୍ରାୟ ଦୀର୍ଘ ୧୮ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୋଫିୟା ୟାସ୍‌ନାୟା ପଲିଆନାଠାରେ ଗୃହିଣୀ ଭାବେ ବସବାସ କରିଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ବିବାହ ଉତ୍ସବ, ବିବାହ ଦିନର ସ୍ମୃତି ତାଙ୍କର ଲିଖିତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଉପନ୍ୟାସ 'ଆନାକାରେନିନା'ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିଲା । ଲେଭିନ୍ ଓ କିଟିର ବିବାହବର୍ଣ୍ଣନା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ନିଜ ଜୀବନର ଅନୁଭୂତି ଉପରେ ଆଧାରିତ ହୋଇଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ଯାହାଙ୍କର ବୈବାହିକ ଜୀବନ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଏପରି ସୁଖ ଓ ସ୍ମୃତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସମୟର ବ୍ୟବଧାନରେ ଦୁଃଖ ବିଷାଦ ଓ ମନୋମାଳିନ୍ୟର ଧୂମ୍ର ଛାୟାରେ ବିଷାକ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଏହାର କାରଣ କଣ ହୋଇପାରେ ? ଟଲଷ୍ଟୟ ଦମ୍ପତି ପରସ୍ପରକୁ କାହିଁକି ଭୁଲ୍ ବୁଝିଥିଲେ ? ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ବାରମ୍ବାର ଅଭିଯୋଗ କରିଥିଲେ ଯେ ସେ ତେର-ତେରଟା ଛୁଆଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଳିବେ ନା ଗୋଟାଏ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ସ୍ୱାମୀର ନୈତିକ ଗୁରୁକୁ ସହ୍ୟ କରିବେ ? ସରକାର ଓ ଚର୍ଚ୍ଚ ବରାବର ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ବିରୋଧୀ ହୋଇସାରିଥିଲେ । ସେ ନାସ୍ତିକ, ନିନ୍ଦୁକ ଏବଂ ବିଦ୍ରୋହ ପ୍ରଚାର କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଚାରିଆଡ଼େ ଶୁଣାଗଲା । ଏପରି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ବଡ଼ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ । ଏକ ଦିଗରେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସଂସାରର ଚଳଣିରେ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିବାର ଦୁର୍ଦ୍ଦମ ଅଭିଳାଷ ।

ନୀତିବାଦୀ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ନିକଟରେ ପାରିବାରିକ ସୁଖ ଓ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ଅସାର ବୋଲି ଜଣା-ପଡ଼ିଥିଲା । ସୋଫିୟା ଅବଶ୍ୟ ଦିନରାତି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସେବା କରିବାରେ, ପିଲାମାନଙ୍କ ଯତ୍ନ ନେବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ । ରାତିରେ ଅନେକ ସମୟରେ ସୋଫିୟା ଉଜାଗର ରହି ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଦିନଠାରୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମନରେ ଆଦର୍ଶ ଓ ନୀତିଗତ ପ୍ରଶ୍ନ ସମ୍ପର୍କରେ ଜଟିଳତା ଦେଖାଗଲା, ସେହିଦିନଠାରୁ ସୋଫିୟା ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପ୍ରତି ମନେ ମନେ ବିଦ୍ରୋହିଣୀ ହୋଇ ଉଠିଥିଲେ । କାରଣ ସୋଫିୟା ଚାହିଁଥିଲେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ନାରୀଭାବରେ ତାଙ୍କର ଘର ସଂସାର କରିବେ । ତାଙ୍କର ଆଶା ଓ ଅଭିଳାଷ ସମସ୍ତ ପରିବାରର ଛୋଟ ଛୋଟ ସ୍ୱାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ବରାବର ଚିନ୍ତିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ସହିତ ନିଜ ଆଦର୍ଶକୁ ମିଳାଇ ଦେଇ ପାରି ନ ଥିଲେ ।

ସମ୍ଭବତଃ ଏହା ନାରୀର ଦୁର୍ବଳତା । ସେ ନିଜର ସତ୍ତା ହଜାଇ ଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ । ତେଣୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଅନୁରୂପ, ସେ ଘରବାଡ଼ି ସମ୍ପତ୍ତିର ମୋହ ଛାଡ଼ିପାରି ନଥିଲେ । ଏପରିକି ସେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ସମଗ୍ର ସାହିତ୍ୟ ରଚନାର ସ୍ୱତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଥିଲେ ନିରାମିଷାଶୀ । ସେ ନିଜର ସମସ୍ତ କାମ ନିଜ ହାତରେ କରୁଥିଲେ; ଯଥା—ଯୋତା ସିଲେଇଠାରୁ ଜାମା ମରାମତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ଅଥଚ ସୋଫିୟାଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ ଓ ଆଚରଣ ଭିନ୍ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ପ୍ରତି କଥାରେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଯୁକ୍ତି କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ରୁଚି, ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଜୀବନବୋଧ, ତାଙ୍କର ନୀତିବୋଧ, ତାଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜ୍ଞାନ ଜମିଦାରୀ ଢଙ୍ଗରେ ବର୍ଦ୍ଧିତା ସୋଫିୟାଙ୍କ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପକ୍ଷେ ନିତାନ୍ତ ଅବୋଧ ଥିଲା । କେବଳ ଅବୋଧ ନଥିଲ, ସେ ଅନେକ ସମୟରେ ଅଯଥାରେ ଯୁକ୍ତି କରୁଥିଲେ, ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଉପରେ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କୁ ଦୁଇକଥାରୁ ଗୋଟିଏ କଥା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ହୁଏତ ସାଧାରଣ ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ସଦୃଶ ସେ ଘର ଜମିବାଡ଼ି ସମ୍ପତ୍ତି ଆଉ ସ୍ତ୍ରୀ-ପିଲଙ୍କୁ ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିବେ, ଯାହାର ଅର୍ଥ ପଙ୍କିଳ ଜୀବନର ପଙ୍କିଳତାରେ ଘୁଷୁରି ପରି ଗାଣ୍ଡି ହେବା; ଅନ୍ୟ ବାଟଟି ହେଉଛି ଏକ ସ୍ୱଚ୍ଛ ପରିଷ୍କାର ଓ ଦୀର୍ଘ ପଥ, ଅର୍ଥାତ୍ ଘରଦ୍ୱାର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯିବା । ସେ ଗୃହ ଭିତରେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଦୌରାତ୍ମ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଅସ୍ଥିର ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଏହି ଅଶାନ୍ତି ଓ ଅସ୍ଥିରତା ମୂଳରେ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତା । ସେ ଥରେ ତାଙ୍କର ଜଣେ କୃଷୀ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ନିଜର ମନକଥା ଖୋଲି ଲେଖିଥିଲେ ।

ଏହି ଚିଠିଟି ଟଲଷ୍ଟୟ ଯାହାଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିଲେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି କୃଷୀ ନଭିକ୍-ଭିକେ । ସେହି ଚିଠିଟି ହେଲା : "ମୁଁ ମୋର ଏହି ଘରେ ଯେ କିପରି ଜଳନ୍ତା କରେଇରେ ସନ୍ତୁଳି ହେଉଛି; ସତେ ଅବା ମୁଁ ନର୍କରେ ପଡ଼ିଛି, ଏ କଥା ତୁମଠାରୁ ଲୁଚେଇ ରଖିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ସର୍ବଦା ଚିନ୍ତା କରୁଛି ଏବଂ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ, କୌଣସି ଚୌକିଦାର କୁଡ଼ିଆକୁ କିମ୍ବା ଗ୍ରାମର କୌଣସି ଦରିଦ୍ର କୃଷୀର କୁଡ଼ିଆକୁ, ଯେଉଁଠାରେ ଆମେ ପରସ୍ପରକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବୁ ।" ,

ଟଲଷ୍ଟୟ ଦମ୍ପତିଙ୍କ ଜୀବନରେ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଟାନାୟିଭ୍ (Tanayev)ଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଏକ ରହସ୍ୟମୟ ଧୂମକେତୁର ଆବିର୍ଭାବ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ପୁତ୍ର ଭାନୋଚ୍ଚକର ବିଚ୍ଛେଦ ହେଉ କିମ୍ବା ନିଜର ମାନସିକ ବିଳାସ ହେଉ, ସୋଫିୟା ବିଶେଷଭାବରେ ସଙ୍ଗୀତ ଓ କବିତା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ସଙ୍ଗୀତ ଓ କବିତା ବ୍ୟତୀତ ଜୀବନ ନିରର୍ଥକ । ତେଣୁ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଟାନାୟିଭ ଯେତେବେଳେ ପିଆନୋ ବଜାନ୍ତି, ସୋଫିୟା ସେତେବେଳେ ପାଗଳିନୀ ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ସତେ ଯେପରି ପୁତ୍ର ପ୍ରତି ଥିବା ସ୍ନେହା-ନୁରାଗ ସେ ସେହି ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞଙ୍କ ଉପରେ ଅଜାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ଏକ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ଟାନାୟିଭ୍ ଯେପରି ପୂରଣ କରିଥିଲେ । ସୋଫିୟା ନିଜର ଆଦର୍ଶବାଦୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କଠାରୁ ଯେଉଁ ଆଶ୍ୱାସନା ପାଇ ନ ଥିଲେ, ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ଏହି ଯୁବକ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କଠାରୁ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଟାନାୟିଭଙ୍କର ଅଙ୍ଗୁଳି ଯେତେବେଳେ ପିଆନୋକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ, ସୋଫିୟାଙ୍କର ହୃଦୟତନ୍ତ୍ରୀ ସେତେବେଳେ ଥରଉଠୁଥିଲା ।

ଏସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ଟଲଷ୍ଟୟ ସହ୍ୟ କରିବା ଦୂରର କଥା, ତାଙ୍କର କନ୍ୟା ଟାନିୟା (୩୨ ବର୍ଷ ବୟସ୍କା), ସାସା (୧୨ ବର୍ଷ ବୟସ୍କା) ମଧ୍ୟ ମା'ଙ୍କର ଏହି ଆଚରଣ ପସନ୍ଦ କରି ନ ଥିଲେ । ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଟାନାୟିଭ୍ ଯେତେବେଳେ ଆସୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସୋଫିୟା ନିଜ ଘୁଡ଼ ଉପରେ ଗୋଟାଏ ଗୋଲାପଫୁଲ ମାରି ଠିଆ ହେଉଥିଲେ । ଏଥିରେ କନ୍ୟା ଟାନିଆ ଓ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସାସା ଭୟଙ୍କର ବିରକ୍ତ ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ପିତା ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜକୁ ଅପମାନିତ ବୋଧ କରୁଥିଲେ । ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ସୋଫିୟା ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ୟାସନାୟା ପଲିଆନାକୁ ଗ୍ରୀଷ୍ମାବସରରେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରୁଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଯେତେବେଳେ ସନ୍ଦେହ କଲେ, ସୋଫିୟା ସେତେବେଳେ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ ଯେ ସେ ଜଣେ ଦ୍ୱାଦଶବର୍ଷ କନିଷ୍ଠ ଯୁବକ ସହିତ ପ୍ରେମାବଦ୍ଧ ହେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଆଶଙ୍କା କରିବା ମାନସିକ ବିକୃତି ମାତ୍ର । ସେମାନଙ୍କର ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ହେଉଛି ସଙ୍ଗୀତ । ସୋଫିୟା ନିଜର ଜଣେ ବାନ୍ଧବୀଙ୍କୁ ୧୮୯୬ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ଯେଉଁ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ, ସେଥିରୁ ତାଙ୍କର ଆଚରଣ ସ୍ପଷ୍ଟ ।

"ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଅଜାଣତରେ ମୋର ବୈବାହିକ ଜୀବନ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଇଛି ମୁଁ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆଉ ଭାବିବା ଅବସ୍ଥାରେ ନାହିଁ । ତେବେ ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସମ୍ପର୍କ ଛିନ୍ନ କରି ତାଙ୍କ ପରି ଜଣେ ବିଚକ୍ଷଣ ଓ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ସହଜ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଅଗତ୍ୟା ତାହା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । × × × × ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖେ, ମୋର ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ପୂରିଉଠେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସେହି ସଙ୍ଗୀତ ଉପେକ୍ଷା କରିବା ଅସମ୍ଭବ ହୁଏ । ମୋର ହୃଦୟ ବିଦ୍ରୋହ କରିଉଠେ । ମୋର ଶିଶୁପୁତ୍ରର ବିଚ୍ଛେଦ ପରେ ମୁଁ ମନ ଭୁଲେଇବା ପାଇଁ ଏପରି ଚାହୁଁଛି । ଏହାର ପରିଣତି କଣ ହେବ, ମୁଁ ଚିନ୍ତା କରିପାରୁନି ।"

ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମନର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା : "ମୁଁ ପୂର୍ବପରି ବିଚଳିତ, ହେ ଭଗବାନ ମୋତେ ରକ୍ଷା କର । ମୋତେ ବାଟ ଦେଖାଅ, ମୋତେ ବଶୀଭୂତ କର, ମୋ ଭିତରୁ ମାଂସର ଆଦିମ ବିକାର ଦୂର କର ।"

ସଙ୍ଗୀତ ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ତ୍ରୀ ସୋଫିୟାଙ୍କର ଯେଉଁ ଧାରଣା, ଟଲଷ୍ଟୟ ତାହା ଆଦୌ ଗ୍ରହଣ କରିପାରି ନଥିଲେ । ସେ କହିଥିଲେ, "ଜଣେ ଯେତେବେଳେ ଲୌହ କାରାଗାରରେ ନିକ୍ଷିପ୍ତ, ସେତେବେଳେ ସେ ନିରୁପାୟ । ସେ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଅପମାନ ଗ୍ଳାନି ହିଁ ସାର ହୁଏ । ଏହା ଭଗବାନଙ୍କର ସତ୍ତା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କଣ ହୋଇପାରେ ?" ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା, ବିଷାଦ କଥା ବାରମ୍ବାର ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟ ଚେରତ୍କଭ ଏବଂ କନ୍ୟା ସାସାଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଆଚରଣ ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତଥା ସାମାଜିକ ଜୀବନ ଏପରି ଅପମାନ ଓ ଘୃଣାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ଯାଉଛି । ସେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଲେଖିଥିଲେ, ଯାହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି "ଏହା ଦୁଃଖଦାୟକ ଏବଂ ଅପମାନଜନକ ଯେ ବାହାରର ଜଣେ ନିହାତି ଅନାବଶ୍ୟକ ଏବଂ ମାମୁଲି ବ୍ୟକ୍ତି ଆମର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବ ଏବଂ ଆମର ଅତୀତର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେବ ।

CC-0. In Public Domain, Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପୁନଶ୍ଚ ସେ ଲୋକ କେତେବେଳେ ଯିବା ଆସିବା କରୁଛି, କେଉଁଠାକୁ ଯାଉଛି, କ'ଣ କ'ଣ ଶିକ୍ଷା କରୁଛି ଏବଂ କି ସଙ୍ଗୀତ ପରିବେଷଣ କରୁଛି, ଏହିସବୁ ଖବର ରଖିବା ଜଣକ ପକ୍ଷେ ଅତି ଅପମାନଜନକ, ଭୟଙ୍କର ଏବଂ ଲଜ୍ଜାଜନକ ବ୍ୟାପାର । ଦୀର୍ଘ ୩୫ ବର୍ଷର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନର ସୁଖମୟ ପରିଣତି ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏପରି ଏକ ଧୂମକେତୁ ଝଡ଼ର ଆବିର୍ଭାବ ବାସ୍ତବିକ ଏକ ଦୁଃଖଦାୟକ ଘଟଣା ।"

ସୋଫିୟାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତ-ପ୍ରୀତି ଏତେ ପ୍ରବଳ ହୋଇଥିଲା ଯେ ସେ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞଙ୍କଠାରେ ନିଜ ବିଗତ ପୁତ୍ରର ସ୍ମୃତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଟାନାୟିଭ୍ ଏସବୁ ପ୍ରତି କେବଳ ଉଦାସୀନ ନଥିଲେ; ବରଂ ନିଆଁରେ ଲୁଣ ପକାଇବା ତୁଲ୍ୟ ତାଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଜୀବନର ତିକ୍ତତାକୁ ବୃଦ୍ଧି କରୁଥିଲା । ଥରେ ଏପରି ଘଟଣା ହେଲା ଯେ ସେ ଦୀର୍ଘ ୫ ଦିନର ଦୁଃଖମୋଚନ ତଥା ବିନିଦ୍ର ରଜନୀ ପରେ ସେ ତାଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ଘରଠାକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ମେ' ମାସ ୧୮ ତାରିଖ ୧୮୯୭ ମସିହା ଦିନ ସେଠାରୁ ସୋଫିୟାଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ, "ତୁମେ ପୁନର୍ବାର ଟାନାୟିଭ୍‌ଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାରେ ମୁଁ ମର୍ମାହତ । ମୁଁ ତୁମ ସହିତ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଚଳି ନ ପାରେ । ମୁଁ ମୋର ଜୀବନକୁ କ୍ଷୀଣ ତଥା ବିଷାକ୍ତ କରିଦେଉଛି । ତୁମେ ଯଦି ଏହି ଅବସ୍ଥାର ଯବନିକା ନ ଟାଣ ତାହାହେଲେ ଆମ୍ଭେ ପରସ୍ପରଠାରୁ ବରଂ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୋଇଯିବା ।" ଏପରି ଏକ ଅନିଶ୍ଚିତ ତଥା ଆଶଙ୍କାପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଜଣେ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଶିଳ୍ପୀର ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା କିଣ ହୋଇପାରେ, ତାହା ସହଜରେ ଅନୁମେୟ । ତଥାପି ଟଲଷ୍ଟୟ ଅବସ୍ଥାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ଚାରିଗୋଟି ସର୍ତ୍ତ ଦେଇ ସୋଫିୟାଙ୍କୁ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ସର୍ତ୍ତ—ଟାନାୟିଭ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ସମସ୍ତ ସମ୍ପର୍କର ବିରତି, ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ତ୍ତ—ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜେ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯିବା, ତୃତୀୟ ସର୍ତ୍ତ—ଉଭୟେ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଅନନ୍ତ ଚାଲିଯିବା, ଚତୁର୍ଥ ସର୍ତ୍ତ—ନିଜେ ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜର ପନ୍ଥା ସ୍ଥିର କରିନେବେ ।

ଜୁନ୍ ମାସ ୨ ତାରିଖ ୧୮୯୭ ମସିହା, ସୋଫିୟା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ, "ମୁଁ କ'ଣ ତେବେ ଦୋଷୀ ?" ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଟାନାୟିଭ୍ ବାରମ୍ବାର ଯାତାୟାତ ଚାଲୁରଖି ପରିଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପରିବାରରେ ସେମିତି ସଙ୍ଗୀତର ଆସର ଜମିଉଠୁଥିଲା । ସୋଫିୟାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତପ୍ରେମ ଦିନୁଦିନ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା ଏବଂ ସେ ଜିଦ୍ ଧରିଥିଲେ ଯେ ମାସରେ ଅନ୍ତତଃ ଥରେ ଟାନାୟିଭ୍ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଆସିବା ଉଚିତ । ଏ ସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ପୁଣି ଯୁକ୍ତି କରୁଥିଲେ—"ସେପରି ଜଣେ ନିଷ୍ଠାପର ସଚ୍ଚୋଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ ମୋର ନାମ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଥିବାରୁ ମୁଁ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଛି । ମୋର ବିବେକ ସ୍ୱଚ୍ଛ ।"

ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜର ଦୈହିକ ବାସନା ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନିକଟରେ କୌଣସି ଦୁର୍ବଳ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିପାରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ତାହାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୋଫିୟାଙ୍କ ମନରେ କିଛି କମ୍ ନଥିଲା । ତେର-ତେରଟି ସନ୍ତାନର ଜନନୀ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

D 6616

ସୋଫିୟା ନିଜକୁ ସଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ଯୌବନର ପ୍ରତିମା ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ ଏବଂ ପରେ ସେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନିଜ ଡାଏରୀରେ ଲେଖିଥିଲେ 'ବୁଢ଼ାମଣିଷ' । ସେହି ଡାଏରୀରେ ପୁଣି ଲେଖାଥିଲା, "ଆମ୍ଭେ ନାରୀମାନେ ଜଣକ ବିନା ବଞ୍ଚି ନ ପାରୁ । ନାରୀର ପ୍ରାଣରେ ବରାବର ଜଣକର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ରହିଥାଏ । ମୁଁ ନିକୋଲଭିଚଙ୍କୁ ମୋ ହୃଦୟରୁ ବିଚ୍ୟୁତ କରିଅଛି । ସେ ଆଉ ମୋର ଈପ୍‌ସିତ ନୁହନ୍ତି । ତଥାପି ମୁଁ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଏକାନ୍ତ ଅନୁଗତ । ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ସେଥିରେ ନାହିଁ । ସେ ମୋତେ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ଦେଇ ନ ପାରନ୍ତି ।"

ଘଟଣାଚକ୍ରରେ ହେଉ କିମ୍ବା ସୋଫିୟାଙ୍କର ମାନସିକ ପରିବର୍ତ୍ତନବଶତଃ ହେଉ, ସେ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରତି କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଉଦାସୀନ ହୋଇଥିଲେ । ଟାନାୟିଭ୍ ମଧ୍ୟ ପରିସ୍ଥିତି ଜାଣିପାରି ନିଜେ ଟିକିଏ ଅଲଗା ରହିଥିଲେ ।

ଏହାପରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ସୋଫିୟାଙ୍କ ପାଇଁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଯେତେ ବିଚଳିତ ହୋଇନଥିଲେ ତାଙ୍କର ଦୁଇ କନ୍ୟା ସାସା ଓ ଟାନିୟାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରେମକାହାଣୀ ତାଙ୍କୁ ସେତିକି ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ କରିଦେଲା ।

ସାସା ଖୁବ୍ କଷ୍ଟାପର, ଶାନ୍ତ, ଧୀର ଏବଂ ଗମ୍ଭୀର ପ୍ରକୃତିର ଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ନିରାମିଷାଶୀ । ପୈତୃକ ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ତାଙ୍କର ଯାହା ପ୍ରାପ୍ୟ ସେ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଜୀବନର ନାଟକୀୟ ଭୂମିକା ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ଦେଖାଦେଲା । ସେ ପିତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବିରୋଧରେ ହଠାତ୍ ମସ୍କୋର କପର୍ଦ୍ଦକଶୂନ୍ୟ ଜନୈକ ଦୂର ସମ୍ପର୍କୀୟ ପ୍ରିନ୍‌ସ ନିକୋଲାସ ଲିଓନିଭିଚ୍ ଅବ-ଲେନସ୍କିଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରେମପାଶରେ ଆବଦ୍ଧ ହେଲେ । କନ୍ୟାର ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ପିତା କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ସତର୍କ କରି ପତ୍ର ଦେଇଥିଲେ :

"ତୁ ତୋର ମାନସିକ ଶାନ୍ତି ତଥା ସ୍ୱାଧୀନତା ପରିବର୍ତ୍ତେ ମର୍ମନ୍ତୁଦ ନିର୍ଯାତନା ତଥା ଜଟିଳ ଯନ୍ତ୍ରଣା ବରଣ କରିବାକୁ ଯାଉଛୁ । ଏକ ଦିଗରେ ତୋର ନିର୍ମଳ ପ୍ରାଣର ବିକାଶ, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ତୋର ଆଗାମୀ ବନ୍ଧନ । ଗୋଟିଏ ପନ୍ଥା ସହଜ ସରଳ, ଅନ୍ୟଟି ବିଷାକ୍ତ ।" ଟଲଷ୍ଟୟ ଭାବୀ ଜାମାତାର ଆର୍ଥିକ ସ୍ୱଚ୍ଛଳତା ସମ୍ପର୍କରେ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ପୁଣି କେତେଦିନ ପରେ ସେ ସାସାଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ, "ତୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିବୁ ଯେ ତୋର ନିଷ୍ପତ୍ତି ମୋ ପକ୍ଷରେ ପରାଜୟ ସଦୃଶ । ତୋତେ ଏହା ବେଶ୍ ଜଣା । ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ମୁଁ ଭାବୁଛି ତୋ ପକ୍ଷରେ ସମସ୍ତ ଆଦର୍ଶ ତ୍ୟାଗକରି ଚାଲିବା କିମ୍ବା ଆଦର୍ଶକୁ ଜୀବନର ଆଦିମ ପ୍ରବୃତ୍ତି ସହିତ ମିଳାଇ ଚାଲିବା ସହଜ ହେବ; ଅର୍ଥାତ୍ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପାଦନ କରିବା ।" ପିତାଙ୍କର ଏସବୁ ସତର୍କବାଣୀ ସତ୍ତ୍ୱେ 'ସାସା' ବିବାହ-ପାଶରେ ଆବଦ୍ଧ ହେଲେ । ସାସା ଅନେକ ଦିନରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ସମାଜ ଛାଡ଼ିସାରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିବାହ କରିବାରୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ରୀତିରେ ବିବାହ କରିବା ପାଇଁ ଜିଦ୍ ଧରିଥିଲେ; ଅଥଚ ସେ ନିଜ ବିଚାରରେ ଚର୍ଚ୍ଚର ସମର୍ଥକ ନଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହି ପ୍ରେମ-ନାଟକର ଅଭିନୟ ଶେଷ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଆଉ ଏକ ନାଟକର ଅଭିନୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା, ଯାହା କି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଭାବପ୍ରବଣତାକୁ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ କରିଦେଲା ।

ସାସାର ପ୍ରସ୍ଥାନ ପରେ ପରେ ଟାନୟା ମଧ୍ୟ ସେହି ପନ୍ଥା ଅନୁସରଣ କଲେ । ପିତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଦୀକ୍ଷିତା ଟାନୟା ବହୁ ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ, ମାତ୍ର ହଠାତ୍ ଛଅଗୋଟି ସନ୍ତାନର ପିତା ଜଣେ ପ୍ରୌଢ଼ ମିଟେଲ୍ ସୁଖୋଟିନ୍‌ଙ୍କୁ ସେ ବିବାହ କରିବେ ବୋଲି ଜିଦ୍ ଧରି ବସିଥିଲେ । ଦୈବାତ୍ ସୁଖୋଟିନ୍‌ଙ୍କର ପ୍ରଥମା ସ୍ତ୍ରୀ ମରିଗଲେ । ପିତାଙ୍କର ଶତ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ସତ୍ତ୍ୱେ ଟାନୟା ସୁଖୋଟିନ୍‌ଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ (ନଭେମ୍ବର ୧୪, ୧୮୯୯) । ଜ୍ୟେଷ୍ଠାକନ୍ୟାର ଏହି ଆଦର୍ଶଗତ ପତନରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଭେ ଭେ କାନ୍ଦିଥିଲେ । ନଭେମ୍ବର ୨୦ ତାରିଖର ଡାଏରୀରେ ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ, "ମୁଁ ମସ୍କୋରେ ଅଛି, ଟାନୟା ସୁଖୋଟିନ୍ ସହିତ ଚାଲିଯାଇଛି । ଏହା ଯେପରି ଶୋଚନୀୟ, ସେହିପରି ଅପମାନ-ଜନକ । ସତୁରି ବର୍ଷ ଧରି ନାରୀ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ଯେଉଁ ଧାରଣା ତାହା କ୍ରମେ ଦୃଢ଼ ହୋଇଯାଉଛି, ଏହା ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଦୃଢ଼ ହୋଇପାରେ । ନାରୀର ସମସ୍ୟା ? ତାହା ଏକ ଦୁର୍ବୋଧ ସଂସାର । ଗୋଟିଏ କଥା ସୁନିଶ୍ଚିତ । ନାରୀଙ୍କୁ ଜଣକର ଜୀବନ ସହିତ ଖେଳିବାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଏହାର ସମାଧାନ ହେବ ନାହିଁ; ବରଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି ଧ୍ୱଂସକାର୍ଯ୍ୟରୁ ନିବୃତ୍ତ କରିବାରେ ହିଁ ସମାଧାନର ସଙ୍କେତ ମିଳିପାରେ ।"

ଏପରି ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଲେଖକ ଏବଂ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟବଧାନ ବୁଝିବାପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ସେ ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପୁସ୍ତକ "What is Art'' ରେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, "କଳା ଜୀବନରେ ଆନନ୍ଦ, ବିଳାସବ୍ୟସନ ଅନୁସରଣ ପାଇଁ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ; ବରଂ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଅଙ୍ଗରୂପେ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହେବା କଥା (Art must not be regarded as a means of procuring pleasure but as an aspect of social life) ।

ସେ ତାଙ୍କର ଭାଇ ସର୍ଗେଇ (Sergey)ଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ କହିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ବୈବାହିକ ଜୀବନ ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା । ଆଉ ମଧ୍ୟ ସେ ତାଙ୍କର ଏହି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ଚେରତ୍କଭ (Chertkov)ଙ୍କ ଆଗରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଆଦର୍ଶଗତ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନରେ ଚେରତ୍କଭ ଏକ ବିରାଟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଜୀବନର ସର୍ବାଧିକ ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଚିନ୍ତା, ଆଦର୍ଶ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟର ସେ ଥିଲେ ଅତୀବ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଉପାସକ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁପରେ ସେ ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ସଂକଳନ ସଂପାଦନା କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ ।

ଚେରତ୍କଭ୍‌ଙ୍କ ପିତା ଜଣେ ଧନଶାଳୀ ସେନାପତି ଥିଲେ । ସେ ପ୍ରଥମେ ସୈନ୍ୟ-ବିଭାଗରେ ଯୋଗଦାନ କରିଥିଲେ । ତାହାପରେ କେତେବର୍ଷ ତାଙ୍କୁ ନିର୍ବାସନ ଦଣ୍ଡ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏହିପରି ତାଙ୍କର ଜୀବନ ମଧ୍ଧ କମ୍ ଘଟଣାବହୁଳ ନଥିଲା ଏବଂ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଶିଷ୍ୟତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ ଉଭୟଙ୍କର ପକ୍ଷରେ ଇତିହାସର ଏକ ଚମକପ୍ରଦ ଘଟଣା ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ଜୁଲାଇ ୭ ତାରିଖ ୧୮୮୪ରେ, ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଲିପିରେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଲେଖିଥିଲେ—"ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ମୋର ଏବଂ ମୋର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ବେକରେ ଗୋଟିଏ ପଥରତୁଲ୍ୟ ଟାଙ୍ଗିରହିଥିବ, ଅନ୍ତତଃ ମୁଁ ସେହି ପଥର ସହିତ ଯେପରି ବୁଡ଼ି ନ ମରେ ତାହା ହିଁ ମୋର ଶିକ୍ଷା କରିବା କଥା ।"

ସ୍ୱାମୀଭାବରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର କ'ଣ ଦୁର୍ବଳତା ନଥିଲା ? ନିଶ୍ଚୟ ଥିଲା । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଦୈହିକ ଲାଳସାର ଶିକାର ହୋଇ ସ୍ତ୍ରୀ ସୋଫିୟା ବହୁ ନିର୍ଯାତନା ସହ୍ୟ କରିଥିଲେ । ନାରୀ-ଭାବରେ ତାଙ୍କର ତ୍ୟାଗ ଓ ସାଧନା ମଧ୍ଧ କମ୍ ନଥିଲା । ତଥାପି ଐତିହାସିକମାନେ ସୋଫିୟାଙ୍କ ତ୍ୟାଗ ପ୍ରତି ଯେପରି ଆଖି ବୁଜି ଦେଇଥିଲେ । ହୋଇପାରେ ସେହି ମହୀୟସୀ ନାରୀ ପ୍ରକୃତରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ରହସ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ରାତି ରାତି ସେ ତାଙ୍କର ଲେଖା ନକଲ କରିଥିଲେ; ପ୍ରକାଶକଙ୍କ ନିକଟକୁ ଧାଇଁଥିଲେ; ଯାଂଚ କମିଟି ସହିତ ଗ୍ରନ୍ଥସମୂହର ସ୍ୱତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ତର୍କ କରିଥିଲେ । ତଥାପି ସେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ମନକଥା ବୁଝି ପାରିନଥିଲେ ବୋଲି ଅଭିଯୋଗ ହୁଏ । ସେ ଖୋଜିଥିଲେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଲିଖିତ ପୁସ୍ତକଲବ୍ଧ ସମସ୍ତ ଅର୍ଥ ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାର ଅନ୍ୟ କାରଣ ମଧ୍ଧ ଥିଲା । ସେ ପାରିବାରିକ ସୀମା ମଧ୍ଧରୁ ଉପରକୁ ଉଠି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଏକ ହିଂସା ଚକ୍ରାକ୍ତ ମଣିଷ-ସମାଜ, ପୀଡ଼ିତ ଗୋଷ୍ଠୀ, ଶୋଷିତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ, ଶ୍ରୀହୀନ ମଳିନ ମଣିଷ । ସେ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ—"ମଣିଷ ଯେଉଁ ସବୁ ପାପ ଗର୍ତ୍ତରେ ନିଜକୁ ନିକ୍ଷିପ୍ତ କରିଅଛି, ସେଥିରୁ କିପରି ରକ୍ଷା ପାଇବ ? ସେ ଯୁକ୍ତି କରିଥିଲେ ପ୍ରଥମେ ସବୁ ଯନ୍ତ୍ରପାତିକୁ ବର୍ଜନ କରିବା ଦରକାର, ରାଜ୍ୟର କୌଣସି ଗର୍ହିତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହଯୋଗ କରିବା ଅନୁଚିତ, ଶୋଷଣଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବା ଉଚିତ ଏବଂ ଅର୍ଥ, ଭୂସମ୍ପତ୍ତିଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶିଳ୍ପ-କାରଖାନା ଛାଡ଼ିବା ଉଚିତ, ଦୁର୍ନୀତିଗ୍ରସ୍ତ ସହରରୁ ଚାଲିଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ନିଜ ନିଜ ହୃଦୟରୁ ଶିକ୍ଷାଗତ ଅଭିମାନ ବର୍ଜନ କରିବା ଉଚିତ । ଗୋଟିଏ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳକୁ ଫେରିଯିବା ଦରକାର ।"

ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କ ନିଜ ପରିବାରରେ ନିଜକୁ ଜଣେ ବିଦେଶୀ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ବିଶେଷତଃ ସେ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ବଡ଼ପୁଅଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିରାଶ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ "ମୋର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ଧରେ ଜଣେ ହେଲେ ମୋ ଆଦେଶକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଯଦି ବଢ଼େଇ ହୋଇଥାନ୍ତି ତାହାହେଲେ ମୋର ପୁତ୍ରମାନେ ମୋ ପାଖରେ ବସି କାମ କରିଥାନ୍ତେ । ତୃତୀୟ ପୁତ୍ର, ଚତୁର୍ଥ ପୁତ୍ର କିମ୍ବା ମୋର କନ୍ୟାମାନେ କେହିହେଲେ ମୋର ପନ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ । ବରଂ ମୋର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସନ୍ତାନ ନଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ହାୟ, ସେ ସବୁ ବିପରୀତ ।'' "ମୋ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ, ମୋ ଜୀବନର ରୁଚିବୋଧ ତଥା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସତେ କଅଣ ମୋର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ ? ଜଣେ ଶିଳ୍ପୀ ଓ ଜଣେ ସମାଜ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟଥା ଓ ବେଦନାର ବିଷୟ କିଣ ଥାଇପାରେ ?''

ତାଙ୍କର ଜଣେ ପୁତ୍ର ସରଗେଇ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ର ଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାଥିଲା ସେ ସରକାରୀ ଚାକିରି କରିବେ । ପୁଅ ଇଲିଆ ଚାହୁଁ ଥିଲେ ଜଣେ ସୈନିକ ହେବେ । ଏହାପରେ ତୃତୀୟ ପୁତ୍ରଙ୍କ କଥା ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଉ ଭାବିପାରୁନଥିଲେ । ସେ ସେଥିପାଇଁ ଖିନ୍ନଚିତ୍ତରେ କହୁଥିଲେ—''ମୋର କନ୍ୟାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଭରସା ଥିଲା । ସେ ଭରସା ମଧ୍ୟ ଆଜି ବିଫଳ, ବ୍ୟର୍ଥ ।''

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ନିଷ୍ପତ୍ତି

ଟଲଷ୍ଟୟ, ୧୮୮୩ ମସିହା ପରେ ଲିଖିତ ତାଙ୍କର ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କର ସ୍ୱତ୍ୱ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ପିଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟି ଦେଇଥିଲେ । ଏହାପରେ ତାଙ୍କର ଆଉ କୌଣସି ସମ୍ପତ୍ତି ନଥିଲା । ତଥାପି ସେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଯାଉଥିଲା । ଏହି ପ୍ରକାର ଚେତନା ଓ ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କୁ ବରାବର ବିଚଳିତ କରିଥିଲା । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ପରେ ପ୍ରକାଶିତ ରଚନା-ମାନଙ୍କରୁ ଏହାହିଁ ଜଣାପଡ଼େ । ସେ ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ ଓ ଜୀବନର ଦିଗ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ପାଇଁ ବରାବର ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ଏକ ଆଦର୍ଶଗତ ସଂଗ୍ରାମରେ ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ । ଜଣେ କୃଷକଙ୍କ ଆଗରେ ନିଜ ମନର ଭାବନା ଯେପରି ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ, ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ତାଙ୍କର ମାନସିକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ନିଦର୍ଶନ । ସେହି କୃଷକଙ୍କର ନାମ ହେଉଛି ଗୁସାରୟଫ୍ (Gusarayof) । ନିଜର ଆଦର୍ଶଗତ କାରଣ ଯୋଗୁଁ ଗୃହତ୍ୟାଗ କରିବା ପାଇଁ ସେ ମନସ୍ଥ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ।

"ମୋର ଜୀବନ ତୁମ ଜୀବନ ଅପେକ୍ଷା ଶତ ସହସ୍ର ଭାବରେ ଘୃଣିତ, ତଥାପି ମୁଁ ଛାଡ଼ିପାରୁନାହିଁ ।" ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶଗତ ନିର୍ଭୀକତା ଯୋଗୁଁ କେତେବେଳେ ସମାଲୋଚିତ ଓ କେତେବେଳେ ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଥିଲେ । ଅନେକେ ତାଙ୍କୁ ବିଳାସ-ବ୍ୟସନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିଲେ ବୋଲି ତିରସ୍କାର ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏହି ସବୁ ବିଚାର-ଆଲୋଚନା ଓ ମନ୍ତବ୍ୟ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଉପରେ କମ୍ ପ୍ରଭାବ ପକାଇ ନ ଥିଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ଓ ଆତ୍ମ-ସଂଯମରେ ହିଁ ଟଲଷ୍ଟୟ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଓ ସେଥିରେ ହିଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆସିଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ହୁଏତ ଅନେକ ବୁଝିପାରି ନଥିଲେ । ସେ ହସି ହସି ନିଜେ ପାପୀମାନଙ୍କର ପାପକୁ ଉପେକ୍ଷା କରୁଥିଲେ ଓ ନିଜ ପାଇଁ ସମସ୍ତ ନିର୍ଯାତନା ବରଣ କରୁଥିଲେ । ଜୀବନରେ ସେ ଦିନେ ପ୍ରାୟ ତିରିଶ ବର୍ଷ ତଳେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ପାଇଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲେ । ମଝିରେ ମଝିରେ ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ପଳାଇଯିବାପାଇଁ ମନସ୍ଥ କରୁଥିଲେ । ୟାସନାୟା ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ମେରିଆ ଅଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡ୍ରୋଭନା ସିମ୍‌ଦ୍‌ତଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା-କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି ବୃଦ୍ଧା ମେରିଆ ଆଲେକ୍‌-ଜାଣ୍ଡ୍ରୋଭନା ସିମ୍‌ଦ୍‌ତ ଚିତ୍କାର କରିଥିଲେ । ସେ କହିଥିଲେ, "ନିକୋଲଭିଚ୍‌, ତୁମେ କ'ଣ ସେହି ଦୁର୍ବଳତାର ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିରବ୍ୟ ?" ଟଲଷ୍ଟୟ ୟାସନାୟା ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ପରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର କାଉଣ୍ଟ ଇଲ୍ୟା ଟଲଷ୍ଟୟ ଠିକ୍ ଏହିପରି ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ମର୍ମରେ ଭଉଣୀ ସାସାଙ୍କ ହାତରେ ବାପାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏପରି ଏକ ଚରମ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରିବାର କି କାରଣ ଥିଲା ? ପିତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ କାଉଣ୍ଟ ଇଲିଆ ଟଲଷ୍ଟୟ ବହୁଦିନ ଧରି ଏହାର କାରଣ ସନ୍ଧାନ କରିଥିଲେ । ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମରେ ସେ ବହୁଦିନ ଧରି ବ୍ୟାପୃତ ଥିଲେ । ତେବେ କ'ଣ ଘଟିଲା ଯାହା ଫଳରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ନୂତନ ଓ ଭିନ୍ନ ଜୀବନ ସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ଗୃହତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ସତେ କ'ଣ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଗୃହତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ? ସେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରାୟ ଚାଳିଶ-ବର୍ଷକାଳ ବସବାସ କରିଥିଲେ । ପରେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ କେତେକ ବିଚ୍ୟୁତି ଓ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ସେ Neurastahevia ରୋଗର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସଦୃଶ ଜଣେ ସନ୍ତାନବତ୍ସଳ ଓ ଆଦର୍ଶ ଗୃହସ୍ଥ ପକ୍ଷେ ଏହି ଘଟଣା କ'ଣ ଯଥେଷ୍ଟ ଥିଲା ?

ତାଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ୮୩ ବର୍ଷ ବୟସ, ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଶିଥିଳ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଥିଲା, ସେତେବେଳକୁ ସେ କିପରି କଠୋର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ? ତାହା କ'ଣ ଦିବ୍ୟ ଜୀବନର ସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ? ତାହା ଯେବେ ସତ୍ୟ ହୁଏ ତେବେ ସେ ସାଙ୍ଗରେ କନ୍ୟା ସାସା ଓ ଡକ୍ଟର ମ୍ୟାକୋଭିତ୍‌ସ୍କିଙ୍କୁ ନେଇଥିଲେ କାହିଁକି ? କାରଣ ଏହି ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇଯିବା ଯାହା, ନିଜ ଘରେ ରହିବା ମଧ୍ୟ ତାହା । ଏହି ଦୁଇଜଣ ୟାସନାୟା ପଲିଆନାର ଢଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସୁବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିପାରିଥାନ୍ତେ । ପୁତ୍ର କାଉଣ୍ଟ ଇଲିଆ ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହି ଗୋଲକଧନ୍ଦାର କୌଣସି ସୂତ୍ର ପାଇନଥିଲେ । ଶେଷରେ ତାଙ୍କର ଉଇଲ୍ ହିଁ ଏହି ରହସ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଥରେ ଏନ୍. ଏସ୍. ଲେସ୍‌କଫ୍‌ଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତାଙ୍କର ଉଇଲ୍ ନିଜେ ପଢ଼ି ତାଙ୍କ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ-ଥିଲେ । ଲେସ୍‌କଫ୍ ନିଜ ଉଇଲ୍‌ରେ ନିଜର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିକ୍ରିୟା ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ ସୂଚନା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦେଇଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ଉଇଲ୍ ପାଠ କରି ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜ ଉଇଲ୍ ଲେଖିବା ପାଇଁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଉଇଲ୍ ୧୮୯୫ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୭ ତାରିଖରେ ଲେଖିଥିଲେ । ଏହା ଲେସ୍‌କଫଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁର ପାଞ୍ଚ ସପ୍ତାହ ପରର ଘଟଣା । ସେହି ଉଇଲ୍‌ର ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟି ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜର ମୃତ୍ୟୁ ଓ ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିକ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦନ ସମ୍ପର୍କରେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ତୃତୀୟ ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜର ଲିଖିତ ରଚନା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାଗଜପତ୍ରର ପ୍ରକାଶନ ପାଇଁ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ । ଚତୁର୍ଥ ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଉଲ୍ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ତାହା ହେଉଛି ତାଙ୍କର ରଚିତ ପୁସ୍ତକ ଓ ଲେଖକମାନଙ୍କର ମାଲିକାନାସ୍ୱତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ମୀମାଂସା । ଏହାର ମର୍ମ ହେଲା "ଗତ ଦଶବର୍ଷ ଧରି ମୋର ରଚନାସମୂହ କ୍ରୀତ ବିକ୍ରୀତ ହୋଇଅଛି । ଏହା ମୋର ସମସ୍ତ ଜୀବନରେ ସର୍ବାଧିକ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ।"

ଏହି ଦଲିଲପତ୍ରର ତିନିଗୋଟି ନକଲ କରାଯାଇଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ଭଉଣୀ ସାସା ଓ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଭାଇ ସର୍ଗେଇ ଓ ପରେ ଶିଷ୍ୟ ଚେରତ୍‌କଭଙ୍କ ନିକଟରେ ତାହା ରହିଥିଲା । କାଉଣ୍ଟ ଇଲିଆ ଏଇ କଥା ଜାଣିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଦିନେ ହେଲେ ସନ୍ଧାନ କରିନଥିଲେ । ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସେ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥିଲେ । ଲେଖକଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥ ସ୍ୱତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଯେଉଁ ମତ ଥିଲା ତାହା ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ବେଶ୍ ଉପଲବ୍‌ଧି କରିଥିଲେ ।

୧୯୦୯ ମସିହାରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର କାଉଣ୍ଟଙ୍କ ପାଖରେ କ୍ରେକ୍‌ସିନୋଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଆଉ ଏକ ଦଲିଲପତ୍ର ସମ୍ପାଦନ କରିଥିଲେ । ଏସବୁ ଦଲିଲପତ୍ର ଆଇନ୍ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସିଦ୍ଧ ନଥିଲା ବୋଲି ପୁତ୍ର କାଉଣ୍ଟ ଇଲିଆ ଟଲଷ୍ଟୟ ବିଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ତୃତୀୟ ଦଲିଲପତ୍ର ସମ୍ପାଦନ ସମ୍ପର୍କରେ ଷ୍ଟ୍ରକଫଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ସେ ଆଇନ୍‌ର ପରାମର୍ଶ ନେଇ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଏହି ଦଲିଲପତ୍ର ସମ୍ପାଦନ କରାଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦଲିଲପତ୍ରରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର ଯେପରି ଏକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ପଡ଼ିଥିଲେ ଏବଂ ଲେଖିଥିଲେ ତାଙ୍କ ମନରେ ସମ୍ଭବତଃ ଦେଲବେଲେ ଟଲଷ୍ଟୟ-ଆଦର୍ଶଗତ ସଂଘର୍ଷ ଦେଖାଦେଇଥିଲା ।

"ଏ ସମସ୍ତ ବ୍ୟାପାର ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସ୍ପୃହଣୀୟ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନାବଶ୍ୟକ ମଧ୍ୟ । ମୋର ଚିନ୍ତାସମୂହ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଉଦ୍ୟମ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚାର କରିବା ଅର୍ଥ କଣ··· କାହିଁକି, କୌଣସି ଶବ୍ଦ ଯଦି ଏହାର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରୁଥାଏ ଏବଂ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହା ପ୍ରକାଶ କରେ ତାର ଯେବେ ସେଥିରେ ଆନ୍ତରିକତା ଥାଏ ତାହାହେଲେ ସେହି ଶବ୍ଦ ନିଜର ପ୍ରଭାବ ନ ପକାଇ ବିଲୀନ ହୋଇନପାରେ । ଆମେ ଯାହା ପ୍ରକାଶ କରୁ ସେଥିରେ ଆମର ପ୍ରକୃତ ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିବାରୁ ଆମେ ଏହିସବୁ ବହିଃପ୍ରଚାରଦ୍ୱାରା ଏହାର ସୁରକ୍ଷା ଚାହୁଁ ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହି କେତେପଦ କଥା କହି ଟଲଷ୍ଟୟ ସେଠାରୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ଏହାପରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ଦତ୍ତପତ୍ରରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର କରାଇବା ଏକ ସମସ୍ୟା ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ଅନେକ ଯୁକ୍ତି-ତର୍କ ପରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ସେହି ଦତ୍ତପତ୍ରରେ ନିଜର ସ୍ୱାକ୍ଷର ଦେଇଥିଲେ । ତେବେ ତାଙ୍କ ମନରେ ବରାବର ଅଶାନ୍ତିର ଶିଖା ଜଳଉଠିଥିଲା । ଦତ୍ତପତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଧାରଣା ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇନଥିଲା । ଏହି ଦତ୍ତପତ୍ର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରାୟ ଚାରିଥର ଟଠା ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପରାମର୍ଶଦାତାମାନେ ପ୍ରାୟ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । କାରଣ ଟଲଷ୍ଟୟ ବାରମ୍ବାର ଦତ୍ତପତ୍ର କଥା ପଡ଼ିଲେ କ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ନୀତିଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ମନେ ମନେ ଏହାର ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ଏକ ଦିଗରେ ନିଜର ପରିବାର ଓ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶଗତ ନିଷ୍ଠା, ଏହି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଐତିହାସିକ ଦଲିଲ ସମ୍ପାଦନ କରିଥିଲେ ।

କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଶାରୀରିକ ଅସୁସ୍ଥତା, ଆସନ୍ନ ମୃତ୍ୟୁର ବିଭୀଷିକା ଏବଂ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ମାନସିକ ଅସ୍ଥିରତା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ବିଚଳିତ କରିଦେଇଥିଲା । ସେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦଲିଲ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ଖୋଲି କହିପାରିନଥିଲେ । ଏତଦ୍ୱାରା ସେ ସତ୍ୟର ଅମର୍ଯ୍ୟାଦା କରିଥିଲେ ବୋଲି ତାଙ୍କ ମନରେ ଅବଶୋଷ ଦେଖାଦେଇଥିଲା । ଏହିପରି ଅବସ୍ଥାରେ କାହାକୁ କିଛି ନକହି ପରେ ଘର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ହିଁ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏକମାତ୍ର ମୁକ୍ତିର ପନ୍ଥା ଥିଲା ବୋଲି ଜଣାଗଲା । ଏହା ମୂଳରେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଅଭିଳାଷ ନଥିଲା, କେବଳ ଗୃହର ଜଞ୍ଜାଳ ଓ ପରିବେଷ୍ଟନୀର ବିଭୀଷିକାରୁ ରକ୍ଷାପାଇବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଥରେ ସେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ସର୍ଗେଇଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, "ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ ଏବଂ ଆଉ ଏକ ନୂତନ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପାଇଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସମର୍ଥ ।" (I am too feeble and too old to begin a new life) ଉଭୟ ଦେହ ଓ ମନର ଦୁର୍ବଳତା ଓ ଅବସାଦ ତାଙ୍କୁ ବିଚଳିତ କରାଇଦେଇଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସମ୍ମୁଖରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଯୋଜନା ନ ଥାଇ ସେ ଗୃହ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ଯେଉଁଠାରେ କି ସେ ମାନସିକ ଯନ୍ତ୍ରଣାରୁ ଶାନ୍ତିଲାଭ କରିବେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସନ୍ନ୍ୟାସ-ପଥେ

୧୮୭୦ ମସିହା ପରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଜୀବନରେ କ୍ରମଶଃ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଦେଲା । ସେହି ଆଦର୍ଶଗତ, ଭାବଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ପରିସ୍ଫୁଟ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିମଧ୍ୟରୁ ୧୮୭୭ ମସିହା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଜୀବନରେ ଏକ ସ୍ମରଣୀୟ ସମ୍ବତ୍ସର । ତାହା ଏକ ଶଙ୍କୁ ସଦୃଶ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରତି ବରାବର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଥିଲା । କାଉଣ୍ଟ ଇଲିଆ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ (ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପୁତ୍ର) ସେତେବେଳେ ଦଶବର୍ଷ ବୟସ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପରିବାର ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରାଚୀନ ପରମ୍ପରା ଓ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସର ଅନୁସରଣ କରିଆସୁଥିଲେ । ସେମାନେ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପର୍ବପର୍ବାଣୀ ସମୟରେ ଧର୍ମଯାଜକ ତାଙ୍କ ପରିବାରକୁ ଆସୁଥିଲେ ଏବଂ ଧର୍ମଗତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସେତେ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହ ନଥିଲା; ବରଂ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଗୃହକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ଭାବରେ ଏହିସବୁ ଧର୍ମସମ୍ପର୍କୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱ ନେଉଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ଧର୍ମଯାଜକ ଜାଲା (Zala) ବୈଠକଖାନାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ, ଟଲଷ୍ଟୟ ସାଧାରଣତଃ ସେଠାରେ ରହୁନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହାପରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଗୀର୍ଜା ପ୍ରତି ମତଗତି କ୍ରମେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ନିଜେ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ କେହି ବିଶିଷ୍ଟ ଅତିଥି ୟାସନାୟା ପଲିଆନା ପରିଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଓ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଧର୍ମଗତ ବିଚାର ଆଲୋଚନା ପଡ଼ୁଥିଲା । ଏହିପରି ଅତିଥିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉଷାକଫ୍ (Ushokof), ଟୁଲା ପ୍ରଦେଶର ଗଭର୍ଣ୍ଣରଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

୧୮୭୭ ମସିହାଠାରୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଆହୁରି ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ବର୍ଷ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁର ଘଟଣା, ଜଣେ ଭ୍ରମଣକାରୀ ଗାୟକ (Travelling Minestrel) ୟାସ୍‌ନାୟାଠାରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ଏହିପରି ଗାୟକମାନେ ସାଧାରଣତଃ ପ୍ରାଚୀନ ବୀରଗାଥା ଗାନ କରି ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରାମର ଗୃହୀମାନେ ପେଟ୍ରୋଭିଚ୍ ନାମରେ ଡାକୁଥିଲେ । ସେ ଯେତେବେଳେ କବିତା ଆବୃତ୍ତି କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୋତାଙ୍କ ମନରେ ଦେଶର ପ୍ରାଚୀନ ପରମ୍ପରା ଓ ଗୌରବ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋହ ସଞ୍ଚାରିତ ହେଉଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହିପରି ଗାୟକମାନଙ୍କର ଆବୃତ୍ତି ବରାବର ଶୁଣୁଥିଲେ । ପେଟ୍ରୋଭିଚ୍‌ଙ୍କୁ ସେ ନୂଆ ନୂଆ ଗୀତ ଗାଇବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରୁଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପମାନଙ୍କର ଉପାଦାନ ପେଟ୍ରୋଭିଚ୍‌ଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତରୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମନରେ କ୍ରମଶଃ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଦେଉଥିଲା । ଏସବୁ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅର୍ଥ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା କୌଣସି ଶିଶୁ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କାରଣ ତାଙ୍କର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଶିଶୁପୁତ୍ର କାଉଣ୍ଟ ଇଲିଆ ଟଲଷ୍ଟୟ ପିତାଙ୍କର ମନୋଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ବିସ୍ମିତ ହେଉଥିଲେ । ସେ ଯେପରି ଏକ ନୈତିକ ସଙ୍କଟ ମଧ୍ୟରେ ଗତି କରୁଥିଲେ । ଏକଥା ସାଧାରଣ ଲୋକ ବୁଝିବା ସହଜ ନଥିଲା ।

୧୮୭୮ ମସିହା ବସନ୍ତ ଋତୁରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଉପବାସ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ବର୍ଷ ଅପ୍‌ଟା ହରମିଟେଜ (Opta Harmitage) ଠାରେ ପୁରାତନ ଧର୍ମଯାଜକ ଫାଦର ଆମ୍ବୋଜାଙ୍କୁ (Father Ambtose) ସାକ୍ଷାତ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥିଲା ତାହା କେହି ଜାଣି ନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହାପରେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଗିର୍ଜାର ବିଧି ବିଧାନକୁ ସମାଲୋଚନା କରୁଥିଲେ; ଶେଷରେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଅଶ୍ୱ ଆରୋହଣ, ସ୍ନାନ, ଶିକାର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ାରେ ଆଦୌ ମନ ଦେଉନଥିଲେ । ବରଂ ସେହି ପରିଚିତ ଦୀର୍ଘ ରାସ୍ତାରେ ଅନେକ ସମୟ ଧରି ପ୍ରତିଦିନ ବୁଲୁଥିଲେ । ବାଟରେ ଯାହାଙ୍କୁ ଭେଟୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ସେହି ରାସ୍ତାଟି ମସ୍କୋଠାରୁ କିଫ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା ଏବଂ ୟାସନାୟା ପଲିଆନା ନିକଟରେ ଏକମାଇଲ ଦୈର୍ଘ୍ୟରେ ଲମ୍ବି-ଯାଇଥିଲା ।

ରେଲ ଲାଇନ ପ୍ରଚଳନର ପୂର୍ବେ ଉତ୍ତର ଆଉ ଦକ୍ଷିଣ ଋଷିଆକୁ ସଂଯୁକ୍ତ କରୁଥିବା ଏହା ଏକମାତ୍ର ଦୀର୍ଘରାସ୍ତା ଥିଲା । ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ଏହି ଦୀର୍ଘ ରାସ୍ତାରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣକାରୀ-ମାନଙ୍କର ଯାତ୍ରା ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଘଟଣା । ରେଲଲାଇନ୍ ଖୋଲୁହେବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦୀର୍ଘ ରାସ୍ତାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଆଦୌ କମି ନଥିଲା । କାରଣ ଯୁଗ-ଯୁଗ ଧରି ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଯାଯାବରଦଳ ଏହି ରାସ୍ତାରେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ସତ୍ୟ ସନ୍ଧାନରେ ଯାତାୟାତ କରୁଥିଲେ । ଏହି ଯାତ୍ରୀମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଘରଦ୍ୱାର ପ୍ରତି ଓ ବିଷୟବାସନା ପ୍ରତି ବୀତସ୍ପୃହ ହୋଇ ଏପରି ଅନ୍ୱେଷଣରେ ବହିର୍ଗତ ହେଉଥିଲେ । ସେହି ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କର କାନ୍ଧରେ ଭାର ଆଉ ହାତରେ ଯଷ୍ଟି ସେମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନାଇ ଦେଉଥିଲା । ସେମାନେ ସାଧାରଣତଃ କୌଣସି ନା କୌଣସି ମଠ (Monastery)କୁ ଯାଉଥିଲେ । ସେହି ଦୀର୍ଘ ରାସ୍ତାର ଆଖପାଖ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅନେକ ପ୍ରାଚୀନ ମଠ ଓ ଉପାସନା ସ୍ଥଳୀ ଥିଲା । ଏହି ମଠ ଓ ଉପାସନା ସ୍ଥଳୀମାନଙ୍କରେ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଯାତ୍ରୀ ପ୍ରତିଦିନ ସମବେତ ହେଉଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ପାରମ୍ପରିକ ଓ ଧରାବନ୍ଧା ଗିର୍ଜାର ପଦ୍ଧତିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ନଥିଲେ । ରକ୍ଷଣ-ଶୀଳ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସରେ ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ନଥିଲେ । ସେ ତେଣୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମତରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଚେତନା, ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ଓ ସରଳ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର (Gospel)ର ପ୍ରକୃତ ରହସ୍ୟ ଅବଗାହନ କରିବାପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ଥରେ ସେ ଯେବେ କୌଣସି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ସହଜରେ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହେଉ ନଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କ ମନର ଅବସ୍ଥା ଲକ୍ଷ୍ୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରିବାର କଥା । ସେ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ନିଜେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇନଥିଲେ । ଧନୀ ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜର ଜୀବନଧାରା ତାଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିପାରିନଥିଲା । ସେ ଯେପରି ଜୀବନରେ ଏକ ବିରାଟ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । "The life of our circle of society, the rich, the learned, not only repelled me but lost all meaning." ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର 'ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି'ରେ ଏହା ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧ, କନ୍‌ଫୁସିଅସ୍ ପ୍ରଭୃତି ଯୁଗପ୍ରବର୍ତ୍ତକମାନଙ୍କର ଜୀବନୀ ମଧ୍ୟ ସେ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ କ୍ରମେ ନିଜର ପରିବାର ଓ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କଠାରୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅଜାଣତରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ସେ ନିଜ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ଆଚରଣ, ପାଠପଢ଼ାରେ ସଫଳତା, ସଙ୍ଗୀତ, ଦୋକାନ-ବଜାରରେ ସେମାନଙ୍କର ବାହାଦୂରି ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ ଭଲ ଲାଗୁନଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ କିଛି କହିପାରୁନଥିଲେ । ପୁତ୍ର କାଉଣ୍ଟ ଇଲିଆ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ବୟସ ସେତେବେଳେ ବାରବର୍ଷ, ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ପିତା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କିପରି ଉଦାସୀନ ହୋଇପଡ଼ୁଥିଲେ । ସେ ଗମ୍ଭୀର ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ସାମାନ୍ୟ କଥାରେ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଛୋଟ ଛୋଟ ଘଟଣାରେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଯୁକ୍ତିତର୍କ କରୁଥିଲେ । ଏହିପରି ଧନେ, ପରିବାର ଖେଳ କୌତୁକପ୍ରିୟ, ସାହସୀ ଓ ସୁଦକ୍ଷ ଅଭିଭାବକ ଥିଲେ, ସେ ହଠାତ୍ କିପରି ଗମ୍ଭୀର, ଉଦାସୀନ ଓ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ତଥା ଆଦର୍ଶ-ବାଦୀ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ! ସେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟହୀନତା, ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଶୁଷ୍କତା ତଥା ଚଳଣୀ ବିରୋଧରେ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ନିଜର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ସେ ବେଳେ ବେଳେ ବସି ଯେପରି ଯୁକ୍ତିତର୍କ କରୁଥିଲେ, ସେଥିରୁ ତାଙ୍କର ମନୋବୃତ୍ତି କିପରି କଠୋର ହୋଇଯାଉଥିଲା, ତାହା ଜଣାପଡ଼େ । ସେ ଯୁକ୍ତି କରୁଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର ପୁଅଝିଅମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁଥିଲେ ।

"ଆମ୍ଭେ ଏଠାରେ ଉତ୍ତମ ତାପ-ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କୋଠରିରେ ବସିଥାଉଁ । ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ହୁଏତ ଦୀର୍ଘ ରାଜପଥ ଉପରେ କେହି ଦରିଦ୍ର ବରଫାବୃତ ହୋଇ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରୁଥିବ । ତାର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା; କାରଣ ତାକୁ କେହି ରାତି ପାଇଁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଏଠାରେ ବସି ଆରାମରେ ଛ' ଓଅଣ ନ' ଭଜାରେ ଉଦର ପୂର୍ଣ୍ଣ ✻ କଲାବେଳେ ସମାରରେ ହୁଏତ ଶତ ଶତ ଲୋକ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଓ ଅନାହାରରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରୁଥିବେ । ଆମ୍ଭେସବୁ ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ି ବୁଲିଲାବେଳେ, ହୁଏତ ଗରିବ ଚାଷୀ କ୍ଷେତବାଡ଼ିରେ

✻ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ରଚନାରେ ଏହାର ସୂଚନା ଦେଖାଯାଏ । ଅଖାଦ୍ୟ ଖାଇବା ଯୋଗୁଁ ଏହି ଉଦରରୋଗ ଜାତ ହୁଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅଭାବରେ ମୁଣ୍ଡ ପିଟି ମରୁଥିବ । ଆମ୍ଭେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଶୋଇ ଘୁଙ୍ଗୁଡ଼ି ମାରିବାବେଳେ ଗରିବ ଦରଜି ବିଚାରା ମାଇଲ ମାଇଲ ରାସ୍ତା ଧାଇଁ ଚାଲିଥିବ; କାରଣ ସେ ସୂତା ଆଉ ବୋତାମ ଆଣିଲେ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜାମା ସିଲାଇ କରିବ ।"

ସେହି ସରଳମତି ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମନରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଏହି ବିଶ୍ଳେଷଣ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରି ନଥିଲା, ଖାଲି ଯାହା ସେମାନଙ୍କର ସାମୟିକ ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦ ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିଲା । ବାଳକବାଳିକାମାନେ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ଯାତ୍ରା ଅଭିନୟ ତାମସା ଦେଖୁଥିଲେ ସେତେବେଳେ ଟଲଷ୍ଟୟ ସେଠାରେ ହଠାତ୍ ପହଞ୍ଚିଯାଉଥିଲେ । ସେ ପଦେମାତ୍ର କଥା କହୁଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ନିଆଁ ଭଳି ସମସ୍ତଙ୍କ ଦେହରେ ଲାଗିଯାଉଥିଲା । ଫଳରେ ପିଲାମାନେ ମନେ ମନେ କଳ୍ପନା କରୁଥିଲେ ସେଠାରେ ତାଙ୍କ ପିତା ନଥାନ୍ତେ କି ! ଟଲଷ୍ଟୟ ମଧ୍ୟ ବିରକ୍ତିରେ ମନେ ମନେ ସେହିପରି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦରେ ବାଧାଦେବା ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଅନେକ ସମୟରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାହା କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ଉତ୍ଥାନ-ପତନ ମଧ୍ୟରେ ଗତି କରୁଥିଲା । ସେହି ପୁରାତନ ପାଚକ ନିକୋଲାଇ ଘରେ ଥିଲେ, ସେହି ଶିକ୍ଷକମାନେ ଥିଲେ, ପିଲାମାନଙ୍କର ପାଠପଢ଼ା ଚାଲିଥିଲା ଏବଂ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଲାଳନପାଳନ କରି ଚାଲିଥିଲେ । ଏସବୁ ଗତାନୁଗତିକତା ସତ୍ତ୍ୱେ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବୈପ୍ଳବିକ ଆଦର୍ଶ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଉଠୁଥିଲା ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ମନରେ ଦେଖାଦେଲା ଆଦର୍ଶଗତ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ସଂଘର୍ଷ । ସେହି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ସଂଘର୍ଷ ପରମ୍ପରା ସହିତ ଓ ପ୍ରଚଳିତ ବିଶ୍ୱାସ ସହିତ । ଏହି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ଚରମ ପରିଣତି ହେଲା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟ ପଛରେ ଅନୁଧାବନ । Life according to God ଏହି ଚିନ୍ତା ହିଁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ମାନସରାଜ୍ୟରେ ଆଘାତ ଦେଇଥିଲା । କୃଷୀ, ସାଧାରଣ ଶ୍ରମିକ ଏମାନଙ୍କର କି ବିଚିତ୍ର ଜୀବନ ସତେ ! ସେମାନଙ୍କର ଚଳଣି, ସେମାନଙ୍କର ସରଳତା, ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନ, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥ ଗୋଷ୍ଠୀର ଖାଇବା ପିଇବା—ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦ କରିବା, ପାଠପଢ଼ିବା, ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଡିଗ୍ରୀ ହାସଲ କରିବା—ଏହା ମଧ୍ୟରେ ସତ୍ୟର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠି ? ପରିବାରର ସୁକୁମାରମତି ବାଳକ-ବାଳିକାଗଣ ଏ ସବୁର ରହସ୍ୟ ଆଦୌ ବୁଝିପାରୁନଥିଲେ । ଗଭୀର ଚିନ୍ତନ ଅର୍ଥାତ୍ ଭାବନା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଆଦର୍ଶର ଥିଲା ଏକମାତ୍ର ରୂପରେଖ । ଅଧ୍ୟୟନ କକ୍ଷରେ ଗଦା ଗଦା ପୁସ୍ତକ, ତାହାରି ମଧ୍ୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ବରାବର ବୁଡ଼ି ରହୁଥିଲେ । ସାଧାରଣ ଜୀବନ ସହିତ ଏକାତ୍ମ ହେବାର ଗଭୀର ପ୍ରୟାସ ସହିତ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନପିପାସା ମଧ୍ୟ ଜଡ଼ିତ ଥିଲା ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ଜୀବନର ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ପରମ୍ପରା ଓ ଆଦର୍ଶର ସାରବତ୍ତା ସମ୍ପର୍କରେ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତାଙ୍କର ପାରିବାରିକ ଜୀବନ, ସାହିତ୍ୟିକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସିଦ୍ଧି ସବୁକିଛି ସେ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ । ସେ ଚାହିଁଥିଲେ ନିର୍ଜନତା; ଆଉ ତାଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ଥିଲା ସୃଷ୍ଟିର ରହସ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ନିଜକୁ ହଜାଇଦେବା । ସେ ଯାହାକୁ ଦେଖୁଥିଲେ ତାହା ସହିତ ଯୁକ୍ତିତର୍କ କରୁଥିଲେ । ରାତ୍ରିର ନିର୍ଜନତା ମଧ୍ୟରେ ବସି କ'ଣ ଗୁଡ଼ାଏ ଭାବୁଥିଲେ । ପରିବାରର ଅନ୍ୟ କେହି ସଭ୍ୟ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଏହି କ୍ରମପରିବର୍ତ୍ତିତ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଓ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗିର ଅର୍ଥ ବୁଝିପାରୁନଥିଲେ । ସେ ବେଳେବେଳେ ନିଜ ପିଲାଙ୍କର ପଢ଼ାପଢ଼ି ଦେଖୁଥିଲେ । ତାହା କିନ୍ତୁ ପିତା ହିସାବରେ ନୁହେଁ, ଜଣେ ରୁକ୍ଷ କଠୋର ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ । ୧୮୮୨ ମସିହାରେ ଭି. ଆଇ. ଆଲେକ୍‌ସେୟେଫ୍‌ଙ୍କୁ (V. I. Alexseyef) * ତାଙ୍କର ଲିଖିତ ଏକ ପତ୍ରରୁ ତାଙ୍କ ପାରିବାରିକ ଜୀବନର ଯଥେଷ୍ଟ ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । ସେ ଚିଠିଟିର ମର୍ମ ହେଉଛି, "ସେର୍‌ଓଜାହା ଖୁବ୍ ପରିଶ୍ରମୀ ଏବଂ ଅଧ୍ୟୟନ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହୀ । ଟାନିଆ ଅଧା ଭଲ, ଅଧା ଗମ୍ଭୀର, ଅଧା ଚତୁର; ସେତେ ଖରାପ ନୁହେଁ; ସମ୍ଭବତଃ କେତେ ପରିମାଣରେ ବାଟକୁ ଆସିଛି । ଇଲଭସା ବଢ଼ି ଚାଲିଛି, କାମଦାମ କରୁନାହିଁ । ସେ ଆତ୍ମଶକ୍ତି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହିଃପ୍ରଭାବ ଦ୍ୱାରା ପୀଡ଼ିତ ନୁହେଁ । ଲିୟଲ ଏବଂ ମାଶା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ମୋ ମତରେ ଭଲ । ସେମାନେ ବଡ଼ ବଡ଼ ପିଲାଙ୍କ ସଦୃଶ ମୋର ଖରାପ ଗୁଣ କିଛି ଅନୁକରଣ କରି ନାହାନ୍ତି । ବରଂ ସେମାନେ ଅଧିକ ଅନୁକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ବଢ଼ୁଛନ୍ତି ।"

ଏହି ସମୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ପିତାଭାବରେ ଚାହିଁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପୁଅଝିଅମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇପାରିନଥିଲେ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ—"ମୁଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲି, ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ ମୋତେ ଭାରି ଭଲପାଉଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା, ସେ ସବୁ କିଛି ନୁହେଁ ।" ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଯେଉଁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ତାହା ମଧ୍ୟ ବିଚିତ୍ର । ୧୮୮୪ ମସିହାରେ ସେ ଦ୍ୱାଦଶ ଥର ପାଇଁ ଗର୍ଭବତୀ ହୋଇଥିଲେ (ଜୁନ୍ ୧୮ ରେ କନ୍ୟା ସାସାର ଜନ୍ମ) । ସେ ତାଙ୍କର ଭଉଣୀ ଟାନିଆଙ୍କୁ ୧୮୬୪ ଫେବୃୟାରୀ ୫ ରେ ଲେଖିଥିଲେ, "It is too bad ।" ସେ ଭାବିଥିଲେ ଯେ ଥରକୁ ଥର ଗର୍ଭଧାରଣ କରିବା ଏବଂ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପୌରୁଷକୁ ଏପରି ପୁନଃ ପୁନଃ ଉଜ୍ଜୀବିତ କରିବା ଯେପରି ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଧର୍ମ । ସେ ମନେ ମନେ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜ ରୁଚି ଓ ଆଦର୍ଶାନୁଯାୟୀ ଜୀବନ ଧାରଣ କରିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ । ସେ ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂତନ ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ସେ ନିଜକୁ ଜଣେ ଶ୍ରମିକ ଓ କୃଷକ ରୂପେ ଗଢ଼ିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ । ସଂକ୍ଷେପରେ ସେ ଚାହିଁଥିଲେ ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ, ସର୍ବଦା ସରଳ ଜୀବନଯାପନ । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଏସବୁ ଆଦର୍ଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ମନ ମିଳିନଥିଲା । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସଂସାର-ବିଷୟାସକ୍ତା ସୋଫିୟା କଣ ବା କରିପାରିଥାଆନ୍ତେ । ସେ ଥିଲେ ତେର

* ୟାସନାୟା ପଲିଆନାର ଜଣେ ପ୍ରାକ୍ତନ ଶିକ୍ଷକ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗୋଟି ସନ୍ତାନର ଜନନୀ । ସେ କଣ ସ୍ବାସନାସ୍ଥା ପଲଆନାକୁ ମକ୍କାରେ ପରିଣତ କରି ପାରିଥାଆନ୍ତେ ? ସ୍ୱାମୀ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଯେଉଁ ଜୀବନବୋଧ ତାହା ତ ତାଙ୍କଠାରେ ନଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଦୁନିଆଁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦୁନିଆଁ । ତାଙ୍କର କଳ୍ପିତ ପୃଥିବୀର ସୀମା ବହୁ-ଦୂରରେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଜୀବନ ଏକ ନୀତିବାଦୀର ଜୀବନ । ସତ୍ୟ ଥିଲା ତାହାର ପ୍ରଧାନ ଭୂମିକା । ସେଥିପାଇଁ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟରେ ସେ ପାରିବାରିକ ଅଶାନ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଅଣନିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ-ପଡ଼ିଲେ । ସେତେବେଳେ ରୁଷିଆରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନ ତେଜି ଉଠୁଥିଲା । ସୋଫିୟାଙ୍କୁ ସମ୍ଭବତଃ ଧନଲୋଭ ବିଶେଷ ଗ୍ରାସ କରିଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ଲିଖିତ ପୁସ୍ତକସମୂହର ସ୍ୱତ୍ୱ ନେଇ ଗୋଟାଏ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ ସୋଫିୟା ସେଥିରେ ପ୍ରବଳ ବାଧା ଦେଲେ । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର କର୍କଶ କଟୁବଚନ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଆହୁରି ଶରବିଦ୍ଧ କଲା । ତଥାପି ସୋଫିୟା ଜିଦ୍ ଧରି ବସିଲେ ଯେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଲିଖିତ ପୁସ୍ତକର ଆୟରୁ ସେମାନେ ବଞ୍ଚିତ ହେଲେ ସେ ଜୀବନ ନାଶ କରିଦେବେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଯୁକ୍ତି କଲେ, "ଘରେ ଏପରି ଅଶାନ୍ତି ହେଲେ ମୁଁ ମରିଯିବି ।" ସ୍ତ୍ରୀ ସୋଫିୟା ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, "ସେ ମରନ୍ତୁ, ମୋର ଚିନ୍ତା ନାହିଁ, ମୁଁ ଏବଂ ମୋ ପିଲାମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସେ ବହୁଦିନରୁ ମରିସାରିଛନ୍ତି ।" ସୋଫିୟା ମାନସିକ ରାଜ୍ୟରେ ସେତେବେଳେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ । ସୋଫିୟାଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଓ ଜୀବନର କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟ ଅନେକ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅଭିଭୂତ କରିଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ କେହି କେହି କାଉଣ୍ଟେସ୍ ସୋଫିୟା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜ୍ଞାପନ କରି ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ସେ ଜଣେ ଅଦ୍ଭୁତ ମହିଳା ଥିଲେ; ଯେ କି ନିଜର ନାରୀ-ସୁଲଭ ଗୁଣରେ ନିଜ ଦାବିରୁ ତିଳେମାତ୍ର ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ ।

ନାଟକର ଶେଷ ଦୃଶ୍ୟ

୧୯୧୦ ମସିହା, ଅକ୍ଟୋବର୍ ମାସ ୨୮ ତାରିଖ, ସମୟ ସକାଳ ୩ ଟା । ହଠାତ୍ ଟଲଷ୍ଟୟ ଚମକିଉଠିଲେ; ତାଙ୍କ ସାମନାର ଦ୍ୱାରଟା ଖୋଲିଗଲା । ଅଧ୍ୟୟନ କକ୍ଷରୁ ଆଲୋକର ଝରଣା ତାଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳକୁ ଆଲୋକିତ କରୁଥିଲା । ସେ ସେହିଠାରେ ବସିରହିଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ପାଖ କୋଠରିରେ ସୋଫିୟା ତାଙ୍କର ଟେବୁଲର କାଗଜପତ୍ରଗୁଡ଼ାକ ଘାଣ୍ଟୁ-ଥିଲେ । ସୋଫିୟା ସେ ଘର ଛାଡ଼ି ଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ସେହିଠାରେ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଶୋଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; ମାତ୍ର ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ମନ ଏକବାରକେ ଅସ୍ଥିର । ସୋଫିୟା ଅଧ୍ୟୟନ କକ୍ଷକୁ ପଶିଆସିଲେ । ତାଙ୍କର କେଶରାଶି ବିଶୃଙ୍ଖଳ, ଦେହର ଲୁଗାପଟା ମଧ୍ୟ ଆହୁରି ବିଶୃଙ୍ଖଳ । ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ ଆବେଗ, ସଂଯମର ଅଭାବ । ଟଲଷ୍ଟୟ କିଛି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନିକଟକୁ ତାଙ୍କୁ ବିଶ୍ରାମ ନେବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ଏହାପରେ ସୋଫିଆ ବିଶ୍ରାମ ନେବା ପାଇଁ ଚାଲିଗଲେ ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ଭାସିଉଠିଲା ମଣିଷଜୀବନର ବିରାଟ ଭୂମିକା । ତାଙ୍କ ନିଜ ପାରିବାରିକ ଜୀବନ-ଝଞ୍ଜାର ଗତି ଯେପରି ତାଙ୍କ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଆହୁରି ଦ୍ରୁତଗାମୀ ହେଲା । ଜୀବନର ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଭାସିଉଠିଲା । ସେ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରେମର ପ୍ରଚାରକ ଥିଲେ; ଅଥଚ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଆଦର୍ଶଗତ ଅମେଳ ଘଟିଲା । ସେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ ସରଳତା ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ; ମାତ୍ର ନିଜ ପରିବାର ବିଳାସ-ବ୍ୟସନ ଓ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିଲେ । ସେ ନିଜକୁ ଭୁଲିଯିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବରାବର ଦୈନିକଲିପି ଲେଖିଚାଲିଥିଲେ ଏବଂ ନିଜେ ପାରିବାରିକ କଳହ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇଥିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ସୋଫିଆଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲିଖିତ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ବିଦାୟକାଳୀନ ପତ୍ରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲିପି ଯେପରି ଅଶ୍ରୁଜଡ଼ିତ ହୋଇଥିଲା । ଆଉ ସେହି ଅଶ୍ରୁ-ପ୍ଲାବନ ମଧ୍ୟରେ ଋଷିପ୍ରତିମ ସତ୍ୟ-ସନ୍ଧାନୀ ଦାର୍ଶନିକ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାବନା ଓ ଗୁରୁ ଦର୍ଶନ ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହେଉଥିଲା । ତାହା ହେଉଛି ୧୯୧୦ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସ, ୧୦ ତାରିଖ—ଭୋର ଚାରିଟା ସମୟ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଶେଷ ଚିଠିଟି ଲେଖି ରଖିଦେଇ ଯାଇଥିଲେ ।

"ମୁଁ ପୃଥିବୀରୁ ବିଦାୟ ନେଉଛି । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ତୁମ ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟଦାୟକ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଦୁଃଖିତ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ନିରୁପାୟ । ମୁଁ କଣ କରିପାରେ ? ଯାହା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିସାରିଛି, ସେଥିରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହେବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଘର ମଧ୍ୟରେ ମୋର ଶାନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସବୁ ଭୋଗବିଳାସରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଲିପ୍ତ, ମୋତେ ସେ ସବୁ ଭଲ ଲାଗୁନାହିଁ ଏବଂ ତାକୁ ମୋତେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୋ ଜୀବନର ଶେଷ କେତୋଟି ଦିନ, ମୁଁ ଚାହେଁ ଅନ୍ତତଃ ଶାନ୍ତିରେ ଅତିବାହିତ ହେଉ । ମୁଁ ଯାହା ତୁମକୁ କହୁଛି, ତୁମେ ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ମାନିନେବ । ମୁଁ ଯେଉଁଠି ଥିବି ତୁମେ ଯେବେ ତାହା ଜାଣିପାର, ମୋର ଅନୁରୋଧ ମୋ ପାଖକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରିବ ନାହିଁ । କାରଣ ତୁମେ ସେମିତି କଲେ ଆମ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ଆହୁରି ତିକ୍ତ ହେବ ସିନା !" ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଭାନିତ୍‌ଚକ୍ (Vanitchaka) ଙ୍କୁ ଅତି ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ସେ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । ଭାନିତ୍‌ଚକ୍‌ଙ୍କ ବୟସ ଯେତେବେଳେ ୧୮ ମାସ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର ଜମିଦାରୀ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ପରିବାରର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଣ୍ଟନ କରିଥିଲେ ।

ଭାନିତ୍‌ଚକ୍‌ଙ୍କ ଭାଗରେ ୟାସ୍‌ନାୟା ପଲିଆନାର କେତେକ ଅଂଶ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେହି ପୁତ୍ରର ମୃତ୍ୟୁରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଭୋ-ଭୋ କାନ୍ଦି ପକାଇଥିଲେ ଏବଂ କହିଥିଲେ "ମୋ ଜୀବନରେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଏକ ଅପୂରଣୀୟ କ୍ଷତି ।" ତାଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ସମାଧି ଦିଆଗଲା ସେତେବେଳେ ଟଲଷ୍ଟୟ କେତେକ ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଥିଲେ—

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

"Taken from the earth, to the earth thou shalt return." ଏହି ମର୍ମରେ ସେ ତାଙ୍କ ଭାଇ ନିକୋଲାଇଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ୧୮୬୦ ମସିହାରେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଏକ ଭାଇଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ଠିକ୍ ଘର ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆଉ ଏକ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଲଫାପାକୁ ବନ୍ଦ କରି ତା ଉପରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୋର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ହିଁ ଏହି ଚିଠି ଖୋଲଯିବ ।" ସେହି ପତ୍ରର ଅବିକଳ ଅନୁବାଦ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । ଚିଠିଟିକୁ ଗୋଟିଏ ଚୌକିର ଗୋଡ଼ସନ୍ଧିରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଲୁଚାଇ ରଖିଥିଲେ ।

"ମୋର ପ୍ରିୟ ସୋଫିଆ; ବହୁଦିନରୁ ମୋର ଜୀବନ ଓ ଆଦର୍ଶ ମଧ୍ୟରେ ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ମୁଁ ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ ହେଉଅଛି । ତୁମ ଜୀବନର ଗତି ଓ ଅଭ୍ୟାସ ବଦଳାଇବା ପାଇଁ ମୁଁ ନିଜେ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କଲି; କିନ୍ତୁ ତାହା ଅସମ୍ଭବ ହେଲା । ତୁମକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ମଧ୍ୟ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ଭବ ହେଲା ନାହିଁ । କାରଣ ମୁଁ ଭାବିଲି ଏହାଦ୍ୱାରା ମୋର ସନ୍ତାନମାନେ ଯେତେ ଅଳ୍ପ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୋର ପ୍ରଭାବରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଯିବେ । ସେମାନଙ୍କର ପୁଣି ବୟସ କମ୍, ସେଥିପାଇଁ ତୁମ ମନରେ କଷ୍ଟ ଦେଇ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ରହିଅଛି । କିନ୍ତୁ ଗତ ଷୋଳବର୍ଷ ଧରି ମୁଁ ଯେପରି ଚାଲିଆସିଛି ସେପରି ଚାଲିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଆଉ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କେତେବେଳେ ଜଞ୍ଜାଳରେ ଘାଣ୍ଟିହୋଇ ତୁମକୁ ହଇରାଣ କରିବା, କେତେବେଳେ ନାନାଦି ଅଭ୍ୟାସ ଓ ପ୍ରଭାବ ଜାଲରେ ପଡ଼ିଯିବା, ଯାହାଦ୍ୱାରା ମୁଁ ବରାବର ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ହେଉଅଛି । ଏପରି ବଞ୍ଚିରହିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଅନେକ ଦିନରୁ ମୁଁ ଯାହା ଭାବୁଅଛି ତାହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ବଦ୍ଧପରିକର, କାରଣ ବୟସର ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜୀବନ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବହ ହୋଇପଡ଼ୁଛି । ନିର୍ଜ୍ଜନରେ ରହିବା ପାଇଁ ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛା ହେଉଅଛି । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ପିଲମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବଡ଼ ହୋଇଗଲେଣି । ମୋର ଏହି ବୟସରେ ମୋର ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରେରଣା ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦରକାର ହୋଇ ନପାରେ । ବିଶେଷତଃ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ସବୁ ଏତେ ଧନ୍ଦା ଅଛି ଯେ ମୋର ଅନୁପସ୍ଥିତି ଆଦୌ ତୁମେମାନେ ଅନୁଭବ କରିବ ନାହିଁ ।

"ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଧାନ କାରଣ ହେଉଛି, ହିନ୍ଦୁମାନେ ଯେତେବେଳେ ୬୦ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପଦାର୍ପଣ କରନ୍ତି ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଅରଣ୍ୟକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ଯେପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୟସ୍କ ଧର୍ମପରାୟଣ ବ୍ୟକ୍ତି, ଜୀବନର ଶେଷ ସମୟ ଖେଳବୁଲି ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବରେ ଅତିବାହିତ କରିବା ଅପେକ୍ଷା, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସେବାରେ ନିଜକୁ ସମର୍ପଣ କରିଦିଅନ୍ତି, ମୁଁ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଚିନ୍ତା କରୁଛି । ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନ ବୟସ ସତୁରିବର୍ଷ ହେଲା, ମୁଁ ମୋର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଦେଇ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଖ-ଶାନ୍ତି ପାଇଁ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୋ ଜୀବନ, ମୋର ଆଦର୍ଶ ଓ ବିବେକ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟବଧାନ ଅଛି ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ନିର୍ଜ୍ଜନ ଓ କୋଲାହଳଶୂନ୍ୟ ଜୀବନଯାପନ କରିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛୁକ । ମୁଁ ଯଦି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଇ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରେ ତା'ହେଲେ ସମସ୍ତେ ମୋତେ ବିନୟ ଓ ଅନୁନୟ କରିବେ ଓ ନାନାବିଧ ଯୁକ୍ତି ସାହାଯ୍ୟରେ ମୋ ପଥରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି କରିବେ । ହୁଏତ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ମୁଁ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିବି ଏବଂ ମୋର ପ୍ରସ୍ତାବ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହେବି ନାହିଁ । ଯେ କୌଣସିମତେ ମୁଁ ମୋର ପ୍ରସ୍ତାବକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା କଥା । ତେଣୁ ମୋର ଏତାଦୃଶ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଓ ସେହି ଦିଗରେ ପଦକ୍ଷେପ; ସେଥିଯୋଗୁଁ ତୁମେ ମୋତେ କ୍ଷମା କର ।

"ସୋଫିୟା, ତୁମେ ତୁମ ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ ମୋତେ ଛାଡ଼ିଦିଅ । ମୋତେ ଧରିରଖିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କର ନାହିଁ, ମୋତେ ଦୋଷ ଦିଅ ନାହିଁ କିମ୍ବା ମୋତେ ଗାଳି ଦିଅ ନାହିଁ, ତୁମକୁ ଛାଡ଼ିଯିବା ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ମୁଁ ତୁମ ଉପରେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ । ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁମେ ମୋ'ପରି ଅନୁଭବ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବରେ ମଧ୍ୟ ପାରିଲ ନାହିଁ; ତେଣୁ ତୁମେ ତୁମ ଜୀବନର ଗତି ବଦଳାଇ ପାରିବ ନାହିଁ, କି ତୁମର ଯେଉଁଥିରେ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ ସେଥିପାଇଁ ତୁମେ ତ୍ୟାଗ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ତୁମର କୌଣସି ଦୋଷ ଦେଖୁନାହିଁ, ବରଂ ସ୍ନେହ ଓ ଅନାବିଲ କୃତଜ୍ଞତାର ସହିତ ମୁଁ ଆମର ଦୀର୍ଘ ପଞ୍ଚତିରିଶ ବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନକୁ ମନେପକାଉଛି, ବିଶେଷତଃ ଏହାର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧ, ଯେତେବେଳେ କି ତୁମେ ତୁମର ପ୍ରକୃତି-ସୁଲଭ ଉଦାରତା ସହିତ ନିଜର ବାପଘର ଛାଡ଼ି ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମନେକରିଥିଲ ତାହା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ପାଳନ କରିଆସିଛ । ତୁମର ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ତୁମେ ମୋତେ ଓ ପୃଥିବୀକୁ ଯାହା ଦେବାର କଥା ଦେଇସାରିଛ । ତା ହେଉଛି ତୁମର ମାତୃ-ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ ଓ ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ତୁମକୁ ପ୍ରଶଂସା ନ କରି ରହିପାରୁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆମ ଜୀବନର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଗତ ପନ୍ଦରବର୍ଷ ଧରି ଆମେ ପରସ୍ପରଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଯାଉଛେ । ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରୁଛି ଏଥିରେ ମୋର ଦୋଷ ଅଛି । କାରଣ ମୁଁ ଜାଣୁଛି, ମୁଁ ବଦଳିଯାଉଛି; ମୋ ନିଜ ପାଇଁ ନୁହେଁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ । କାରଣ ମୁଁ ସେମିତି ନ କରି ରହିପାରିଲି ନାହିଁ । ତୁମେ ମୋର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରି ନ ଥିବାରୁ ମୁଁ ତୁମକୁ ଦୋଷାରୋପ କରୁନାହିଁ; ବରଂ ମୁଁ ତୁମକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଛି ଏବଂ ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣରେ ତୁମକୁ ଏବଂ ତୁମେ ସବୁ ମୋତେ ଯାହା ଦାନ କରିଛ ତାହା ସ୍ମରଣ କରୁଅଛି । ପ୍ରିୟ ସୋଫିୟା, ମୁଁ ତୁମଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଉଛି ।"

ତୁମର, ସ୍ନେହର
ଲିଓ ଟଲଷ୍ଟୟ

ଏହି ପତ୍ରଖଣ୍ଡିକ ସୋଫିୟାଙ୍କର ହସ୍ତଗତ ହୋଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳକୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଜୀବନର ଯବନିକା ପଡ଼ିସାରିଥିଲା ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଏହି ଚିଠିଖଣ୍ଡିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । କାରଣ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଗୃହତ୍ୟାଗ କରିବା ନିଷ୍ପତ୍ତିର ମୂଳରେ ଏହିପରି କେତେ ଘଟଣା ନିହିତ ଥିଲା । ଜୀବନଚରିତକଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସୋଫିଆ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଷାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ।

ଏହି ଦୁଃଖାବହ ଘଟଣାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଟଲଷ୍ଟୟ ମନେ ମନେ ବହୁ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ସାଂସାରିକ ଦୁଃଖ ଓ ଜଞ୍ଜାଳରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଥିଲା । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ କହିଥିଲେ, "ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ତାର ମାନସିକ ଅବସାଦ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ । ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁରୁଷ ପରସ୍ପରଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୁହନ୍ତି; ବରଂ ଏକ । ମୁଁ ମୋର ଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଶ୍ୱରକୁ ଜାଣିଗୃଏ ହେଲେ ତାହାଠାରେ ସଞ୍ଚାର କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳଭାବେ ଇଚ୍ଛା କରେ, କିନ୍ତୁ ଜୀବନର ସଙ୍କଟ ସମୟରେ ଦୁଃଖ ଓ ବିଷାଦର ସମୟରେ ଉପରକୁ ଉଠିପାରିବା କମ୍ ଶକ୍ତିର କଥା ନୁହେଁ । ମୁଁ ଜାଣେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଶକ୍ତି ମନରେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିପାରିବ ନାହିଁ । କେବଳ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଏବଂ ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନ ହେବାର ଜ୍ଞାନ ଜୀବନରେ ଶାନ୍ତି ଆଣିପାରେ । ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ, ଏହି ଜ୍ଞାନ ମୋ ଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ତାର ମନରେ ସଞ୍ଚାର କରାଯାଇପାରେ । ଅବଶ୍ୟ ନାରୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏପରି ଭାବନା ସଞ୍ଚାର କରିବା ସହଜ କଥା ନୁହେଁ ।"

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଭଉଣୀ ଥିଲେ, ବୟସରେ ସେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଦେଢ଼ବର୍ଷ ସାନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନାମ ଥିଲା, 'ମେରିଆ ନିକୋଲାୟେଭନା' । ସେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ଦୂର ସମ୍ପର୍କୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନାମ ହେଉଛି 'ଭ୍ୟାଲେରିଆନ ପେଟ୍ରୋଭିଚ୍ ଟଲଷ୍ଟୟ ।' ତାଙ୍କର ତିନୋଟି ସନ୍ତାନ ଥିଲେ—ଗୋଟିଏ ପୁଅ ଓ ଦୁଇଟି ଝିଅ । ତାଙ୍କର ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା 'ନିକୋଲେଙ୍କା ।' ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପୁଅଝିଅମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସେ ସାଧାରଣତଃ ଅଣ୍ଟମାସା ନାମରେ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ଅଣ୍ଟମାସା ପ୍ରତିବର୍ଷ ତାଙ୍କର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଧରି ବଡ଼ଭାଇ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସହିତ କିଛିଦିନ ୟାସନାୟା ପଲିଆନାଠାରେ ଅତିବାହିତ କରୁଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ଜୀବନର ଶେଷ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଭାଇ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଠିକ୍ ଦେଢ଼ବର୍ଷ ପରେ ୧୯୧୨ ମସିହାରେ ବସନ୍ତ ଋତୁରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ବଡ଼ଭାଇ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସହିତ ଅଣ୍ଟମାସାଙ୍କର ଆକୃତି ଓ ପ୍ରକୃତିରେ ବହୁ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିଲା । ସତ୍ୟ ଓ ନିଷ୍ପାପର ଜୀବନ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହ ଥିଲା । ସୃଷ୍ଟି ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ବରାବର ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ସେହି ଭଉଣୀଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଓ ଆଦର୍ଶକୁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସେ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରିଥିଲେ ।

ଯେତେବେଳେ ଟଲଷ୍ଟୟ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟରେ ପଦାର୍ପଣ କଲେ ସେତେବେଳେ ସେହି ଭଉଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆନୁଗତ୍ୟ ଆହୁରି ବୃଦ୍ଧିପାଇଥିଲା । ସେ ବରାବର ମାସାଙ୍କୁ ଚିଠିରେ ଏହି କଥା ଲେଖିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଯେତେବେଳେ 'ୟାସନାୟା ପଲିଆନା' ଛାଡ଼ିଯିବା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପାଇଁ ମନସ୍ଥ କଲେ ସେ ସେତେବେଳେ 'ଅଣ୍ଣମାସା'କୁ ଦେଖାକରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସାଂସାରିକ ଜୀବନ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗୁ ନ ଥିଲା । ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ ନିଜର ପରିବାର-ବନ୍ଧନଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ରହିବା ପାଇଁ । ତାଙ୍କର କାମ୍ୟ ଥିଲା ନିରୋଳା ଓ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ । ଅଣ୍ଣମାସା ତାଙ୍କର ବଡ଼ଭଉଣୀ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଶେଷ ଦର୍ଶନର ଯେଉଁ ବିବରଣୀ ସୋଫିୟାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଆକାରରେ ପଠାଇଥିଲେ ତାହା ବାସ୍ତବିକ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ । ଚିଠିଟି ୧୯୧୧ ମସିହା ଏପ୍ରେଲ ମାସ, ୨୨ ତାରିଖରେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ସେହି ପତ୍ରର ମର୍ମ ହେଉଛି :

"ଆଦରର ସୋଫିୟା, ତୁମର ଚିଠିଟି ପାଇ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲି । ମୁଁ ଭାବିଥିଲି ତୁମର ଏତେ ଦୁଃଖ ଓ ଅଶାନ୍ତି ପରେ ତୁମେ ଆଉ ମୋ ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ଚିନ୍ତାରେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲି । ମୁଁ ଭାବୁଛି ଜୀବନରେ ଏପରି ଜଣେ ପ୍ରିୟ ଲୋକଙ୍କୁ ହରାଇବାର ଦୁର୍ଯୋଗ ବ୍ୟତୀତ ତୁମ ଅଶାନ୍ତିର ଅନ୍ୟ କାରଣ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଯାହା ସବୁ ଘଟିଯାଇଛି ସେଥିରୁ ମୋର ମତାମତ କିଣ, ତୁମେ ସେକଥା ପଚାରିଛ; କିନ୍ତୁ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ତୁମ ଘର ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ସବୁ ଭ୍ରମାତ୍ମକ ବିବରଣୀ ପାଇଛି, ସେଥିରୁ କେଉଁଟି ସତ୍ୟ ଓ କେଉଁଟି ମିଛ ମୁଁ କିପରି କହିପାରିବି ? ତଥାପି ଗୋଟିଏ ପ୍ରବାଦ ଅଛି 'ନିଆଁ ନ ଥିଲେ ଧୂଆଁ ନଥାଏ ।' ମୁଁ ଭାବୁଛି, କିଛି ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା । ଏଠାରେ ଯେତେବେଳେ 'ଲିଓଭିଚ୍ଚ୍' ପ୍ରଥମେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ସେ ସେତେବେଳେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଷାଦ ଓ ଅବସାଦଗ୍ରସ୍ତ ଥିଲେ । ତୁମେ ନିଜେ ନିଜକୁ ପୋଖରୀ ଭିତରେ ନିକ୍ଷିପ୍ତ କରିଛ ବୋଲି ସେ ଯେତେବେଳେ କହିଲେ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଆଖି ଲୁହ ଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ନ କାନ୍ଦି ରହିପାରିଲି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ଆଉ ବିଶେଷ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ସେ କେବଳ କହିଲେ, ସେ ଅନେକ ବେଳୁ ଆସିଲେଣି ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଚାଷୀର କୁଡ଼ିଆ ଘରେ ଏଠାରେ ରହିବାକୁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା । ମୋତେ ଜଣାଗଲା ନିରୋଳା ଜୀବନ ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ ଏବଂ ୟାସ୍‌ନାୟା ପଲିଆନାର କୋଳାହଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗୁନଥିଲା ।

"ସମସ୍ତ ପରିବେଷ୍ଟନୀ ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶର ବିରୋଧୀ ଥିଲା ଏବଂ ସେ ତେଣୁ ନିଜ ରୁଚି ଓ ଆଦର୍ଶାନୁଯାୟୀ ନିରୋଳାରେ ରହିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ, ଯେଉଁଠାରେ କି କେହି ତାଙ୍କୁ ବାଧା ଦେବାକୁ ନଥିବେ । ତାଙ୍କ କଥାବାର୍ତ୍ତାରୁ ଏହାହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼ୁଥିଲା । ସାସାର ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ପଳାଇଯିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନଥିଲା । ସେ ଅପ୍‌ଟା ହରମିଟେଜ୍ (Opta Hermitage)କୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ବୃଦ୍ଧ କନ୍‌ଫେସରଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରିବା ପାଇଁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ମାତ୍ର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦିନ ସାସାର * ଉପସ୍ଥିତି ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ବାତିଲ କରିଦେଲା । ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ଶୋଇବାକୁ ଯାଇଥିଲେ ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପଳାଇଯିବାର ଇଚ୍ଛା ନଥିଲା । ସେ

*ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡ୍ରା ନିକୋଲାଇ ଭେନା—ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ କନ୍ୟା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୋତେ କହିଲେ, 'ମୁଁ କାଲି ତୋତେ ଦେଖାକରିବି'; କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦିନ ସକାଳ ୫ଟା ବେଳେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ନିଦରୁ ଉଠି ଶୁଣିଲି ସେ ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ମୋର ବିସ୍ମୟ ଓ ନୈରାଶ୍ୟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉଠିଲି, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗାଡ଼ି ଡକାଇ ହୋଟେଲକୁ ଚାଲିଗଲି । ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ସେ ସେଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରି ସାରିଥିଲେ । ମୁଁ ଆଉ ତାଙ୍କର ଦେଖାପାଇଲି ନାହିଁ ।

"ମୁଁ ଜାଣେନାହିଁ ତୁମ ମଧ୍ୟରେ କ'ଣ ସବୁ ଚାଲିଥିଲା । ଏ ସବୁ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଦୋଷୀ କରିବାର କଥା । କିନ୍ତୁ ଆହୁରି ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ କାରଣ ଥିଲା ଯାହା ଯୋଗୁଁ ସେ ଏହି ବୟସରେ ରାତି କାଳରେ ସ୍ୱାସନାଳୀ ପଲ୍‌ଅନା ଖୁବ୍ ତରତରରେ ଓ ସେମିତି ପାଗ ମଧ୍ୟରେ ଗୁଡ଼ିଥିଲେ । ମୋର ତ ବେଶ୍ ବିଶ୍ୱାସ ହେଉଛି ତୁମ ପକ୍ଷରେ ଏସବୁ ଦୁଃଖ-ଦାୟକ । ସେଥିପାଇଁ ତୁମେ ନିଜ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହୁଅନାହିଁ । ଏହାସବୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ଘଟିଯାଉଛି । ତାଙ୍କର ଦିନ ସରି ଆସିଥିଲା । ଭଗବାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଏଇ ଶେଷ ପରୀକ୍ଷା ତାଙ୍କର ଜଣେ ଅତି ଅନ୍ତରଙ୍ଗଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସାଧିତ କରାଇଲେ । ଏହି ସବୁ କରୁଣ ବିସ୍ମୟକର ଘଟଣାବଳୀରୁ ଏହା ହିଁ ମୁଁ ବେଶ୍ ଅନୁମାନ କରିପାରୁଛି । ସେ ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ପୁରୁଷ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପରିଣତି ମଧ୍ୟ ଅସାଧାରଣ ହୋଇଅଛି । ମୋର ଆଶା ପ୍ରଭୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଭକ୍ତି ଓ ଗସ୍ପେଲ ଅନୁଯାୟୀ ନିଜର ଜୀବନକୁ ଅତିବାହିତ କରିବା ସଂକଳ୍ପ ତାଙ୍କୁ କେବେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପେକ୍ଷିତ କରିବ ନାହିଁ ।

"ମୋର ଆଦରର ସୋଫିୟା, ମୁଁ ଯାହା ଭାବିଛି ଓ ଅନୁଭବ କରିଛି ତାହା ହିଁ ପ୍ରକାଶ୍ୟ-ଭାବରେ ଲେଖିଲି । ମୁଁ ତୁମ ପାଖରେ ଏଣୁ ତେଣୁ ଗୁଡ଼ାଏ କହିବି ନାହିଁ । ତୁମେ ମୋର ଅତି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଓ ଆଦରଣୀୟା, ଯାହା ଘଟୁ ପଛେ ତୁମକୁ ମୁଁ ଭଲ ପାଇବି । ମୋର ଆଦରର ଲେଡଭଡକ ତୁମକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରେମ କରୁଥିବେ । ମୁଁ ଜାଣିପାରୁନାହିଁ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟଦିନରେ ତାଙ୍କର ସମାଧି ଦର୍ଶନ କରିପାରିବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ ହେବି କି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ମୁଁ ଖୁବ୍ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଛି । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଦୌ ଚାଲିପାରୁନାହିଁ । ମୁଁ ଯାହା ଚର୍ଚ୍ଚକୁ ଗାଡ଼ିରେ ଯାଉଛି, ସେତିକ ମାତ୍ର ମୋର ସାନ୍ତ୍ୱନା । ତୁମେ କନ୍‌ଭେଣ୍ଟକୁ ଯାଅ, ସେଠାରେ କନ୍-ଫେସରଙ୍କୁ ସବୁକଥା ଖୋଲି କହିବ । ସେ ତୁମର ଦୁଃଖ ବୁଝିବେ ଓ ନିଜ ମନର ଶାନ୍ତି ଫେରାଇ ଆଣିବେ । ଈଶ୍ୱର ସମସ୍ତଙ୍କୁ କ୍ଷମା ଦେବେ ଓ ପ୍ରେମରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ରଖିବେ । ତାଙ୍କର ପଦତଳେ ନିଜକୁ ସମର୍ପଣ କରିଦିଅ । ତୁମର ହୃଦୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତି ପ୍ରକାଶ ପାଇବ, ମୋତେ ବିଶ୍ୱାସକର ଏହା ସମସ୍ତ ଶଙ୍କୁର କାମନା । ବିଦାୟ, କୁଶଳରେ ଏବଂ ଶାନ୍ତିରେ ରହି ।

ତୁମର ଆଦରର ଭଗ୍ନୀ ।"

ମାସା ଆଦୌ ଆଶଙ୍କା କରି ନଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ଭାଇ ସେଦିନ ରାତିରେ ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବେ । ତାଙ୍କର ଆଶା ଥିଲା ଯେ ତାଙ୍କ ଭାଇ ସେହିଠାରେ ଅଟକି ରହିଯିବେ । ସେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗାଁରେ ଖଣ୍ଡିଏ କୁଡ଼ିଆ ଘର ନେଇଥିଲେ । ସେଦିନ ରାତରେ ସେ ମଧ୍ୟ ଭଉଣୀଙ୍କ ସହିତ ଲଘୁ ଆହାର କରିଥିଲେ । ପିଉସୀ ମାସା (Aunt Masa) ଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ କନ୍‌ଫେସର ଇଓସିଫ୍ ତାଙ୍କ ଭାଇଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ପାଇଁ ନିଷେଧ କରିଥିଲେ ସେତେବେଳେ ମାସାଙ୍କର ମାନସିକ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣା ବର୍ଣ୍ଣନାତୀତ ହୋଇଯାଇ-ଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଚର୍ଚ୍ଚରୁ ବହିଷ୍କୃତ ହୋଇଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଏହା ହିଁ ଥିଲା ଧର୍ମଯାଜକମାନଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତି । କିନ୍ତୁ ନିଜ ରକ୍ତର ଭାଇ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ପାଇଁ ଭଉଣୀ ମାସା ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ···ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ବ୍ୟାକୁଳତା ଚର୍ଚ୍ଚର କେହି ବୁଝିପାରୁନଥିଲେ ।

୧୮୮୪ ମସିହା, ଜୁନମାସ ୧୭ ତାରିଖ ଠାରୁ ସେ ଯେ କେତେବାର ଘର ଛାଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ପଳାଇବା ପାଇଁ ମନେ ମନେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିବେ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥର ସେ ହାରିଯାଇଥିଲେ । ଥରେ ସେ ଟୁଲ୍ (Tula) ରାସ୍ତାରେ ବହୁ ବାଟଧରି ପଳାଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେଥର ପରିଣତି କ'ଣ ହେଲା ? ନିହାତି ଅସୁଖୀ ଆତ୍ମାର ଅବସ୍ଥାରେ ପୁଣି ଫେରି ଆସିଥିଲେ ନିଜର ଗୃହକୁ । ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତା ତଥା କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ମର୍ମନ୍ତୁଦ ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ତାହାର ଗୋଟାଏ ସ୍ଥାୟୀ ସମାଧାନ ଦରକାର ଏବଂ ସମାଧାନର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ପଳାୟନ । ନା, ନା, ତାଙ୍କୁ ଆଜି ଘର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ହେବ । ତାହାହେଲେ ସୋଫିୟାଙ୍କୁ ଶେଷ ବିଦାୟ ଚିଠି ଖଣ୍ଡେ ଦେଇଦେବା ଦରକାର । ଚିଠିଟି ଲେଖିଥିଲେ—ସମୟ; ୨୮ ତାରିଖ ଅକ୍ଟୋବର, ୧୯୧୦ ସକାଳ ୪ ଘଣ୍ଟା ।

ଏହାପରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଗୋଟାଏ ନୀରବତା । ଧୀରେ ଧୀରେ ସେ ଯାଇ ଅନ୍ୟଘରେ ଶୋଇଥିବା ଡକ୍ଟର ମାକୋଭିତ୍‌ସ୍କି (Mako Vitsky) ଙ୍କୁ ନିଦରୁ ଉଠାଇଲେ, "ମୁଁ ଘରଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଛି । ସାଙ୍ଗରେ ବେଶି ଜିନିଷ ନେବନାହିଁ । ଯତ୍‌ସାମାନ୍ୟ, ତୁମେ ଜଲଦି ବାହାରିପଡ଼ ।"

ମାକୋଭିତ୍‌ସ୍କି ଆଦୌ ବିସ୍ମିତ ହେଲେନାହିଁ । ବୟାଅଶୀ ବର୍ଷ ବୃଦ୍ଧ ଯେ କିପରି ନିଜ ଜୀବନ ବିପନ୍ନ କରୁଥିଲେ ଏଥିପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ନଥିଲା । ବରଂ ସେ ଏହି ଆଦର୍ଶବାଦୀ ପୁରୁଷଙ୍କୁ କିପରି ତାଙ୍କ ଜୀବନ ନାଟକାଭିନୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ, ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ମନେ ମନେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ତେଣୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ବାରଣ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ବରଂ ତାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କଲେ ।

ଏହାପରେ ସାସାଙ୍କ ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ଠକ୍ ଠକ୍ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ହଠାତ୍ 'ସାସା' ଉଠି ଦେଖିଲେ ସାମନାରେ ବୃଦ୍ଧପିତା । ଦେହରେ ଗ୍ରୀଷ୍ମର ପୋଷାକ ପରିହିତ, ହାତରେ ଗୋଟାଏ ବତି । ସାସା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସବୁ ବିଷୟ ବୁଝିପାରିଥିଲେ । ମାଆଙ୍କର ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ହେବ, ସେ ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବସି ଭାବିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ସେ ଥିଲେ ନିରୁପାୟ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

"ସାସା, ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଘରଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଉଛି । ଜଲଦି ଆସି ଜିନିଷପତ୍ର ସଜାଡ଼ିବାରେ ଟିକିଏ ସାହାଯ୍ୟ କର ।" ପନ୍ଦର ମିନିଟ୍, ଅଧଘଣ୍ଟାଏ, ଟଲଷ୍ଟୟ ବଡ଼ ଅସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲେ । କାରଣ ସୋଫିୟା ନିଦରୁ ଉଠିଲେ ଏବଂ ଜାଣିପାରିଲେ ସର୍ବନାଶ । ସେ ସୋଫିୟାଙ୍କର ଶୋଇବା ଘର ଦ୍ୱାର ବାହାରୁ ବନ୍ଦ କରିଦେଇଥିଲେ । ନିଜେ ନିଜର ଟ୍ରଙ୍କ ସଜାଡ଼ିଥିଲେ । ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତିରେ ସାସା ସବୁ କାମରେ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେହି ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ଟୋପିଟା କୁଆଡ଼େ ପଡ଼ିଗଲା । ସାସା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଟୋପି ବାପାଙ୍କ ହାତରେ ଧରାଇଦେଲେ ।

ବାହାରେ କୋଚ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ କୋଚ୍‌ମ୍ୟାନ୍ ଆଡ୍ରି-ଆନ୍ ପାଭଲଭିଚ୍‌ଙ୍କୁ ଘୋଡ଼ାକୁ ଜିଣେଇ ମଣେଇବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଏହାପରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଦୀର୍ଘଯାତ୍ରା ପଥରେ ବାହାରିପଡ଼ିଥିଲେ । ପଛରୁ ସାସା ଲୁହ ପୋଛି ପୋଛି ଡାକିଥିଲେ, "ବାପା, ଟିକିଏ ରହ ମୁଁ ତୁମର·····" "ବିଦାୟ, ସାସା, ବିଦାୟ, ସାସା । ପୁଣି ଆମ୍ଭେମାନେ ମିଳିତ ହେବା ।"

ଏହିଠାରେ ମନେପଡ଼େ ଭାରତବର୍ଷର ମହାପୁରୁଷ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ରାଜପ୍ରାସାଦ ପରି-ତ୍ୟାଗର ଦୃଶ୍ୟ । ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ, କପିଳବାସ୍ତୁ ନଗରୀର ରାଜଅନ୍ତଃପୁର ଶୂନ୍ୟ କରି ସେହି ଗଭୀର ନିଶୀଥରେ ରାଜପୁତ୍ର ପଳାୟନ କରିଥିଲେ । ପଛରେ ପଡ଼ିରହିଥିଲେ ସ୍ତ୍ରୀ ଯଶୋଧାରା, ପୁତ୍ର ରାହୁଲ । ସେଦିନ ରାତ୍ରିରେ ଛନ୍ଦକ ହୋଇଥିଲା ରାଜପୁତ୍ରଙ୍କର ବାହକ; ଲକ୍ଷ୍ୟଥିଲା ତାଙ୍କର ଜୀବନବ୍ୟାପ୍ତି, ସଂସାରରୁ ମୁକ୍ତି ।

ସେତେବେଳକୁ ରାତି ପାହି ଆସୁଥିଲା । ଚାରିଆଡ଼େ ଫିକା ଫିକା ଅନ୍ଧକାର । ସୋଫିୟା ଗଭୀର ନିଦରେ ଶୋଇ ରହିଥିଲେ ଆଉ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ି ଗ୍ରାମ ପରେ ଗ୍ରାମ ଅତିକ୍ରମ କରି ଦୂରକୁ ଦୂରକୁ ଚାଲିଥିଲା, ତଥାପି ତାଙ୍କ ମନରେ ଭୟ ଉଙ୍କି ମାରୁଥିଲା କାଳେ ସେ ଧରାପଡ଼ିଯିବେ ।

ଏହାପରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ପଚାରିଥିଲେ ମାକୋଭିଚ୍‌ସ୍କିଙ୍କୁ 'କୁଆଡ଼େ ଯିବା' । ମାକୋଭିଚ୍‌ସ୍କି ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ 'ବେସବାରିଆ' । ସେଠାରେ ଶ୍ରମିକ ଗୁସାଡେଭ୍ ଥିଲେ । ଷ୍ଟକିନୋ ରେଲ୍‌ଷ୍ଟେସନରେ ସେମାନେ ଟ୍ରେନ୍ ଚଢ଼ିଥିଲେ । ସେତେବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ଥିଲା । ରେଲଡ଼ବା ଭିତରେ ବସି ଟଲଷ୍ଟୟ ଭାବୁଥିଲେ, କଳ୍ପନା ଜଳ୍ପନା କରୁଥିଲେ ପରିବାରର କବଳରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା କି ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ । ହଠାତ୍ ଟ୍ରେନ୍ ଭିତରେ କୃଷୀ, କାରଖାନା ମଜଦୂର ଏବଂ ଜଣେ ହାଇସ୍କୁଲ ଛାତ୍ରୀ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ଏଣୁ ତେଣୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଦେଲେ ।

ଓପଟିନାପୁଷ୍ଟିନ୍ ମଠରେ ପହଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଯାତ୍ରୀଦଳ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ରେଲଷ୍ଟେସନ୍ କୋଜେଲସ୍କରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ସେଠାରୁ ଝିଅ ସାସାକୁ ଏବଂ ଶିଷ୍ୟ ଚେରତ୍‌କଭଙ୍କ ନିକଟକୁ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ପ୍ରେରିତ ହୋଇଥିଲା । ମଠରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ମଠର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମହାନ୍ତ ଆଗ୍ରହର ସହିତ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ଏକ ପ୍ରଶସ୍ତ କୋଠରି, ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ବିଛଣା ପତ୍ର ସଜାଡ଼ିଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସେ କ୍ଳାନ୍ତ ଶ୍ରାନ୍ତ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ । ପାଣି ଗ୍ଲାସେ ପିଇଥିଲେ ଏବଂ ପରେ ବହି ଡାଏରୀ ଲେଖିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ଦିନ ଏଗାରଟା, ୟାସନାୟା ପଲିଆନା, ସୋଫିୟା ନିଦରୁ ଉଠି ନିତ୍ୟକୃତ୍ୟ ସାରିଲେ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କୋଠରୀକୁ ଯାଇଁ ଦେଖିଲେ—ଗୃହଆଡ଼ ଶୂନ୍ୟ । "ପାପା କେଉଁଠାରେ ?" ସାସା କହିଲେ—"ଗ୍ଳିଗଲେ ।"

ସୋଫିୟା—କୁଆଡ଼େ ?

ସାସା—ମୁଁ ଜାଣେନି ।

ସୋଫିୟା—ତାହାହେଲେ—

ସାସା—ତୁମ ପାଇଁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖି ଛାଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି ।

ସୋଫିୟା—କ୍ରୋଧ ଓ ଉଦ୍‌ବେଗ ମିଶ୍ରିତ ଢଙ୍ଗରେ ଝିଅଙ୍କ ହାତରୁ ଚିଠିଟା ଟାଣିନେଇ ଚିଉ ପଢ଼ିଥିଲେ । ଏହାପରେ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ପକାଇ କହିଲେ, "ଭଗବାନ ଏସବୁ କ'ଣ ହେଲା ?"

ସୋଫିୟା ଉତ୍‌କ୍ଷିପ୍ତ ପାଗଳିନୀ ସଦୃଶ ଏଣେ ତେଣେ ଧାଇଁଥିଲେ । ବଗିଚାକୁ ଧାଇଁଯାଇ ପୋଖରୀ ଭିତରକୁ ପଶିଗଲେ । ସାସା ତାଙ୍କୁ ଟାଣିଆଣିଥିଲେ । ଏହାପରେ ସେହି କରୁଣ ଅଭିନୟର କେତେ ଦୃଶ୍ୟ···ମୁଣ୍ଡପିଟିବା, ଛାତି ବାଡ଼େଇବା, ଏମିତି କେତେ କଣ । ସାସା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାଇ ଭଉଣୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତୁରନ୍ତ ଖବର ପଠାଇଥିଲେ ଏବଂ ଖବର ପାଇ ସନ୍ଧ୍ୟାସୁଦ୍ଧା ସମସ୍ତେ ଆସି ୟାସନାୟା ପଲିଆନାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ।

ତେଣେ ମଠରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଝିଅ ସାସାଙ୍କଠାରୁ ଏବଂ ଶିଷ୍ୟ ଚେରତ୍‌କଭଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରତ୍ୟୁତର ପାଇ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲେ ଯେତିକି ଚିନ୍ତିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେତିକି । ଚେରତ୍‌କଭ୍ ଲେଖିଥିଲେ "ୟାସନାୟା ପଲିଆନା ଛାଡ଼ି ଆପଣ ପଳାଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ମୁଁ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦିତ । ଆପଣଙ୍କ ଘରର ଯେଉଁ ପରିସ୍ଥିତି, ସେଥିରେ ଏହାଛଡ଼ା ଅନ୍ୟଗତି ନଥିଲା ।"

ଟଲଷ୍ଟୟ ସାସାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଉତ୍ତର ଲେଖିଥିଲେ, "ମୁଁ ତାନିଆ ଏବଂ ସରଗେଇଙ୍କ ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭରସା ରଖିଛି । ପ୍ରଥମ କଥା ହେଲା ସେମାନେ ମା'ଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ଯେ ପ୍ରକାର ଗୁପ୍ତଚର କାମ କରିବା, କଳହ କାମ କରିବା, ମୋତେ ଘୃଣା କରିବା, ମୋର ଅନୁଗତ-ମାନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରିବା, ମୋତେ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା, ସେପରି ପରିସ୍ଥିତିରେ ବେଶିଦିନ ରହିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଏକବାରକେ ଅସମ୍ଭବ ହେଲା । ଯଦି କେହି ପାଣିରେ ବୁଡ଼ି ମରିବାର କଥା, ତାହାହେଲେ ସେ ସୋଫିୟା ନୁହଁ, ସେ ଜଣକ ନିଜେ ମୁଁ—ମୋର ଏକମାତ୍ର ଇଚ୍ଛା ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କର ମା'ର ଯେଉଁ ଘୃଣା, ଅସୂୟା, ବିଦ୍ୱେଷ, ସେଥିରୁ କିପରି ମୁକ୍ତି ପାଇବି ।" ଚେରତ୍‌କଭ୍‌ଙ୍କୁ ଅତି ସଂକ୍ଷେପରେ ଲେଖିଥିଲେ "ମୋର ପୂର୍ବ ଅବସ୍ଥାକୁ ଫେରିଯିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ, ଅସମ୍ଭବ ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଟଲଷ୍ଟୟ୍ ନଅ ମାଇଲ ବାଟ ଚାଲି ଚାଲି ସମାର୍ଡିନୋ ଯାଇଥିଲେ । କାରଣ ସେଠାରେ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଭଉଣୀ ମାରୟା ବାସ କରୁଥିଲେ । ମାରୟାଙ୍କର ସେତେବେଳେ ଅଶୀବର୍ଷ ବୟସ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ମଠରେ ରହି ସନ୍ନ୍ୟାସ ଜୀବନର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲାବେଳେ, ତେଣେ ୟାସନାୟା ପଲିଆନାଠାରେ ସୋଫିୟାଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଖିଆମତ ଏକ ପାରିବାରିକ ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହେଉଥିଲା । ସେଥିରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପୁତ୍ରକନ୍ୟାମାନେ ବାପାଙ୍କର ପଳାୟନ କାର୍ଯ୍ୟର ଦୋଷ ବିଚାର କରିଥିଲେ । କେହି ପିତାଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଲେ, କେହି ମାଆଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଲେ, ଏହିପରି ତର୍କ ବିତର୍କ ଚାଲିଥିଲା । ଶେଷରେ ଇଲିଆ ଯୁକ୍ତି କଲେ ଏବଂ ବାପାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଧମକ ଦେଇ ଲେଖିଲେ, "ମାଆଙ୍କର ମାନସିକ ଶାନ୍ତି ଭଙ୍ଗ କରିବା ଆପଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଆପଣ ଏପରି ପଦକ୍ଷେପ ନେବା ଅର୍ଥ କ'ଣ ? ତା'ର ଅର୍ଥ ମାଆଙ୍କର ହତ୍ୟା ।" ସରଗେଇ ଏବଂ ସାସା ମାତ୍ର ପିତାଙ୍କର ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । ଟାନିଆଙ୍କର ମନ୍ତବ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଥିଲା । ଶେଷରେ ନିଜେ ସୋଫିୟା ଏକ କରୁଣ ପତ୍ର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ "ଲେଭଚିକ୍, ମୋର ପ୍ରିୟତମ, ମୋ ଜୀବନର ସର୍ବସ୍ୱ, ଶୀଘ୍ର ଗୃହକୁ ଫେରିଆସ ଏବଂ ମୋତେ ଆତ୍ମହତ୍ୟାରୁ ରକ୍ଷାକର । ମୁଁ ତୁମପାଇଁ ସବୁକିଛି କରିପାରିବି । ମୁଁ ତୁମପାଇଁ ସବୁପ୍ରକାର ବିଳାସବ୍ୟସନ ଛାଡ଼ିବି । ତୁମ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଘୃଣା କରିବି ନାହିଁ । ମୋର ପ୍ରିୟତମ, ଶୀଘ୍ର, ଶୀଘ୍ର ଫେରିଆସ । ଗସପେଲରେ ଲେଖାହୋଇଛି ଯେ ଜଣେ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତୁମେ କେଉଁଠି ଅଛ ? ତୁମର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ କିପରି ଅଛି ? ପ୍ରିୟତମ, ମୋ ପ୍ରତି କପଟ କର ନାହିଁ । ମୋତେ ତୁମ ପ୍ରେମରୁ ବଞ୍ଚିତ କରନାହିଁ । ମୁଁ ତୁମର କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆଉ ବାଧା ଦେବି ନାହିଁ । ମୁଁ ଅହଙ୍କାର ଛାଡ଼ିବି । ମୁଁ ଧୀରସ୍ଥିର ଏବଂ ଶାନ୍ତ ହେବି । ମୋ ପାଖରେ ପୁଅଝିଅମାନେ ଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେମାନେ ମୋତେ କି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇପାରିବେ ? ମୁଁ ଚାହେଁ କେବଳ ଜଣକର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଏବଂ ତାହା ହେଉଛି ତୁମର । ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତିରେ ମୁଁ ତୁମକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଛି ।"

ସେଦିନ ରାତିରେ କନ୍ୟା ସାସା ସମାର୍ଡ଼ିନୋ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ସାସାଙ୍କୁ ହଠାତ୍ ଦେଖି ଚମକି ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେ ଝିଅଠାରୁ ଘରର ସମସ୍ତ ହାଲଚାଲ୍ ବୁଝିଥିଲେ । ସାସା ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ବୁଝାଇ କହିଥିଲେ । ଏହାପରେ ବାପ ଏବଂ ଝିଅଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯୁକ୍ତିତର୍କ ଚାଲିଥିଲା । ସାସା କହିଥିଲେ ଯେ, "ମା ଆସି ଏଇଠି ପହଞ୍ଚିବେ, ପୋଲିସ ଆସି ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ପହଞ୍ଚିବ ।" ଏସବୁ ଧମକ ଶୁଣି ଟଲଷ୍ଟୟ କାନ୍ଦି ପକାଇ-ଦେଇଥିଲେ ।

କାଳେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ସେଠାରେ ଯାଇ ହାଜର ହୋଇଯିବେ ତେଣୁ ପରବର୍ତ୍ତୀଦିନ ସକାଳେ ତରତରରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ସମାର୍ଡ଼ିନୋ ଛାଡ଼ିଥିଲେ । ଟ୍ରେନ୍‌ରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବଡ଼

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବଡ଼ ଷ୍ଟେସନରେ ସେମାନେ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । କାରଣ ହଠାତ୍ କେଉଁଠାକୁ ଯିବେ, ଟଲଷ୍ଟୟ ତାହା ସ୍ଥିର କରିପାରୁନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଥିବା ଝିଅ ସାସା, ଡାକ୍ତର ମାକୋଭିଟ୍‌ସ୍କିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସେହି ଅବସ୍ଥା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ ଭଉଣୀଙ୍କୁ ବିଦାୟକାଳୀନ ଚିଠି ଖଣ୍ଡିଏ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ ।

ସେତେବେଳକୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପଳାୟନ ସମ୍ବାଦ ଚାରିଆଡ଼େ ବ୍ୟାପି ଯାଇଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଷ୍ଟେସନରେ ସେହି ଆଲୋଚନା ।

ଦୀର୍ଘ ପଥର ଯାତ୍ରୀ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଟ୍ରେନରେ ଜ୍ୱର ହେଲା । ଜୀବନରେ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମନରେ ବିଷାଦର ଛାୟା ଏବଂ ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଘୋର ନୈରାଶ୍ୟ ଦେଖାଦେଲା । "ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଜି ଗୃହଶୂନ୍ୟ, ସମ୍ବଳଶୂନ୍ୟ ଏବଂ ଅସହାୟ ।" କ୍ରମେ କ୍ରମେ ତାଙ୍କର ଦେହର ଉତ୍ତାପ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା ଏବଂ ସଂଜ୍ଞାହୀନ ଅବସ୍ଥାରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର ଏହି ଅସୁସ୍ଥତା କାହାକୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଆଗରୁ ନିଷେଧ କରି ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଯେତେବେଳେ ଟିକିଏ ସଂଜ୍ଞା ଫେରିଥିଲା ସାସା ସେତେବେଳେ ପିତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, "ଘରେ କାହା ପାଖକୁ କ'ଣ ଖବର ଦେବି ?" ଟଲଷ୍ଟୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନାସ୍ତି କରିଦେଲେ । ମାତ୍ର ନିଜର ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟ ଚେରଟ୍‌କଭ୍‌ଙ୍କୁ ଦେଖିବା-ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଟିକିଏ ଭଲ ଲାଗିବାରୁ ଟଲଷ୍ଟୟ କନ୍ୟା ସାସାଙ୍କୁ କହିଲେ :

"ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଅନନ୍ତ ସତ୍ତା, ଯାହାର ସସୀମ ଅଂଶ ହେଉଛି ମଣିଷ । ମଣିଷ ପଦାର୍ଥ, ସମସ୍ତ ତଥା ମହାଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ହେଉଛି ପରପ୍ରକାଶ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ କଣ୍ଠରେ ଥିଲା ସ୍ପନ୍ଦନ, ମୁଖ ମଣ୍ଡଳରେ ଥିଲା କମ୍ପନ ଏବଂ ଚକ୍ଷୁରେ ଅପୂର୍ବ ଜ୍ୟୋତି ପରିଦୃଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା । କାହିଁ କେତେ ଦୂରରେ ତାଙ୍କର ଗ୍ରାମ ୟାସନାୟା ପଲିଆନା । କାହିଁ କେତେ ଦୂରରେ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ, ସାମନାରେ ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭବିଷ୍ୟତର ପ୍ରହେଳିକା, ତାକୁ ଭେଦ କରିବା ପାଇଁ ସଚେତ ଅବା ଶରୀର ବ୍ୟାକୁଳିତ ।

କାଳେ କନ୍ୟା ଟାନିୟା ଏବଂ ପୁତ୍ର ସରଗେଇ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଦୋଷାରୋପ କରିବେ, ସେଥିପାଇଁ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର ଅସୁସ୍ଥତା ଜଣାଇ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖିବା ପାଇଁ ଇଙ୍ଗିତ ଦେଇଥିଲେ । ସେଇ ଚିଠିଟି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସାସା ଲେଖିଦେଇ-ଥିଲେ । ଚିଠିଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ କାରୁଣ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ତାହା ହେଉଛି—"ମୋର ଆଶା ଏବଂ ବିଶ୍ୱାସ, ତୁମମାନଙ୍କୁ ଆସିବା ପାଇଁ କହୁ ନ ଥିବାରୁ ମୋତେ ଦୋଷ ଦେବ ନାହିଁ । ତୁମକୁ ଡାକିବା ଏବଂ ତୁମମାନଙ୍କର ମା'ଙ୍କୁ ନ ଡାକିବା ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଭୟଙ୍କର ଦୁଃଖ ଓ ବ୍ୟଥାର କାରଣ ହୋଇଥାନ୍ତା । ତୁମେ ଦୁହେଁ ନିଶ୍ଚୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିବ ଯେ ମୋ ଜୀବନରେ ଚେରଟ୍‌କଭ୍‌ଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚରେ । ମୁଁ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ଗତ ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ଧରି ଅନୁସରଣ କରିଆସିଛି ସେଥିପାଇଁ ସେ ତାଙ୍କର ଜୀବନୋତ୍ସର୍ଗ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଭୁଲହେଉ, ଠିକ୍‌ହେଉ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତାହାହିଁ ମୋର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଦର୍ଶ । ତୁମେ ଦୁହେଁ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନେ ଏହାର ଗୁରୁତ୍ୱ ନିଶ୍ଚୟ ବୁଝିବ । ବିଦାୟ, ବିଦାୟ । ତୁମ ମା'ଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟାକର । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ମୋର ପ୍ରେମ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବରାବର ଅଛି । "ଚିଠିରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର କଲାବେଳେ ତାଙ୍କର ହାତ ଥରି-ଉଠିଥିଲା ଏବଂ ସେ ସାସାକୁ କହିଥିଲେ, "ମୋର ମୃତ୍ୟୁପରେ ହିଁ ସେହି ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଏ ଚିଠିଟି ଦେବୁ ।" ଏହା କହି ଟଲଷ୍ଟୟ କାନ୍ଦିପକାଇଲେ । ସେହି ଅଶ୍ରୁରେ ସତେଅବା ଗୋଟାଏ ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନା ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହେଉଥିଲା । ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତିରେ ଗୋଟା ଗୋଟା କାରୁଣ୍ୟ ସେହି ପରିସରକୁ ଜର୍ଜ୍ଜରିତ କରୁଥିଲା ।

ଏହାପରେ ଅଷ୍ଟାପଭ ରେଲ୍‌ଷ୍ଟେସନ୍, ସେହିଠାରେ ହିଁ ସେହି ଆଦର୍ଶ ପଥର ଯାତ୍ରୀଙ୍କର ଜୀବନ ନାଟକର ଶେଷ ଦୃଶ୍ୟ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ଅଷ୍ଟାପଭର ଷ୍ଟେସନମାଷ୍ଟର ଓଜୋଲିନ୍ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଆଦର ସହ ନିଜ ଘରେ ରଖିଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚା ଓ ସେବା କରିଥିଲେ । ଷ୍ଟେସନମାଷ୍ଟରଙ୍କ ଘରର ଶିଶୁମାନଙ୍କର କଲରୋଳ, ଅନ୍ୟଦିଗରେ ପିତା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର କ୍ରମଶଃ ଅସୁସ୍ଥତା ସାଙ୍କାଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ମିଶ୍ରିତ ବିଷାଦରେ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରୁଥିଲା ।

ତେଣୁ ୟାସନାୟା ପଲିଆନାରେ ଆଭିଜାତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ବାସଭବନରେ ନାଟକର ଆଉ ଏକ ଦୃଶ୍ୟ ଅଭିନୀତ ହେଉଥିଲା । ସୋଫିୟା ଗୃହଦିନ ଧରି ଉପବାସରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେ ଯେତେବେଳେ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଚିଠିଟି ପାଇଲେ, ତାଙ୍କ ଦେହରେ ଜୀବନ ସଞ୍ଚାର ହେଲା । ଯେତେହେଲେ ତ ତାହା ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ହସ୍ତାଙ୍କିତ ପତ୍ର । ପତ୍ରଟି ପଢ଼ିସାରି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ "ମୁଁ ତୁମ ପାଖକୁ ଧାଇଁଯାଇ ତୁମକୁ ହଇରାଣ କରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ତ ଅତି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଇଛି । ମୋର କାହିଁକି ମନରେ ଗୋଟାଏ ଆଶଙ୍କା ହେଉଛି ଯେ ଆମର ଆଉ ଦେଖାହେବ ନାହିଁ । ଲେଭଚେକ୍, ତୁମେ ଥରେ ମୋତେ ସେହି ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଣରେ ସ୍ନେହକର । ଦେଖିବ, ତୁମପ୍ରତି ମୋର ପ୍ରେମ କେତେ ଗଭୀର୍‌······ବିଦାୟ—ବିଦାୟ ।" ଏହି ଚିଠିଟି ପ୍ରେରିତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ବିକଳରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ, "ପ୍ରତିଦିନ ମୁଁ ତୁମକୁ କହିବି କହିବି ବୋଲି ଭାବେ, ମାତ୍ର କହିପାରିନଥିଲି । ଚେରତ୍‌କୋଭଙ୍କ ସହିତ ତୁମେ ସମ୍ପର୍କ ରଖ । ଏହି କଥା ଅନେକ ଥର ଭାବିଅଛି । କିନ୍ତୁ କଣ ହୁଏ କେଜାଣି କହି ପାରେନା, ତୁମେ ମୋତେ ଉପେକ୍ଷା କରିଛ ।" ଏହା ପରେ ସୋଫିୟାଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ବାହାରିପଡ଼ିଥିଲା—"ତୁମର ଡାଏରୀ କଥା, ମୁଁ ଅନେକ ସମୟରେ ଲୁଚେଇ କରି ଡାଏରୀ ପଢ଼ିଛି । ତୁମେ ଘରୁ ଚାଲିଯିବା ଦିନ ରାତିରେ ମଧ୍ୟ ତୁମର ଡାଏରୀ ଏବଂ କାଗଜପତ୍ରଗୁଡ଼ାକ ମୁଁ ଘାଣ୍ଟିଥିଲି—ଛାଡ଼ ସେ ସବୁ । ତୁମ ବିନାନୁମତିରେ ମୁଁ ତୁମର ଛୁଇଁ ମାଡ଼ିବି ନାହିଁ ।"

ହଠାତ୍ ଏହି ସମୟରେ ୟାସନାୟା ପଲିୟାନାରେ ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ତାହା ହେଉଛି, "ଅଷ୍ଟାପଭ୍‌ଠାରେ ଲିଭ୍‌ଚେକ୍ ଅସୁସ୍ଥ । ଉତ୍ତାପ ୧୦୪ ଡିଗ୍ରୀ ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୁହୂର୍ତ୍ତିର ତାଡ଼ନାରେ ସୋଫିସ୍ତା ତାଙ୍କ ପୁଅଝିଅଙ୍କୁ ଧରି ଅଷ୍ଟାପଭ ଷ୍ଟେସନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବାହାରିପଡ଼ିଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଝୁଲ ଷ୍ଟେସନରୁ ଗାଡ଼ି ଛାଡ଼ିଦେଇଥିଲା, ତେଣୁ କାଉଣ୍ଟେସ ଗୋଟାଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରେଲ ଡବା ପାଇଁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କଲେ ଏବଂ ସେଥିରେ ଯାତ୍ରା କଲେ ।

ନଭେମ୍ବର ୬ ତାରିଖ ସକାଳ ଦଶଘଣ୍ଟା—ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ସାଙ୍ଘାତକ ହୋଇଥିଲା । ଟେଲିଗ୍ରାମ ପାଇ ଚେରତ୍କଭ୍ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଗୁରୁଶିଷ୍ୟଙ୍କର ଅନ୍ତିମ ବେଳର ମିଳନ ଦୃଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମର୍ମନ୍ତୁଦ ହୋଇଥିଲା । ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ସୋଫିସ୍ତା ଏବଂ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରକନ୍ୟାମାନେ; ଯଥା—ଟାନିସ୍ତା, ସରଗେଇ ପ୍ରଭୃତି ଅଷ୍ଟାପଭ ଷ୍ଟେସନରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଅସୁସ୍ଥ ଅବସ୍ଥାରେ ସରଗେଇଙ୍କୁ ଦେଖି ଟଲଷ୍ଟୟ ଚମକିପଡ଼ିଥିଲେ ଏବଂ ପଚାରିଲେ "ତୁମେ କିପରି ଜାଣିଲ ମୁଁ ଏଠି ଅଛି ?"

ଷ୍ଟେସନ ମାଷ୍ଟରଙ୍କର ନାଲିରଙ୍ଗର ରେଲବାଇ କ୍ୱାର୍ଟର । ଆଉ ତାରି ଭିତରେ ଥିଲେ ଜୀବନର ଶେଷ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ପୃଥିବୀର ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତ ପୁରୁଷ, ଔପନ୍ୟାସିକ ଟଲଷ୍ଟୟ, ଆଉ ତାଙ୍କୁ ଘେରି ରହିଥିଲେ ତାଙ୍କର କନ୍ୟା ସାସା, ଶିଷ୍ୟ ଚେରତ୍କଭ, ଡାକ୍ତର ମ୍ୟାକୋଭିତ୍ସ୍କି, ମସ୍କୋରୁ ଆଗତ ଡାକ୍ତର ନିକିତନ, ଡାକ୍ତର ଇଉସଭ ପ୍ରଭୃତି ଅନୁଚର । ତେଣେ ଷ୍ଟେସନ ଉପରେ ରେଲଡବା ଭିତରେ ଅପେକ୍ଷାରେ ବସିରହି ଅଶ୍ରୁବିସର୍ଜନ କରୁଥିଲେ ସ୍ତ୍ରୀ ସୋଫିସ୍ତା ଓ କନ୍ୟାଗଣ—ଏ ଦଗରେ ମୃତ୍ୟୁମୁଖୀ ଅନନ୍ତ ପଥର ଯାତ୍ରୀ ଟଲଷ୍ଟୟ । ଅନ୍ୟ ଦଗରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ପୁତ୍ରକନ୍ୟାଗଣ ।

ଏହି ଦୁଃଖ ଜୀବନର ବାସ୍ତବ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଉପରେ ଅଭିନୀତ ହେଉଥିବା ଯେ କୌଣସି ବିୟୋଗାନ୍ତକ ନାଟକ ଠାରୁ ଆହୁରି କରୁଣ, ଆହୁରି ମର୍ମନ୍ତୁଦ । ନିଜ ଆଦର୍ଶରେ ଅଟଳ ରହିଥିବା ଗୋଟାଏ ବିରାଟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର କି ଅନ୍ତର୍ଧାନ !

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ସୋଫିସ୍ତା ଗୁହିଁଥିଲେ । ବାରମ୍ବାର ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରଦେଶକୁ ଧାଇଁଥିଲେ ଏବଂ ଝରକାବାଟେ ଉଙ୍କି ମାରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ବନ୍ଧୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ବରାବର ନିଷେଧ କରୁଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଜାଣିନଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରଭୃତି ପରିବାରର ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଅପେକ୍ଷାରେ ପଡ଼ି ରହିଥିଲେ ରେଲଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ଜାଣିପାରିଥିଲେ ସେତେବେଳେ ଚେରତ୍କଭଙ୍କୁ କହିଲେ, "ସେ ମୋ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରିବାର ଆପତ୍ତି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ମୋ ପକ୍ଷରେ ତାହା ହେବ ଚରମ ଦୁଃଖ ।"

ସୋଫିସ୍ତା ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତିର ଖବର ରଖୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣର ଉଦ୍‌ବେଗ ଭାଷାତୀତ ଥିଲା । ଅଥଚ ସେ ନିଜର ପୂର୍ବ ଆଚରଣ ପାଇଁ ବିଶେଷ ଅନୁତାପ କରୁ ନଥିଲେ ।

ନାଟକର ଶେଷ ଦୃଶ୍ୟ···ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ ବିଷାଦର ଛାୟା । କ୍ରମେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଦେହର ଉତ୍ତାପ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ପ୍ରଲାପ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ମସ୍ତିଷ୍କରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମଝିରେ ପୁଅ ଝିଅ କିମ୍ବା ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସେ ପଦେ ଅଧେ ଯାହା କହୁଥିଲେ । ଟାନିଆଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, "ଏହାହିଁ ଜୀବନର ପରିଣତି ।" ସାସାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ "ଗୋଟିଏ କଥା ମନେ ରଖିଥିବୁ ସାସା, ଲିଓନିକୋଲଭିଚ୍‌ଙ୍କ ଛଡ଼ା ଦୁନିଆରେ ବହୁତ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତୁ କାହିଁକି ଅନ୍ୟ କାହାର ଯତ୍ନ ନେଉ ନଥାଉ ।"

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଶେଷାବସ୍ଥା ଜାଣିପାରି ଚର୍ଚ୍ଚରୁ 'ଫାଦର ଭର ସୋନ୍‌ଫାଇ' ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲେ, କାଳେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ମନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିପାରେ । ମାତ୍ର ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଗରୁ କହିସାରିଥିଲେ, "ମୁଁ ଚର୍ଚ୍ଚକୁ ଫେରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ କି ମୃତ୍ୟୁ ଶଯ୍ୟାରେ ଦୀକ୍ଷା ନେବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ : ବରଂ ମୃତ୍ୟୁ ଶଯ୍ୟାରେ କଦାକାର ଛବିପ୍ରତି ଚାହିଁ ଶେଷ ନିଶ୍ୱାସ ନେବି ।"

ନଭେମ୍ବର ମାସ ସାତ ତାରିଖ, ଅଷ୍ଟାପଭ ରେଲ୍‌ଷ୍ଟେସନ, ଷ୍ଟେସନ ମାଷ୍ଟରଙ୍କ କ୍ୱାଟରସ୍—ଲିଓ ନିକୋଲଭିଚ୍ ଶେଷ ନିଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ଯାହାଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା—ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ, ଆଭିଜାତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଦାସଦାସୀ ପରିବେଷ୍ଟିତ ପ୍ରାସାଦ କକ୍ଷରେ । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଶେଷ ଯବନିକା ଧୀରେ ଧୀରେ ପଡ଼ିଥିଲା ଗୋଟାଏ ଛୋଟ ରେଲଷ୍ଟେସନ ଉପରେ । ସେହି ନାଟକର ସମାପ୍ତି ହେଲା କିପରି ? ସେହି ନାଟକର ସମାପ୍ତି ହୋଇଥିଲା ଆଦର୍ଶ ପାଇଁ ଜୀବନର ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାରେ ।

ରାତ୍ରିର ଗଭୀର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ସୋଫିୟା ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ମୃତ ଦେହ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ, ତାହା ପୁଣି ଦୂରରୁ—କିନ୍ତୁ ପରେ ସାହସର ସହିତ ସେ ଘର ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପଦରେ ମୁଣ୍ଡ ପିଟି ବାଷ୍ପରୁଦ୍ଧ କଣ୍ଠରେ କହିଥିଲେ, "କ୍ଷମାକର, ମୋତେ କ୍ଷମାକର ।" କିନ୍ତୁ ସେହି ସୋଫିୟା ପରେ ତାଙ୍କ ଡାଏରିରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୋର ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖା କରିଲି ନାହିଁ, ଶେଷ ବିଦାୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ତାଙ୍କର ଦେଖା ପାଇଲି ନାହିଁ । କେତେ ନିଷ୍ଠୁର ଦୁନିଆ !"

ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଅଷ୍ଟାପଭ୍ ରେଲଷ୍ଟେସନରେ ପ୍ରବଳ ଜନସମାଗମ ହୋଇଥିଲା । କାମେରା-ବାଲା, ସାମ୍ବାଦିକ, କୂଟନୀତିଜ୍ଞ, ଗୁପ୍ତଚର···ଏପରି କିଏ କେତେ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେହି ଷ୍ଟେସନ ଚାରିପଟେ ଘୂରିବୁଲୁଥିଲେ ।

ବିଶ୍ୱବିଖ୍ୟାତ ସାହିତ୍ୟିକ ସତ୍ୟସନ୍ଧାନୀ ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଉ ଇହଧାମରେ ନାହାନ୍ତି । ଖବର-କାଗଜମାନଙ୍କରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅକ୍ଷରରେ ଏହି ଦାରୁଣ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଥିଲା । ପୃଥିବୀର ଅନ୍ଧି-କନ୍ଦିରେ ଯେ ଯେଉଁଠି ଥିଲେ ସମସ୍ତେ ଏହି ଶୋକାବହ ବାର୍ତ୍ତାରେ ସ୍ତବ୍ଧ, ବିସ୍ମିତ ଓ ମର୍ମାହତ । ରେଳବାଇ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ଅଜସ୍ର ଫୁଲତୋଡ଼ାରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ମୃତ ଦେହ ସେଦିନ ପୋତିହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ୀ ଏହି ଦୁଃସମ୍ବାଦ ଶୁଣି କାନ୍ଦି-ପକାଇଲା ଏବଂ ତାର ପୁଅକୁ କହିଥିଲା, "ମନେରଖ, ସେ ଆମର ପାଇଁ ବଞ୍ଚିଥିଲେ ।" (Remember him, he lived for us) ସେହି ମହାନ୍ ପୁରୁଷଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆବାଲ ବୃଦ୍ଧବନିତାଙ୍କର ଏତାଦୃଶ ଭକ୍ତି ଜୀବନ ଆନୁଗତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ବିଶ୍ୱବାସୀଙ୍କର ଏହା କ'ଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ମାନ ନୁହେଁ ?

ଦାବାନଳ ସଦୃଶ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଖବର ସାରା ଦେଶରେ ବ୍ୟାପିଯାଇଥିଲା । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ କାନ୍ଦିପକାଇଲେ, ଅପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ବିଚଳିତ ହୋଇଗଲେ; କିନ୍ତୁ ଚର୍ଚ୍ଚ ତାହାଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ନଥିଲା, କାରଣ ସେ ଚର୍ଚ୍ଚକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ । ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଆଶଙ୍କା କରି ରାଇଜାନ୍ ପ୍ରଦେଶର ଗଭର୍ଣ୍ଣରଙ୍କ ଆଦେଶରେ ସେଠାରେ ପୋଲିସ ମୁତୟନ କରାଯାଇଥିଲା । କେତେଆଡ଼ୁ କେତେ ସାମ୍ବାଦିକ, କେତେ ଫଟୋଗ୍ରାଫର୍ ସେଠାରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଗଲେ । ଜଣେ ଡାକ୍ତରୀ ଛାତ୍ର ମୃତ ଶରୀରରେ ଇଞ୍ଜେକ୍ସନ୍ ଦେଇଥିଲେ । ଆଉ ଜଣେ ସ୍ଥପତି ଆସି ତାଙ୍କର ସମାଧି ନକ୍ସା କରିଥିଲେ । ଜଣେ ଚିତ୍ରକର ଆସି ତାଙ୍କର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିଥିଲେ । ପୃଥିବୀର ଚାରିଆଡ଼ୁ ଶହ ଶହ ଶୋକବାର୍ତ୍ତା ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ଟେଲିଫୋନ୍‌ର ଅପରେଟର୍‌ମାନେ ସେଦିନ କ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ ।

ନଭେମ୍ବର ୮ ତାରିଖ ଦିନ, ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଚାରିପୁତ୍ର ସରଗେଇ, ଇଲିଆ, ଆଣ୍ଡ୍ରେ, ମାଇକେଲ—ସମସ୍ତେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଇଥିଲେ । ସେମାନେ ସେ କଳାବର୍ଣ୍ଣ କଫିନ ଧରି ଶବଶୋଭାଯାତ୍ରା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ଗୋଟିଏ ଟ୍ରେନ ରେଳଡବାରେ ତାଙ୍କର ଶବକୁ ରଖାଯାଇଥିଲା । ନଭେମ୍ବର ୯ ତାରିଖ ଦିନ ସକାଳ ସାଢ଼େ ୬ ଘଣ୍ଟା ସମୟରେ ଶବବାହୀ ରେଳଡବାଟି ଯାସ୍‌ଏକା ରେଲଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ହଜାର ହଜାର ଲୋକଙ୍କର ଭିଡ଼ । ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତରେ ଫୁଲମାଳ । ୟାସନାୟା ପଲିଆନାର ଚାଷୀମାନେ ଭୋ ଭୋ କାନ୍ଦି କହିଥିଲେ, "ହେ ବରେଣ୍ୟ ନିକୋଲାଇଭିଚ୍ ! ତୁମର ସାଧୁତା, ସରଳତା ଏବଂ ଦୟାଳୁତାର ସ୍ମୃତି ଧରିତ୍ରୀରୁ ଲିଭିଯିବ ନାହିଁ ।" ବେଳକୁବେଳ ଫଟୋଗ୍ରାଫର୍‌ମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ଅଧ୍ୟୟନକକ୍ଷ ନିକଟରେ କଫିନକୁ ରଖାଯାଇଥିଲା ସେତେବେଳେ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଆହୁରି ବଢ଼ିଥିଲା । ଠିକ୍ ଦିନ ଦୁଇଟା ପଞ୍ଚଚାଳିଶ ମିନିଟ୍‌ରେ ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିକ୍ରିୟା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କୁ ଜାକାଜ୍ ଜଙ୍ଗଲର ଗୋଟିଏ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ସମାଧି ଦିଆଯିବ, ଠିକ୍ ଯେଉଁଠାରେ ତାଙ୍କ ଭାଇ ନିକୋଲେଙ୍କା ସମାଧି ପାଇଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ସେହିଠାରେ ହିଁ ସମାଧି ଦିଆଯାଇଥିଲା ।

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଫରାସୀ ଦାର୍ଶନିକ ପଣ୍ଡିତ ରୋମା ରୋଲ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କହିଥିଲେ, "Never before had such a voice sounded in Europe···It is little to say that we were thrown into raptures by the creative genius of Tolstoy—it became

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

part of our life, became our very own." "ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଇଉରୋପରେ କେବେ ଏପରି ଏକ ବଜ୍ରଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱର ଶୁଣାଯାଇନଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସୃଜନଶକ୍ତି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମହରା କରିଛି ବୋଲି କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ । ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଏକ ଅଂଶ, ଏହା ଆମ୍ଭ ଜୀବନର ସର୍ବସ୍ୱ ।"

ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରୁଷୀୟ ଔପନ୍ୟାସିକ ମାକସିମ୍ ଗର୍କି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା କହିଥିଲେ ତାହା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ଦିଏ । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଥିଲେ "a one-man orchestra···the most complicated of all great men of the 19th century." "ଟଲଷ୍ଟୟ ହେଉଛନ୍ତି ଏକ ସ୍ୱୟଂ-ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅର୍କେଷ୍ଟ୍ରା···ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଜଟିଳ ।" ସାମ୍ୟବାଦୀ ରୁଷିଆର ନିର୍ମାତା ଲେନିନ୍ (୧୮୭୦-୧୯୨୪) କହିଥିଲେ, "ଟଲଷ୍ଟୟ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଲେଖକ ଏବଂ ଦାର୍ଶନିକ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ରଚନାମାନଙ୍କରେ ସମଗ୍ର ପ୍ରଥମ ରୁଷୀୟ ବିପ୍ଳବର ଶକ୍ତି ଏବଂ ଦୁର୍ବଳତା ହିଁ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।"

ଯବନିକା ପରେ

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତାଙ୍କର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଏବଂ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କର ସ୍ୱତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ପାରି-ବାରିକ କଳହ ବାଦବିବାଦ ଲାଗିରହିଥିଲା—ସାଧାରଣତଃ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସମ୍ପତ୍ତିଲିପ୍ସୁ, ଧନଲିପ୍ସୁ, ଭୋଗସର୍ବସ୍ୱ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସଂଘର୍ଷ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ, ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ଈର୍ଷା, ଧନଲିପ୍ସାର ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହେଲା । ଏକଦିଗରେ ସୋଫିୟା (ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ), ଅନ୍ୟଦିଗରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସର୍ବକନିଷ୍ଠ କନ୍ୟା ସାସା । ମାଆ ଝିଅଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପିତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ସମ୍ପତ୍ତିର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ପ୍ରଶ୍ନ ଐତିହାସିକ ବାଦ-ବିସମ୍ବାଦ ଆକାର ଧାରଣ କଲା । ସାସାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟ ଚେରତ୍କଭ୍ । ଆଉ ମା'ଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ ପୁଅ ଏବଂ ଝିଅ ଟାନିଆ । ସାସା ଯେତେବେଳେ ପିତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଟଲଷ୍ଟୟ ସୋସାଇଟି ଗଢ଼ିଥିଲେ, ଟାନିଆ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟଙ୍ଗ ବିଦ୍ରୂପ କରିଥିଲେ; ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ଲିଖିତ ପତ୍ରସବୁ ଚେରତ୍କଭ୍ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରି ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଅଭିଯୋଗ କରିଥିଲେ । ସାସା ଯେତେବେଳେ ୧୯୧୮ରେ ୟାସନାୟା ପଲିଆନା ଫେରିଥିଲେ, ସେ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ମାଆଙ୍କର ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ବିବ୍ରତ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ପୂର୍ବର ଅଭିମାନ ଅଭିଯୋଗ ସବୁ ଭୁଲିଗଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅନେକ ଦିନ ପରେ ମାଆ ଝିଅଙ୍କର ମିଳନକାଳୀନ ଦୃଶ୍ୟ ଆଖିରେ ଲୋତକ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ଏହାପରେ ସୋଫିୟା ଭୀଷଣ ଥଣ୍ଡା କାଶ ସର୍ଦ୍ଦିରେ ପୀଡ଼ିତ ହେଲେ । ଟାନିଆ ମାଆଙ୍କର ସେବା କରୁ କରୁ ଦିନେ ପଚାରିପକାଇଲେ, "ମା ! ତୁମର କ'ଣ ବାପାଙ୍କ କଥା ମନେପଡ଼େ ?" ଏହି ପ୍ରଶ୍ନରେ ସୋଫିୟା ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ଲୁହ ଜମିଉଠିଥିଲା । ସେଦିନ ସେ ଝିଅକୁ କହିଥିଲେ, "ମୁଁ ବରାବର ତାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରୁଛି । ମୁଁ ପ୍ରତିଦିନ ଅନୁତାପ କରେ । ମୁଁ କାହିଁକି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ନିଷ୍ଠୁର ଏବଂ କ୍ରୂର ହୋଇଥିଲି । ମୁଁ ତାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେବେ କାହାକୁ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇନାହିଁ ।"

୧୯୧୯ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ୪ ତାରିଖ, ସୋଫିୟା ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ସତେ ଅବା ମୃତ୍ୟୁ ଧୀରସ୍ଥିର ଗତିରେ ଆସି ତାଙ୍କୁ ତାହାର କୋଳକୁ ଟାଣିନେଇଥିଲା । ଠିକ୍ ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ସୋଫିୟା କନ୍ୟା ସାସାକୁ କ୍ଷୀଣକଣ୍ଠରେ କହିଥିଲେ, "ଝିଅ ମୋତେ କ୍ଷମା କରିବୁ । ମୁଁ ଜାଣେନା ସେତେବେଳେ ମୋତେ କି ପ୍ରକାର ଭୂତ ଗ୍ରାସ କରିଥିଲା ।" ଶୋକବିହ୍ୱଳ କଣ୍ଠରେ ସାସା ମାଆଙ୍କୁ କ୍ଷମା ମାଗି କହିଥିଲେ, "ମାଆ, ମୁଁ ତୁମ ପ୍ରତି ବହୁତ ଅନ୍ୟାୟ କରିଛି ।" ସୋଫିୟାଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବରୁ ମୃତ କନ୍ୟାଙ୍କ ନିକଟରେ ସମାଧି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ସମାଧି ଖୋଳିଥିଲେ ସେମାନେ ମାଟିଭିତରୁ କେତେକ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଅସ୍ଥି ଓ କେତେକ ତମ୍ବା ବୋତାମ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥିଲେ । ଜଣାପଡ଼ିଥିଲା ଯେ ସେ ସବୁ ଅତୀତର କେଉଁ ସୈନିକର ଚିହ୍ନ । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ମୃତ ସୈନିକ ସମ୍ରାଟ ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡାର ପ୍ରଥମଙ୍କ ସମୟର ଲୋକ । ଅତୀତର ବିସ୍ମୃତ ଗର୍ଭରେ ଇତିହାସର ଏହି ଯେଉଁ ଲୁଚକାଳି ଖେଳ, ତାହା ଯୁଗାନୁକ୍ରମେ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀମାନଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷୀଭୂତ ହୋଇଥାଏ ।

ସୋଫିୟାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଓ କନ୍ୟାମାନେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ଟାନିଆ ମସ୍କୋର ଟଲଷ୍ଟୟ ମିଉଜିୟମର ଡିରେକ୍ଟର ଥିଲେ ୧୯୨୩ ରୁ ୧୯୨୫ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ତାହାପରେ ସେ ଫ୍ରାନ୍‌ସକୁ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ଶେଷରେ ଇଟାଲିରେ ଯାଇ ବସବାସ କଲେ । ସେଠାରେ ୧୯୫୦ ମସିହାରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା ।

ଇଲିଆ ଇଉନାଇଟେଡ୍ ଷ୍ଟେଟ୍‌କୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ତାଙ୍କୁ କେତେକ ଅସୁବିଧା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ପିତାଙ୍କର 'ପୁନର୍ଜୀବନ' ଉପନ୍ୟାସକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଚିତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିଲେ । ୧୯୩୩ ମସିହାରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଲିଓ ନିଜେ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ଥିଲେ ବୋଲି ଗର୍ବ କରୁଥିଲେ, ସେ ପିତାଙ୍କର କୌଣସି ଆଦର୍ଶ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିପାରି ନଥିଲେ । ସେ ପିତାଙ୍କ ସଦୃଶ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନାମ କରିପାରିନଥିଲେ । ବରଂ ଜଣେ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ପୁତ୍ର ହେଲେ ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ଅସୁବିଧା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ତାହା ତାଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟିଥିଲା । ସେ ଇଉନାଇଟେଡ୍

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଷ୍ଟେଟସ୍, ଫ୍ରାନ୍ସ, ଇଟାଲୀ ଭ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ମାଇକେଲ୍ ୧୯୪୪ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଫ୍ରାନ୍ସରେ ବାସ କରିଥିଲେ । ତାହାପରେ ସେ ମର୍କୋ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । ସେଠାରେ ୧୯୪୫ ମସିହାରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା । ଆଣ୍ଡ୍ରେଇଙ୍କର ପ୍ରଥମ ମହାଯୁଦ୍ଧ ବେଳେ ୧୯୧୬ ମସିହାରେ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ କନ୍ୟା ସାସା ପିତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ସଙ୍କଳ୍ପବଦ୍ଧା ହୋଇଥିଲେ । ସେ ପ୍ରଥମେ ୟାସନାୟା ପଲିଆନା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଉପରେ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ୧୯୨୦ରେ ରୁଷିଆରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଜାପାନ, ତାହାପରେ ଇଉନାଇଟେଡ଼୍ ଷ୍ଟେଟ୍ସରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ସେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାଉଣ୍ଡେସନ୍‌ର ଅଧ୍ୟକ୍ଷା ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଏହି ଫାଉଣ୍ଡେସନ୍ ଦୁଃସ୍ଥ ଶରଣାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ସେବା କରେ । ଏହାର ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟରେ କେତେକ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ-ଆଶ୍ରମ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏବଂ ପାଠାଗାର ପରିଚାଳିତ ହୁଏ । ସରଗେଇ ରୁଷିଆରେ ବସବାସ କରିଥିଲେ । ପରେ ସେ ଏକ ଦୁର୍ଘଟଣାରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ୧୯୪୮ରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଓ ଟାନିଆ ପିତାଙ୍କର ରଚନାସମୂହ ପ୍ରକାଶନ ପାଇଁ ବହୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ନାତି, ଅଣନାତି, ଇଉରୋପ ଓ ଆମେରିକାରେ ବସବାସ କରୁଛନ୍ତି ।

ଚେରତ୍କଭ୍ ରୁଷିଆରେ ରହିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ରଚନାସମୂହର ସଂଗ୍ରହ ଓ ସମ୍ପାଦନାର ଦାୟିତ୍ୱ ରୁଷ ସରକାର ତାଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରିଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ୯୦ ଭାଗରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ରଚନାବଳୀ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ୭୬ ବର୍ଷ ବୟସରେ ୧୯୩୬ ମସିହାରେ ଚେରତ୍କଭ୍‌ଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପରମ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଭାବରେ ଚେରତ୍କଭ୍‌ଙ୍କର ସ୍ମୃତି ଭୁଲିଯିବାର ନୁହେଁ ।

ୟାସନାୟା ପଲିଆନାର ସେହି ବିସ୍ତୃତ ଗୃହମେଖଳାରେ ସେଦିନ ହଜାର ହଜାର ନରନାରୀ ସମବେତ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେହି ଗୃହରେ ଯେପରି ଗୋଟାଏ ଶୂନ୍ୟ ନିର୍ଜନତା ପୂରିରହିଥିଲା । ସେଠାରେ ଏତେ ଲୋକ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ଗୋଟାଏ ଅଭାବ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ସେ ଅଭାବ ହେଉଛି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ତିରୋଧାନ । ଆଉ ଯାହା ବାକି ରହିଲା ତାହା ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ନାମ । କେତେ ଉପନ୍ୟାସ, କେତେ ଗଳ୍ପ, କେତେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଚରିତ୍ର ସୃଷ୍ଟି, ଆଉ ସେହିସବୁ ମଧ୍ୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ନାମ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠିଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ରଚନାବଳୀ

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ଆଦର୍ଶଗତ ସିଦ୍ଧି ଓ ବ୍ୟର୍ଥତା ଅପେକ୍ଷା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପ୍ରତିଭାର ସ୍ୱାକ୍ଷର ଅନ୍ୟତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ତାହା ହେଉଛି ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟିକ କୀର୍ତ୍ତି । ସାହିତ୍ୟସୃଷ୍ଟି ବ୍ୟକ୍ତିର ବୌଦ୍ଧିକ ଶକ୍ତିର ଏକ ଅଫୁରନ୍ତ ବିକାଶ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସ୍ରଷ୍ଟାର ଶାଣିତ ମାନସ ଶକ୍ତି, ଗଭୀର ଚିନ୍ତା ତଥା ଜୀବନାଦର୍ଶ ପରିସ୍ଫୁଟ ହୋଇଥାଏ । ଜଣେ ଜଣେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀଙ୍କ ଲେଖାରେ ସମଗ୍ର ଜାତି ଓ ସମାଜ କେବଳ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏନାହିଁ; ସେମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଓ ନୀତି ଜାତି ଓ ସମାଜକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିଥାଏ ।

ମାନବସମାଜକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେବାରେ ଓ ନୂତନ ଜୀବନର ସନ୍ଧାନ ଦେବାରେ ଜଣେ ଜଣେ ଲେଖକଙ୍କର କୃତି ଠିକ୍ ଉତ୍ତାଳ ସମୁଦ୍ରବକ୍ଷରେ ପୋତବାହୀ ନାବିକ ପକ୍ଷରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୀପସ୍ତମ୍ଭ ସଦୃଶ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଇଟାଲୀର କବି ଦାନ୍ତେ (୧୨୬୫-୧୩୨୧), ଫ୍ରାନ୍‌ସର ନାଟ୍ୟକାର ମଲିଓର (୧୬୨୨-୧୬୭୩), କବି ଭଲ୍‌ଟାୟାର୍ (୧୬୯୪-୧୭୭୮), ଭିକ୍ଟୋର ହ୍ୟୁଗୋ (୧୮୦୨-୧୮୮୫), ଔପନ୍ୟାସିକ ଗୁସ୍ତାଭ ଫ୍ଲବର୍ଟ (୧୮୨୧-୧୮୮୦), ଏମିଲଜୋଲା (୧୮୪୦-୧୯୦୨), ବାଲଜାକ୍ (୧୭୯୯-୧୮୫୦), ଉଇଲ୍‌ୟମ୍ ସେକ୍‌ସପିୟର୍ (୧୫୬୪-୧୬୧୬), ଥମାସ୍ କାର୍ଲାଇଲ୍ (୧୭୯୫-୧୮୮୧), ଜନ୍ ରସ୍କିନ୍ (୧୮୧୯-୧୯୦୦), ରବର୍ଟ ଲୁଇସ୍ ଷ୍ଟିଭେନ୍‌ସନ୍ (୧୮୫୦-୧୮୯୪), ହେନେରିଗ୍ ଇବସନ୍ (୧୮୨୮-୧୯୦୬), ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡାର ପୁସ୍କିନ୍ (୧୭୯୯-୧୮୩୭) ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର କାବ୍ୟ, କବିତା, ଉପନ୍ୟାସ ତଥା ନାଟକ ଓ ଦାର୍ଶନିକ ରଚନା ସମସାମୟିକ ବିଶ୍ୱ-ଚିନ୍ତା ତଥା ସମାଜ-ସଂସ୍କୃତିକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା ।

ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କତିପୟ ଲେଖକଙ୍କ ସହିତ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଭାବ ସାମ୍ୟ, ଚିନ୍ତା ଐକ୍ୟ ତଥା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଘନିଷ୍ଠତା ପରୋକ୍ଷ କିମ୍ବା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଦାନ୍ତେଙ୍କର ଦାର୍ଶନିକ ବିଚାରରେ ଜୀବନଟା ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନାର ଗୋଟାଏ ଅସରନ୍ତି ପ୍ରଭାବ । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଭଲ୍‌ଟାୟାର୍‌ଙ୍କର ଉଗ୍ର ରାଜନୈତିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ଯଥା ମାନବର ମୌଳିକ ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କୀୟ ବିଚାରର କାବ୍ୟକାର ଜନ୍, ମିଲ୍‌ଟନ୍‌ଙ୍କର (୧୬୦୮-୧୬୭୪), ଜନ୍ ରସ୍‌କିନ୍ (୧୮୧୯-୧୯୦୦) ଆତ୍ମାର ମୁକ୍ତି, ପ୍ରକୃତି-ପ୍ରାଣତା ଓ ଗଭୀର ଜୀବନବୋଧ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗରେ ଦେଶରେ ଅଗଣିତ ପାଠକଙ୍କୁ କମ୍ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିନାହିଁ । ଶତାବ୍ଦୀର ଶୃଙ୍ଖଳହୀନ ବିଗିଭ୍ରଷ୍ଟ ସମାଜ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମନରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସାହିତ୍ୟ-ସ୍ରଷ୍ଟାମାନଙ୍କର ରଚନା ଗୁରୁକ ଲଗାଇଦେଇଥାଏ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଦାନ୍ତେଙ୍କର 'ଡିଭାଇନ୍ କମେଡ଼ି', ଭଲ୍‌ଟାୟାରଙ୍କର 'କ୍ୟାଣ୍ଡିଡ୍', ଜର୍ମାନୀ ଦାର୍ଶନିକ ସାହିତ୍ୟିକ ଗେଟେ (୧୭୪୯-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୧୮୦୩) ଙ୍କର 'ଫଷ୍ଟ'ର ଚନ୍ତାଭାବ ଧର୍ମ ସହିତ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଆଦର୍ଶ ଅନେକାଂଶରେ ତୁଳନୀୟ ।

ସମାଜ ଉପରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥସମୂହର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଓ ବିଷୟବସ୍ତୁଗତ ପ୍ରଭାବ ଅପ୍ରତିହତ । ବିଶେଷତଃ ରୁଷ ଦେଶର ମାନବର ମୁକ୍ତିମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ଏବଂ ସମୃଦ୍ଧ, ଶୋଷଣହୀନ ସମାଜ ଗଠନ ଦିଗରେ ତାଙ୍କ କୃତିସମୂହର ଦାନ କଳ୍ପନାତୀତ ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସମୟରେ ୟୁରୋପର ଶିଳ୍ପକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆନ୍ଦୋଳନର ସୂତ୍ରପାତ ହେଉଥିଲା । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜର ସାମନ୍ତଗୋଷ୍ଠୀ ବିରୋଧରେ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ରୋହର ସ୍ୱର ଶୁଣାଯାଉଥିଲା । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ସତେ ଯେପରି ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବିଶ୍ୱ ଇତିହାସରେ ନୂତନ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଓ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ଓ ପରିବେଷ୍ଟନୀ ଯେ କୌଣସି କବି ଓ ସାହିତ୍ୟିକର ସୃଷ୍ଟି ପଛରେ ଇନ୍ଧନ ଯୋଗାଇଥାଏ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥା କୁହାଯାଇପାରେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ରୁଷିଆର ଭୂମିଦାସ ପ୍ରଥାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି-ମାନସ ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇଉଠିଥିଲା । ସେ ଏହି ଘୃଣିତ ପ୍ରଥା ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା କହିଥିଲେ ତାହା ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । "ଦାସ ପ୍ରଥା ଏବଂ ଭୂମିଦାସ ପ୍ରଥା ଇତିହାସରେ କ୍ରିମିଆ ଯୁଦ୍ଧରେ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହୀଗଣର ସୈନିକମାନଙ୍କର ନିଷ୍ଠୁର ବ୍ୟବହାର ସଦୃଶ । ସେହି ପ୍ରଥାର ଅବସାନ ବନ୍ଦୀର ମୁକ୍ତି ସହିତ ତୁଳନୀୟ ।" ରୁଷିଆରୁ ଭୂମିଦାସ ପ୍ରଥାର ବିଲୋପ, ଆମେରିକାରୁ ଦାସ ପ୍ରଥାର ବିଲୋପ ଯେପରି ଇତିହାସର ପୁନରାବୃତ୍ତି ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ଲେଖନୀ ଧାରଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଫରାସୀ ଓ ଜର୍ମାନୀ ଭାଷା ପ୍ରଭୃତି ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ଜର୍ମାନୀ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ନିକଟରେ ବହୁଭାବରେ ଋଣୀ ଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଲେଖାବଳୀ ରୁଷିଆର ସମସାମୟିକ ଘଟଣାଦ୍ୱାରା ବହୁଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ । ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ସହିତ ପିଟ୍‌ସବର୍ଗ ସୈନ୍ୟ ବିଭାଗରେ ଯୋଗଦେବାଠାରୁ ଯୁଦ୍ଧବିଭାଗରୁ ବିଦାୟ ନେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟଲଷ୍ଟୟ ପ୍ରଚୁର ଅନୁଭୂତି ଓ ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ଆତ୍ମପରୀକ୍ଷା ଓ ଆତ୍ମବିଶ୍ଳେଷଣଦ୍ୱାରା ରୂପାୟିତ କରିଥିଲେ । ଜଣେ କାସାକ୍ ସୈନ୍ୟଭାବରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କ ଅନୁଭୂତିକୁ 'କାସାକ୍‌ସ୍' ଉପନ୍ୟାସରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ତାହାପରେ କ୍ରିମିୟା ଯୁଦ୍ଧରେ (୧୮୫୪-୫୬) ତାଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା ଦରଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷାରେ 'ସେଭାଷ୍ଟୋପୋଲ' ଗଳ୍ପରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା । ସୈନିକ-ଜୀବନରୁ ବିଦାୟ ଏବଂ ୟାସନାୟା ପଲ୍ୟାନାର ମଧୁର ପରିବେଶରେ ଅବସ୍ଥାନ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ କଳ୍ପନା ତଥା ଚନ୍ତାର ଚକ୍ରବାଳକୁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ କରିଦେଇଥିଲା ।

୧୮୫୨ ମସିହାରେ ସାଇବେରିଆଠାରୁ ରୁଷିଆର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲେଖକ ଡଷ୍ଟୋଇଭସ୍କି ଲେଖି ପଠାଇଥିଲେ, "ଏହି ଶୈଶବ (My Childhood) ବହିର ଯେଉଁ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଲେଖକ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ବିବରଣୀ କ'ଣ ?" ଶୈଶବର ସ୍ମୃତିରେ ପ୍ରସୋଦ୍ଭାସିତ ଏହି କୃତି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରଥମ ନାଟକୀୟ ଉନ୍ମେଷ ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ହେବ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ୧୮୫୧ ମସିହାରେ ଟିଫଲିସ୍‌ଠାରେ ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ଏହି 'ଶୈଶବ' ପୁସ୍ତକ ଲେଖା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଏହା ପରେ ପରେ ତାଙ୍କର 'ବାଲ୍ୟ' (Boyhood), 'ତାରୁଣ୍ୟ' (Youth) ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏହିସବୁ ରଚନା ଆତ୍ମଜୀବନୀଧର୍ମୀ, ବାସ୍ତବ ଅନୁଭୂତିରଞ୍ଜିତ ଏବଂ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ସଙ୍କେତ-ପ୍ରଦର୍ଶକ । ଆତ୍ମପରୀକ୍ଷା ଏବଂ ଆତ୍ମବିଶ୍ଳେଷଣରେ ଏହି ପ୍ରାଥମିକ ରଚନାବଳୀ ମୂଲ୍ୟବାନ ଯେତିକି, ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ମାନବବାଦ ତଥା ପ୍ରଗତିରତ ମହାନ୍ ବାଣୀ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାରେ ସେତିକି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହି କୃତିରେ ସେ କହିଥିଲେ, "ସତ୍ୟ ହିଁ ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆବିଷ୍କୃତ ସମ୍ପଦ ।" ଏହା ଧରି ଲେଖକଙ୍କର ସହଜ ସରଳ ବାଲ୍ୟଜୀବନର ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ଚିତ୍ର ।

ଶୈଶବ (Childhood) ପୁସ୍ତକରେ ତାଙ୍କର ଜର୍ମାନୀ ବୃଦ୍ଧ-ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ଆଇଭାନୋଭିଚ୍ ଜଣେ ପାଦୁକା-ନିର୍ମାତା । ସେ ପୁଣି ସୈନିକ ଥିଲେ । ସେ ବଡ଼ ଭାବବିହ୍ୱଳ, ଉଦାର ହୃଦୟ ଏବଂ ବେଳେ ବେଳେ ଉଦାସୀନ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ।" ସେହି ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଭାଇମାନେ ଗୋଟିଏ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ପତ୍ରିକାରେ ଟଲଷ୍ଟୟ କେତୋଟି ଛୋଟ ଛୋଟ ଲେଖା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, ଯଥା—ପେଗ୍ସ, ଈଗଲ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜ ଜୀବନର ପ୍ରାଣପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ତଥା ଅନୁଭୂତି ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ସ୍ମରଣ କରି ଲେଖିଥିଲେ, "ଅତୀତର ସେହି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିନଗୁଡ଼ିକ ଆଉ ସତେ କଣ ଫେରିବ ! ସେହି ମୁଗ୍ଧ ମଧୁର ଶୈଶବ ପ୍ରତି ମୋର ପ୍ରବଳ ଆକର୍ଷଣ । ମୋର ସ୍ମୃତି ଅବିସ୍ମରଣୀୟ । ଏହା କଣ କେହି ଭୁଲିପାରେ ? ସେ ମୋତେ ବିହ୍ୱଳ କରେ, ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ କରେ । ସେହି ସରଳତା, ସେହି ପ୍ରସନ୍ନତା, ସେହି କାନ୍ତି, ସେହି ତେଜ ସତେ କଣ ଆଉ ଫେରିବ ?"

ଏହା ଜଣାଯାଏ ଯେ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କ ପିଲାଦିନରୁ ଦୈନିକ ଲିପି ଲେଖିରଖିଥିଲେ । ସେହି ଆତ୍ମଲିପି ସେ ଅତି ସାବଧାନରେ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଲୁଚାଇ ରଖୁଥିଲେ । ସେହି ଆତ୍ମଲିପି ଯଥାର୍ଥରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଲିପି । ଅନ୍ୟ ଡାଏରୀଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁଥିରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜର ଦାର୍ଶନିକ ଚିନ୍ତା ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅନୁଭୂତି ଲେଖିରଖୁଥିଲେ ସେହି ସବୁ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଟେବୁଲ ଉପରେ ପଡ଼ିରହୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଅସଲ ଡାଏରୀଟି ଟଲଷ୍ଟୟ ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର ପିନ୍ଧା ବୁଟ୍ ଭିତରେ ଲୁଚାଇ ରଖୁଥିଲେ । ଏହି ଡାଏରୀ ଲେଖା ହିଁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନୋମାଳିନ୍ୟର ଅନ୍ୟତମ କାରଣ ଥିଲା ବୋଲି ଜଣାଯାଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

‘ଶୈଶବ’ ପୁସ୍ତକରେ ଏକ ଦଶବର୍ଷୀୟ କାଳର ଅନୁଭୂତି ହିଁ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଏହାର ଆଖ୍ୟାନ ଅଂଶରେ ଲେଖକ ପରୋକ୍ଷଭାବରେ ନିଜକୁ ହିଁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରାଇଛନ୍ତି । ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହି ସବୁ ପୁସ୍ତକ ଲେଖିବା ସମୟରେ ଦୁଇଥର ୟୁରୋପ ଭ୍ରମଣରେ ମଧ୍ୟ ଯାଇଥିଲେ ।

ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ୧୮୬୨ ମସିହାରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସହିତ ସୋଫିୟାଙ୍କର ବିବାହ ହୋଇଥିଲା । ବିବାହ ପରେ କେତୋଟି ବର୍ଷ ସୁଖମୟ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନର ପ୍ରଚୁର ଅନୁଭୂତି ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ମଧ୍ୟରେ ଅତିବାହିତ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ସାମରିକ ବିଭାଗରୁ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇ ସାରିଥିଲେ । ୟାସନାୟା ପଲିଆନାଠାରେ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ବସବାସ କରିଥିଲେ ଓ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ସାହିତ୍ୟସେବାରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ ।

ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଶାନ୍ତି (War and Peace) ତାଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତି । କି ଗମ୍ଭୀର ଅଧ୍ୟବସାୟ, କି କଠୋର ପରିଶ୍ରମ ଓ ଏକାନ୍ତ ଚିନ୍ତା ଫଳରେ ଏହି କାବ୍ୟିକ ରଚନା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସହଜରେ ଅନୁମେୟ । ତାହା ୧୮୬୪ ରୁ ୧୮୬୯ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଦିନଠାରୁ ଦୀର୍ଘ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ସେ ଅଦ୍ଭୁତ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିଲେ । ୧୮୭୩ ମସିହାରୁ ‘ଆନାକାରେନିନା’ ଲେଖା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ୧୮୭୭ ରେ ତାହା ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ଏହି ଦୁଇଖଣ୍ଡି ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ଅଜସ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର ଅମଳିନ କୀର୍ତ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ‘ପୁନର୍ଜୀବନ’ (Resurection) ଉପନ୍ୟାସ (୧୮୮୭), ପ୍ରଚାରମୂଳକ ପୁସ୍ତିକା ‘ଆମେ କଣ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା’ (୧୮୮୪), ‘କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କଣ’ (୧୮୮୬), ‘ଜୀବନ ପ୍ରସଙ୍ଗେ’ (୧୮୮୬), ‘ଶିଳ୍ପକଳା’ (୧୮୯୭), ‘ଧର୍ମ କଣ’ (୧୯୦୨), ‘ତୁମର ଭିତରେ ଭଗବାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟ’ (୧୮୯୩), ‘ଦାସ ପ୍ରଥା’ (୧୯୦୦) ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

ନାଟକ ସାହିତ୍ୟ-ସୃଷ୍ଟି ଭିତରେ ‘ଅନ୍ଧାରର ପ୍ରତାପ’ (୧୮୮୬), ‘ଜୀବନ୍ତ ଶବ’ (୧୯୦୦), ‘ଆଲୋକପ୍ରାପ୍ତିର ଫଳ’ (୧୮୮୯) ପ୍ରଭୃତି ରଚନା ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ-ସୃଷ୍ଟିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଏହି ରଚନା ତାଲିକାରୁ କେହି ମନେକରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଯେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ପ୍ରଚାରଧର୍ମୀ ଥିଲା । ଏହି ଆଶଙ୍କା ଆଦୌ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ; ବରଂ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖା ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସାମାଜିକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କର କଲ୍ୟାଣସାଧନ ଯେବେ ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟର ଯୋଗ୍ୟତା ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ଟଲଷ୍ଟୟ ହେବେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ ଲେଖକ । ଆନ୍ତରିକତା, ସହାନୁଭୂତି ଓ ମାନବ ସମାଜର ସେବା କରିବା ପାଇଁ ତତ୍ପରତା ତାଙ୍କ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସମାନଙ୍କର ଛନ୍ଦେ ଛନ୍ଦେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଅଥଚ ଏହି ଗମ୍ଭୀର ନୀତିବୋଧ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟକୁ ବିକୃତ କିମ୍ବା ଜଟିଳ କରି ନ ଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଯାଇଛନ୍ତି ଯେ ସାହିତ୍ୟିକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସାଧନା ଓ ସମାଜସେବା କର୍ମ ପରସ୍ପରଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ନୁହେଁ । ସମାଲୋଚକ କ୍ରପଟ୍‌କିନ (Kropotkin) ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ସିଦ୍ଧି ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା କହିଥିଲେ ତାହା ହିଁ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟର ପ୍ରମାଣପତ୍ର :

"He has fearlessly stated the moral aspects of all the burning questions of the day, in a form so deeply impressive that who ever has read any one of his writings can no longer forget these questions or set them aside."

"ସେ ଯୁଗର ସମସ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସମସ୍ୟାମାନଙ୍କର ନୀତିଗତ ଦିଗ୍‌ର ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ ସେ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଏପରି ଭାବରେ ସେ ସବୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିପାରିଛନ୍ତି ଯେ କେହି ପାଠକ ତାଙ୍କ ଲେଖା ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ସେସବୁ ଦିଗ୍‌ର ଭୁଲି ପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହେଉ କିମ୍ବା ପରୋକ୍ଷ ହେଉ ସମାଧାନ ପାଇଁ ଜଣେ ଉଦ୍ୟମ କରିବ । ସେଥିପାଇଁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଏପରି ନୁହେଁ ଯାହାକି ସମୟର ବ୍ୟବଧାନରେ କଳନା କରିହେବ । ଏହା ନିତ୍ୟ ସ୍ଥାୟୀ, ଚିରାୟତ ସାହିତ୍ୟ ।"

ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଟଲଷ୍ଟୟ ମସ୍କୋରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ସମୟରେ ଦେଖିପାରିଥିଲେ ଯେ ସେଠାରେ ଦଳେ ଲୋକ ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦ, ମଉଜ-ମଜଲିସ୍‌ରେ କାଳାତିପାତ କରୁଛନ୍ତି; ଅଥଚ ହଜାର ହଜାର କୃଷୀ, ଶ୍ରମିକ, ସର୍ବହରା କ୍ଷୁଧାରେ ଢଳି ଢଳି ହୋଇ ମରୁଛନ୍ତି । ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ତାଙ୍କ ମନରେ କମ୍ ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଭାବାନ୍ତର ସୃଷ୍ଟି କରି ନ ଥିଲା । ସେ ତାଙ୍କର ଏକ ପୁସ୍ତକରେ ଲେଖିଥିଲେ—

"ଦାରିଦ୍ର୍ୟପୀଡ଼ିତ ଜନତାର ଦୁଃଖ ଦେଖିବା କି ଭୟଙ୍କର । ଭୋକ-ଉପାସରେ ନିର୍ଯାତିତ ଲୋକଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦେଖିଲି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମୋ'ପରି ମୁଷ୍ଟିମେୟ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଳାସବ୍ୟସନରେ ମାତିରହିବାର ଅର୍ଥ କ'ଣ ? ଆମର ଭୋଗବିଳାସ ସେମାନଙ୍କ ଦୁଃଖ ଓ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର କାରଣ ନୁହେଁ କି ?" ଦରିଦ୍ର ଜନତା ପାଇଁ ସେ ବ୍ୟଥିତ ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ଦିନେ ଦିନେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ଗର୍ଜି ଉଠୁଥିଲେ, "ଏ ଭୋଗବିଳାସ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଗର୍ହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ।"

ସାହିତ୍ୟିକ ଟଲଷ୍ଟୟ ଥିଲେ ସମାଜବାଦ, ଉତ୍ପାଦିତ ସାମଗ୍ରୀର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ତଥା ବଣ୍ଟନର ପକ୍ଷପାତୀ । ସେ ଲେଖୁଥିଲେ, "ଟଙ୍କା ସବୁ ଅଶାନ୍ତି ଓ ଅନର୍ଥର ମୂଳ । ଏହି ଟଙ୍କା ଓ ସ୍ୱାର୍ଥ ଆଜି ସମାଜରେ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ଗୋଲାମୀ ଓ ଦାସତ୍ୱ ।"

ଜଣେ ସମାଲୋଚକ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ତଥା ମାନବବାଦ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, 'ସେ ଚିନ୍ତା-ଜଗତର ଅଗ୍ରଗାମୀ ପଥିକ ଥିଲେ ।'

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୂଳରୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । କେତେକ ପରିମାଣରେ ସେ ବୈରସିକ ହେଲେ ହେଁ ସେ ରୁଷୋଙ୍କ (୧୭୧୨-୧୭୭୮) ସଦୃଶ ମଣିଷର ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଗଭୀର ସମନ୍ୱୟ ସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ସଭ୍ୟତା ମଣିଷକୁ ବିକଳାଙ୍ଗ ଓ ଅଧଃପତିତ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ମଣିଷର ଯେଉଁ ମୌଳିକ ଉତ୍କର୍ଷ ଥିଲା ତାହା ଫେରାଇ ଆଣିବା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ମାନବବାଦ ପ୍ରଚାର କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଏହାର ଆହୁରି କିଛି ଅଧିକ ଅର୍ଥ ଥିଲା ।

ବିପ୍ଳବ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ରୁଷିଆର ଯେଉଁ ଚିତ୍ର ଟଲଷ୍ଟୟ ଅଙ୍କନ କରିଥିଲେ ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ଅତୀତର ଇତିହାସ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଅବଦାନ ତାହା ଅତୀତର ନୁହେଁ, ତାହା ବରଂ ଭବିଷ୍ୟତର ଉପାଦାନ । ସେହି ବୌଦ୍ଧିକ ଅବଦାନ ହିଁ ସମାଜବାଦୀ ରୁଷିଅର ପ୍ରେରଣାର ସଂଘର୍ଷମୟ ଇତିହାସର ଗୌରବ ।

ସାହିତ୍ୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶବାଦ ଓ ମାନବବାଦ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ ତାର ମୂଳ ପ୍ରେରଣା ସେ ପାଇଥିଲେ କକେସସ୍ ପର୍ବତମାଳାରୁ; ଯେଉଁଠାରେ ସେ ରୁଷିୟ ସାମରିକ ବିଭାଗରେ ସୈନ୍ୟଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେହିଠାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମେ ଧାରଣା ଜାତ ହେଲା ଯେ ସରଳତା ହିଁ ନୈତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଥମ ସୋପାନ । ଔପନ୍ୟାସିକ ଭାବରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଜଣେ ଉଚ୍ଚକୋଟିର ସ୍ରଷ୍ଟା । ସେ ଆର୍ଟିକ ଦକ୍ଷତା ହାସଲ କରି ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ ଗଭୀର ଜୀବନବୋଧ ତାଙ୍କୁ ଚିରସ୍ଥିତ ସାହିତ୍ୟର ଅଧିକାରୀ କରି-ପାରିଥିଲା । ଜୀବନର ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦ୍ୱାରା ସେ କଦାପି ପରାସ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ; ବରଂ ପ୍ରଶାନ୍ତିର ସହିତ ସେ ଜୀବନର ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଜାତି, ଧର୍ମ, ଗୋଷ୍ଠୀ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସେ ଅତ୍ୟାଚାରିତ ପ୍ରତି ସମବେଦନା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । କେବଳ କୃଷକଗୋଷ୍ଠୀ ପ୍ରତି ନୁହେଁ, ତାଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି ସମାଜର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅତ୍ୟାଚାରିତ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତି ଅବାରିତ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ମାନଙ୍କରେ ମନୁଷ୍ୟର ସମସ୍ୟା ହିଁ ବିଶେଷଭାବରେ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତା ବହୁ ପରିମାଣରେ ରୁଷୀୟ ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତି ନିକଟରେ ଋଣୀ । ଗତ ଏକଶତ ବର୍ଷର ରୁଷୀୟ ପ୍ରଭାବ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଦେଇଛି । ଏହି ବୌଦ୍ଧିକ ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରେରଣା ମୂଳରେ ଅଧୁନିକ ଯୁଗର ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସଦୃଶ କେତେଜଣ ମନୀଷୀଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ହିଁ ନିହିତ ଥିଲା । ବିଶ୍ୱସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ରୁଷୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଦାନ କଥା ବିଚାର କଲାବେଳେ ଟଲଷ୍ଟୟ-ସ୍ମୃତି ମନରେ ଜାଗରିତ ହୁଏ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ମଣିଷ ଜୀବନ ଉପରେ କୌଣସି ନୀତି ଓ ନିୟମ ଲଦି ଦେବାପାଇଁ ଚାହୁଁ ନଥିଲେ । ସେ ପୂର୍ବ ପରିକଳ୍ପିତ ଧାରଣା ସହିତ ଜୀବନର ଅନୁଭୂତିକୁ ସମନ୍ୱିତ କରିବା ପାଇଁ ଚାହିଁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଜୀବନ ହିଁ ଏକ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଅର୍ଜିତ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ସଂସ୍କୃତି ଅପେକ୍ଷା ପରମ୍ପରାସୂତ୍ରରେ ଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନକୁ ବେଶି ଅନୁସରଣ କରିବା ଉଚିତ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗୋଟିଏ ଘଟଣାରୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ଉଦାରତା ସହଜରେ ଜଣାପଡ଼େ । ସେ ଥରେ ପ୍ୟାରିସ୍‌ରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ସେଠାରେ ଜଣେ ଲୋକକୁ ଫାଶୀ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସେହି ମର୍ମନ୍ତୁଦ ଘଟଣା ଦେଖି ଟଲଷ୍ଟୟ ଲେଖିଥିଲେ, "ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳରେ ଦୁନିଆ କୁଆଡ଼େ ସଭ୍ୟ ହୋଇଗଲାଣି ବୋଲି ସମସ୍ତେ କହୁଛନ୍ତି । ଫାଶୀଦଣ୍ଡ ପ୍ରାଚୀନ କାଳର ଏକ ଜଘନ୍ୟ ପ୍ରଥା । ଫାଶୀ ପାଉଥିବା ଲୋକକୁ ଦେଖି ମୋର ମନେହେଲା ଦୁନିଆ ଆହୁରି ସଭ୍ୟ ହୋଇନାହିଁ । ଦୁନିଆ ସଭ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ଫାଶୀଦଣ୍ଡ ଉଠିଯାଆନ୍ତାଣି ।" ଏହି ପ୍ରକାର ବିଗ୍ୟର କେବଳ ଜଣେ ଉଦାର ହୃଦୟ ମାନବବାଦୀ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ।

'ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଶାନ୍ତି' (War and Peace) ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଉପନ୍ୟାସ ବିଶ୍ୱ-ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଓ ଲୋକପ୍ରିୟତା ସ୍ୱୀକୃତ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ୪୧ ବର୍ଷ ବୟସ ସେତେବେଳେ ସେ ଏହି ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ । ଆଖ୍ୟାନ, ଚରିତ୍ରଚିତ୍ରଣ ଏବଂ ସାର୍ବଜନୀନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଏହାକୁ ଶିଳ୍ପଜଗତରେ ଅପୂର୍ବ ସିଦ୍ଧି ଓ ଗୌରବ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛି । ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ଦୁଇଗୋଟି ରୁଷୀୟ ପରିବାରର ଚିତ୍ର ବିଶ୍ଵସ୍ତ ଭାବରେ ଅଙ୍କନ କରିଅଛି ।

ଏହି ଦୁଇଟି ପରିବାର ହେଲେ ଭଲୋନ୍‌ସ୍କି ଏବଂ ରଷ୍ଟୋଭ । ଆଖ୍ୟାନବସ୍ତୁ ୧୮୦୫ ମସିହାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟାପ୍ତ । ଉପନ୍ୟାସରେ ଯେଉଁ 'ବାଲଡ଼୍ ହିଲସ୍' (Bald Hills) ର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି, ସେହି Bald Hills ଲେଖକଙ୍କର ଜନ୍ମମାଟୀ 'ୟାସନାୟା ପଲିଆନା'ର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ଅତିମାତ୍ରାରେ ଦୀର୍ଘକାୟ, ବିସ୍ତୃତ ଏବଂ ନିଖୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା ପରିବେଶପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ଏଗ୍ରାମୀ ରୁଷୀୟ ଜୀବନର ବାସ୍ତବ ପ୍ରତିଫଳନ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଔପନ୍ୟାସିକ ଗୃହୀମାନଙ୍କର ସର୍ଦ୍ଦାର କରତାଭ (Karataev) ଙ୍କୁ ଏକ ପ୍ରତୀକ ଚରିତ୍ର ରୂପେ ଅଙ୍କନ କରିପାରିଛନ୍ତି; ଯଥା—"an unfathomable rounded eternal personification of the spirit of simplicity and truth." ସରଳତା ଓ ସତ୍ୟର ସେ ଯେପରି କଳନାତୀତ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଥିଲେ ।

ନେପୋଲିୟନ୍ ଯୁଗ ଅର୍ଥାତ୍ ନେପୋଲିୟନ୍‌ଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧ ଫଳରେ ୟୁରୋପର ଯେଉଁ ଚିତ୍ର ତାହାହିଁ ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ଗଳ୍ପାଂଶ । ନେପୋଲିୟନ୍‌ଙ୍କ ରୁଷିଆ ଆକ୍ରମଣଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ରୁଷିଆରୁ ବ୍ୟର୍ଥକାମ ହୋଇ ନେପୋଲିୟନ୍ ଫେରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘଟଣାପ୍ରବାହ ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ।

ତାଙ୍କର ପରାଜୟ ଓ ବିଫଳତା ପରେ ୟୁରୋପରେ ଯେଉଁ ଶାନ୍ତିର ବାୟୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା, ତାହାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ରୁଷ୍ ଆକ୍ରମଣକୁ ପ୍ରଧାନ ଉପଜୀବ୍ୟ କରି ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ପରିକଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ସେହି ଐତିହାସିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ରୁଷବାସୀଙ୍କର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜୀବନଧାରା, ଦେଶରକ୍ଷା ପାଇଁ ପ୍ରାଣମୂର୍ଚ୍ଛା ଉଦ୍ୟମ, ସେମାନଙ୍କର ବୀରତ୍ୱ, ସାହସ ଉପନ୍ୟାସର ପୃଷ୍ଠା ରଞ୍ଜିତ କରିଅଛି । ଏକ ଦିଗରେ ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ନେପୋଲିୟନ୍, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଜାର୍ ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡାର, ସେନାପତି କୁତୁଜଭ୍, ଏହି ଐତିହାସିକ ବୀର ପୁରୁଷମାନେ ଉପନ୍ୟାସରେ ନିଜ ନିଜର ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେହି ଭୂମିକା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ନୁହେଁ, ତାହା ପରୋକ୍ଷ ।

ଯୁଦ୍ଧର ବିସ୍ତୃତ ଭୂମିକା ମଧ୍ୟରେ ଔପନ୍ୟାସିକ କେତୋଟି ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ରୁଷ ପରିବାରର ଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ପରିବାରଗୁଡ଼ିକ ହେଲେ ବେଜଖଭ୍ ଭଲୋକନ୍‌ସ୍କି ଓ ରୁଷ୍ଟୋଭ ପରିବାର । ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ନାୟିକା ଏହି ତିନି ପରିବାରରୁ ଆହୃତ । ସେମାନେ ହେଲେ ପୀୟର ବେଜୁଖ୍, ଆନ୍ଦ୍ରେ ଭଲୋକ୍‌ନସ୍କି ଓ ନାଟସା ରୁଷ୍ଟୋଭ । ନାଟସା ହେଉଛି ସୁନ୍ଦରୀ ଯୁବତୀ । ଜଣାଯାଏ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର କେତେକ ସ୍ମୃତିଚିତ୍ର ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳିତ; ଯଥା—ନାଟସା ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀ ସୋଫିୟା ଓ ଶାଳୀ ତାତିଆନା, ଆନ୍ଦ୍ରେ ଓ ପୀୟର ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜ ଜୀବନକୁ ସେ ପ୍ରତିଫଳିତ କରିଥିଲେ । ଏହି ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ଜୀବନ ପରିଧିରେ ଘଟଣାପ୍ରବାହ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଚାଲିଛି । ଏଲେନା ପୀୟରର ପ୍ରଥମା ସ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ । ଆନାତୋଲ୍ ଏଲେନାର ଭାଇ ।

ଜେନେରାଲ ନିକୋଲସ୍ ଭଲୋକ୍‌ନସ୍କି ହେଉଛନ୍ତି ଆନ୍ଦ୍ରେଙ୍କର ପିତା । ନିକୋଲାଇ ଓ ପ୍ରିନ୍‌ସେସ ମେରିଆଙ୍କର ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନ, ପୀୟର ଓ ନାଟସାଙ୍କ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନରେ ଟଲ-ଷ୍ଟୟଙ୍କର ଜୀବନର କେତେକ ଅଭିଜ୍ଞତା ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଉପନ୍ୟାସରେ ଗୋଟିଏ ଅଖ୍ୟାତ କୃଷକ ଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଟଲଷ୍ଟୟ ତାକୁ ସମଗ୍ର କୃଷକ ସମାଜର ପ୍ରତିନିଧିରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ତାର ନାମ ହେଉଛି ପ୍ଲାତୋମ୍ କର୍‌ଣସ୍କୋ । ସେହି କୃଷକ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଜୀବନର ଯେପରି ପ୍ରତୀକ । ନୀତି ଧର୍ମ ଓ ଆଦର୍ଶ-ବାଦୀ ଏହି ମହାକାବ୍ୟିକ ଉପନ୍ୟାସର ଯେପରି ନିଭୃତ ତଥ୍ୟ । ଚରିତ୍ରଚିତ୍ରଣ, କି ପୃଷ୍ଠଭୂମି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଗ୍ଭର କଲେ ଏହା ବୈଚିତ୍ର୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଶିଳ୍ପ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ରସ ସୃଷ୍ଟି ବିଶ୍ୱ-ସାହିତ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଦେଇଅଛି । ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ବାସ୍ତବ ଚରିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିବା ଏହି ଦୀର୍ଘକାୟ ଉପନ୍ୟାସର ହେଉଛି କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ । ଜୀବନର ଚିତ୍ର ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ଯେପରି ପ୍ରତିଫଳିତ ତାହା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି କ୍ଷମତା ପ୍ରମାଣିତ କରୁଅଛି ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଯୁଦ୍ଧଭେରୀ ବାଜିଉଠୁଛି । ଯୁବକ ଆନ୍ଦ୍ରେ ସେହି ଯୁଦ୍ଧର ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ମୁଖୀନ । ସେନାପତି ତାଳଫଙ୍କର ସେ ହେଉଛି ବିଶ୍ୱସ୍ତ ସହକର୍ମୀ । ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଆଦର୍ଶ-ଦ୍ୱାରା ସେ ଯେପରି ଅନୁପ୍ରାଣିତ । କିନ୍ତୁ ଆନ୍ଦ୍ରେର ସ୍ତ୍ରୀ ଲିଜା ସ୍ୱାମୀର ଆଦର୍ଶ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଯେପରି ଅସମର୍ଥା । ଫଳରେ ସ୍ୱାମୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ ସେ ଯେପରି ଏକ ଅନ୍ତରାୟ ରୂପରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦେଖାଦେଲା । ଯୁବକ ପୀୟର ଆନ୍ଦ୍ରେର ଥିଲେ ବନ୍ଧୁ । ତାର ଚେହେରା ବୀରତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ, ଦୀର୍ଘ ବପୁ ଓ ଅସାଧାରଣ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ତାର ଗୌରବ । ଅଥଚ ତା'ଠାରେ ଶିଶୁସୁଲଭ ସରଳତାର ଅଭାବ ନଥିଲା । ଦୈହିକ ଶକ୍ତି ଥିଲା ସତ; କିନ୍ତୁ ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରତି ତା'ର ସେତେ ଆସକ୍ତି ନଥିଲା । ବିଳାସବ୍ୟସନ ପ୍ରତି ତାର ଥିଲା ଗଭୀର ଆସକ୍ତି । ତା ନିକଟରେ ଯୁଦ୍ଧ ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ । ପିତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସେ ଅଜସ୍ର ଧନସମ୍ପଦର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ-ପାରିଥିଲେ ।

ଏଲେନ୍ ହେଉଛି ଅମାତ୍ୟ କୁରାଗିନ୍‌ର ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟା । ବିଳାସୀ ଯୁବକ ପୀୟରକୁ ସେ ନିଜର ରୂପଜାଲରେ ଆକୃଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ଚାହିଁଥିଲା ଓ ଏହା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହେଲା । ପୀୟର ଓ ଏଲେନ୍‌ର ବିବାହ ମଧ୍ୟ ହେଲା । ଉଭୟ ବିଳାସବ୍ୟସନରେ ଲିପ୍ତ ରହିଲେ । ବିଳାସିନୀ ଏଲେନ୍ ବିଳାସୀଗୋଷ୍ଠୀରେ ନିଜର ଆସନ ଜାହିର୍ କରିପାରିଥିଲେ । ପ୍ରେମ, ନୃତ୍ୟ ଓ ବିଳାସରେ ବୁଡ଼ି ରହି ଏଲେନ୍ ପୀୟର ପ୍ରତି ସେତେ ଆଉ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲାନାହିଁ । ପୀୟର ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀର ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯୋଗୁଁ ମନରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଆଘାତ ପାଇଥିଲା । ସେ ନିଜର ବିଳାସିନୀ ସ୍ତ୍ରୀର ଆଦର୍ଶ ଆଦୌ ବୁଝିପାରି ନଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ଯୁଦ୍ଧର ଭେରୀ ବାଜି ଉଠିଥିଲା । ଆନ୍ଦ୍ରେ ଯୁଦ୍ଧରେ ନିଜକୁ ଝାସ ଦେଲା, ଯୁଦ୍ଧରେ ଆହତ ହେଲା ଓ ପରେ ଘରକୁ ଫେରିଆସିଥିଲା । ପୀୟର ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ବୁଲି ଆହତମାନଙ୍କର ସେବା କରିଥିଲା । ସେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ସେବା କରି ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରୁଥିଲାବେଳେ ଏଲେନ୍ ରାଜଧାନୀର ବିଳାସୀ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ନିଜକୁ ହଜାଇ ଦେଇଥିଲା । ଆନ୍ଦ୍ରେର ସ୍ତ୍ରୀ ଲିଜା ଏକ ଶିଶୁପୁତ୍ର ଛାଡ଼ି ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ରୁସ୍ତୋଭ କିଶୋରୀ ନାଟସା ଆନ୍ଦ୍ରେର ଜୀବନ-ଚକ୍ରବାଳରେ ଉଦିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଥିଲା ଏକ ରୂପଚଞ୍ଚଳା, ଚପଳା ଛନ୍ଦୋମୟୀ କିଶୋରୀ । ଏପରି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ କିଏ ଅବା ମୁଗ୍‌ଧ ନ ହେବ ?

ଆନ୍ଦ୍ରେ ବିପତ୍ନୀକ, ନାଟସାର ରୂପ ଓ ଚପଳତା ଯେପରି ତାକୁ ଅଭିଭୂତ କରିଦେଲା । ଆନ୍ଦ୍ରେ ନାଟସା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ନାଟସା ସ୍ୱାମୀହୀନା, ଆନ୍ଦ୍ରେ ମଧ୍ୟ ବିପତ୍ନୀକ । କିନ୍ତୁ ଅହଂକାରୀ ବୃଦ୍ଧ ପିତା ଭଲ୍‌କନସ୍କି ସେମାନଙ୍କ ବିବାହରେ ସହଜରେ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଆନ୍ଦ୍ରେ ଯୁଦ୍ଧକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲା । ପୀୟର ଏହି ସମୟରେ ନାଟସାକୁ ଦେଖି ଅସ୍ଥିର ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ନାଟସା ପ୍ରତି ପ୍ରେମ ଆକର୍ଷଣରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ନାଟସା ସୁନ୍ଦରୀ, ତାର ବୁଦ୍ଧି ଥିଲା । ମାତ୍ର ସଂସାର ବିଷୟରେ ସେ ଅନଭିଜ୍ଞ । କାହାର ପ୍ରଣୟ-ଛଳନା ବୁଝିବା ପାଇଁ ତାର ଶକ୍ତି ନଥିଲା ।

ସେ ଆନ୍ଦ୍ରେକୁ ଭୁଲିଯାଇ ଆନାତ୍ରୁମ୍ ସହିତ ପ୍ରଣୟ ଫାଶରେ ଆବଦ୍ଧ ହେଲା । ଆନାତ୍ରୁମ୍ କିନ୍ତୁ ବିବାହିତା । ଏଲେନ୍ ଆନାତ୍ରୁମ୍‌ର ଭଗିନୀ । ପୀୟର ଏକଥା ସବୁ ଜାଣିଥିଲା । ସେ ନାଟସା ଆଗରେ ସବୁକଥା ଖୋଲି କହିଦେଲା । ପୀୟର ଚେଷ୍ଟାକରି ଆନାତ୍ରୁମ୍‌କୁ ମସ୍କୋରୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦୂରକୁ ପଠାଇଦେଲା । ନାଟସା ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ବିଚଳିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସେ ଚାହିଁଲା ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବା ପାଇଁ । ମସ୍କୋର ଦୂର ଦେଶରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘନେଇ ଉଠିଛି । ଆନ୍ଦ୍ରେର ମରଣ ଶଯ୍ୟାରେ ହଠାତ୍ ନାଟସା ସହିତ ଦେଖା ହୋଇଥିଲା । ସେହି ମୃତ୍ୟୁମୁଖୀ ଆନ୍ଦ୍ରେର ସେବାରେ ନାଟସା ନିଜକୁ ଢାଳି ଦେଇଥିଲା । ଆନ୍ଦ୍ରେ କିନ୍ତୁ ଆଉ ବଞ୍ଚିପାରିଲା ନାହିଁ । ପୀୟର ମଧ୍ୟ ଶତ୍ରୁହାତରେ ମସ୍କୋଠାରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇଥିଲା । ସେ ବନ୍ଦୀ ଅବସ୍ଥାରେ କୃଷକ ପ୍ଲାଟୋନ୍ ସହିତ ପୀୟରର ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ଲାଟୋନର ଧାରଣା ଯେ ଭଗବାନଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ସହିତ ଜୀବନର ଛନ୍ଦ ମିଳାଇ ପାରିଲେ ଜୀବନର ଯଥାର୍ଥ ସାର୍ଥକତା ଆସିବ । ଅହିଂସା ଓ ପ୍ରେମ ହେଉଛି ଜୀବନର ଧର୍ମ ।

ପୀୟର ବର୍ତ୍ତମାନ କୃଷକ ପ୍ଲାଟୋନ୍‌ଠାରୁ ଜୀବନର ଏହି ମହାଶିକ୍ଷା ପାଇ ଯେପରି ଅନୁତପ୍ତ ହୃଦୟରେ ନାଟସାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧର ଯବନିକା ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ମସ୍କୋ ଶ୍ମଶାନରୁ ଅଗ୍ନି ନିର୍ବାପିତ ହେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଦେଲା ଶାନ୍ତିର ସମୟ । ଏହି ସମୟ ପୀୟର ଓ ନାଟସାଙ୍କ ମିଳନର ବେଳ । ନିକୋଲାଇ ମଧ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୃତ ଆନ୍ଦ୍ରେର ମେରିଆକୁ ବିବାହ କଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷ, ଝଡ଼ କମିଯାଇଛି । ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇଟି ଦମ୍ପତି କାଳସ୍ରୋତରେ ଦେଖା ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ଦମ୍ପତି ହେଉଛନ୍ତି ପୀୟର-ନାଟସା ଓ ନିକୋଲାଇ ମେରିଆ ।

କାଳ ନିକଟରେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ-ନଦୀ ଯେପରି ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବରେ ବହି-ଚାଲିଥିଲା । ଏହି ଆଖ୍ୟାନ ବସ୍ତୁ ମାଧ୍ୟମରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ନେପୋଲିୟନ୍ ଯୁଗକୁ ହିଁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରତିପାଦିତ ସତ୍ୟ ହେଉଛି ଯୁଦ୍ଧ, ଅର୍ଥ ମନୁଷ୍ୟସମାଜର ହତ୍ୟା ଓ ପତନ । ଶାନ୍ତିର ଅର୍ଥ, ମନୁଷ୍ୟସମାଜର କ୍ରମବିକାଶ । ଏହାକୁ ଯୁଦ୍ଧ ବିଷୟକ ଗଦ୍ୟ କାବ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରେ । ଏଥିରେ ସାଧାରଣ ସୈନିକଠାରୁ ସେନାପତିଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ସାହସ, ଯୁଦ୍ଧନୈପୁଣ୍ୟ ଓ ଦେଶାତ୍ମବୋଧ ଉଣା ଅଧିକେ ପ୍ରକଟିତ । ଏତେ ରାଜ୍ୟ ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ହୋଇଛି; କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ଜନତା ବଞ୍ଚିରହିଛି । ଜୟ ପରାଜୟ ମଧ୍ୟରେ ସାଧାରଣ ଜନତାର ଇତିହାସ ଗଢ଼ିଉଠିଛି । ଟଲଷ୍ଟୟ ସମ୍ଭବତଃ ଏହାହିଁ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ।

ଜୀବନପ୍ରବାହ ଧୀର ସ୍ଥିର ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେଥିରେ କେହି କାହାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରେ ନାହିଁ । ଏହି ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଜୀବନବୋଧ ତଥା ଇତିହାସ ବୋଧହୁଏ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ସମାଲୋଚକ ଓ ପାଠକ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହା ରୁଷୀୟ ଜୀବନର ମହାକାବ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ ।

ଆଭିଜାତ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠୀର ଉପନ୍ୟାସ ଭାବରେ ଯାହାର ଆରମ୍ଭ, ତାହାର ପରିଣତି ହେଉଛି ଜାତୀୟ କାବ୍ୟ ଭାବରେ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଏହା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଜଣାପଡ଼େ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

‘ଆନାକାରେନିନା’ ହେଉଛି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରଧାନ ଉପନ୍ୟାସ । ବିଶ୍ୱ-ଉପନ୍ୟାସରେ ଏହାର ସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକୃତ । ଏହାର ଗଳ୍ପାଂଶ ପାରିବାରିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ପରିକଳ୍ପିତ । ପରିବାରର ଗୃହିଣୀଙ୍କର ନାମ ଆନା । ସେ ରୂପବତୀ, ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଓ ପୁତ୍ର ସହିତ ବେଶ୍ ଆରାମରେ ଚଳୁଥିଲେ । ହଠାତ୍ ସୈନ୍ୟ ବିଭାଗର ଭ୍ରନ୍‌ସ୍କିଙ୍କ ସହିତ ତାହାର ଦେଖା ହୋଇଥିଲା । ତାହାର ଚେହେରା ଯେପରି, ନାରୀ-ହୃଦୟ ଜୟ କରିବା କୌଶଳ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଜଣାଥିଲା । ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ପାଇ ଆନା ନିଜ ଜୀବନର ଏକ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଅଭାବ ଅନୁଭବ କଲା ।

ସେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କଠାରୁ ଯାହା ପାଇ ନ ଥିଲା ସେହି ପ୍ରେମର ସନ୍ଧାନ ସେ ଭ୍ରନ୍‌ସ୍କିଙ୍କଠାରେ ପାଇଥିଲା । ଯୌବନର ଉଦ୍ଦାମ ଆକର୍ଷଣ, ବିଳାସବ୍ୟସନର ମୋହ ତାକୁ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଆକୃଷ୍ଟ କଲା । ତେଣୁ ସେ ଘରଦ୍ୱାର, ସ୍ୱାମୀପୁତ୍ର ସବୁ ଭୁଲିଯାଇ ପ୍ରେମର ତାଡ଼ନାବଶତଃ ସମାଜବୋଧ ଓ ନୀତିବୋଧକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇଥିଲା । ଆନା ଭ୍ରନ୍‌ସ୍କିଙ୍କ ସହିତ ପଳାୟନ କରିଥିଲା । ଇଉରୋପର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ସେ ଯେଉଁ ସୁଖ ସନ୍ଧାନରେ ବୁଲିଥିଲା, ତାହା ପରିଣାମରେ ସେ ନିଜକୁ ଆତ୍ମପ୍ରତାରିତ ବୋଲି ମନେକଲା । ତାହାର ସେହି ପୂର୍ବ ଦିନର ଦୁର୍ଦ୍ଦାମ ପ୍ରେମକାମନା ଆଜି ତାହାର ହୃଦୟରେ ଅନୁତାପ ଶରବିଦ୍ଧ କଲା । ଯେଉଁ ନୀତିବୋଧ ଓ ସମାଜବୋଧ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଥିଲା, ଆଜି ସେ ତାହାକୁ ଯେପରି ଝୁରିବସିଲା ।

ସେ ନୀତି ଓ ଆଦର୍ଶକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇଥିଲା କାହିଁକି ? ସୁଖ ପାଇଁ । ସେ କ'ଣ ସତରେ ସୁଖ ପାଇଲା ? ଅନ୍ୟଦିଗରେ ଭ୍ରନ୍‌ସ୍କିର ମନରେ ଦେଖାଦେଇଥିଲା ଗଭୀର ଜୀବନବୋଧ ଓ ନୀତିବୋଧ । ଆନା ଓ ଭ୍ରନ୍‌ସ୍କିଙ୍କ ଜୀବନରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏପରି ଆଦର୍ଶଗତ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଦେଖାଦେଲା । ଅତୃପ୍ତି ଅବଶୋଷରେ ଦଗ୍‌ଧ ହୋଇ ନୀତିଭ୍ରଷ୍ଟ ଆନା ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରି ପାଇଥିଲା ନିସ୍ତୃତି । ଭ୍ରନ୍‌ସ୍କି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲା । ଦୁଇଟି ଜୀବନର ଏହି ଅତୃପ୍ତି ଓ ଅସନ୍ତୋଷ ସହିତ ଦେଖାଦେଇଥିଲେ ଆଉ ଦୁଇଟି ଚରିତ୍ର, ଲେଭିନ୍ ଓ ତାହାର ସ୍ତ୍ରୀ । ପଲ୍ଲୀର ନିଭୃତ କୁଟୀରରେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନଯାତ୍ରା ଆନନ୍ଦରେ ଅତିବାହିତ ହେଉଥିଲା । ସେହି ଜୀବନଯାତ୍ରାରେ ଥିଲା କୃଷକଜୀବନର ଶାନ୍ତି ତଥା ମଧୁରତା । ଲେଭିନ୍‌ର ମନରେ ଗଭୀର ଚେତନା ଜାତ ହୋଇଥିଲା ।

ଲେଭିନ୍ ଆତ୍ମଦାନ, ସାଂସାରିକ ଶାନ୍ତି ଓ ତ୍ୟାଗବୋଧର ଥିଲା ପ୍ରତୀକ । ସେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲା ପ୍ରାଣଧର୍ମର ବିକାଶ ବା ଜୀବଧର୍ମର ବିକାଶ ନୀତିଧର୍ମର ବିକାଶ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଏ କଥା ସୁନ୍ଦରୀ ଯୁବତୀ ଗୃହିଣୀ ଆନା ବୁଝିପାରି ନଥିଲା । ନୀତିଧର୍ମ ଯେ ଜୀବନର ଭିତ୍ତି, ବିଗୃଶୀ ଆନା ସାମୟିକ ଉତ୍ତେଜନାରେ ଭୁଲିଯାଇଥିଲା । ସେ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଓ ପ୍ରତିହିଂସା କ'ଣ ସମାଜର ଦାୟିତ୍ୱ ?

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଜୀବନର ଯେଉଁ ନୀତିବୋଧ ଓ ଧର୍ମବୋଧ ତାହା ଉପନ୍ୟାସରେ ବିରୋଧାତ୍ମକ ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକଟିତ । ମଣିଷ ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ପାପ କରେ, ତାହାର ବିଗ୍ରହକ ହୁଏ ଆତ୍ମାର ଚରମ ପରିଣତି । ବିପଥଗାମିନୀ ନାରୀର ଦୁଷ୍କୃତି ଅପେକ୍ଷା ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ଜୀବନର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ହିଁ ଦେଖାଦେଇଛି । ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ଶିଳ୍ପ-ଧର୍ମ ଓ ଶିଳ୍ପ-ଚେତନାରୁ ବଞ୍ଚିତ ନୁହେଁ ।

ଜୀବନ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ଜୀବନର ବିଭବ ଏବଂ ବିକୃତି ଅଙ୍କନ କରିବାରେ ସେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ଥିଲେ । ଏକାନ୍ତ କଳାସୃଷ୍ଟି ଅପେକ୍ଷା ଟଲଷ୍ଟୟ ଚାହୁଁଥିଲେ ଜୀବନର ମାନଚିତ୍ରକୁ ଠିକ୍‌ଭାବରେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଜୀବନର ରହସ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିଛନ୍ତି । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆଦର୍ଶବାଦ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚରିତ୍ରକୁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛି । ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ନୀତିର ଦାବୀ ହିଁ ଅଧିକ ସାବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଛି । ଉପରୋକ୍ତ ଦୁଇଗୋଟି ଉପନ୍ୟାସ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଜୀବନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କୀର୍ତ୍ତି । ଜୀବନପ୍ରବାହ ଓ ବାସ୍ତବ ଚେତନା ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରଧାନ ଆକର୍ଷଣ ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ତୃତୀୟ ଉପନ୍ୟାସ ହେଉଛି 'ପୁନର୍ଜୀବନ' । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ଶିଳ୍ପାନୁଭୂତି, ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସତା ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭାଷାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇପାରିଛି । ଏହା ପ୍ରାୟ ୧୮୯୭ ମସିହାର ରଚନା । ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ଜଣେ ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷକ ଭାବରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ପ୍ରତିଭାତ । ନ୍ୟାୟ ଅନ୍ୟାୟ, ନୀତି ଅନୀତି, ଆଚାର ଅନାଚାର ପ୍ରଶ୍ନ ତାଙ୍କୁ ବିଚଳିତ କରିଥିଲା । ଗଭୀର ସହାନୁଭୂତି ସହ ସେ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ ।

ଉପନ୍ୟାସର ଗଳ୍ପାଂଶ ନାଟକୀୟ ଭାବରେ ଗଢ଼ି କରିଛି । ସଂଭ୍ରାନ୍ତବଂଶୀୟ ଯୁବକ ନେଖ୍‌ଲୁଦ୍‌ଭ କୌଣସି ଅବକାଶରେ ଜଣୈକ ବନ୍ଧୁ ଗୃହରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା । ସେଠାରେ ଥିଲା ଦାସୀ କନ୍ୟା କାତେରିନା ମାସ୍‌ଲୋଭା । କାତେରିନାର ନିଟୋଳ ଯୌବନ ଉପରେ ନେଖ୍‌ଲୁଦ୍‌ଭର ଲୋଲୁପ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ସେ କାତେରିନାକୁ ମନଇଚ୍ଛା ଭୋଗ କରିଥିଲା । ଛୁଟି ଶେଷରେ ମାତ୍ର ନେଖ୍‌ଲୁଦ୍‌ଭ ନିଜ ସ୍ଥାନକୁ ଫେରିଗଲା । ତାହା ସହିତ ସେ ଭୁଲିଗଲା କାତେରିନାକୁ । ଦୁଃଖିନୀ କାତେରିନା ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱା ହେଲା । ସେକଥା ନେଖ୍‌ଲୁଦ୍‌ଭ ଆଦୌ ଚିନ୍ତା କରି ନଥିଲା । କାତେରିନା କେତେ ଦିନ କେତେ ରାତି ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ାଇ ତାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲା, ଗ୍ରାମ୍ୟ ଷ୍ଟେସନରେ ଖୋଜି ବୁଲୁଥିଲା, କିନ୍ତୁ ନେଖ୍‌ଲୁଦ୍‌ଭ ଯେ ଅବିଶ୍ୱାସୀ, ପଳାତକ ।

ସେହି ସରଳା ବାଳିକାର ବିଶ୍ୱାସରେ ସେ ବିଷ ଦେଇଥିଲା । କାତେରିନା ଗୋଟିଏ ମୃତ ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ କରିଥିଲା । ନରହତ୍ୟା ଅପରାଧରେ ଅଭିଯୁକ୍ତା ହେଲା । ଘରୁ ବିତାଡ଼ିତା ହେଲା । ଶେଷରେ ଗଣିକାବୃତ୍ତି ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା । ତା ଜୀବନର ବର୍ତ୍ତମାନ ଚରମ ଦୁର୍ଗତି । ଏତିକିବେଳେ ହଠାତ୍ ନେଖ୍‌ଲୁଦ୍‌ଭ ମନରେ ଆସିଲା ଭାବାନ୍ତର । ସେ ନିଜ କୃତ ପାପ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପାଇଁ ଅନୁତାପ କଲା । ସେ କାତେରିନା ସହିତ ଆଇନର ଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରିବା ପାଇଁ ଆଗେଇ ଆସିଥିଲା । ତାହାର ମନ ଅନୁତପ୍ତ ଓ ହୃଦୟ ବିଦଗ୍ଧ ହେଲା । ସେ ଗ୍ରହିଥିଲା ନିଜର ପୁନର୍ଜୀବନ । କିନ୍ତୁ ସରକାରୀ ଆଇନ, ସମାଜ, ଗିର୍ଜା ତାକୁ କ'ଣ ସହଜରେ କ୍ଷମା ଦେଇପାରିବ ? କିଏ ତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବ ? ତାହାର ନୀତି ଓ ଆଦର୍ଶବାଦ କାତେରିନା କ'ଣ ରକ୍ଷା କରିପାରିଥିଲା ? ସେ ସମାଜ ଓ ପରିବାରର ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟା ଓ ପରିତ୍ୟକ୍ତା । ଆଇନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନରହତ୍ୟାରେ ଅଭିଯୁକ୍ତା । ତଥାପି ନେଖ୍‌ଲୁଦ୍‌ଭ ପରିସ୍ଥିତି ପ୍ରଭାବରେ ନିଜକୁ ଜାଗ୍ରତ କରି ସେହି ସମାଜ, ସେହି ଗିର୍ଜା ଓ ସେହି ଅଦାଲତ ଆଗରେ ଡାକ ଦେଇଥିଲା, "ମୁଁ ଗ୍ରହେଁ ପୁନର୍ଜୀବନ ।"

ଉପନ୍ୟାସ ବ୍ୟତୀତ ଟଲ୍‌ଷ୍ଟୟ ଅଜସ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପ ଲେଖି ଅପୂର୍ବ ସିଦ୍ଧି ହାସଲ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସୃଷ୍ଟିଶିଳ୍ପ କହିବାକୁ ହେବ । ଶିଳ୍ପନିଷ୍ଠା, ଜୀବନନିଷ୍ଠା, ସମାଜ-ସଚେତନା ତାଙ୍କର ଗଳ୍ପକୁ ପ୍ରାଣବନ୍ତ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗଳ୍ପରେ ଯେପରି ବିଶୁଦ୍ଧ ଜୀବନର ସଙ୍କେତ ଓ ଇଙ୍ଗିତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସ୍ୱାର୍ଥନ୍ୟସ୍ତ ସମାଜରେ ମାନବିକତାର ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବା ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନର ଇଙ୍ଗିତ ତାଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପର ପ୍ରଧାନ ଆକର୍ଷଣ ।

ତାଙ୍କର ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ରଚନା ସମୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ । ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଗଳ୍ପ 'କସାକ୍', 'ଦୁଇ ହଜାର', 'ସୁଖି ସଂସାର', ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ବରେ 'ଇଭାନ୍ ଇଲିଚ୍‌ର ମୃତ୍ୟୁ' ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ସେଥିରୁ ରୁଷ ସମାଜ ଓ ସମସାମୟିକ ପରିସ୍ଥିତି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ଉଭୟ ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ ଓ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ । ଇଭାନ ଇଲିଚ୍ ଯେତେବେଳେ ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ିରହିଥିଲା ସେତେବେଳେ ତାହାର ସ୍ତ୍ରୀର ମନର ଅବସ୍ଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ କରୁଣ । ଯନ୍ତ୍ରଣା, ଦୁଃଖ, ଗ୍ଲାନି ଏବଂ ଗୋଟାଏ ଶୂନ୍ୟତା ତାକୁ ଗ୍ରାସ କରିଥିଲା । ଜୀବନର ବାସ୍ତବ ଦୁଃଖ, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ମୃତ୍ୟୁର କରାଳ ଛାୟା—ଏହି ଗଳ୍ପ ପାଠ କଲେ ପ୍ରାଣରେ କରୁଣା ଓ ଦରଦ ସୃଷ୍ଟି କରେ ।

"ମନୁଷ୍ୟ କ'ଣ ନେଇ ବଞ୍ଚେ", "ମନୁଷ୍ୟର କେତେ ଜମି ଲୋଡ଼ା", "ପ୍ରେମ ଯେଉଁଠି ପ୍ରଭୁ ସେହିଠି", "ଦୁଇ ବୃଦ୍ଧ", "ଧର୍ମପୁତ୍ର", "ଅନୁତପ୍ତ ପାପୀ", "କଫିଘରେ", "ପ୍ରଭୁ ଓ ସତ୍ୟ" ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ଗଭୀର ଜୀବନବୋଧ ତଥା ଧର୍ମବୋଧରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଜୀବନର ବିକ୍ଷୋଭ, ସମାଜରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସଂଗ୍ରାମ, ବଞ୍ଚିବାପାଇଁ ଆପ୍ରାଣ ଚେଷ୍ଟା ଟଲ୍‌ଷ୍ଟୟଙ୍କ ଗଳ୍ପରେ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ "ମଣିଷର କେତେ ଜମି ଲୋଡ଼ା" ଗଳ୍ପଟିରେ ଲେଖକ ସମାଜବାଦର ରୂପ ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି ।

ଏକ ଦିଗରେ ଜମିଦାରୀଶ୍ରେଣୀ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଧନଲୋଭ, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ନିରୀହ ସରଳ କୃଷୀମାନଙ୍କର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ—ଏହାର ପରିଣତି କେଉଁଠାରେ ? ଲେଖକ ଏହାହିଁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗଳ୍ପଟିରେ ବାସ୍ତବ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି । ସେହିପରି "ପ୍ରଭୁ ଓ ସତ୍ୟ" ଗଳ୍ପରେ କିମ୍ବା "ପ୍ରେମ ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରଭୁ ସେଇଠି" ଗଳ୍ପରେ ଲେଖକ ଜୀବନର ନୀତି ଓ ଧର୍ମର ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ।

'ପ୍ରେମ ଯେଉଁଠି ପ୍ରଭୁ ସେଇଠି' ଗଳ୍ପର ଚରିତ୍ର ମାର୍ଟିନ୍ ମୁହଁରେ ଯେଉଁ ଭାଷା ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ···"ବୁଭୁକ୍ଷୁ ଥିଲି, ତୁମେ ମୋତେ ଖାଦ୍ୟ ଦେଲ; ମୁଁ ପିପାସୁ ଥିଲି, ତୁମେ ମୋତେ ପାନୀୟ ଦେଲ; ମୁଁ ଜଣେ ଅପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲି, ତୁମେ ମୋତେ ଆଶ୍ରୟ ଦେଲ । ତୁମେ ମୋର ଏହି ଭାଇମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଜଣକ ପାଇଁ ଯାହା କରିଛ, ମୋ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ତାହାହିଁ କରିଛ ।" ମାର୍ଟିନ୍ ବର୍ତ୍ତମାନ ବୁଝିପାରିଲା ଯେ ତାହାର ସ୍ୱପ୍ନ ସତ୍ୟ ହୋଇଛି ଓ ପ୍ରଭୁ ତା ଘରକୁ ତିନିବାର ଆସିଛନ୍ତି ଓ ସେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିପାରିଛି ।

ସେହିପରି 'ତିନିଜଣ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ' ଗଳ୍ପରେ ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି, ଆତ୍ମ-ବିଶ୍ଳେଷଣ ଓ ଆତ୍ମଜିଜ୍ଞାସା ପ୍ରତିଫଳିତ···"ଧର୍ମଯାଜକ ସେଠାରୁ ଉଠି ଜାହାଜର କାପ୍ତାନକୁ କହିଲେ, 'ଏଇଦେଖ, ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ କଣାଟାଏ ? କହ ବନ୍ଧୁ ! ଏ କଣ ହୋଇପାରେ ?' ଯାଜକ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିଷ୍କାର ଦେଖିପାରିଲେଣି ଯେ ସେହି ତିନିଜଣ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣରେ ଶ୍ୱେତ ଦେଖାଯାଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଦାଢ଼ି କିରଣରେ ଝଟକୁଅଛି ଓ ସେମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ସମୁଦ୍ର ଉପରେ ଦୌଡ଼ୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଏତେ ଶୀଘ୍ର ଜାହାଜ ଆଡ଼କୁ ଆସିଗଲେ ଯେ ମନେହେଲା ଜାହାଜର ଆଦୌ ଗତିନାହିଁ ।"

ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର ଲେଖାମାନଙ୍କରେ ବିଶ୍ୱଧର୍ମ ଓ ବିଶ୍ୱଜୀବନ ଆଦର୍ଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇପାରିଥିଲେ । କୃଷକର ସରଳ ଜୀବନ ତାଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା । କୌଣସି ଧର୍ମର ବନ୍ଧନ ମଧ୍ୟରେ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବାନ୍ଧି ନରଖି ବରଂ ବ୍ୟକ୍ତି ହୃଦୟସ୍ଥ ଧର୍ମବୋଧଦ୍ୱାରା ତାହାକୁ ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ଚାହିଁଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ବିଶେଷଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତିବାଦୀ । ସେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଶକ୍ତି ଓ ପ୍ରତିଭାର ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ସେ କୃତ୍ରିମତାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିରୋଧୀ ଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟରେ ଆଦୃତ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ନାଟକ ଲେଖିଥିଲେ । ସେତିକି ନୁହେଁ, ସେ ନାଟକ ଲେଖି ପ୍ରସିଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅଭିନୟ ସାହାଯ୍ୟରେ ଜନସମାଜରେ ଚେତନା ଜାଗ୍ରତ କରିବା ପାଇଁ ସେ ସମ୍ଭବତଃ ନାଟକ ଲେଖିଥିଲେ । ସେହି ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ଧକାରର ପ୍ରତାପ (Power Darkness), ଶିକ୍ଷାର ଫଳ (Fruits of Education), ଜୀବିତ ଶବ (The Living Corpse) ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ପ୍ରାଣର ଆବେଗ ଓ ସମାଜସଂସ୍କାରର ସ୍ପୃହା କୃତ୍ରିମ ଜୀବନ ବିରୋଧରେ ବିଦ୍ରୋହ ତାଙ୍କର ଏହି ନାଟକଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାପାଇଁ ଚାହିଁଥିଲେ । ସେ ପ୍ରଧାନତଃ କୃଷକସମାଜର ଶିକ୍ଷା ସଂସ୍କାର ପାଇଁ ଉତ୍କଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । କାରଣ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଥିଲି ଯେ କୃଷକମାନଙ୍କର ସହଜ, ସରଳ, ଜୀବନଧାରା ପ୍ରକୃତିପରିପୁଷ୍ଟ । ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ସହଜ ସରଳ ନୀତିବୋଧ ଓ ଧର୍ମବୋଧ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ବରାବର ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲି । ସେଥିପାଇଁ କୃଷକସମାଜର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ପାଇଁ ସେ ତାଦୃଶ ଶିକ୍ଷା ପରିକଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । 'ଜୀବିତ ଶବ' ନାଟକରେ ଲେଖକ ପାରିବାରିକ ଜୀବନର କୃତ୍ରିମତା ଓ ପାପାଚାର ବିଚାର କରିଥିଲେ । ଫାଜିଲ ଜୀବନର ମିଥ୍ୟାଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିଛନ୍ତି । ସେ ନିଜେ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ପରିବାରର ସନ୍ତାନ ଥିଲେ । ତଥାପି ସେ ଘରଦ୍ୱାର ପରିତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ପ୍ରକୃତିକୋଳରେ ବାସ କରିବା ପାଇଁ ଚାହିଁଥିଲେ, ଯେଉଁଠାରେ କୃତ୍ରିମ ସଭ୍ୟତାର ଜଞ୍ଜାଳ ନଥିଲା । ସେ ନିଜକୁ ସମାଜ ଓ ପରିବାରର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ । 'ଅନ୍ଧକାରର ପ୍ରତାପ' ନାଟକରେ ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ଜଟିଳ ପ୍ରେମ ତଥା ଯୌନ ବ୍ୟଭିଚାର ବଡ଼ ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଜଘନ୍ୟ ଯୌନ କାରବାର ଜୀବନକୁ କିପରି ବିକୃତ ଓ ଜଟିଳ କରିପାରେ ଏହି ନାଟକ ତାହାର ପରିଚୟ ।

ନିଜର ପରିକଳ୍ପିତ ଆଦର୍ଶ ତଥା ନୀତିବୋଧର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ଟଲଷ୍ଟୟ କେତେକ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ପ୍ରବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ରଚନା କରିଥିଲେ । ସେଥିମଧ୍ୟରେ 'ମୋର ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି' (My Confessions), ଶିଳ୍ପ କ'ଣ (What is Art) ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଶତାଧିକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖକ ନିଜର ମୌଳିକ ମତାମତ ବିଚାର କରିଥିଲେ । 'ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି' ଯଥାର୍ଥରେ ଲେଖକଙ୍କର ଜୀବନର କୈଫିୟତ ଅର୍ଥାତ୍ ଜମାନବନ୍ଦୀ ।

ବିଶ୍ୱର ଯେ କୌଣସି ନିବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଏହି ରଚନାର ସ୍ଥାନ ସ୍ୱୀକୃତ । ସେ ନିଜକୁ ଜନସମାଜ ସହିତ ମିଶାଇ ଦେଇଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସମାଜ ଓ ନୀତିଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର ମତାମତ 'ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି' ପୁସ୍ତକରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ଲେଖକଙ୍କର ଜୀବନଦର୍ଶନ ଓ ସମାଜଦର୍ଶନ ଏହି ଦୁଇଟି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାକୁ ହେଲେ ତାଙ୍କର ଏହି ପୁସ୍ତକ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଦରକାର । ସେ ନିଜେ ଜଣେ ଜମିଦାର ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାସନାୟ୍ନା ପଲ୍ଲୀଆନାର ଚାଷୀମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ଥିଲେ ଏକାତ୍ମ । ସେହି ଆନ୍ତରିକତା, ସେହି ଜୀବନବୋଧ ତାଙ୍କ ମତାଦର୍ଶର ଥିଲା ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ । ଶିଳ୍ପ ପଦ୍ଧତି କ'ଣ ହେବା ଉଚିତ, ସେ ତାହା ତାଙ୍କର ପୁସ୍ତକ 'ଶିଳ୍ପ କଣ' ରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ବଳିଷ୍ଠ ଦର୍ଶନଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଶିଳ୍ପ-ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା । ଲୋକସମାଜ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି ଯଥେଷ୍ଟ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିନଥିଲେ । ରୁଷ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଜରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଥିଲେ ଉଗ୍ରଚିନ୍ତାର ଉଦ୍‌ଗାତା । ତାଙ୍କର ସେହି କଠୋର ନୀତିବୋଧ ନିକଟରେ ଚର୍ଚ୍ଚ କିମ୍ବା ଗୋଷ୍ଠୀ କିମ୍ବା ଶାସନ କେହି ଛାଡ଼ପାଇ ନଥିଲେ । ଏହାହିଁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଚିନ୍ତାର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୌଳିକତା । ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ଥିଲେ ଏକ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଶକ୍ତି । ଲୋକସମାଜରେ ସେ ଥିଲେ ଏକ ଅଲିଭା ଶିଖା । ସେ ଜୀବନର ଯେଉଁ ନୂତନ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଦୀପଶିଖା ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରିଥିଲେ ତାହା ଯୁଗ ଯୁଗ ପାଇଁ ସେହିପରି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ରହିଥିବ ।

ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ

ହେନେରି ଜେମସ୍ ନାମକ ଜଣେ ସମାଲୋଚକ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷାରେ ଲେଖିଥିଲେ— "ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଜୀବନ ଓ ତାର ଅଧ୍ୟୟନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଏକ ବିରାଟ ଘଟଣା, ଏକ ଅସାଧାରଣ ଅନୁଭୂତି ।" ଏକ ପ୍ରାକୃତିକ ନିର୍ମଳ ହ୍ରଦ ଅର୍ଥାତ୍ ବିରାଟ ଜଳଭଣ୍ଡାର ତୁଲ୍ୟ ସେ ନିଜ ବକ୍ଷରେ ସବୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରାଇପାରନ୍ତି, ମାନବଜୀବନରୂପ ବିଷୟବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ସେହି ବିରାଜିତ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଶକ୍ତି ଯେପରି ଏକ ଶାଶ୍ୱତ ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ । ଯେପରି ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ହସ୍ତୀକୁ ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ି ପିଛା ବାନ୍ଧିଦିଆଯାଏ ।

"The perusal of Tolstoy—a wonderful mass of life is an immense event, a kind of splendid accident for each of us." Tolstoy is a reflector as vast as a natural lake a monster harnessed to this great subject—all human life ! …as an elephant might be harnessed for purpose of traction, not to a carriage but to coach-horse.

ଟଲଷ୍ଟୟ ଏକ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଚରିତ୍ର, ନୀତି ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଏକ ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି । ତାଙ୍କର ସ୍ଥୂଳ ଶରୀରଟାକୁ ସେ ଯେପରି ମନରୂପକ ବିରାଟ ଲୌହଶୃଙ୍ଖଳ ନିକଟରେ ବାନ୍ଧି ଦେଇଥିଲେ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଓ ନୀତି ନିକଟରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଏକ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ଅର୍ଘ୍ୟ । ତାଙ୍କ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଜୀବନରେ ଯେତୋଟି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥିଲା ସେ ସେହି ପରିମାଣରେ ଉନ୍ନତ ମାନସ ସ୍ତରକୁ ନିଜକୁ ଉନ୍ନୀତ କରିପାରିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ମାତ୍ର ୧୭ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବେଞ୍ଜାମିନ୍ ଫ୍ରାଙ୍କ୍‌ଲିନ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଦୈନିକ ଡାଏରୀ ଲେଖା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ।

'ଆମେ କ'ଣ କରିବା' ପୁସ୍ତକରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଲେଖିଥିଲେ···"ନିଜ ପାଖରେ ଯଦି ଗୋଟିଏ ଟଙ୍କା ଅଛି ସେଥିରୁ ଗରିବକୁ ପଇସାଏ କି ଅଧଲାଏ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାର କି ନକରିପାର—ମାତ୍ର ଗରିବ ବାପୁଡ଼ା ଯେମିତି ଖଟୁଛି ସେଭଳି ତୁମେ ଖଟିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କର ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଟଲଷ୍ଟୟ ଥିଲେ ଜମିଦାରର ପୁତ୍ର । ସେ ଯେତେବେଳେ ଏପରି ଅବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ ଆଦର୍ଶବାଣୀ ପ୍ରଚାର କଲେ, ସେତେବେଳେ କୃଷୀ ମୂଲିଆ ଶ୍ରମିକମାନେ ତାଙ୍କୁ ସହଜରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିନଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜର ଜମିଦାରୀ ସମ୍ପତ୍ତିବାଡ଼ି ବର୍ଜ୍ଜନ କଲେ, ସେ କହିଲେ···"ଦୁନିଆର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ଜନ୍ଦା ପିମ୍ପୁଡ଼ି ଭଳି ମିଳିମିଶି ରହିବାକୁ ଚାହେଁ । ପିମ୍ପୁଡ଼ିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଭାତୃଭାବ ଅଛି, ମଣିଷ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ତାହାହିଁ ଅଛି ଏବଂ ତାହାକୁ ଉଜ୍ଜୀବିତ ଏବଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।"

ଟଲଷ୍ଟୟ କେବଳ ପ୍ରଚାରବାଦୀ ଆଦର୍ଶ ପୁରୁଷ ନଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ଖୋଦ୍ କାର୍ଯ୍ୟର ପକ୍ଷପାତୀ ଏବଂ ହଠାତ୍ ଦିନେ ଦେଖାଗଲା ଯେଉଁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଜମିଦାରୀ ସିରସ୍ତାର ଭୃତ୍ୟ ପରିଚାରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆରାମରେ ଚଳୁଥିଲେ ସେ ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ ନିଜର ବିଛଣାପତ୍ର ମୁଣ୍ଡେଇ ଚାଲିଲେ, କୃଷୀ ମୂଲିଆଙ୍କର ପୋଷାକପତ୍ର ପିନ୍ଧିଲେ, ମାଟି ହାଣିଲେ, ପାଣି ବୁହାଇଲେ, କାଠ ହାଣିଲେ, ଶେଷରେ ମୋଚିପରି ବସି ଜୋତା ସିଲେଇ କଲେ ।

ଅପରିପକ୍ୱ ଏବଂ ଅବିକଶିତ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଥିଲେ—"ତୁମର ଯୁକ୍ତିକୁ ଏପରି ଶୃଙ୍ଖଳିତ କର, ଯେପରି କି ତାହା ଗୋଟାଏ ଅଂଶ ଅର୍ଥାତ୍ ମଣିଷସମାଜ ଅପେକ୍ଷା ବୃହତ୍ତର ସହିତ ସମନ୍ୱିତ ହୋଇପାରିବ । ଯେମିତି ହେଲେ ତୁମର ଦର୍ଶନ ତୁମର ଯୁକ୍ତି ସମଗ୍ର ଅଖଣ୍ଡ ସତ୍ତା ସହିତ ମିଶିଯିବ । ତା'ପରେ ମାନବସମାଜର ତୁମ ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଦର୍ଶନ ସଂପର୍କରେ ଦଶ ଦଶ ଭାଗରେ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଚଲାଇବା ସହଜ; ମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା କଠିନ ବ୍ୟାପାର ।"

(୧୭ । ୩ । ୧୮୪୭)

ଯୁକ୍ତିଦର୍ଶନ ଚିନ୍ତାର ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜକୁ ଏହିପରି ପ୍ରାକ୍‌ଯୌବନ ଅବସ୍ଥାରୁ ତାଲିମ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ଏତେ କମ୍ ବୟସରେ ଏହା ଏକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ଘଟଣା ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ତାଙ୍କର ସେହି ସମୟରେ ଲିଖିତ ଅନ୍ୟ ଦିନର ଦୈନିକ ଲିପି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଓ ପ୍ରଖର ଚିନ୍ତାଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦିଏ । ସେହି ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ୨୪ ତାରିଖରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ । ସେ ଦିନର ଲିପି ହେଉଛି—

"ମୋର ବହୁତ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି । ମୁଁ ମୋର ଅଧ୍ୟୟନରେ ସେପରି ପୂର୍ଣ୍ଣତା ହାସଲ କରିନାହିଁ, ଯାହାକି ମୋର କାମ୍ୟ । ମୁଁ ଯାହା ଚାହୁଁଛି ତାହା ସାଧନ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଯାହା ସାଧନ କରିପାରୁଛି ତାହା ମଧ୍ୟ ମନଲାଖି ନୁହେଁ । ମୁଁ ସେତେ ମାନସିକ ଚିନ୍ତା କରୁନାହିଁ । ସେହି କାରଣରୁ ମୁଁ କେତେକ ନିୟମାବଳୀ ଲିପିବଦ୍ଧ କରୁଛି ଯାହା ଅନୁସରଣ କଲେ ମୋ ପକ୍ଷରେ ସହାୟକ ହେବ ।

୧—ଯାହା କରିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିରକରି କରିସାରିଛ ତାହା ଯେତେ ବାଧା ଆସୁ ପଛକେ ସାଧନ କରିବା ଉଚିତ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୨—ଯେଉଁ କାମ କରୁଛ ତାହା ଉତ୍ତମରୂପେ କର ।
୩—ଯାହା ଭୁଲିଯାଇଛ ସେଥିପାଇଁ ବହି ଦେଖ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ମନେ ପକାଇବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କର ।
୪—ସର୍ବଦା ତୁମର ମନକୁ ସର୍ବପ୍ରକାର ଶକ୍ତି ସହକାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଖଟାଅ ।
୫—ଅଧ୍ୟୟନ କର ଏବଂ ସର୍ବଦା ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଚିନ୍ତା କର ।
୬—ଯେଉଁମାନେ ତୁମ ବାଟରେ ଠିଆ ହେଉଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ସେକଥା କହିବା ପାଇଁ ଲଜ୍ଜାବୋଧ କର ନାହିଁ । ପ୍ରଥମେ ସେମାନଙ୍କୁ ସୂଚନା ଦିଅ । ଯଦି ସେମାନେ ନ ବୁଝନ୍ତି ତାହାହେଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁହେଁ ମୁହେଁ କହିଦିଅ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କରିନିଅ ।"

ଏପ୍ରିଲ, ୯, ସକାଳ ୯ ଘଣ୍ଟା—

"ଗତକାଲି ମୁଁ ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦିତ ଥିଲି । ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି ସଂଗ୍ରହ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆରମ୍ଭ କରୁଛି । ମାତ୍ର ମାନସିକ ଶକ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୀଣ । ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଅଧ୍ୟବସାୟର ସହିତ, ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ମୁଁ ମୋର ଇପ୍‌ସିତ ବସ୍ତୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ପାରିବି ।"

ମାତ୍ର ଏପ୍ରିଲ ୧୭ ଦୈନିକ ଲିପିରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ଏହି ସମୟରେ ମୋ ଇଚ୍ଛା ବିରୋଧରେ ମୁଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ଏହାର ପ୍ରଥମ କାରଣ ହେଉଛି ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ମୋର ବିଦାୟ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଯେଉଁ ସାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ମେଳରେ ମୁଁ କ୍ରମେ ଚଳାଚଳ ହେଲି (ଟଲଷ୍ଟୟ ୟୁନିଭରସିଟିରେ ଥିଲାବେଳେ, ତାଙ୍କର ଡାଏରୀ ଲେଖା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ।)

ଏପ୍ରିଲ ୧୮—ମୁଁ ମୋର ନିଜ ପାଇଁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନିୟମ ଲିପିବଦ୍ଧ କଲି । କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ପାଳନ କରିବା ପାଇଁ ମୋର ଆବଶ୍ୟକ ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟିଏ ନିୟମ ପାଳନ କରି ସାରିବା ପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନିୟମ ଆରମ୍ଭ କରିବା ଉଚିତ । ପ୍ରଥମ ନିୟମ ହେଲା ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରୁଛ ତାହା ପ୍ରଥମେ ଶେଷ କର ।

ଏପ୍ରିଲ ୧୯—ପ୍ରତ୍ୟୁଷରୁ ଶଯ୍ୟା ତ୍ୟାଗ କଲି ଏବଂ ଦୈନିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲି ।

ଜୁନ ୧୪—ପ୍ରାୟ ଦୀର୍ଘ ଦୁଇମାସ ପରେ ଦୈନିକ ଲିପି ଲେଖିବା ଆରମ୍ଭ କରୁଛି । ମଣିଷଠାରେ ଯେଉଁ ଉତ୍ତମ ଗୁଣ ନିହିତ ତାହାର ବିକାଶ କରିବାରେ ମନ୍ଦ ପରିବେଷ୍ଟନୀର ପ୍ରଭାବ ଯୋଗୁଁ ତାହା ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ ।"

୧୮୫୧ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ସେ ମସ୍କୋକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଯେତେବେଳେ ୟାସନାୟା ପଲିଆନାରେ ବସବାସ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ, ସେ ସେତେବେଳେ ଦୁଇବର୍ଷ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ, ତାହା ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

୧—ଡିଗ୍ରି ପାଇବା ପାଇଁ ସମସ୍ତ ଆଇନ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ।
୨—ଔଷଧ ଓ ଚିକିତ୍ସା ସମ୍ପର୍କରେ ବାସ୍ତବ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିବା ।
୩—ଫ୍ରେନ୍‌ଚ, ରୁଷିୟାନ, ଇଂରାଜୀ, ଇଟାଲିଆନ ଓ ଲାଟିନ୍ ଭାଷା ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ।
୪—କୃଷି ସମ୍ପର୍କରେ ବାସ୍ତବ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ ।
୫—ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ ଓ ପରିସଂଖ୍ୟାନ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ।
୬—ଗଣିତ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା (ହାଇସ୍କୁଲ ପାଠ) ।
୭—ନିଜର ଥେସିସ୍ (ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ) ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।
୮—ସଙ୍ଗୀତ ଏବଂ ଚିତ୍ରବିଦ୍ୟାରେ ଉତ୍କର୍ଷ ଲାଭ କରିବା ।
୯—ନିଜର ଆଚରଣବିଧି ପାଇଁ ନିୟମାବଳୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ।
୧୦—ପ୍ରାକୃତିକ ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ।
୧୧—ପଠିତ ବିଷୟମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବା ।

ଏହାହିଁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନର ଦୈନିକ ଲିପି ଶୀର୍ଷକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଆଭାସ ମାତ୍ର । ଜୀବନର ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଭୂତି ଓ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ସେ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ ଯେ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ସତ୍ୟ ହେଉଛି ମୃତ୍ୟୁ । ତାହାର ହେତୁ ସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ସେ ନିଜକୁ ନିଜେ ପଚାରିଥିଲେ, "ମୁଁ କାହିଁକି ବଞ୍ଚିରହିଛି ।" (Why do I exist) ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବା ସହଜ ନୁହେଁ । ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଏହି ଚିରନ୍ତନ ପ୍ରଶ୍ନର ସନ୍ତୋଷଜନକ ଉତ୍ତର କେହି ପାଇନାହାନ୍ତି ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଜୀବନର ଘଟଣାବଳୀ ଆଲୋଚନା କଲେ ଆଦର୍ଶଗତ ସଂଘର୍ଷର ଅନେକ ସୂଚନା ମିଳେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଜୀବନରେ ନାରୀର ପ୍ରଭାବ—ଏହି କଥାଟି ବିଚାର କଲେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଭାବବିହ୍ୱଳତା ଓ ଆବେଗପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଜଣାପଡ଼େ । ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଓ ଆବେଗ ମଧ୍ୟରେ ଏକପ୍ରକାର ପରସ୍ପରବିରୋଧୀ ସମ୍ପର୍କ ଦେଖାଯାଏ । ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ବହୁତ ନାରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଜଣକ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କାହାରି ନିକଟରେ ତାଙ୍କ ଆବେଗ ଓ ଭାବପ୍ରବଣତା ଧରାପଡ଼ି ନଥିଲା । ଅଥଚ ସେ ନାରୀଜଣକ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ନୁହନ୍ତି । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଜଣେ କୃଷକ କନ୍ୟା । ତାଙ୍କର ନାମ ଅକ୍‌ସେନିଆ (Aksenya) । ଏହାଙ୍କ ସହିତ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଆନ୍ତରିକତା ଓ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ରୋମାନ୍‌ସ୍‌ଧର୍ମୀ ।

ତାଙ୍କର ଲିଖିତ ଉପନ୍ୟାସରେ ଡାଇମନ୍ (Daiman), ସମ୍ଭବତଃ ଟଲଷ୍ଟୟ ଅକ୍‌ସେନିଆଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଉପନ୍ୟାସର କଥାବସ୍ତୁ ହେଲା ଜନୈକ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଯୁବକର ଏକ କୃଷକ କନ୍ୟା ସହିତ ପ୍ରେମ ବ୍ୟାପାର । ସତୁରି ବର୍ଷ ବୟସରେ 'ପୁନର୍ଜୀବନ' (Resurrection) ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଟଲଷ୍ଟୟ ଅକ୍‌ସେନିଆଙ୍କୁ ଭୁଲିପାରି ନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଯେଉଁ ଦୁର୍ବଳତା ଥିଲା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତାହା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଅକ୍‌ସେନିଆଙ୍କର ପୁତ୍ର ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ବିବାହିତା ପତ୍ନୀଙ୍କର କୌଣସି ଏକ ପୁତ୍ର ପାଖରେ ରହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ ।

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ପ୍ରକୃତିଗତ ନୀତି ଓ ତତ୍ତ୍ୱ ଥିଲି ପରପାଇଁ ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ—ତାଙ୍କର ପ୍ରଖର ମାନସ ଶକ୍ତି ତଥା ବୌଦ୍ଧିକ ଉପଲବ୍ଧି ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଏବଂ ସାଧାରଣ ମାନସ ଶକ୍ତିଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିପାରେ ଟଲଷ୍ଟୟ କ'ଣ ଏକାବେଳକେ ଦେବତା ? ନା ତାହା ନୁହେଁ । ସେ ପ୍ରଥମେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ । ସେ ଜମିଦାର ବଂଶରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସମସ୍ତ ବିଳାସବ୍ୟସନ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ମୁକ୍ତ ଥିଲା । ସେ ଚାହିଁଥିଲେ ଜଣେ ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥ ସାମନ୍ତବାଦୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଦୃଶ ବେଶ୍ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରି-ପାରିଥାନ୍ତେ । ସେ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ତାହା ପୂର୍ବରୁ ଯୁବକସୁଲଭ ଉନ୍ମାଦନାରେ ସେ ପ୍ରେମ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେ ଯୌବନରେ ଯୁଦ୍ଧରେ ସୈନିକଭାବେ ମଧ୍ୟ ଯୋଗଦାନ କରିଥିଲେ । ଜୀବନରେ ସବୁକିଛି ଅନୁଭୂତି ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ହାସଲ କରିପାରିଥିଲେ । ପୁଣି ତେର ଗୋଟି ପୁଅ-ଝିଅଙ୍କର ସେ ଥିଲେ ପିତା । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତି ଓ ସଂସ୍କାର ଯେପରି ସମସାମୟିକ ସମାଜ ଓ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ବିରୋଧରେ ବିଦ୍ରୋହ କରିଥିଲା । ଏହି ବିଦ୍ରୋହର ହେତୁ କ'ଣ ?

ଏହି ବିଦ୍ରୋହର ହେତୁ ହେଲା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପ୍ରଖର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, ଚିନ୍ତାଶୀଳତା ଓ ଜନ-ସମାଜ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅକୁଣ୍ଠ ସହାନୁଭୂତି । ୟୁରୋପ ସାମନ୍ତବାଦ ଯେତେବେଳେ ବ୍ୟସନ ଓ ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥ ଜୀବନ ଏବଂ ଚଳଣିକୁ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ସେତେବେଳେ ଟଲଷ୍ଟୟ ରୁଷିଆର ଜମିଦାରୀ ପ୍ରଥାର ଆମୂଳଚୂଳ ସଂସ୍କାର ଚାହିଁଥିଲେ । ସମାଜତନ୍ତ୍ର ଓ ସମାଜବାଦ ଦିଗରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସୋଭିଏଟ୍ ସମାଜରେ ଏକ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା ସୃଷ୍ଟି କଲା । ସେ କୃଷକମାନଙ୍କୁ ଜମିଦାରର ଶୋଷଣରୁ ମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଋଷିପ୍ରତିମ ଆହ୍ୱାନରେ ଯେପରି ଦଳିତ ଜନତା ପାଇଁ ସହାନୁଭୂତି ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ ସେ ତାଙ୍କର ଜମିଦାରୀ ଓ ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ତ୍ୟାଗ କରିପାରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ । କେବଳ ଜମିଦାରଗୋଷ୍ଠୀ ନୁହେଁ, ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଓ ପରିବାରର ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସହ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ ଯେ ସରଳ ନୀତି ଓ ଆଦର୍ଶ ସମ୍ବଳିତ ପବିତ୍ର ଜୀବନ ଯାପନ କରିବା ପାଇଁ ଯେପରି ଏକ ପରିବାର ଓ ସମାଜ କଦାପି ଅନୁକୂଳ ନୁହେଁ; ବରଂ ଅତୀବ ବିରୋଧୀ । ଯେଉଁ ଯୁବକ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗଦେଇ ପାରିଥିଲେ ସେ ୧୮୫୬ ମସିହାରେ ସୈନ୍ୟପଦ ତ୍ୟାଗକରି ସାଧାରଣ ଜୀବନକୁ ଫେରିଆସିଥିଲେ । ସେ ପିଟର୍ସବର୍ଗର ଗୋଟିଏ ଅସ୍ତ୍ର କାରଖାନାରେ ସୁପରଭାଇଜର କାମ କରୁଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଥରେ ସେ ମସ୍କୋ ବୁଲିବା ପାଇଁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ସେତେବେଳର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲେଖକ ତୁର୍ଗେନିଭଙ୍କ ସହ ତାଙ୍କର ଦେଖାହେଲା । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତିଭା ନିକଟରେ ତୁର୍ଗେନିଭ ମଧ୍ୟ ବିସ୍ମିତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହୋଇଥିଲେ । କ୍ରିମିୟା ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗଦାନ କରିବା ଫଳରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ଅମର ସୃଷ୍ଟି ଦାନ କରିଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପ୍ରଭାବ ଫଳରେ 'ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଶାନ୍ତି' (War and Peace) ଉପନ୍ୟାସ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସାହିତ୍ୟସିଦ୍ଧି ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଗୋଟାଏ ଦିଗ ମାତ୍ର । ଅସଲ ଦିଗଟି ହେଉଛି ମଣିଷ-ଜୀବନକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆଦର୍ଶରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରିବାର ପ୍ରେରଣା ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନ ସେହି ପ୍ରଖର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରୂପୀ ସୂର୍ଯ୍ୟର ବିଚ୍ଛୁରିତ ରଶ୍ମି ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମର ମହାନ୍ ବାଣୀ ତାଙ୍କୁ ପବିତ୍ର ଜୀବନପଥରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିଥିଲା ଯେତିକି, ସର୍ବବାଧ ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ଗତାନୁଗତିକ ସଂସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ଦିବ୍ୟ ଜୀବନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ସେହି ପରିମାଣରେ ବିପ୍ଳବୀ କରିଦେଇଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବାସ୍ତବରେ ଦୁଇଗୋଟି ତତ୍ତ୍ୱଦ୍ୱାରା ଦୃଢ଼ୀଭୂତ । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ହିଂସା ଅନ୍ୟାୟର ଅପ୍ରତିରୋଧ (Non-Resistance), ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି ଜଟିଳତା ତଥା ଆବିଳତାମୁକ୍ତ ସରଳ ଜୀବନ ଅନୁସରଣ, ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରାକୃତିକ ଜୀବନର ଆବାହନ । ସେ ଏହି ଦୁଇ ତତ୍ତ୍ୱର ସମନ୍ୱୟ ସାଧନ କରିଥିଲେ । ସେହି ସାଧନ ଅବସରରେ ଗୋଟାଏ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ସମାଜ କିପରି ହେବା ଉଚିତ ତାହାର ରୂପରେଖ ସେ ଦେଇଥିଲେ । ଗଭୀର ନୀତିବୋଧ ତାଙ୍କ ଜୀବନଦର୍ଶନର ପ୍ରଥମ ସତ୍ତ୍ୱ । ଏକ ଅଗାଧ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରିପ୍ରକାଶ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ କୃତି, ସାହିତ୍ୟିକ ସାଧନା ଓ ତାଙ୍କର ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ ସାଧୁସନ୍ଥ ଜୀବନ । ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବାହନ ରୂପେ ଯେବେ ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ଗୃହୀତ ହୁଏ ତେବେ ତାହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଆତ୍ମଜୀବନୀମୂଳକ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ ।

ପ୍ରଥମେ ଶରୀରଧର୍ମ ରକ୍ଷା କରିବା ଓ ପରେ ନୀତିଧର୍ମ ପ୍ରସାର କରିବା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଥିଲା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଆତ୍ମପରୀକ୍ଷା, ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ, ଆତ୍ମବୋଧ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଯେପରି ଚୁମ୍ବକ-ଶକ୍ତି । ଏହି ଆତ୍ମବୋଧରୁ ଅନ୍ୟ ପାଇଁ ନିର୍ଯାତନା ବରଣ କରିବାର ଅଭିଳାଷ ଜାତ ହୋଇଥିଲା । ମଣିଷର ଗୃହପଟେ ବିରାଟ ପ୍ରକୃତି ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଅଛି । ଏହି ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଜୀବ ଓ ଜୈବ ସତ୍ତାର ଏକ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ଅଛି । ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହା ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ । ପ୍ରକୃତି ସହିତ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଆନ୍ତରିକତା ଓ ଏକାତ୍ମ ହେବାର ଅଭିଳାଷ ତାହା ଇତିହାସରେ ଅସାଧାରଣ ଶରୀର ଧାରଣ ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟ ଦରକାର । ସେହିପରି ଯୌବନରେ ବୟସସୁଲଭ ପ୍ରାଣପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଦରକାର ଓ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟରେ ଜୀବନର ସମନ୍ୱୟ ପାଇଁ ତଥା ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁର ରହସ୍ୟ ସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ପୌରୁଷ ଦରକାର । ସେହି ପ୍ରଖର ପୌରୁଷର ନାମ ଟଲଷ୍ଟୟ ଦେଇଥିଲେ ଆତ୍ମ-ପରୀକ୍ଷା ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସମଗ୍ର ସାହିତ୍ୟ ତଥା ଉପନ୍ୟାସ, ଗଳ୍ପ, ନାଟକ ଏବଂ ଚିଠିପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଏହି ପ୍ରାଣଧର୍ମ କଥାଟି ପରିସ୍ଫୁଟ ହୋଇଥିଲା । ଦିନେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଜୀବନର ରହସ୍ୟ ଅବ-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ଯିଶୁଙ୍କର ମହାନ୍ ବାଣୀକୁ ମାନିନେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସମୟ ଆସିଲା ସେ ନିଜର ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଘୃଣା କରିଥିଲେ ଓ ବଣ-ପାହାଡ଼ର ଚାଷୀମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜ ଜୀବନକୁ ମିଶାଇଦେବା ପାଇଁ ପସନ୍ଦ କରିଥିଲେ । ସେ ଯେଉଁ କୃଷକମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜ ଜୀବନର ଦର୍ଶନ ଓ ଗଭୀର ତତ୍ତ୍ୱ ପାଇଁ କମ୍ ଋଣୀ ନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରଚାରିତ 'ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମର ମୂଲ୍ୟ' ନୀତି କ୍ଷେତବାଡ଼ିରେ କାମ କରୁଥିବା ଚାଷୀ-ମଜଦୁରଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରତିଫଳନ ନୁହେଁ କି ? ଶେଷରେ ସେ କେବଳ ଚାଷୀର କୁଡ଼ିଆରେ ବାସ କରିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିନଥିଲେ, ସେ ସେମାନଙ୍କ ସଦୃଶ ଲୁଗାପଟା ବି ପିନ୍ଧିଥିଲେ ଏବଂ ଚାଷୀ-ମଜଦୁରଙ୍କ ସଦୃଶ ସରଳ ନିଷ୍କପଟ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାକୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଥିଲେ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ସମସ୍ତେ ସମାନ । ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଧିକାର ସମାନ । ସମସ୍ତେ ସମାନ ସୁଯୋଗ ପାଇବା ଉଚିତ । ଏହା ସେ ନିଜ ଜୀବନରେ ପ୍ରମାଣିତ କରିଦେଇଥିଲେ ।

ସେ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ ଏବଂ ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲେ ଏପରି ଏକ ଜୀବନ ଯାହା ଘୃଣା, ଦ୍ୱେଷ, କ୍ରୋଧରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଥିବ ଏବଂ ପ୍ରୀତି-ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟରେ ହସି-ଉଠିଥିବ । ସେହି ଜୀବନ ପ୍ରକୃତିଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ନଥିବ; ବରଂ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଏକାତ୍ମ ହୋଇଥିବ । ସୋଭିଏଟ୍ ସମାଜରେ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଏହି ମହାନ୍ ପୁରୁଷ ବିଶ୍ୱମାନବିକତାର ପ୍ରତୀକ ଥିଲେ । ଯେଉଁ ତିନିଜଣ ସାହିତ୍ୟରଥୀ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ରୁଷୀୟ ସମାଜରେ ନବ ଚେତନାର ଉଦ୍‌ବୋଧନ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ତୁର୍ଗେନିଭ୍ (୧୮୧୬-୧୮୮୩), ଡଷ୍ଟୋଭସ୍କି (୧୮୧୮-୧୮୮୧) ଏବଂ ଟଲଷ୍ଟୟ (୧୮୨୮-୧୯୧୦) । ବିଶେଷତଃ ନୀତି, ଆଦର୍ଶ ତଥା ଜୀବନଧାରା ବିସ୍ତୃରରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ ଅଗ୍ରଣୀ ।

ତାଙ୍କର ଏପରି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିକାଶ ପାଇଁ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ ଓ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ଦାୟୀ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁ ତୁମୁଳ ରାଜନୈତିକ ସଂଗ୍ରାମର ସୂତ୍ରପାତ ହେଉଥିଲା, ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜର ନୀତି ଓ ଆଦର୍ଶଦ୍ୱାରା ତାକୁ ଯେତିକି ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲେ, ସେହି ପରିମାଣରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଓ ଆଦର୍ଶ ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରସାରିତ ହେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଯେତେଦୂର ଜଣାଯାଏ, ଟଲଷ୍ଟୟ ପ୍ରାଚ୍ୟଖଣ୍ଡର ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭାରତବର୍ଷ ପ୍ରତି ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଆଗ୍ରହୀ ଥିଲେ । ଏହାର କାରଣ ହୋଇପାରେ ଭାରତରେ ପ୍ରଚାରିତ ଯୁଗଯୁଗର ମୌଳିକ ନୀତି ସହିତ ତାଙ୍କର ପ୍ରଚାରିତ ନୀତିର ଅଧିକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିଲା । ଭାରତୀୟ ଚିନ୍ତା ଓ ଦର୍ଶନ ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା । ସେ ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ଗଭୀର ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ; ଯଥା—ମହାଭାରତ, ରାମାୟଣ, ଗୀତା ଓ ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଭୃତି । ତାଙ୍କର ବହୁ ଗପ ଓ କାହାଣୀରେ ସେ ଭାରତୀୟ ଲୋକସାହିତ୍ୟର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ । ସର୍ବୋପରି ଭାରତର ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ଜନତାର ଶୋଷଣ ଓ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ବିଶେଷ ବାଧିଥିଲା ।

ସେ ମାନସିକଜଗତରେ ବରାବର ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ ଓ ଶୋଷିତ ଜନତାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଠାରେ କିଛି ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର ଘଟୁଥିଲା, ଟଲଷ୍ଟୟ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର କ୍ଷୀଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରୁଥିଲେ । ସେ ମାନବ-ସମାଜର ମୌଳିକ ଅଧିକାରର ଜଣେ ଟାଣୁଆ ସମର୍ଥକ ଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଔପନିବେଶିକ ଦାସତ୍ୱ ବିରୁଦ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ଲେଖନୀ ଦ୍ୱାରା, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ତାଙ୍କର ସକ୍ରିୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆନ୍ଦୋଳନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ, ଗଳ୍ପ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଚନା ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ସଙ୍କେତ ବହନ କରିଛନ୍ତି ।

ଅନେକ ଲେଖାରେ ନିଜେ ଲେଖକ ନାୟକ ଭୂମିକାରେ ମଧ୍ୟ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ । 'ଆନାକାରେନୀନା' ଉପନ୍ୟାସରେ ଲେଭିନ୍ ଚରିତ୍ର ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସେହି ମହାନ୍ ଆଦର୍ଶର ପ୍ରତୀକ । ତାହାର ମାଧ୍ୟମରେ ଔପନ୍ୟାସିକ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତିଫଳିତ କରାଇଚନ୍ତି । ଗଭୀର ଆତ୍ମବୋଧ, ନୀତି ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ କୃଷକ ଓ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ଜୀବନ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ସର୍ବୋପରି ମାନବସମାଜର କଲ୍ୟାଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆତ୍ମୋତ୍ସର୍ଗ ଲେଭିନ୍‌ଙ୍କର ଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ପରିସ୍ଫୁଟ । ଆଦର୍ଶପ୍ରାଣ ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜର ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ଜୀବନର ପରସ୍ପରବିରୋଧୀ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । ଶେଷରେ ଯାହା ସତ୍ୟ, ଶିବ ଓ ସୁନ୍ଦର ସେଥିପାଇଁ ସେ ବରାବର ସଂଗ୍ରାମ କରିଥିଲେ ।

ଜୀବନସାରା ସେ ମାନବସମାଜର ଅଖଣ୍ଡ ଏକତା ପାଇଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲେ । ସେ ଜନତା ଓ ଘଟଣାବଳୀ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ସେଥିଯୋଗୁଁ ବିଶେଷ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଭୋଗ କରିଥିଲେ । ଏହାର କାରଣ ତାଙ୍କର ଏହି ଈପ୍‌ସିତ ଜୀବନଠାରୁ ବ୍ୟବଧାନ ।

ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବିଚାର କରିବା ବେଳେ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀମୂଳକ ରଚନାବଳୀରେ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ସତ୍ୟ ପ୍ରତି କେହି ବିସ୍ମୃତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଶୈଶବ, ବାଲ୍ୟ ଏବଂ ଯୌବନ (Childhood, Boyhood & Youth) ଏପରି ତିନିଗୋଟି ପୁସ୍ତକରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜ ଜୀବନର ରହସ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ତାହାର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଯେପରି ଶୁଣିପାରିଥିଲେ ।

ନିଜ ମନ ଓ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମାନସରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟବଧାନ, ଯେଉଁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତା, ଯେଉଁ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଏବଂ ଯେଉଁ ପ୍ରଥା ଟଲଷ୍ଟୟ ତାହା ଅସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାହାର ମୂଳୋତ୍ପାଟନ କରିଥିଲେ । ନିଜ ଜୀବନର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ ସେ ତାଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଓ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟବଧାନ ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେ ନିଜ ଜୀବନର ମିଥ୍ୟା ଆଚରଣ ତଥା ସାଧାରଣ ଜୀବନର ପ୍ରତାରଣା ବିଦ୍ରୂପଭଙ୍ଗୀର ଏକ ନିକଟତରେ ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ମଣିଷ ପ୍ରକୃତିର ଦୋଷାଦୋଷ, ଦୁର୍ବଳତା, ପରମ୍ପରାଗତ କୁଅଭ୍ୟାସ ପ୍ରତି ଟଲଷ୍ଟୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବହିତ ଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସର୍ବାପେକ୍ଷା ସୁଖର ସମୟ ୧୮୬୩-୧୮୬୯ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ମହାକାବ୍ୟିକ ଉପନ୍ୟସ 'ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଶାନ୍ତି' (War & Peace) ରେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ନେପୋଲିୟନ୍‌ଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧର କାହାଣୀ ସମଗ୍ର ୟୁରୋପର ଇତିହାସରେ ଏକ ବିଭୀଷିକାମୟ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ବ୍ୟକ୍ତି, ସମାଜ ଓ ସଭ୍ୟତାର ବୁକୁ ଉପରେ ତାହା ଯେପରି ଏକ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଆଘାତ । ତେଣୁ ଆଦର୍ଶର ଭୂମିକାରେ ସେ ଯୁଦ୍ଧର ସ୍ଥିତି ଶୂନ୍ୟ । ମାତ୍ର ଏହି ଐତିହାସିକ ଘଟଣାବଳୀର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଇତିହାସବିରୋଧୀ ଏକ ଚିତ୍ର ତୋଳିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ବିସ୍ତୃତ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ଏହି କଥାଟି ହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଏ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ଓ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପତ୍ର ବିନିମୟ

୧୯୨୧ ମସିହାରେ ଜଣେ ସାମ୍ବାଦିକ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ, "ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସହିତ ଆପଣଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ କଣ ?" ଗାନ୍ଧି ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ପତ୍ରିକା ମାଧ୍ୟମରେ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ—"They are of a devoted admirer who owes him much in his life." (ତାହା ହେଉଛି ଜଣେ ଏକାନ୍ତ ଅନୁଗତର ସମ୍ପର୍କ, ଯେ କି ଜୀବନରେ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଗଭୀର ଭାବରେ କୃତଜ୍ଞ ।)

ସେହି ଉଭୟ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମ୍ପର୍କର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଦୁଇଟି ହୃଦୟର ତଥା ଦୁଇଟି ଦେଶର ଯେଉଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମିଳନ ଘଟିଥିଲା, ତାହାର ଅତିକ୍ରମ କରି ଚେତନାର ଚକ୍ରବାଳରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଉ ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଯେଉଁ ଦିବ୍ୟରୂପ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇପାରିଛି, ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ତାହା ଜନସମାଜକୁ ଆକୃଷ୍ଟ ଓ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥିବ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିନିମୟ ହୋଇଥିବା ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ସାହିତ୍ୟିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନୁହେଁ, ମାନବସମାଜର ଏକ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଦଲିଲ ଭାବରେ ଗୃହୀତ ହୋଇପାରେ । ସତ୍ୟ, ଶାନ୍ତି ତଥା ମୁକ୍ତିର ତାହା ଯେପରି ଉଚ୍ଚାରିତ ମନ୍ତ୍ରମାଳା ।

ୟାସନାୟା ପଲିଆନାଠାରୁ ଟଲଷ୍ଟୟ 'ଜଣେ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ' କିମ୍ବା 'ଜଣେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ପତ୍ର' (Letter to a Hindu) ଶୀର୍ଷକ ଯେଉଁ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ ତାହା ୧୯୦୮ ମସିହାର କଥା । ସେହି ଚିଠିର ମର୍ମ ବିଶ୍ଳେଷଣ ନିମ୍ନପ୍ରକାରେ କରାଯାଇପାରେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେଥିରେ ସେ ଈଶ୍ୱର, ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ, ବିଭିନ୍ନ ମତବାଦର ଅବତାରଣା କରିଥିଲେ । ପରାଧୀନ ଭାରତର ଦୁରବସ୍ଥା, ଭାରତ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ମନରେ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ପ୍ରକୃତ ସହାନୁଭୂତି । ସେ ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ଐତିହ୍ୟ, ପରମ୍ପରା ତଥା ବୈଦିକ ହିନ୍ଦୁ ସଭ୍ୟତାର ବିସ୍ତୃତ ଓ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ—"If the Hindus have been enslaved by violence, it is because they themselves have lived and continue to live by violence and fail to recognise the eternal law of love inherent in humanity. Pitiful and ignorant is the man who seeks what he has already got, but is unaware that he has it. Yes, pitiful and ignorant is the man who does not know the bliss of that love which surrounds him, which I gave him. (Krishna)

If man only lives in accord with the law of love, which includes non-resistance, which has already been revealed to him and is natural to his heart, and hence does not participate in any form of violence, not only will hundreds enslave millions, but even millions will be unable to enslave one individual. Donot resist evil, but also do not participate in evil yourselves, in the violent deeds of the administration ofth e law courts, of the collection of taxes, and, what is most important, of the soldiers. Then no one in the whole world can enslave you."

"ହିନ୍ଦୁମାନେ ଯେବେ ହିଂସାଦ୍ୱାରା ପଦାନତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି ଏହାର କାରଣ ସେମାନେ ନିଜେ ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି ଏବଂ ହିଂସାଦ୍ୱାରା ବଞ୍ଚିଚାଲିଛନ୍ତି ଓ ମାନବସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ ସାର୍ବଜନୀନ ନିୟମ ସେମାନେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାରେ ଅକ୍ଷମ ।

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଈପ୍ସିତ ବସ୍ତୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛି ସେ ଯଦି ପୁଣି ପାଇବା ପାଇଁ ଅନ୍ୱେଷଣ କରେ ତାହାହେଲେ ସେ ହେଉଛି ଦୟନୀୟ ଓ ଅଜ୍ଞ । ସେ ନିଜେ ନିଜ ସମ୍ପର୍କରେ ଅବହିତ ନୁହେଁ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଈଶ୍ୱରଦତ୍ତ ପ୍ରେମ ଓ ତାର ମହିମା ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଉପଲବ୍ଧି କରେନାହିଁ ସେ ମଧ୍ୟ ଦୟନୀୟ ଓ ଅଜ୍ଞ ।

"ମଣିଷ ଯେବେ ପ୍ରେମର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନୁଯାୟୀ ଚଳେ ଯାହା କି ଅସହଯୋଗର ନାମାନ୍ତର ଏହା ତାହାପକ୍ଷେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଏବଂ ଏହା ତାହା ଜୀବନରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରତିଫଳିତ । ସେ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ହିଂସା ଆଚରଣରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏନାହିଁ ସେତେବେଳେ ମାତ୍ର କେତେ ଶହ ଲୋକ ଲକ୍ଷାଧିକ ଲୋକଙ୍କୁ ପଦାନତ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏପରିକି ଲକ୍ଷାଧିକ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପଦାନତ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟାୟର ବିରୋଧ କରନାହିଁ କି କୌଣସି ଅନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜେ ଲିପ୍ତ ହୁଅ ନାହିଁ; ଯଥା— ଶାସନ, ଅଦାଲତ, ଖଜଣା ଆଦାୟ ଏବଂ ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ହିଂସାପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଚରଣ । ତାହେଲେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ତୁମକୁ କେହି ପଦାନତ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ।” ପୁନଶ୍ଚ ଭାରତର ଦୁର୍ଗତି ଓ ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଧାରଣା କିପରି ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ନିର୍ଭୀକ ଥିଲା ତାହା ମଧ୍ୟ ଅନୁଧାନଯୋଗ୍ୟ । ଭବିଷ୍ୟତର ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତ ପ୍ରତି ତାହା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଏକ ଦୃଢ଼ ଭବିଷ୍ୟତ ବାଣୀ ।

"For the Hindus to complain that the English have enslaved them is like people who are addicted to drink complaining that vendors of wine who have settled in their midst have enslaved."

"ଇଂରେଜମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ପଦାନତ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ହିନ୍ଦୁମାନେ ଅଭିଯୋଗ କରିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ମଦ୍ୟପମାନେ ଯେପରି ଅଭିଯୋଗ କରନ୍ତି ଯେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମଦବିକ୍ରେତାମାନେ ରହି ମଦ ବ୍ୟବସାୟ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଭୁଲେଇ ରଖିଛନ୍ତି ।"

ମଣିଷସମାଜ ପକ୍ଷରେ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନର ଧାରା ମଧ୍ୟ ଏକ ଅକାଟ୍ୟ ଐତିହାସିକ ପ୍ରଣାଳୀ ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ମଣିଷ ଯେତେବେଳେ ଶୈଶବରୁ ତାରୁଣ୍ୟ, ତାରୁଣ୍ୟରୁ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟକୁ ଅଗ୍ରସର ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ନିୟମର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୁଏ ନାହିଁ କି ? ଗୋଟିଏ ଯୁଗରେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ଓ ଆକାଂକ୍ଷା ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ପାରିଥିଲା ଅନ୍ୟ ଯୁଗରେ ତାହାର ସଂସ୍କାର ଯେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ତାହା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇ ନପାରେ । ମଣିଷସମାଜ ଓ ସଭ୍ୟତାରେ ସଙ୍କଟ ଦେଖାଦିଏ ଏବଂ ତାହାହିଁ ଯଥାର୍ଥରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ପରୀକ୍ଷାର ସମୟ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହି ଐତିହାସିକ ଧାରା ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ପତ୍ରରେ ଲେଖିଥିଲେ :

"Similar crises must of necessity occur in the ever changing life of humanity and I am of opinion that the time has arrived for such a transition of humanity from one age to another and not in the sense that it has arrived now, (viz 1908) but in the sense that the inherent contradiction of human life, the contradiction

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

between the consciousness of the beneficence of the law of love and the system of life built up on the law of violence, opposed to love, which has produced in humanity the senseless in irritating; anxious life of Martyrdom which has lasted for centuries has in or own time reached an unbearable intensity. The only solution of this contradiction is a recognition of the truth that the law of human life is the law of love cherished by all humanity from the most remote antiquity coupled with the final rejection of the out-lived law of violence."

ମଣିଷସମାଜର ନିତ୍ୟପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ଜୀବନରେ ତାଦୃଶ ସଙ୍କଟ ନିଶ୍ଚିତ ଦେଖାଯିବାର କଥା । ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମତ ହେଉଛି, ଯୁଗକ୍ରମରେ ସମାଜର ସେହି ପରିବର୍ତ୍ତନର ସମସ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉପସ୍ଥିତ । ବର୍ତ୍ତମାନର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଏକ କାଳରେ ଅର୍ଥାତ ୧୯୦୮ ମସିହାରେ । ଏହାର ପ୍ରକୃତ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଅର୍ଥ ହେଉଛି ମଣିଷ ଜୀବନର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ବିରୋଧିତାରେ । ଏକଦିଗରେ ପ୍ରେମର ଶୃଙ୍ଖଳାଜ୍ଞାନ, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ହିଂସାର ଆଇନକାନୁନ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଜୀବନ ପ୍ରଣାଳୀ, ତାହାର ଚେତନା ଓ ବିରୋଧିତା; ଯାହାକି ଜନ-ସମାଜରେ ଶତାବ୍ଦୀଧରି ଚେତନାହୀନ, ବିରକ୍ତିକର ଶହୀଦର ଜୀବନ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଛି ଏବଂ ସାମ୍ପ୍ରତିକ କାଳରେ ଏକ ଅସହନୀୟ ଜଟିଳତାରେ ପହଞ୍ଚିପାରିଛି । ଏହି ଆତ୍ମ-ବିରୋଧିତାର ଏକମାତ୍ର ସମାଧାନ ହେଉଛି ସତ୍ୟର ସ୍ୱୀକୃତି, ଅର୍ଥାତ୍ ମଣିଷ ଜୀବନର ବିଧି ହେଉଛି ପ୍ରେମର ଓ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟର ବିଧି । ସୁଦୂର ଆଦିମ କାଳରୁ ସମଗ୍ର ମଣିଷସମାଜ ଦ୍ୱାରା ତାହା ବାଞ୍ଛିତ । ହିଂସାର ଅଚଳ ଆଚରଣର ଚରମ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ ସହିତ ଏହା ଜଡ଼ିତ ।

"If people would only free their consciousness from those mountains of nonsense which hide from them the indubitable eternal truth inherent in mankind, one and the same in all the great religions of the world. The truth would then reveal itself at once in spite of the man of pseudo-religious nonsense which now conceals it. And as soon as this truth is revealed to the consci-ousness of people all that stupidity which now conceals

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

it, will disappear of its own accord and with it, also that evil from which humanity now suffers. "Children, look upwards with your beclouded eyes and a worldfull of joy and love will disclose itself to you, a rational world made by my wisdom, the only real world. Then you will know what love has done with you, what love has bestowed upon you, what love demands from you."

(Krishna)

December 14th, 1908
Yasnaya Poliana

କେବଳ ମଣିଷ ସମାଜ ଯେବେ ସେମାନଙ୍କର ବିବେକକୁ ନିର୍ବୋଧତାରୂପୀ ପାହାଡ଼ର କବଳରୁ ରକ୍ଷାକରି ପାରନ୍ତି ଯାହାକି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ ଥିବା ଅକାଟ୍ୟ (indubitable) ସତ୍ୟକୁ ଲୁକ୍‌କାୟିତ କରି ରଖିଥାଏ । ତାହାହିଁ ପୃଥିବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମର ଏକମାତ୍ର ସତ୍ୟ । ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଲୁକ୍‌କାୟିତ କରି ରଖୁଥିବା ଧର୍ମାନ୍ଧତା ଏବଂ ଛଳନା, ନିର୍ବୋଧତା ସତ୍ତ୍ୱେ ସତ୍ୟ ନିଜର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିପାରିବ । ମଣିଷର ବିବେକ ନିକଟରେ ସତ୍ୟ ଯେପରି ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହେବ, ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ନିର୍ବୋଧତା ଯାହାକି ତାକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିଥାଏ, ତାହା ସ୍ୱ ଇଚ୍ଛାରେ ଦୂର ହୋଇଯିବ ଏବଂ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଣିଷସମାଜ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁସବୁ ଅନ୍ୟାୟ ଯୋଗୁଁ ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ ତାହା ମଧ୍ୟ ଦୂର ହୋଇଯିବ ।

ଶିଶୁଗଣ, ସ୍ନେହାର୍ଦ୍ର ଚକ୍ଷୁରେ ତୁମେ ସବୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଚାହଁ, ତାହାହେଲେ ଆନନ୍ଦ ଓ ପ୍ରେମର ଏକ ବିରାଟ ବିଶ୍ୱ ତୁମ ନିକଟରେ ଉନ୍ମୋଚିତ ହେବ । ଜ୍ଞାନ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଏକ ପ୍ରଜ୍ଞାଶୀଳ ପୃଥିବୀ, ଏକମାତ୍ର ବାସ୍ତବ ବିଶ୍ୱ । ସେତେବେଳେ ତୁମେ ଜାଣିପାରିବ ପ୍ରେମ ତୁମ ପାଇଁ କଣ ସାଧନା କରିପାରିଛି । ପ୍ରେମ ତୁମ ଉପରେ କି ଆଶୀର୍ବାଦ ଅଜାଡ଼ି ଦେଇଛି ଏବଂ ବିନିମୟରେ ତୁମଠାରୁ ପ୍ରେମ କ'ଣ ଦାବି କରୁଅଛି । (କୃଷ୍ଣ)

ଡିସେମ୍ବର ୧୪, ୧୯୦୮
ୟାସନାୟା ପଲିଆନା

ଏହିସବୁ ପତ୍ରର ଜଣେ ପାଠକ ଏବଂ ଉତ୍ତରଦାତା ଭାବରେ ଗାନ୍ଧି ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ଶୃଙ୍ଖଳା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ଦକ୍ଷିଣ-ଆଫ୍ରିକାରେ ମୁକ୍ତି ସଂଗ୍ରାମରେ ସେ ବ୍ୟାପୃତ ଥିଲେ । ସେ ସେତେବେଳେ ଜଣେ ତରୁଣ ଆଇନଜୀବୀ । ଗାନ୍ଧି ପୂର୍ବରୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର କେତେକ ରଚନା ମଧ୍ୟ ପାଠ କରିଥିଲେ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଲେଖା **"The Kingdom of God is within you"** ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ଏହା ତାଙ୍କର ମନ ଉପରେ ବିଶେଷ ଛାପ ପକାଇ ପାରିଥିଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତା, ଗମ୍ଭୀର ନୈତିକତା ଓ ସତ୍ୟାନୁରାଗ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା । ଅକ୍ଟୋବର ପହିଲା ୧୯୦୯ ମସିହାରେ ଗାନ୍ଧି ତାଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଚିଠି ଲଣ୍ଡନଠାରୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଦକ୍ଷିଣ-ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟ ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ଶାସକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭିତମତ ସଂଗ୍ରାମ ଚାଲିଥିଲା । ଗାନ୍ଧି ସେ କଥା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଚିଠିରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ । ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲର ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅକଥନୀୟ ଅତ୍ୟାଚାର କରାଯାଉଥିଲା । "ସେହି ଉପନିବେଶରେ ପ୍ରାୟ ତେର ହଜାର ବ୍ରିଟିଶ ଇଣ୍ଡିଆନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ବହୁବର୍ଷ ଧରି ନାନାଦି ଆଇନଗତ ଅସୁବିଧା ଭୋଗ କରୁଥିଲେ । ବର୍ଣ୍ଣବିଦ୍ୱେଷ ସେହି ଉପନିବେଶର ଏକ ଉତ୍କଟ ରୋଗ । ସମଗ୍ର ଏସିଆ ବିରୋଧରେ ଏହା ଏକ ଆକ୍ରମଣ । ତିନିବର୍ଷ ତଳେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଇନ୍ ପାଶ୍ କରାଯିବା ଫଳରେ ଭାରତୀୟମାନେ ଆହୁରି ଅପମାନିତ ଓ ଘୃଣିତ ହେଉଛନ୍ତି ।"

ଗାନ୍ଧି ଏପରି ନିନ୍ଦନୀୟ ଆଇନର ବିରୋଧ କରି ପୁଣି ଲେଖିଥିଲେ : "ବ୍ରିଟିଶ୍ ଇଣ୍ଡିଆନମାନେ ଏପରି ଆଇନକୁ ବରଦାସ୍ତ କରିବେ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ଜେଲ୍ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦଣ୍ଡ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ଉଚିତ୍ । ଏହା ଫଳରେ ଭାରତୀୟ ଲୋକ-ସଂଖ୍ୟାର ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ଯେଉଁମାନେ କି ସଂଗ୍ରାମ ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ ସେମାନେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରୁ ପଳାୟନ କରିଥିଲେ । ବାକି ଯେଉଁମାନେ ରହିଲେ ସେମାନେ ଏକାଧିକବାର ଜେଲ୍ ବରଣ କରିଥିଲେ । ଏପରିକି ଜଣେ ଜଣେ ପାଞ୍ଚଥର କରି କାରାବରଣ କରିଥିଲେ । କାରାଦଣ୍ଡର ପରିମାଣ ଚାରିଦିନରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ୫ ଓ ୬ ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପୃତ ରହିଥିଲା । ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଶ୍ରମ କାରାଦଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ବିଧାନ କରାଯାଉଥିଲା ।

ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଭୀଷଣ ଭାବରେ ଆର୍ଥିକ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଟ୍ରାନ୍ସ-ଭାଲରେ ଶତାଧିକ ଅହିଂସ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ଦୈନିକ ମୂଲିଆଶ୍ରେଣୀର ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଚାନ୍ଦାରୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ଏହି ଚାନ୍ଦା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କଠାରୁ ସଂଗୃହୀତ । ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଇଣ୍ଡିଆନମାନେ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରତି ସଚେତନ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା । ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଛି ଏବଂ କେବେ ତାହାର ସମାପ୍ତି ହେବ ତାହା କହିହେବ ନାହିଁ । ଏତିକି ମାତ୍ର ସାନ୍ତ୍ୱନାର କଥା ଯେ ପଶୁବଳ ନିକଟରେ ଅହିଂସା ପ୍ରତିରୋଧର ଜୟ ସୁନିଶ୍ଚିତ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରିଛୁ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯେତିକି ବଢ଼ିଚାଲିଛି ତାହା କେବଳ ଆମର ଦୁର୍ବଳତା ଯୋଗୁଁ; ଅର୍ଥାତ୍ ଆମ୍ଭେମାନେ ବେଶି ଦିନ ଦୁଃଖ ନିର୍ଯାତନା ସହ୍ୟ କରିପାରିବୁ ନାହିଁ । ଏହି ଧାରଣା ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କ ମନରେ ଜାତ ହୋଇଛି ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗାନ୍ଧି ସାରା ପୃଥିବୀରେ ତାଙ୍କର ଅହିଂସ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଆଦର୍ଶ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ଦଳେ ଭାରତୀୟ ଲୋକ ସେତେବେଳେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନଥିଲା ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧି ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ମାଧ୍ୟମରେ ଅହିଂସ ପ୍ରତିରୋଧ ସମ୍ପର୍କରେ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ପ୍ରଚାର କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ସେ ବରାବର ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗର ନୈତିକ ଦିଗ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଥିଲେ ଓ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଲୋଡ଼ିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର 'ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଚିଠି' ର ଅନୁବାଦ କରି ଦକ୍ଷିଣ-ଆଫ୍ରିକାରେ ପ୍ରଚାର କରିବା ପାଇଁ ଅନୁମତି ମାଗିଥିଲେ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ଔପନିବେଶିକ କ୍ଷମତା ବିରୋଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲା ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହି ଚିଠି ପାଇବା ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ନାମ ଶୁଣି ନ ଥିଲେ କିମ୍ବା ଦକ୍ଷିଣ-ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ମୌଳିକ ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ କଥା ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲସ୍ଥିତ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଲଣ୍ଡନ ସହିତ ଯେଉଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲିଥିଲା ସେ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଜଣା ନ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦୂର ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରୁ ଜଣେ ଭାରତୀୟର ଏହି ନିବେଦନ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା । ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେହି ପତ୍ରରୁ ଜଣେ ସମଧର୍ମୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ଡାଇରୀରେ (୨୪-୯-୧୯୦୯) ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ । କେତେଦିନ ପରେ ସେ ଏହି କଥା ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଚେରତ୍‌କଭ୍‌ଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ : "ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲର ଜଣେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଚିଠି ମୋତେ ଖୁବ୍ ଅଭିଭୂତ କରିଦେଇଛି ।" ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ୨୭ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ସମବେଦନା ପ୍ରକାଶ କରି ପତ୍ର ଦେଇଥିଲେ । ସେ ସେଥିରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ମୌଳିକ ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ସଫଳତା କାମନା କରିଥିଲେ : "ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିଠି ଖଣ୍ଡିକ ପାଇଅଛି; ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦିତ । ଭଗବାନ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲର ଭାଇ ଓ ଭଉଣୀମାନଙ୍କୁ ଶକ୍ତି ଦିଅନ୍ତୁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ଶିଷ୍ଟତା, ପ୍ରେମ ଓ ହିଂସା, ପୁନଶ୍ଚ ସଦାଚାର ଓ ପଶୁତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ବରାବର ସଙ୍ଘର୍ଷ ଚାଲିଅଛି । ଧର୍ମ ଆଚରଣ ଓ ରାଜ୍ୟର ଆଇନକାନୁନ୍ ମଧ୍ୟରେ ବରାବର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଲାଗିରହିଛି । ସାମରିକ ଶକ୍ତି ବିରୋଧରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ବରାବର ବିଦ୍ରୋହ ଦେଖାଦିଏ ।"

ଟଲଷ୍ଟୟ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ପତ୍ରର ଅନୁବାଦ ଓ ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ : "ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ମୋ ଚିଠି ଅନୁଦିତ ଓ ପ୍ରଚାରିତ ହେବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ ।" ଠିକ୍ ଗାନ୍ଧି ଯେତେବେଳେ ବ୍ରିଟିଶ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଆଲୋଚନା ସଫଳ ହେବନାହିଁ ବୋଲି ଜାଣିପାରିଥିଲେ, ଠିକ୍ ସେତିକବେଳେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଚିଠି ତାଙ୍କର ହସ୍ତଗତ ହୋଇଥିଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗାନ୍ଧି ଲଣ୍ଡନରୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପାଖକୁ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ : "ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ରେଜିଷ୍ଟର୍ଡ଼ ଚିଠି ପାଇ ଆପଣଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଉଛି । ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଭଙ୍ଗ କଥା ଜାଣି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବ୍ୟସ୍ତ କରିବାକୁ ଚାହିଁ ନ ଥିଲି । ଆପଣ ସୁସ୍ଥ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣି ମୁଁ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲି । ମୁଁ ଏଥିସହିତ ମୋ ସମ୍ପର୍କରେ ଜଣେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଖଣ୍ଡିଏ ପୁସ୍ତକ ପଠାଉଛି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ନେହ ଓ ସମ୍ବେଦନା ପାଇଁ ବରାବର ଇଚ୍ଛୁକ । ମୋ ମତରେ ଆଧୁନିକ କାଳରେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲର ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ବୃହତ୍ତମ ଆନ୍ଦୋଳନ । ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଇଛି ତାହାହିଁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ମୁଁ କୌଣସି ଆନ୍ଦୋଳନ କଥା ଜାଣେ ନାହିଁ, ଯେଉଁଥିରେ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଲାଭର ଆଶା ନ ରଖି ଅସହ୍ୟ ନିର୍ଯାତନା ବରଣ କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଚାର କରିପାରିବି ନାହିଁ । ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଣେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି । ଆପଣ ଯଦି ମୋର ପ୍ରକୃତ ଆଦର୍ଶବାଦ ଓ ପଦ୍ଧତିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ତାହାହେଲେ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି ଦ୍ୱାରା ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରିବା ପାଇଁ ମୋର ଅନୁରୋଧ ।

ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଯେବେ ସଫଳ ହୁଏ ତାହାହେଲେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଏହା ହେବ ସତ୍ୟ, ପ୍ରେମ, ନ୍ୟାୟ ଓ ଆଦର୍ଶର ବିଜୟ । ଦଳିତ, ନିର୍ଯାତିତ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଏହା ହେବ ଏକ ପ୍ରେରଣା । ଆପଣଙ୍କ ଉତ୍ସାହ ଓ ଶୁଭେଚ୍ଛା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କେବଳ ଆହୁରି ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିବ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ମିଳାମିଶା ପାଇଁ ଯେଉଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲିଥିଲା, ତାହା ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଛି । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦକ୍ଷିଣ-ଆଫ୍ରିକାକୁ ଫେରିଯିବାର କଥା । ମୋର ପୁଅ ମଧ୍ୟ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇଛି ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଛଅମାସ ପାଇଁ ସଶ୍ରମ ଜେଲଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରୁଛି । ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଏହା ତାହାର ଚତୁର୍ଥ ଥର ଜେଲଦଣ୍ଡ । ଆପଣ ଯଦି ଏହି ଚିଠିର ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତି ତାହାହେଲେ ଦୟାକରି ଜୁହାନ୍ସବର୍ଗ, ଦକ୍ଷିଣ-ଆଫ୍ରିକା, ପୋଷ୍ଟବକ୍ସ-୬୫୨୨ ଠିକଣାରେ ଲେଖିବେ । ଆଶା ଆପଣଙ୍କର ଶାରୀରିକ ସବୁ କୁଶଳ ।

ଆପଣଙ୍କର ଅନୁଗତ

ସେବକ

"ଏମ୍. କେ. ଗାନ୍ଧି"

ଟଲଷ୍ଟୟ ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଏହି ଚିଠିର ଉତ୍ତର ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ସେ କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ପ୍ରେରିତ ଇଂରେଜ ବହି ଖଣ୍ଡିକ ଆଗ୍ରହରେ ପଢ଼ିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧି ପୁଣି ପାଞ୍ଚମାସ ପରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ତୃତୀୟ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ । ଏଥର ସେ ତାଙ୍କର ଲିଖିତ 'ଇଣ୍ଡିଆନ ହୋମ୍ ରୁଲ୍' ବହିରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ମଧ୍ୟ ପଠାଇଥିଲେ । ସେହି ଚିଠିଟି ହେଉଛି : "ମୁଁ କିଛିଦିନ ତଳେ ଲଣ୍ଡନରେ ଥିଲାବେଳେ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ପତ୍ରାଳାପ କରିଥିଲି, ଆପଣଙ୍କର ମନେଥିବ । ଆପଣଙ୍କର ଜଣେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଅନୁଚର ଭାବରେ ମୁଁ ମୋର ଲିଖିତ ଗୋଟିଏ ପୁସ୍ତକ ଏଥି ସହିତ ପଠାଉଛି । ଏହା ମୋର ମୂଳ ଗୁଜୁରାଟୀ ଲେଖାର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିଷୟ, ଭାରତୀୟ ସରକାର ମୂଳଲେଖାଟିକୁ ବାଜ୍ୟାପ୍ତି କରିଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଏହି ଅନୁବାଦ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବ୍ୟସ୍ତ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଯଦି ଭଲ ଥାଏ ତାହାହେଲେ ଏହି ବହିଟି ପଢ଼ି ଆପଣଙ୍କର ମତାମତ ଜଣାଇବେ । ପ୍ରକାଶ ଥାଉ କି ଆପଣଙ୍କର ମତାମତ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ । ଏଥି ସହିତ ଆପଣଙ୍କ ଲିଖିତ 'ଲେଟର ଟୁ ଏ ହିନ୍ଦୁ'ର ଅନୁବାଦ ମଧ୍ୟ ପଠାଇଲି ।"

ଗାନ୍ଧି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଚିଠିଟି ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଇଂରେଜୀ ଅନୁବାଦର ଭୂମିକା ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସେହି ଭୂମିକା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ : "ସେହି ମହାନ୍ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଜଣେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଶିଷ୍ୟଭାବରେ ତାଙ୍କର ଏହି ଐତିହାସିକ ପତ୍ର ସହିତ ଜଡ଼ିତ ହେବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ।"

"ଲକ୍ଷ୍ୟର ସଂଜ୍ଞା ଭିନ୍ନ ହୋଇପାରେ, ଠିକ୍ ଯେପରି ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟବାଦୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜାତୀୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ପ୍ରକଟିତ ହେଉଅଛି । କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲର ଉପାୟ ଉପରେ ସବୁ ନିର୍ଭର କରେ ।"

ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ମୁକ୍ତି ହାସଲର ପ୍ରଣାଳୀ କ'ଣ ହେବା ଉଚିତ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ତାହା ବିଶ୍ଳେଷଣ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ହିଂସାତ୍ମକ ପନ୍ଥା; ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି ଅହିଂସ ପନ୍ଥା । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ସେ ପ୍ରଥମ ପନ୍ଥାଟି ପରିତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ସେ ଭାରତରେ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାକୁ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇଥିଲେ । ତାହା ନ ହେଲେ ଭାରତବର୍ଷ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ଆଶା ଓ ଭରସାର ପୀଠ ହୋଇ-ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଶେଷରେ ଇଉରୋପୀୟ ଦେଶମାନଙ୍କ ସଦୃଶ ଭାରତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବ, ଯାହାର ବିଷମୟ ପରିଣତି ହେଉଛି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତା । ଉପସଂହାରରେ ଗାନ୍ଧି ଲେଖିଥିଲେ : "ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚିନ୍ତା ଓ ଆଦର୍ଶ ଜଣେ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ପାରେ । କିନ୍ତୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପ୍ରଚ୍ଛରିତ ସତ୍ୟ; ଯଥା—ଆତ୍ମଶକ୍ତି ନିକଟରେ ପଶୁବଳର ସର୍ବଦା ପରାଜୟ ।" ଏଥିପ୍ରତି ଗାନ୍ଧି ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲେ । ସେ ପୁଣି ଲେଖିଥିଲେ : "ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପ୍ରଚ୍ଛରିତ ଆଦର୍ଶରେ କୌଣସି ନୂତନତା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପୁରାତନ ସତ୍ୟର ସେ ଯେପରି ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଥିଲେ ତାହା ଅସାଧାରଣ ଭାବରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ତାଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ଅକାଟ୍ୟ । ମୋଟ ଉପରେ ସେ ଯାହା ପ୍ରଚ୍ଛର କରନ୍ତି, ତାହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରନ୍ତି ।"

ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରଚ୍ଛର କରନ୍ତି । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟପରାୟଣ ଓ ସଚ୍ଚୋଟ । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବାରେ ସମର୍ଥ । ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଚିଠି, ଭୂମିକା ଏବଂ ତାଙ୍କର ପ୍ରେରିତ ପୁସ୍ତକ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଅଭିଭୂତ କରିଦେଇଥିଲା । ସେ ଏତଦ୍ୱାରା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ମୁକ୍ତି ସଂଗ୍ରାମ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ୧୯୧୦ ମସିହା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏପ୍ରିଲ ୧୯ ତାରିଖରେ ଏକଥା ତାଙ୍କ ଡାଇରୀରେ ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ ଯେ : "ମୁଁ ଭାରତର ଜଣେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କଠାରୁ ଚିଠି ଓ ବହି ପାଇଛି । ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ଦୋଷ, ଦୁର୍ବଳତା ଓ ଅସାରତା ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।" ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟଲଷ୍ଟୟ ଗାନ୍ଧିଙ୍କର 'ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ହୋମ୍ ରୁଲ୍' ଓ Doke ଙ୍କ ଲିଖିତ ତାଙ୍କ ଜୀବନୀ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ଏପ୍ରିଲ ମାସ ୨୦ ତାରିଖ ଦିନ ତାଙ୍କ ଡାଇରୀରେ ପୁନର୍ବାର ଲେଖିଥିଲେ : "ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ମୁଁ ସଭ୍ୟତା ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଯେଉଁ ଧାରଣା ତାହା ପଢ଼ିଥିଲି । ସେ ସବୁ ଅତି ଚମତ୍କାର ।" ସେ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ବିଷୟରେ କହିଥିଲେ; ଯଥା : "ଗାନ୍ଧି ହେଉଛନ୍ତି ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ହୋମ୍‌ରୁଲ୍ ପୁସ୍ତକର ଲେଖକ । ଇଂଲଣ୍ଡ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଙ୍ଘର୍ଷ କରୁଥିବା ଦଳର ସେ ହେଉଛନ୍ତି ନେତା । ସେ ଜେଲ୍ ଯାଇଥିଲେ । କିଛିଦିନ ତଳେ ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରୁ ଖଣ୍ଡେ ବହି ପାଇଥିଲି । ଏହି ବହିଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପାଦେୟ । ଆମୂଳ-ଚୂଳ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଜଣେ ନିଷ୍ଠାପର ହିନ୍ଦୁର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ନିନ୍ଦା କରାଯାଇଛି ।"

ଏପ୍ରିଲ ୨୨ ତାରିଖ ଦିନ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟ ଚେରତ୍‌କଭ୍‌ଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ : "ଗତ କାଲିଠାରୁ ମୁଁ ଖଣ୍ଡିଏ ବହି ପଢ଼ୁଅଛି । ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ଯେ କି ଇଂରେଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବିରୋଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରୁଛନ୍ତି ସେ ଏହି ପୁସ୍ତକ ମୋ ପାଖକୁ ପଠାଇଛନ୍ତି । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଗାନ୍ଧି । ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିରୋଧରେ ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ସେ ମୋର ଆଦର୍ଶର ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବ୍ୟକ୍ତି । ସେ ମୋ ଲେଖା ପଢ଼ିଛନ୍ତି ଓ ମୋର 'Letter to a Hindu'କୁ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ 'ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ହୋମ୍ ରୁଲ୍' ବହି ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ବାଜ୍ୟାପ୍ତି କରିଛନ୍ତି । ଏହି ବହି ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ସେ ମୋର ମତାମତ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ସମୟକ୍ରମେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଲେଖିବି । ଟଲଷ୍ଟୟ କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଚିଠିର ବିଶେଷ ଉତ୍ତର ଦେଇପାରି ନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏପ୍ରିଲ ମାସ ୨୫ ତାରିଖରେ ସେ ସଂକ୍ଷେପରେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଲେଖିଥିଲେ : "ମୁଁ ଆଗ୍ରହର ସହିତ ଆପଣଙ୍କ ବହିଟି ପଢ଼ିଅଛି । ସେଥିରେ ଆଲୋଚିତ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିରୋଧ ପ୍ରସଙ୍ଗ କେବଳ ଭାରତବର୍ଷରେ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ମାନବସମାଜ ପକ୍ଷେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପାଦେୟ ।"

ଟଲଷ୍ଟୟ ଚିଠିଶେଷରେ ଲେଖିଥିଲେ : "ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭଲନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ମୋ ମନରେ ଆପଣଙ୍କର ବିହିତ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ଧାରଣା ଜାତ ହୋଇଛି ତାହା ଲେଖିପାରିଲି ନାହିଁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୂଲ୍ୟବାନ ମନେକରେ । ମୁଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଲାଭକଲେ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଚିଠି ଲେଖିବି ।"

ଦକ୍ଷିଣ-ଆଫ୍ରିକାରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଆହୁରି ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରାୟ ଏଗାର ଶହ ଏକର ଜମିରେ ଏହି ଫାର୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଥିଲା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମିଷ୍ଟର ହାରମେନ କ୍ୟାଲେନବ୍ୟାର୍ ଏହି ଫାର୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଛାଡ଼ିଦେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରେ ମୁକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରବଳ ହୋଇଥିଲା । ଶହ ଶହ ଭାରତୀୟ ପରିବାର ଯେଉଁମାନେ ଔପନିବେଶିକ କ୍ଷମତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବାସଗୃହଚ୍ୟୁତ ହୋଇଥିଲେ । ସେହି ଅସହାୟ ଦରିଦ୍ର ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମରେ ଗାନ୍ଧି ଆଶ୍ରୟ ଦେଇଥିଲେ । ବିତାଡ଼ିତ ଭାରତୀୟମାନେ ସେହି ଫାର୍ମରେ କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ କରି ନିଜର ଜୀବିକା ଅର୍ଜନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ।

ଏହି ଫାର୍ମ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟସ୍ଥଳ ଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ-ଆଫ୍ରିକାରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନ କାର୍ଯ୍ୟରେ କ୍ୟାଲେନବ୍ୟାର୍ ଖୁବ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । କ୍ୟାଲେନ-ବ୍ୟାର୍ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପୁସ୍ତକ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥିଲେ । ବିଶେଷତଃ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର 'My Confessions' ପୁସ୍ତକ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଯେଉଁସବୁ ଆଦର୍ଶ ମାନବସମାଜ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ତାହାର ସ୍ମୃତିରେ କ୍ୟାଲେନ୍‌ବ୍ୟାର ତାଙ୍କ ସ୍ଥାପିତ ଫାର୍ମର ନାମ 'ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମ' ବୋଲି ଦେଇଥିଲେ ।

ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧି ୧୯୧୦ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ୧୫ ତାରିଖ ଦିନ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ ସେଥିରେ ଏହିସବୁ ବିଷୟ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ଚିଠିର ମର୍ମ ହେଉଛି :

"ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ମେ ଆଠ ତାରିଖ ଚିଠି ପାଇ ଅନ୍ତରର କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛି । ମୋର ପୁସ୍ତକ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ହୋମ୍ ରୁଲ୍ ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱୀକୃତି ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ । ଆପଣଙ୍କୁ ଯଦି ସମୟ ମିଳେ ତାହାହେଲେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ତାହାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଲୋଚନା ପାଇବି ବୋଲି ଆଶାକରେ । ଆପଣ ପତ୍ରରେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ମଧ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ମିଷ୍ଟର କ୍ୟାଲେନବ୍ୟାର ଆପଣଙ୍କୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖି-ସାରିଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭେ ଦୁହେଁ ଏଠାରେ ବହୁଦିନର ବନ୍ଧୁ । ଆପଣ 'My Confessions' ପୁସ୍ତକରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଅଭିଜ୍ଞତା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି କ୍ୟାଲେନ୍‌ବ୍ୟାର ସେ ସବୁ ସହିତ ଏକମତ ।

ଆପଣଙ୍କ ଲେଖା ସଦୃଶ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଲେଖା କ୍ୟାଲେନ୍‌ବ୍ୟାରଙ୍କୁ ଏତେଦୂର ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରିନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ନାମକୁ ସେ ତାଙ୍କ ଫାର୍ମ ସହିତ ଯୋଡ଼ି-ଦେଇଛନ୍ତି । ମୁଁ ଏଥିସହିତ 'ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିୟନ୍' ପତ୍ରିକା ପଠାଇଲି । ସେଥିରୁ ଆପଣ ବିଶେଷ ବିବରଣୀ ଜାଣିପାରିବେ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଏହି ତଥ୍ୟ ସବୁ ଜଣାଇ ଅଯଥା ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ କରିନଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲରେ ଯେଉଁ ଅପ୍ରତିରୋଧ ସଂଗ୍ରାମ ଚାଲିଛି ସେଥିପାଇଁ ଆପଣଙ୍କର ଅତ୍ୟଧିକ ଆଗ୍ରହ ଥିବା ଯୋଗୁଁ ଏହିସବୁ ବିବରଣୀ ଲେଖି ପଠାଇଲି ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କ୍ୟାଲେନ୍‌ବ୍ୟାଚ ଏହି ମର୍ମରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ : "ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ବିନାନୁମତିରେ ମୋ ଫାର୍ମର ନାମ 'ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମ' ବୋଲି ରଖିଅଛି । ଆପଣଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ିଅଛି । ଆପଣଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଓ ନୀତି ମୋତେ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ।"

ଟଲଷ୍ଟୟ ଯେତେବେଳେ ଚିଠି ଓ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିୟନ୍ ପତ୍ରିକା ପାଇଥିଲେ, ସେ ଆନନ୍ଦରେ ଅଧୀର ହୋଇଥିଲେ । ସେ ସେପ୍‌ଟେମ୍ବର ୬ ତାରିଖ ତାଙ୍କ ଡାଇରୀରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ : "ଟ୍ରାନସ୍‌ଭାଲରୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସୁସମ୍ବାଦ ।" ସେ ବାରମ୍ବାର ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଚିଠି ଓ ପତ୍ରିକା ସମ୍ପର୍କରେ କହିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଏଥରକ ଯେଉଁ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ, ସେଥିରେ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ପରସ୍ପର-ବିରୋଧୀ ଦିଗପ୍ରତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲେ । ତାହାଛଡ଼ା ପ୍ରେମ ଓ ମୈତ୍ରୀର ପ୍ରଭାବ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ସମାଜରେ ଯେତେ ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଦୁଃଖ-ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖାଦେଇଛି ତାହାର କାରଣ ହେଉଛି, ବ୍ୟକ୍ତି ମୈତ୍ରୀ ଓ ପ୍ରେମର ଆଦର୍ଶ ପରିବର୍ତ୍ତେ ହିଂସାର ପନ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରୁଅଛି ।

ସମଗ୍ର ସଭ୍ୟତା ଆଜି ବାହାରେ ଚମତ୍କାର ଜଣାଗଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ବିଭେଦ ଓ ବିଶ୍ୱାସ-ହୀନତା ଉପରେ ଅଜାଣତ ଭାବରେ ଗଢ଼ିଉଠିଛି । ଏହା ଆଂଶିକ, ଇଚ୍ଛାକୃତ ଓ ମୁଖ୍ୟତଃ ଅଜ୍ଞତାପ୍ରସୂତ । ଭୟାବହ ପରିଣତି ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ଦେଶରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ବିଶେଷତଃ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ଦେଶ ଇଉରୋପ ଓ ଆମେରିକାରେ ଏହା ଭୟାନକ ଭାବରେ ଦେଖାଦେଇଛି ।

ଏହି ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଏକ ଦିଗରେ ସରଳ, ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସୀ ହିଂସାବିରୋଧୀ ଜନସାଧାରଣ, ଅନ୍ୟଦିଗରେ ହିଂସାପାଗଳ ଶାସକଗୋଷ୍ଠୀ; ଆଉ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଦର୍ଶଗତ ବିରୋଧ ଅତି ଭୟାନକ । ଏହି ବିରୋଧ ଆଜି ଚରମ ସୀମାରେ ଉପନୀତ ହୋଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ସମସ୍ୟାର ଦୁଇଗୋଟି ଦିଗ ଦେଖାଦେଇଛି । ତାହା ହେଉଛି—ଆମକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ ଆମେ କୌଣସି ଶୃଙ୍ଖଳା ଗ୍ରହଣ ନା । ଏହି ଶୃଙ୍ଖଳା ନୈତିକ କିମ୍ବା ଧର୍ମଗତ ହୋଇପାରେ । ଜୀବନର ସଙ୍ଗଠନ ଓ ସମନ୍ୱୟରେ ଆମେ କେବଳ ପଶୁଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ ହେବା ଏବଂ ଯେଉଁସବୁ ଟିକସ ଜବରଦସ୍ତି ଆଦାୟ କରୁଛି ତାହା ନ କରି ପୋଲିସ, ଶାସନ ବିଭାଗ ଏବଂ ସୈନ୍ୟ ବିଭାଗ ଉଠାଇ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳର ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଏହି ବିରୋଧର ଯେ ସମାଧାନ ନାହିଁ ତାହା କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ଅପରାଧ, ବେକାର ସମସ୍ୟା, ଧନିକଗୋଷ୍ଠୀର ଅସମ୍ଭବ ବାଧାଶୂନ୍ୟ ବିଳାସବ୍ୟସନ, ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କର ଭୟାନକ ଦୁର୍ଗତି, ଅସମ୍ଭବ ଭାବରେ ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ଘଟଣାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥାଏ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସମ୍ପର୍କ ତାହା ହିଂସା, ଅତ୍ୟାଚାର, ବ୍ୟକ୍ତି-ଶୋଷଣର ହିଁ ଏହା ହେଉଛି କୁପରିଣାମ । ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯେଉଁ ଭାତୃତ୍ୱ, ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଓ ପ୍ରେମର ଭାବ ନିହିତ ଅଛି ତାହାର ବିକୃତିର ଏହାହିଁ ହେଉଛି ପରିଣାମ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ବାରମ୍ବାର ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଯେ ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ଚଳଣି ପଦ୍ଧତି ବିରୋଧରେ ଏକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସର୍ବଦା ଦେଖାଦେଇଛି । ପୁନଶ୍ଚ ଶୋଷକ ବିରୋଧରେ ଶୋଷିତର ବିଭିନ୍ନ ସଙ୍ଘର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଉଅଛି । ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲସ୍ଥିତ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନ ହେଉଛି ଏହିପରି ଏକ ପ୍ରଣାଳୀ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ନୀତି ଆଦର୍ଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଓ ଫଳପ୍ରସୂ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ । କାରଣ ଇତିହାସରେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଏହା ବିନା ହିଂସାରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ବିଦ୍ରୋହ, ବିରୋଧ ଓ ପ୍ରତିରୋଧର ପ୍ରମାଣ ଦେଇଥିଲା ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଶେଷ ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ଆକ୍ରମଣକାରୀ, ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀମାନଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଔପନିବେଶିକ ଶୋଷଣ ପ୍ରଶ୍ନ ବିବ୍ରତ କରୁଥିଲା, ସେ ତାହା ପତ୍ରର ଉପସଂହାରରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ସାମନ୍ତବାଦୀ ସଭ୍ୟତା ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଶାସକଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କର ଆଚରିତ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଧର୍ମର ପ୍ରେମ ଓ ଆଦର୍ଶ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଜନସଂହାରାର୍ଥେ ସୈନ୍ୟ ତଥା ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରର ଆୟୋଜନ, ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବିରୋଧ, ତାହା କ୍ରମଶଃ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଛି । ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହାକୁ ବାରମ୍ବାର ନିନ୍ଦା କରିଥିଲେ । ସେ କହିଥିଲେ : "ତୁମର ବ୍ରିଟିଶ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ଏବଂ ଆମର ରୁଷିୟାନ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ସମସ୍ତେ ବିରୋଧ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଅବହିତ ଅଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଏହାର ସ୍ୱୀକୃତ ରାଜ୍ୟର ଯେ କୌଣସି ଶତ୍ରୁର କ୍ରିୟାକଳାପ ଅପେକ୍ଷା ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭୀଷଣ ଭାବରେ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେବ । ଏହାହିଁ ରୁଷିଆରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅନୁଭୂତି ।"

"ଆପଣଙ୍କ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଲେଖାରୁ ମଧ୍ୟ ଏହା ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ସରକାର ଭଲଭାବରେ ଜାଣନ୍ତି କେଉଁ ଦିଗରୁ ବିପଦ ଓ ବାଧା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ କେବଳ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ ରକ୍ଷିବା ପାଇଁ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ଖୋଦ୍ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବଜାୟ ରକ୍ଷିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହିସବୁ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତି ସତର୍କ ରହିଥାନ୍ତି ।" କେତେକ କାରଣ ଯୋଗୁଁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଏହି ଚିଠି ଖୁବ୍ ବିଳମ୍ବରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧିଙ୍କର ହସ୍ତଗତ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ରୁଷିଆର ଏହି ବିଖ୍ୟାତ ଲେଖକ ମୃତ୍ୟୁ ଶଯ୍ୟାରେ । ଏହିପରି ସେହି ଦୁଇ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପତ୍ରାଳାପ ଚାଲିଥିଲା ତାହାର ଯବନିକା ପଡ଼ିଥିଲା ।

ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧି ଏକାଧିକବାର ତାଙ୍କ ପତ୍ରିକାରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ରୁଷିଆର ଏହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲେଖକ ତଥା ସମାଜବାଦୀ ଦାର୍ଶନିକ ଭାରତର ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ନୈତିକ ସମର୍ଥନ, ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧି ବରାବର ତାହା କୃତଜ୍ଞତା ସହିତ ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଥିଲେ । ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗାନ୍ଧି ନିଜକୁ ରୁଷିଆର ଏହି ଋଷିପ୍ରତିମ ସାଧକଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ । ସେ ନିଜର ଜୀବନୀ-ଲେଖକ ମିଷ୍ଟର୍ ଜୋସେଫ୍ ଡୋକାଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଯେ ସେ ନିଜ ଜୀବନରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧି ସ୍ୱଲିଖିତ ପୁସ୍ତକ 'ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜ' ପାଠ କରିବା ପାଇଁ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ସହିତ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଲିଖିତ ରଚନା 'What is Art?' 'What then must we do?' 'The Kingdom of God is within you' ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁପରେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧି ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତି ଆନୁଗତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ସେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର କେତେକ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହିତ ବରାବର ଚିଠିପତ୍ର ଯୋଗେ ସମ୍ପର୍କ ରଖିଥିଲେ । ବିଶେଷତଃ ସେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର କେତେକ ଇଂରେଜ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହିତ ପତ୍ରାଳାପ କରିଥିଲେ । ସ୍କଟିସ୍ ଲେଖିକା ଇସବଲ୍ ମେୟୋଙ୍କର ପତ୍ର ଆଦାନପ୍ରଦାନ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

ମିସେସ୍ ମେୟୋ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନ ସପକ୍ଷରେ ଇଂଲଣ୍ଡରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧି ଆଉ ମିସେସ୍ ମେୟୋଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେତେ ପତ୍ର ଆଦାନପ୍ରଦାନ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ସଂରକ୍ଷଣ ପ୍ରଶ୍ନ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଥିଲା ।

୧୯୧୩ ମସିହାରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଓ ତାଙ୍କ କନିଷ୍ଠା କନ୍ୟାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ସମ୍ପର୍କରେ ବିବାଦ ଉପୁଜିଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଆଦର୍ଶର ପକ୍ଷପାତୀ ଥିଲେ ସେମାନେ ଏହି ବିବାଦରେ କନ୍ୟାଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସ୍ୱାକ୍ଷରରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏକ ନିବେଦନପତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ସେଥିରେ ସେମାନେ ପାଣ୍ଡୁଲିପିସମୂହ କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଫେରାଇଦେବା ପାଇଁ ସୋଫିୟାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ ।

ନିବେଦନପତ୍ରରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର ଦେବାପାଇଁ ମିସେସ୍ ମେୟୋ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧି ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ ଯେ ଏହା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଉପରେ ଏକ ନୈତିକ ଚାପ ହେବ । ତେଣୁ ସେ କୌଶଳ ସହିତ ସେହି ନିବେଦନରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର ଦେଇ ନଥିଲେ । ତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସେ ନିଜେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ସୋଫିୟା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଏକ ପତ୍ର ଲେଖି ଏହି ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର ମତାମତ ଜଣାଇଥିଲେ । ସୋଫିୟା ମଧ୍ୟ ତାହାର ଉତ୍ତରରେ ନିଜର ଅବସ୍ଥା ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲେ । ମିସେସ୍ ମେୟୋଙ୍କ ସମ୍ବାଦରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ ସୋଫିୟାଙ୍କ ସେହି ପତ୍ର ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ନ ଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଚେରତ୍କଭଙ୍କ ସହିତ ଅନେକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ପର୍କ ରଖିଥିଲେ । ୧୯୧୦ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସ ୧୧ ତାରିଖ ଦିନ ଚେରତ୍କଭ୍ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯେଉଁ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ ସେଥିରେ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ପର୍କରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯଥେଷ୍ଟ ସୂଚନା ଥିଲ : "ମୋର ଧାରଣା ଯେ ଭାରତର ଜନ-ଆନ୍ଦୋଳନର ସମ୍ବାଦ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ପ୍ରଚୁର ହେବା ଉଚିତ । ସେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୁଁ ମୋର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ (ଟଲଷ୍ଟୟ-ଙ୍କର ମଧ୍ୟ) ମିସେସ୍ ମେୟୋଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ପତ୍ରାଳାପ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି । ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରତିଭା ଅଛି ଏବଂ ସେ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଜଣେ ଲେଖିକା ଭାବରେ ସୁପରିଚିତା ।

"ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ସମସ୍ତ ଲେଖା ପଠାଇବା ଉଚିତ, ଯାହାକୁ ଭିତ୍ତି କରି ସେ ଆପଣଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ପର୍କରେ ଏଠାରେ ଲେଖାଲେଖି କରିବେ । ଯେଉଁ ଲେଖାସବୁ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲେ ଆପଣଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ପର୍କରେ ଏଠାରେ ଅନୁକୂଳ ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରିବ ମିସେସ୍ ମେୟୋ ସମ୍ଭବତଃ ଆପଣଙ୍କୁ ଲେଖିବେ ।" ଏହି ଘଟଣାର ୧୬ ବର୍ଷ ପରେ ପୁଣି ଗାନ୍ଧି ଚେରତ୍କୋଭଙ୍କ ସହିତ ପତ୍ରାଳାପ କରିଥିଲେ । ଏଥରକ ପତ୍ରାଳାପ କରିବାର ଏକମାତ୍ର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଥିଲା ଯୁଦ୍ଧ । ୧୯୨୯ ମସିହାରେ "Young India" ପତ୍ରିକାରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲେଖା "My Attitude to War" ପ୍ରକାଶିତ ହେବାପରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଆଦର୍ଶ-ଅନୁପ୍ରାଣିତ ଚେରତ୍କୋଭ୍ ଦୁଇଗୋଟି ଦୀର୍ଘ ପତ୍ର ଲେଖି ଅଭିଯୋଗ କରିଥିଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧି ଚରମ-ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟବଶତଃ ଶାନ୍ତି ଏବଂ ଅହିଂସା ଆଦର୍ଶରୁ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଇଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧି ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଏବଂ ଲେଖାମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ନିଜର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେ ଚେରତ୍କୋଭଙ୍କୁ ନିର୍ଭର ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇଥିଲେ : "ମୁଁ ଅତୀତରେ ଥିଲି ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଅଛି ଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରଧାନ ବିରୋଧୀ ।" ସେ ଜୁଲାଇ ୧୪ ତାରିଖ ୧୯୨୯ ମସିହା ଦିନ ଚେରତ୍କୋଭଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ : "ମୁଁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସଶସ୍ତ୍ର ସଙ୍ଘର୍ଷରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ତାହା ଯେ କୌଣସି ଦେଶରେ ହେଉ କିମ୍ବା ମୋ ଦେଶରେ ହେଉ ।" ପୁନଶ୍ଚ ସେହି ମାସ ୨୧ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧି ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଲେଖିଥିଲେ : "ଯେ କୌଣସି ଯୁଦ୍ଧ ହେଉ, ଯେ କୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିରେ ହେଉ ପଛକେ ଯୁଦ୍ଧ ମାତ୍ରକେ ଜଘନ୍ୟ ।" ଏହିସବୁ ପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଗାନ୍ଧି ଟଲଷ୍ଟୟ ପ୍ରତି ପ୍ରତି ଗଭୀର ଭକ୍ତ ବତ୍‌ସଳ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ ।

ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଟଲଷ୍ଟୟ

ଭାରତବର୍ଷଠାରୁ କାହିଁ କେତେ ହଜାର ମାଇଲ ଦୂରରେ ରୁଷିଆର ଏକ ଗ୍ରାମ—ନାମ ତାହାର ୟାସନାୟା ପଲିଆନା । ସବୁଜବନାନୀଘେରା ସେହି ଗ୍ରାମ୍ୟ ପରିବେଷ୍ଟନୀରେ ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ଟଲଷ୍ଟୟ । ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ବହିଃପ୍ରକାର ତିକ୍ତ ଅନୁଭୂତି ସେ ଲଭ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରିପାରିଥିଲେ । କ୍ରିମିଆ ଯୁଦ୍ଧର ବିଭୀଷିକା ସେ ନିଜେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ; କାରଣ ସିଲିଷ୍ଟ୍ରା ଦୁର୍ଗ ଅବରୋଧରେ ସେ ଦୁଃସାହସିକ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେଭଷ୍ଟପଲ-ଠାରେ ସୈନିକ ପୋଷାକର ଚାକଚକ୍ୟରେ ସେ ଦେଖିଥିଲେ ବିଜୟର ସ୍ୱପ୍ନ । ସେନାପତି-ଙ୍କର ଆହ୍ୱାନ, ପଦାତିକ ବାହିନୀର ଅଗ୍ରଗତି, ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ଅଶ୍ୱମାନଙ୍କର ଧାବନ ଭାବପ୍ରବଣ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଅଭିଭୂତ କରିଦେଇଥିଲା । ମସ୍କୋର ବିଳାସମୟ ନାଗରିକ ଜୀବନର ଆଡ଼ମ୍ବର ମଧ୍ୟରେ ଯାହାଙ୍କର ଦିବାରାତ୍ରି ସ୍ୱପ୍ନବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା—ଯେ ପାଣିପରି ନିଜର ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଉଡ଼ାଇପାରୁଥିଲେ, ସେହି ପୁଣି ଦିନେ କକେସସ୍ ସୀମାନ୍ତ-ଭୂମିକୁ ଧାଇଁଯାଇଥିଲେ ସୈନ୍ୟ ବିଭାଗରେ ନିଜକୁ ସାମିଲ କରିବା ପାଇଁ । ଯୁଦ୍ଧର ଏସବୁ କରୁଣ ଅନୁଭୂତି ଶିଳ୍ପୀ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିଲା ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବା ପାଇଁ । କ୍ରିମିଆ ଯୁଦ୍ଧର ସୈନିକ ଟଲଷ୍ଟୟ ପୁଣି ଦିନେ ସୈନିକର ପୋଷାକ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମମାଟି ୟାସନାୟା ପଲିଆନାର ପରିବେଶରେ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥିଲେ । ପ୍ରତିବେଶୀ ଚାଷୀ ସହିତ ସେ କ୍ଷେତକୁ ଯାଇ କାମ କଲେ । ତାଙ୍କ ନିଜ କାମ ପାଇଁ ଭୃତ୍ୟ ଉପରେ ସେ ନିର୍ଭର ନକରି ନିଜ ହାତରେ ନିଜ କାମ କଲେ । ବିଳାସବ୍ୟସନ ଆଡ଼ମ୍ବର ତାଙ୍କ ଜୀବନରୁ ସେ ବାଦ୍ ଦେଇଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ବିଦ୍ରୋହୀ ଓ ବିପ୍ଳବୀ ରୂପରେ ବିଦ୍ରୋହର ବାଣୀ ଶୁଣାଇଲେ । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଅସମତା, ରାଜନୈତିକ ଅତ୍ୟାଚାର, ଅର୍ଥ-ନୈତିକ ଶୋଷଣ ଏବଂ ଧର୍ମାନ୍ଧତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେଦିନର ଯୁବସୈନିକ ଟଲଷ୍ଟୟ ଦୃଢ଼-ହସ୍ତରେ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କଲେ । ସମ୍ଭବତଃ, ତାଙ୍କର ଏହି ବୈପ୍ଳବିକ ମନୋଭାବରୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜନ୍ମଗତ ମୌଳିକ ଅଧିକାର ପ୍ରତି ସେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ୟାସନାୟା ପଲିଆନା ପୃଥିବୀର ପରାଧୀନ ଜାତି ଓ ଦେଶର ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ହୋଇଥିଲା ସାଧନାର ପୀଠ । ସମ୍ଭବତଃ, ଏକ ଦିଗରେ ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ଜା'ର୍, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଚର୍ଚ୍ଚ ଏବଂ ତାହାର ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ସେ ହୋଇଥିଲେ ଶରବ୍ୟ । କେବଳ ସୋଭିଏତ୍‌ବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଦେଶାତ୍ମବୋଧ ସେ ପ୍ରଚାର କରିନଥିଲେ; ବରଂ ସମଗ୍ର ଅତ୍ୟାଚାରିତ ପରାଧୀନ ବିଶ୍ୱଜନତା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ସମବେଦନା ଥିଲା । ସେହି ସୂତ୍ରରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଅଧିକୃତ ପରାଧୀନ ଭାରତର ଜାତୀୟ ସଂଗ୍ରାମ ସ୍ୱର ତୁଷାରମଣ୍ଡିତ ହିମାଳୟ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ଅତିକ୍ରମ କରି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିପାରିଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଭାରତବାସୀଙ୍କର ଦୁଃଖରେ ସମବେଦନା ପ୍ରକାଶ କରି ତାଙ୍କ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ—"A trading company has enslaved a people of 200 million ! × × × Tell that to a man who is free from prejudice and he will not understand what these words mean. What it means is that 30,000 no heroes, but rather weak and bad people have enslaved 200 million living, intelligent and strong people who love freedom…In India this appears

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

particularly strange as there a people highly gifted with mental and physical power are under the domination of a handful of people, who stand immeasurably lower than those over whom they rule."

ତାଙ୍କର ଏତାଦୃଶ ନିର୍ଭୀକ ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ କରାଇଥିଲା, ମାତ୍ର ୧୯ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଭାରତବର୍ଷ ସମ୍ପର୍କରେ ଶୁଣି ତାହା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ତାହାର ସାହିତ୍ୟ, ଦର୍ଶନ, ଧର୍ମ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଚଳଣି ତାଙ୍କୁ ବେଶ୍ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା । ବେଦ, ଉପନିଷଦ୍‌ର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ବାଣୀ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ଗୀତାର ସାର ନିର୍ଯ୍ୟାସ ତାଙ୍କୁ ଗଭୀରଭାବରେ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିଲା । ଗୀତାର ତତ୍ତ୍ୱକୁ ସେ ମାନିନେଇଥିଲେ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ···"I believe a hundred per cent in Gita's doctrine of action. Man's first function in life is to perform the duty assigned to him." ଭାରତୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରା ଓ ପରମ୍ପରାର ସେ ଥିଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତୀକ । ସେଥିପାଇଁ ମହାତ୍ମା-ଗାନ୍ଧି ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଜୀବନର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଆଦର୍ଶ "Do not resist evil with force'' କୁ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧି ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ଅସ୍ତ୍ରରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାହାର ପରିଣତି ହେଲା··· 'passive registance' । ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମକୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଐତିହାସିକ ଅବଦାନ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧି କହିଥିଲେ—ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କ ଯୁଗର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାଧୁ, ସନ୍ଥ ଓ ସତ୍ୟବାଦୀ ପୁରୁଷ ଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଯାହା ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲେ ତାହା ନିଜେ ଆଚରଣ କରୁଥିଲେ । ସତ୍ୟ ହୋଇଥିଲା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ବ୍ରତ ।

'War and Peace' ତାଙ୍କର ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପନ୍ୟାସ । ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଏକ ଲଢ଼ୁଆ ଦେଶ ଓ ଜାତିର ସ୍ୱପ୍ନ ଏଥିରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇପାରିଥିଲା । ଇତିହାସର ଲୋମହର୍ଷଣ କାହାଣୀ, ଯୁଦ୍ଧ, ନରହତ୍ୟା, ଶେଷରେ ଆକ୍ରମଣକାରୀର ପରାଜୟ —ନେପୋଲିୟନ ବୋନାପାର୍ଟଙ୍କର ଏହି ଚରିତ୍ର ଆଜି ବିଶ୍ୱ-ଇତିହାସର ସ୍ରୋତ ବଦଳାଇ ଦେଇଛି ।

ଯେଉଁ ନେପୋଲିୟନ୍ ଇତିହାସର ଧାରାକୁ ବଦଳାଇବାକୁ ଗୁହିଁଥିଲେ, ସେ ଶେଷରେ ସେହି ଇତିହାସର ଶରବ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ନେପୋଲିୟନ୍‌ଙ୍କୁ ରୁଷ୍‌ବାସୀଙ୍କର ପ୍ରତିରୋଧ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଭାରତରେ ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ଇଂରେଜ ଶାସନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରବିହୀନ ନିରୀହ ଜନତାର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିରୋଧ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାକୁ ହେବ । କେବଳ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଦୀର୍ଘ ସାତବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖାଯାଇଥିବା ସେହି 'War and Peace' ଉପନ୍ୟାସ ବିଶ୍ୱର ଦଳିତ ଜନତାର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ଟଲଷ୍ଟୟ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ କୃତି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ବାର୍ତ୍ତାର ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ, ତାହା ହେଉଛି "Long live the whole world." ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶ୍ୱର ପ୍ରତିରୂପ ଏବଂ ତା'ର ମୃତ୍ୟୁ ବିଶ୍ୱର ମୃତ୍ୟୁ ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ବିଭିନ୍ନ ଦେଶବାସୀ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ମିତ୍ରତା ସ୍ଥାପନ କରି ଜୀବନ ଉପଭୋଗ କରିବା କଥା । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତାରଣା, ହତ୍ୟା ଏବଂ ଶୋଷଣ-ଦ୍ୱାରା ଲୋକମାନେ ପରସ୍ପରର ଉଚ୍ଛେଦ ସାଧନ କରିଥାନ୍ତି ।

ବିଶ୍ୱରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ଓ ଉପଭୋଗ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ । ଜୀବନ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରିଲେ ଉଚ୍ଚତର ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜକୁ ବ୍ୟାପୃତ କରି-ପାରିବ । ଭାରତୀୟ ଉପନିଷଦ୍‌ର ବାଣୀ—

"ସର୍ବେ ଭବନ୍ତୁ ସୁଖିନଃ ସର୍ବେସନ୍ତୁ ନିରାମୟାଃ ।
ସର୍ବେ ଭଦ୍ରାଣି ପଶ୍ୟନ୍ତୁ ମା' କଶ୍ଚିଦ୍ ଦୁଃଖ୍ ଭାଗ୍ ଭବେତ୍ ॥"

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରଚନା 'War and Peace'ରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହୋଇଥିଲା । ତାହାର ଅନ୍ତରାଳରେ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରତି ସେ ଯେପରି ବିପ୍ଳବୀର ଶୁଭେଚ୍ଛା ଜଣାଇ-ଥିଲେ । 'War and Peace'ରେ ନେପୋଲିୟନ୍ ଚରିତର ଅନୁଶୀଳନରେ ଭାରତୀୟ ରାଜନୈତିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥ ବିଦେଶୀ ଶାସକଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ବିଶ୍ୱସ୍ୱପ୍ନରେ ଜାତୀୟତା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ମୁକ୍ତି ଓ ମୈତ୍ରୀ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ଭାରତବର୍ଷର ରୂପ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇପାରିଛି । ଟଲଷ୍ଟୟ କାୟିକ ଶ୍ରମକୁ ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନରେ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ । କାରଣ, ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା କର୍ମ ହିଁ ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା ।

ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ମାଧ୍ୟମରେ ବିଶ୍ୱର ରକ୍ତାକ୍ତ ଇତିହାସ ଓ ବିଶ୍ୱଜନତାର ମୁକ୍ତି-ସ୍ୱପ୍ନକୁ ରୂପାୟିତ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ ଇତିହାସ ହେଉଛି ଏକ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଶକ୍ତି । ଏହା ଗତିଶୀଳ, ଜୀବନ୍ତ ଏବଂ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଓ ଅଭିଳାଷ ଏହାର ଗତିକୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରିଥାଏ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଜୀବନର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଶ୍ନ ନେଇ ଚିନ୍ତିତ ଥିଲେ । ସେ କହିଥିଲେ··· "Ideas that have great consequences are always simple. My idea is that if evil men are connected with one another and amount to a force, then honest men should do the same. It is so simple." ତାଙ୍କର ଏପରି କହିବା ମୂଳରେ ସେ ଭାରତର ନିଷ୍ପେଷିତ ପରାଧୀନ ନିର୍ଯାତିତ ଜାତୀୟ କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିନାହାନ୍ତି କି ? ଲେନିନ୍ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ୧୯୦୫ ମସିହାର 'ଅକ୍ଟୋବର ବିପ୍ଳବ'ର ମୁକୁର ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ବସ୍ତୁତଃ ସେ ସେହି ସମୟରେ ସମଗ୍ର ରୁଷିଆରେ ପୁରାତନ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଭାଙ୍ଗି-ପଡୁଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ଓ ଜୀବନନିଷ୍ଠ ଶିଳ୍ପୀଭାବରେ ଇତିହାସର ଏହି ନୂତନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିଥିଲେ । ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର କଳ୍ପନାକୁ ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ରଚନା ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ କରିପାରିଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତଭାବରେ ତାଙ୍କର ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହୋଇପାରିଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ନିରସ୍ତ୍ର, ଅସହାୟ ଲୋକ-ମାନଙ୍କ ବିରୋଧରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରର ତୋପ କମାଣ ଅସ୍ତ୍ର ସାଜସଜ୍ଜା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ବ୍ୟଥିତ କରିଥିଲା । ସେ ତେଣୁ ତାଙ୍କର ମାନସରାଜ୍ୟରେ ମୁକ୍ତ ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ପ୍ରକୃତ ରୂପ ଅଙ୍କନ କରିଥିଲେ । ସିପାହି ବିଦ୍ରୋହର ସାମୟିକ ବିଫଳତା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ସବୁଦିନ-ପାଇଁ ମାତୃଭୂମିର ମୁକ୍ତିସଂଗ୍ରାମରେ ଝାସଦେବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଜଣାଇଥିଲା ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ଥିଲେ ଶାନ୍ତିର ବାର୍ତ୍ତାବହ, ମୁକ୍ତିର ଅଗ୍ରଦୂତ ଏବଂ ପୃଥିବୀର ଯେକୌଣସି ଉପାନ୍ତରେ ମୁକ୍ତି-ସଂଗ୍ରାମର ଅଗ୍ରଣୀ । କେବଳ ଭାରତବର୍ଷର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ମାନବସମାଜର ସ୍ଥାୟୀ ଶାନ୍ତି ଓ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ପାଇଁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଥିଲେ ଜଣେ ସୁଦକ୍ଷ ଲଢ଼ୁଆ ସୈନିକ । ଭାରତବାସୀଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି, ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସମବେଦନା ଯୋଗୁଁ ଭାରତୀୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ଋଷି ଓ ମହାତ୍ମା ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଶିଳ୍ପୀ-ଜୀବନର ଏହା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ୱୀକୃତି ନୁହେଁ କି ?

———

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜୀବନ ଦର୍ଶନ

ଶିକ୍ଷା ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ

ଶିଶୁମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କଳହ କଲେ କିମ୍ବା ମାଡ଼ପିଟ୍ କଲେ ଟଲଷ୍ଟୟ ସେମାନଙ୍କୁ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ କରୁ ନ ଥିଲେ; କାରଣ ସେମିତି ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାରେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ନଥିଲା । ଏପରି କଳହପ୍ରବୃତ୍ତ ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷକ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ରୂପେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୁଅନ୍ତି । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ମଧ୍ୟ ଉଭୟ ପକ୍ଷର କ୍ରୋଧ ପ୍ରଶମିତ ହୁଏ ନାହିଁ, ବରଂ ତାହାର ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଏପରି ବହୁବାର ନିଜ ପୁଅଝିଅଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇଥିବେ । ସେମାନେ ଆଖିପିଛୁଳାକେ ପିଟାପିଟି ହୁଅନ୍ତି, ପୁଣି ଆଖିପିଛୁଳାକେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ମିଳିମିଶି ଯାଆନ୍ତି । ମାଡ଼ପିଟ୍ କରିବାକୁ ସମୟ ଲାଗେ ନାହିଁ କି ବନ୍ଧୁତା କରିବାରେ ଆଦୌ ହେଳା ନଥାଏ ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମତରେ ସମୟେ ସମୟେ ବାହାରେ ଏହି ପ୍ରକାର ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ଅସ୍ଥିରତା ଦରକାର । ସମନ୍ୱୟରେ ଏହା ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଏହା ବିରକ୍ତିକର ଲାଗିପାରେ କିମ୍ବା ଏହା ଅସ୍ୱାଭାବିକ ବୋଲି ତାଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୋଇପାରେ । ପ୍ରଥମ କଥା, ଏ ପ୍ରକାର ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ନିର୍ଭୀକ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଆଚରଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସଦୃଶ ବୟସ୍କଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏହା ଭୟଙ୍କର ବୋଲି ଜଣାପଡ଼େ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ବଳର ପ୍ରୟୋଗ ମଣିଷ ପ୍ରକୃତିର ବିବେଚନାଶୂନ୍ୟ, ଗ୍ଳାନିକର, ବିଶ୍ଳେଷଣ ଉପରେ ଆଧାରିତ । ଏହି ପ୍ରକାର ବିଶୃଙ୍ଖଳା ପ୍ରଥମରୁ ଜଣାପଡ଼େ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଯେପରି ବୃଦ୍ଧି ପାଉଛି; କିନ୍ତୁ ଯେବେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସହ ଅପେକ୍ଷା କରାଯାଏ, ତାହାହେଲେ ଏହି ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଅଗ୍ନି ସଦୃଶ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇ ଛୁଏଁ-ଛୁଏଁ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ ।

ଏହାର ପରିଣାମରେ ଅଧିକ ଶୃଙ୍ଖଳା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ, ଯାହାକି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାରେ କେବେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଯୁକ୍ତି କରୁଥିଲେ ଯେ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଯୁକ୍ତିବାଦୀ ଏବଂ ଯୁକ୍ତିଶୀଳ ଶକ୍ତି ବୋଲି ବିଚାର କରିବାକୁ ହେବ । ସେମାନେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଶୃଙ୍ଖଳାର ଆବଶ୍ୟକତା କ୍ରମେ ଉପଲବ୍ଧି କରନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ବାରଣ ଓ ବାଧାକୁ ବରାବର ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ସୁସ୍ଥ ଶିଶୁ ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ସତ୍ୟ, ଶିବ ଏବଂ ସୁନ୍ଦର ସହିତ ସମନ୍ୱୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିପାରେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେ ସୃଷ୍ଟିର ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ଭାର; ଯଥା ଉଦ୍ଭିଦ ଓ ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିପାରେ । ସେ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିପାରେ; ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହା ସତ୍ୟ, ଶିବ, ସୁନ୍ଦର, ତାହା ସହିତ ତାହାର ଅପୂର୍ବ ସଂଯୋଗ । ସେହି ସତ୍ୟ, ଶିବ, ସୁନ୍ଦର ପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ବରାବର ବ୍ୟାକୁଳ । ବୟସ ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶିଶୁର ଏହି ସଂଯୋଗ ଓ ସମନ୍ୱୟ ଛିନ୍ନ ହୁଏ । ସେ ଯେତେବେଳେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲି ସେତେବେଳେ ତାହା ଜୀବନରେ ଥିଲି ସ୍ନିଗ୍ଧତା ଓ ସମନ୍ୱୟ । କ୍ରମେ ଏହି ସମନ୍ୱୟ ଛିନ୍ନ ହେବାକୁ ବସେ । ଶିକ୍ଷା ଶିଶୁକୁ ତେଣୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ କରିଏ । ଏହା ତାହାକୁ ସଂସ୍କୃତ ଓ ସଂଶୋଧନ କରି ନ ପାରେ । ସେ ଯେତକ ଯେତକ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୁଏ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାକୁ ସେତକ କମ୍ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଉଚିତ ଏବଂ ତାହାର ସ୍ୱାଧୀନତାର ବିଶେଷ ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ । ଟଲଷ୍ଟୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନକୁ ପରୀକ୍ଷା-ନିରୀକ୍ଷାର ଗବେଷଣାଗାର ରୂପେ ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ସେ ସର୍ବଦା ପ୍ରଶ୍ନ କରୁଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ ଥିଲି ଚିନ୍ତା ଓ ପରମ୍ପରା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିନିଷର ମୂଳ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା । ସେ ନିଜେ ପ୍ରଶ୍ନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାହାର ଉତ୍ତର ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ନିଜେ ଧନ୍ଦ ହେଉଥିଲେ । ଶିକ୍ଷାରାଜ୍ୟରେ ଏହା ହିଁ ଥିଲି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଆଭିମୁଖ୍ୟ । ବାସ୍ତବ-ଜଗତରେ ଯେଉଁଠାରେ ଯୁକ୍ତି ଭ୍ରାନ୍ତ ବୋଲି ବିବେଚିତ, ସେଠାରେ ନରନାରୀ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ଦଣ୍ଡ ଦେବାର ଅଧିକାର ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଶିଶୁସମାଜ, ଯେଉଁମାନେ କି ସରଳ, ସ୍ପଷ୍ଟବାଦୀ ଓ ମୁକ୍ତପ୍ରାଣ, ସେମାନଙ୍କୁ ମିଥ୍ୟା ପ୍ରତାରଣା ତଥା ସଂଶୋଧନର ଦୋଷାବହ ବିଶ୍ୱାସଠାରୁ ଦୂରେଇ ରଖିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରତିଶୋଧ ଅର୍ଥାତ୍ ଦଣ୍ଡ ଓ ଶାସ୍ତିବିଧାନ, ଏହି ପ୍ରକାର ସ୍ଥିତିରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରଖିବାକୁ ହେବ ।

ସ୍କୁଲ କିମ୍ବା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗୋଟାଏ କିଛି ଶକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାଏ, ଯାହାକି ଶିକ୍ଷକର ଆୟତ୍ତାଧୀନ ନୁହେଁ । ଏହା ହେଉଛି ବିଦ୍ୟାଳୟର ସାର୍ବଜନୀନ ଭାବ । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକର ଯେଉଁ ପ୍ରଭାବ ତାହା ଶକ୍ତିଶୂନ୍ୟ; କାରଣ ତାକୁ କେତେଗୁଡ଼ାଏ ଜିନିଷଠାରୁ ଅଲଗା ରହିବାକୁ ପଡ଼େ ।

ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏପରି ଗୋଟାଏ ଶକ୍ତି ଓ ଭାବ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ଯାହାକି ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ବହିର୍ଭୂତ । ତାହା ପୁଣି ଅଧ୍ୟାପନା ପଦ୍ଧତିଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ତାହା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷାଦାନର ମୂଳଭିତ୍ତି । ଏପରି ଶକ୍ତି ଓ ଭାବ ହେଉଛି ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରାଣସ୍ପନ୍ଦନ । ବିଚାରି ଶିକ୍ଷକର ଏହା ଉପରେ କିଛି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ନଥାଏ: କାରଣ ସେ ନିଜକୁ କେତେକ ଧରାବନ୍ଧା କାର୍ଯ୍ୟରୁ ନିବୃତ୍ତ ନ କଲେ ଏହି ପ୍ରାଣସ୍ପନ୍ଦନକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଇପାରେ । ଏହି ପ୍ରାଣସ୍ପନ୍ଦନ କ୍ରମିକ ଅନୁପାତରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାକୁ ଲାଗେ । ଶିକ୍ଷକ ଯେତେବେଳେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜ ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଇଥାନ୍ତି, ପୁନଶ୍ଚ ଯେତେବେଳେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପାଠପଢ଼ା ଓ ପାଠପଢ଼ାର ସମୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ, ଏହି ପ୍ରାଣସ୍ପନ୍ଦନ ସେତକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେତକ ହ୍ରାସ ପାଇଥାଏ । ଏହା ଶିଶୁ ଶିଶୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, ଶିଶୁ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସାର ଲାଭ କରିଥାଏ । ଶିଶୁମାନଙ୍କର କଣ୍ଠସ୍ୱର, ଗ୍ରହଣି, ଖେଳ, ପ୍ରତିଯୋଗିତା, କଳହ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାଣସ୍ପନ୍ଦନ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ । ଏହା ଉପଭୋଗ୍ୟ, ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଅନୁଧ୍ୟାନଯୋଗ୍ୟ । ଖାଦ୍ୟ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହେବା ପାଇଁ ଲାଳ ଯେପରି ଦରକାର, ଏହି ପ୍ରାଣସ୍ପନ୍ଦନ ବୌଦ୍ଧିକ ପରିପୁଷ୍ଟି ପାଇଁ ସେହିପରି ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା କୃତ୍ରିମଭାବରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ନପାରେ; କାରଣ ଏହା ଜୀବନର ସମଗ୍ର ସତ୍ତ୍ୱାରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଶିଶୁର ତୃଷା ନିବାରଣ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା ନ କରି ଏହି ପ୍ରାଣସ୍ପନ୍ଦନକୁ ଖୋରାକ ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ କେତେକ ଦରକାରୀ ଉପାଦାନ ସନ୍ଧାନ କରିଦେବା ଉଚିତ । ମନୀଷୀ ଯେତକ ଅଗ୍ରଗତି କରେ, ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ବହିର୍ଭାଗରେ ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିସରରୁ ବିଦାୟ ନେଇଥାଏ । ଶିଶୁ ତାହାର ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ଚଳପ୍ରଚଳ ହୁଏ । ଏହି ପରିବାର ଓ ପଡ଼ୋଶୀଙ୍କ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ହିଁ ସେ ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏତାଦୃଶ ଅଗ୍ରଗତି ସହିତ ନିଜକୁ ସାମିଲ କରିବାକୁ ଚାହେଁ, ସେ ଶିଶୁର ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ଉଚିତ । ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ପରିବାରଗୁଡ଼ିକରୁ ଉଙ୍କିମାରିଥାଏ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାକୁ ନୈତିକ ଅତ୍ୟାଚାର ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଏତାଦୃଶ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଠିକ୍ ତାହାର ରୁଚିରେ ଗଢ଼ିବାର ଗୋଟିଏ ସଂକଳ୍ପ; ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଧିକାର ଉପରେ ଏହା ହେଉଛି ଅଯଥାର୍ଥ ଆକ୍ରମଣ । ଏପରି କରିବା ପାଇଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କୌଣସି ନୈତିକ ଅଧିକାର ନାହିଁ । ବାଳକବାଳିକାମାନେ ଯେତେବେଳେ ଚାହିଁବେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପାଠପଢ଼ିବା ପାଇଁ ଯିବା ଉଚିତ । ଏହା ଯେ କୌଣସି ସାର୍ଥକ, ଫଳପ୍ରଦ ଓ ଉପଯୋଗୀ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଥମ ସର୍ତ୍ତ ହେବା ଉଚିତ୍ ।

ଏହି କଥାଟି ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ସାହାଯ୍ୟରେ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇପାରେ । ଯେଉଁ ଲୋକକୁ ଖାଇବାକୁ ଦିଆଯିବ, ସେ ଲୋକ କ୍ଷୁଧିତ ହୋଇଥିବା ଦରକାର । ଶିକ୍ଷାର ମୌଳିକ ଭିତ୍ତି ହେଉଛି ସ୍ୱାଧୀନତା । ଏହି ସ୍ୱାଧୀନତା କାହାର ? ଏ ସ୍ୱାଧୀନତା ହେଉଛି ଲୋକମାନଙ୍କର । ସେମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା ରହିବା ଦରକାର । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଯେଉଁମାନେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ସେମାନେ କ'ଣ ପଢ଼ିବେ ଏବଂ କିପରି ପଢ଼ିବେ, ଏହି ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଥିବା ଦରକାର । ଶିକ୍ଷକ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଯୋଗାଯୋଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଅଭିଜ୍ଞତା ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପନ୍ଥାଟି ସ୍ଥିର କରିପାରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ସ୍ୱାଧୀନତାର ପରିମାଣ ଓ ସୀମା ଶିକ୍ଷକର ପ୍ରତିଭା ଓ ସହାନୁଭୂତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବ; କିନ୍ତୁ ଏତାଦୃଶ କଟକଣା ଯେତେ କମ୍, ବିଦ୍ୟାଳୟ ପକ୍ଷରେ ଏହା ସେତିକି ହିତକାରକ । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଯେତକ କମ୍

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେତକ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ୍ । କାରଣ ଶିକ୍ଷାର ଅଭାବ ଅପେକ୍ଷା ଶିକ୍ଷାର ଆଧିକ୍ୟ, ଅଜୀର୍ଣ୍ଣତା ଓ ଶିକ୍ଷାପ୍ରତି ଘୃଣା ଅଧିକ ମାତ୍ରାତ୍ମକ । ଯେବେ ସରଳ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ମାର୍ଗରେ ଲାଳନପାଳନ କରାଯାଏ ତାହାହେଲେ ସେମାନେ ଆପେ ଆପେ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବେ ଏବଂ ନିୟମିତ ହେବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ । ଏପରି କଲେ ସେମାନେ ଠିକ୍ ଆଜି ଯେତେବେଳେ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ, ଠିକ୍ ସେତିକି-ବେଳେ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବେ । ଶିଶୁମାନେ ଯେଉଁସବୁ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ନ୍ତି ସେ ସବୁର ମଧ୍ୟ ଅନୁଶୀଳନ ହେବା ଦରକାର । ସାଧାରଣତଃ ସେମାନଙ୍କର ପାଠ୍ୟ, ବ୍ୟାକରଣ, ଇତିହାସ, ଜ୍ୟାମିତି, ଗଣିତ ଏହିପରି ବିଷୟମାନଙ୍କରେ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ।

ଇତିହାସର ଯୁଗ ବିଭାଗ କୋମଳମତି ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଘୋଷିବାକୁ ପଡ଼େ । ଏହି ସବୁ ଜଟିଳ ବିଷୟ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଦୁର୍ବୋଧ ନୁହେଁ କି ? ପ୍ରକୃତପକ୍ଷରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ପାଠ୍ୟ ବିଷୟ ସେମାନଙ୍କ ସାଧାରଣ ଅନୁଭୂତି ଓ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଆରମ୍ଭ ହେବା ଉଚିତ । ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବା ଓ ପ୍ରକୃତ ପାଠପଢ଼ା ଦୁଇଗୋଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଷୟ । ଏକର ଅନ୍ୟ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ବିଶେଷତଃ ଯେଉଁଠାରେ ପରୀକ୍ଷା ଶିକ୍ଷାର ଅଙ୍ଗ, ସେଠାରେ ପରୀକ୍ଷା ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ଓ ଛାତ୍ର ସେତେବେଳେ ଗଣିତ, ସାହିତ୍ୟ, ଇତିହାସ ପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ ପାଇଁ ଅଧ୍ୟୟନ ନ କରି ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ସବୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥାଏ । ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରଶ୍ନର କିପରି ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ହେବ ସେ ସେଥିପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ରହେ ଏବଂ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତର ଦେବାର କୌଶଳ ଶିକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଇତିହାସ କଥା ବିଚାର କରାଯାଉ । ବାଳକ-ବାଳିକାମାନେ ଇତିହାସ ପଢ଼ିବାକୁ ଭଲପାଆନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେ ଇତିହାସ କି ପ୍ରକାର ତାହା ଜାଣିରଖିବା ଉଚିତ୍ । ଅସଲ କଥା ହେଉଛି ପିଲାମାନେ ଇତିହାସକୁ ଜୀବନ୍ତ କରି ପଢ଼ିବା-ପାଇଁ ଚାହାନ୍ତି । ଇତିହାସ ଛବିଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥାତ୍ ଅଙ୍କନଦ୍ୱାରା ଅଧୀତ ହେଲେ ଶିଶୁର ଇତିହାସ ଶିକ୍ଷାପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥାଏ । ଏହାହିଁ ହେଉଛି ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ପଢ଼ିବା ଓ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପଢ଼ିବା ମଧ୍ୟରେ ତଫାତ୍ ।

ଚିତ୍ରବିଦ୍ୟା ଓ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାରେ ଗୋଟିଏ ନୀତି ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେବା ଉଚିତ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସଙ୍ଗୀତ ଶିଖାଇବା ଯାହା, ଧରି ବାନ୍ଧି ପାଠ ପଢ଼ାଇବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । ଚିତ୍ରବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କରିବାରେ ଶିଶୁ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଉପକରଣ ପ୍ରଥମେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଉଚିତ୍; ଯଥା:—ଚକ୍‌ଖଡ଼ି, ପେନ୍‌ସିଲ୍ କିମ୍ବା ରୁଲ୍‌କୁଲ୍ ସାହାଯ୍ୟରେ ସେ ପ୍ରଥମେ ଗାର ଟାଣିବା ଉଚିତ୍ । ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଗଲେ ଶିଶୁ ନିଜର ଚାରିପାଖରେ ଯାହା ଦେଖେ କିମ୍ବା ଶୁଣେ ତାହାର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ସେ ନିଜ କଣ୍ଠ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଉଚିତ୍ । ଜ୍ଞାନଲାଭ, ଉନ୍ନତି କିମ୍ବା ବିକାଶର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥସାଧନ, ପରିବାର ଓ ପଡ଼ୋଶୀମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥସାଧନ । ଲୁଗା ସଫାକରିବା,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ରୋଷେଇ କରିବା ଓ ଜାଳେଣି କାଠ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ପ୍ରଭୃତି କାର୍ଯ୍ୟ ଏହାର ଭିତରେ ଅନ୍ତର୍ଗତ । ବାକି ଅଧେ ସମୟ ଶିକ୍ଷାଦାନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିବା କଥା । ସମୁଦାୟ ସାତଗୋଟି ବିଷୟ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ନିଜ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଛାତ୍ର ବାଛିବା ଉଚିତ୍ । ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ସୁବିଧା ଦିଆଯିବା ଦରକାର ।

ଭାଷାଶିକ୍ଷା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଯେତେ ଅଧିକ ଭାଷାଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ ସେତେ ଭଲ । ଫରାସୀ ଓ ଜର୍ମାନୀ ପଢ଼ାଯିବା ଉଚିତ୍ । ସମ୍ଭବ ହେଲେ ଇଂରେଜୀ ଓ ଏସ୍ ପାରେଣ୍ଟୋ ପଢ଼ାଯିବା ଦରକାର । ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରାଇ ପଢ଼ାଇବା ଉଚିତ୍ । ଛାତ୍ର ଯେଉଁ ଭାଷା ଜାଣିଥିବ, ସେହି ସ୍ଥାନୀୟ ଭାଷାରେ ସେ ପ୍ରଥମେ ପଢ଼ିବା ଉଚିତ । ତାହାହେଲେ ସେ ବିଭିନ୍ନ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର, ବାକ୍ୟର ଶୃଙ୍ଖଳା ଜାଣିପାରିବ । ମୋ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭାଇମାନେ ଯେ ଅତ୍ୟାଚାର କରିପାରନ୍ତି, ଏଥିରେ ମୋର ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ତେଣୁ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡଦେବାପାଇଁ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରି ନପାରେ । ଯେଉଁ ଲୋକ ପାପଶୂନ୍ୟ ତାହାଠାରୁ ଏହା ଆରମ୍ଭ କରାଯାଉ । ନିଷ୍ପତ୍ତି କିମ୍ବା ଆଦେଶ ଦେବାପାଇଁ ମୁଁ କିଏ ? ବିଚାରପତିର ଆସନରେ ବସିବାପାଇଁ ମୋର କି ଅଧିକାର ଅଛି ? ଲୋକମାନେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ମୋର ମତକୁ ଯେତେବେଳେ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ସେତେବେଳେ ଏହି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ; ଯଥା:—ଜେଲର୍ କିମ୍ବା ଓ୍ୱାର୍ଡର୍ ହେବାପାଇଁ ଖୁବ୍ କମ୍ ଲୋକ ସମ୍ମତି ଜଣାଇବେ । ଶେଷରେ ଏପରି ଜୀବିକାର ଅବସାନ ଘଟିବ । ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନେ ଜ୍ଞାନୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାର ଏକ ଅଙ୍ଗ ବୋଲି ବିଚାର କରିଥାନ୍ତି । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏହି ବିଚାର ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନୀ ଲୋକ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ଅନୁଶୀଳନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ଙ୍କର ଅନୁଶୀଳନଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ।

ଧର୍ମ

ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଶତ୍ରୁତାର ବିନାଶ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମର ଭିତ୍ତି । ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଶାନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ମାନସିକ ଶାନ୍ତି ହିଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମର ପ୍ରେରଣା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଧର୍ମ କିମ୍ବା ଚର୍ଚ୍ଚ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ, ସେ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଗ୍ରୀକ୍ ଚର୍ଚ୍ଚ ଓ ରୁଷିଆର ଜାତୀୟ ଚର୍ଚ୍ଚ କଥା ହିଁ କହିଥାନ୍ତି ।

ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ପ୍ରଥମ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହେଉଛି "ପରସ୍ପର ସହିତ ଶାନ୍ତିରେ ବାସ କର ଏବଂ କାହାକୁ ନିର୍ବୋଧ କିମ୍ବା ଅଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ବିଚାର କର ନାହିଁ ।" ଏହି ଶାନ୍ତି ଯଦି ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୁଏ ତାହାହେଲେ ସେହି ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ସାଧନା କରିବାକୁ ହେବ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଆମକୁ ମାନନେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଶାନ୍ତି କଥାଟି ଯେପରି ଭୁଲି ନ ଯାଉଁ । ଯୀଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଏକଥା କହିଲାବେଳେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ସାଂସାରିକ ଅବସ୍ଥା ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତି ହିଁ ଶାନ୍ତିକୁ ପ୍ରତିହତ କରେ । ଯୌନ ଆକର୍ଷଣ ହିଁ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତି ପ୍ରଥମ ବିପଦ । ଆମର ଦେହ ଯେ କୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଭୋଗ ଓ ତୃଷ୍ଣାର ଶିକାର ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୁରୁଷର ଗୋଟିଏ ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତ୍ରୀର ଗୋଟିଏ ସ୍ୱାମୀ ରହିବା ଦରକାର । ଜଣେ ଜଣକୁ କୌଣସି କାରଣରୁ ହେଉ ପଛକେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ଅନୁଚିତ । ଟଲଷ୍ଟୟ ବୈବାହିକ ମିଳନ ଓ ତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ମିଳନ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ବ୍ୟବଧାନ ଦେଖୁ ନଥିଲେ । ପୁରୁଷ ଯେଉଁ ପ୍ରଥମ ନାରୀ ସହିତ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ମିଳିତ ହୁଏ, ସେହି ମିଳନକୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଅତି ପବିତ୍ର ଓ ଏକାନ୍ତ ବୋଲି ମନେକରୁଥିଲେ । ଶାନ୍ତି ପ୍ରତି ଦ୍ୱିତୀୟ ବିପଦ ହେଉଛି—ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରିବା । ଏହି ଶପଥ ପାପ ଏବଂ ଅନ୍ୟାୟର ଘେର ଭିତରକୁ ମଣିଷକୁ ଟାଣିନିଏ । ସେଥିପାଇଁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ବିଚାରରେ ଆମେ କୌଣସି ଶପଥ କରିବା ଅନୁଚିତ । ଶାନ୍ତି ପ୍ରତି ତୃତୀୟ ବିପଦ ହେଉଛି—ପ୍ରତିଶୋଧ ପ୍ରବୃତ୍ତି । ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତି ଅନେକ ସମୟରେ ମାନବିକ ନ୍ୟାୟ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ଟଲଷ୍ଟୟ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ସପକ୍ଷରେ ନ ଥିଲେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଅପମାନ ଓ ତିରସ୍କାର ସହ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ । 'ଯେଷାକୁ ତେଷା' ଆମର ନୀତି ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଚତୁର୍ଥ ବିପଦ ହେଉଛି—ଜାତିଗତ ପ୍ରଭେଦ, ଜାତିଧି ଜାତି, ଦେଶ-ଦେଶ, ରାଷ୍ଟ୍ର-ରାଷ୍ଟ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଶତ୍ରୁତା । ଆମର ସ୍ମରଣ କରିବା ଉଚିତ ଯେ, ସବୁ ମଣିଷ ଭାଇ ଭାଇ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସେହି ଏକ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସନ୍ତାନ । ତେଣୁ ଜାତି ଓ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ଯେପରି ଶାନ୍ତିର ପନ୍ଥା ଧ୍ୱଂସ ନ କରେ, ସମସ୍ତେ ସେପ୍ରତି ବରାବର ସତର୍କ ଦୃଷ୍ଟିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ବସ୍ତୁତଃ ପ୍ରକୃତିର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କଣ ? ଏହା କଣ ଜାଣିବା କଥା ଯେ ମୋର ଏବଂ ମୋର ପରିବାରର ନିରାପତ୍ତା, ମୋର ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦ, ଫାଶୀଦଣ୍ଡର ଭୟ, କାରାଗାରର ପ୍ରାଚୀର ତଳେ ହଜାର ହଜାରଙ୍କର ଦୁର୍ଯୋଗ, ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରହରୀର ଏବଂ ସୈନିକମାନଙ୍କର ଭୟ ପ୍ରଦର୍ଶନଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ନିର୍ଯାତନା, ଦୁଃଖ, ଅନାହାର ବଦଳରେ କଣାଯାଇଥାଏ ।

କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତମାନଙ୍କର ଆକ୍ରମଣକୁ ପ୍ରତିହତ କରିବା ପାଇଁ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ବନ୍ଧୁକ ସାହାଯ୍ୟରେ କ'ଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦର ସୁରକ୍ଷା କରାଯିବ ? ମୋର ଖାଦ୍ୟ ରୁଟି ଏବଂ ମୋର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ରୁଟିର ସୁବିଧା କରିବା ପାଇଁ, ମୋର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟର ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ କ'ଣ ଅଗଣିତ ସର୍ବହରାମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ; ନା, ମୋର ଜାଣିବା ଦରକାର ଯେ, ମୁଁ ଯେଉଁ ରୁଟି ଖଣ୍ଡିକ ଖାଏ, ତାହା ମୋର ଏବଂ ମୁଁ ଖାଇବାବେଳେ ଅନ୍ୟ ଯେପରି ଭୋକ-ଉପାସରେ ନ ରହନ୍ତି ।

ଯୀଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ସରଳ ଓ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବରେ କହିଥିଲେ, "ହିଂସାଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିରୋଧ, ଯାହାକି ସମାଜର ଭିତ୍ତି ହୋଇପାରିଛି, ତାହା ଭ୍ରମାତ୍ମକ ଓ ମାନବ-ପ୍ରକୃତିର ବିରୋଧୀ ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେ କହିଥିଲେ, "ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିରୋଧ କର ନାହିଁ । ଯେଉଁ ନିୟମ ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିରୋଧ ପାଇଁ ହିଂସାର ଆଶ୍ରୟ ନିଏ, ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଅନ୍ୟାୟ ପ୍ରତିରୋଧ କରିପାରେ ନାହିଁ । ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ଧରି ଅନ୍ୟାୟଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟାୟର ମୂଳୋତ୍ପାଟନ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି; ମାତ୍ର ଏହି ପନ୍ଥାରେ ଅନ୍ୟାୟର ଧ୍ୱଂସ ହୋଇପାରିନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେ କେବଳ ତାହାର ମାତ୍ରା ବୃଦ୍ଧି କରିପାରିଛ । ତେଣୁ ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି ତୁମ୍ଭେ ସେହିପରି କର, ତା'ହେଲେ ତୁମେ ଜାଣିବ ମୋର ନୀତି ହିଁ ସତ୍ୟ ।" କେବଳ ବାକ୍ୟରେ ନୁହେଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଯୀଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ତାଙ୍କର ଏହି ଆଦର୍ଶ ପ୍ରମାଣିତ କରିଥିଲେ । ଯୀଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ଏହି ମହାନ୍ ଉପଦେଶ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ବିପ୍ଳବୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନେ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରି ନଥିଲେ । ସେମାନେ ହିଂସା ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିରୋଧ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଏକ ଦାବି ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଚର୍ଚ୍ଚର ଅଲଙ୍ଘନୀୟ ଶକ୍ତି ଓ କ୍ଷମତାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ଯେବେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅନ୍ୟାୟ ମନେକରି ପ୍ରତିରୋଧ କରେ, ତେବେ ଅନ୍ୟ ଯେ କେହି ବ୍ୟକ୍ତି ତାହାର ଏତାଦୃଶ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଭ୍ରମାତ୍ମକ ମନେକରି ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିରୋଧ କରିପାରେ ।

ହିଂସା ଓ ଅତ୍ୟାଚାର ମାନବ-ପ୍ରକୃତିର ବିରୋଧୀ । ଯେଉଁ ବିଚାରପତି ଅପରାଧୀକୁ ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡ ଆଦେଶ କରିଥାଏ, ସେ ନିଜ ହାତରେ ଆସାମୀକୁ ଫାଶୀ ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ଆଇନ୍ ଦ୍ୱାରା କିମ୍ବା ଶାସନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା କୌଣସି କର୍ମଚାରୀ କିମ୍ବା କୌଣସି ସୈନ୍ୟ ବାଧ୍ୟ ନ ହେଲେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ହତ୍ୟା କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ସରକାରୀ ଶାସନ ବଳରେ ଏପରି କୁକର୍ମ ପାଇଁ ଦାୟିତ୍ୱ ବାଣ୍ଟି ଦିଆଯାଇଛି, ଯାହା ଫଳରେ ସଂପୃକ୍ତ କର୍ମଚାରୀମାନେ ପ୍ରକୃତିର ଅସଲ ସ୍ୱରୂପ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଅକ୍ଷମ ହୋଇଥାଏ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜଣେ କିରାଣୀ କୌଣସି ଅଭିଯୋଗରେ ଦଣ୍ଡିତ ଜଣେ ଦୃଷୀକୁ ତାହାର ପରିବାରଠାରୁ ଛଡ଼ାଇନେଇ ଜେଲ୍‌ରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଏପରି ସବୁ ରାଜଦଣ୍ଡ କେବଳ ଜବରଦସ୍ତି ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା ଆଇନଦ୍ୱାରା ହିଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ଯୀଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ପ୍ରଚାରିତ ଧର୍ମ ହେଉଛି ପୃଥିବୀକୁ ସ୍ୱର୍ଗରେ ପରିଣତ କରିବା । ତାଙ୍କର ଏହି ନୀତି ପାଳନ କରିବା ମଧ୍ୟ କଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଯୀଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ସତ୍ୟ ନୀତି ମଣିଷକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସମାଜ ମଧ୍ୟ ଉପକୃତ ହୋଇଥାଏ ।

ସଂସାରର ନୀତି ଓ ନିୟମ, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ପ୍ରଚାରିତ ସତ୍ୟର ଧର୍ମ—ଯଦି ପ୍ରଥମଟି ସାଧ୍ୟ, ସହଜ ଓ ନିରାପଦ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତା'ହେଲେ ଯୀଶୁଙ୍କର ପ୍ରଚାରିତ ନୀତି ଓ ନିୟମ ପାଳିବା କଷ୍ଟକର ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ସଂସାରର ନୀତି ଓ ନିୟମ ସବୁଠାରୁ ବିପଜ୍ଜନକ ଓ କ୍ଳେଶ-ଦାୟକ । ଟଲଷ୍ଟୟ କହିଥିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ସମୟରେ ଯୁଦ୍ଧରେ ମୃତାହତ ସଂଖ୍ୟା ଖୁବ୍ ବେଶୀ ହୋଇଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ସଂସାରର ସାଧାରଣ ନିୟମ, ଆଇନକାନୁନ୍ ମାନି ଚଳିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି ସେମାନେ ଯୀଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ସତ୍ୟ ଓ ନୀତିର ବାଣୀ କିପରି ପାଳନ କରିବେ ? ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସଂସାରର ଆଇନକାନୁନ୍ ଭାଙ୍ଗି ପ୍ରତି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମୁହୂର୍ତ୍ତିରେ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଛଟପଟ ହେଉଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା, ଯୀଶୁଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ପନ୍ଥା ଅନୁସରଣ ନ କରି ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଛଟପଟ ହେଉଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କଠାରୁ ଖୁବ୍ ଅଧିକ । ଜଣେ ଲୋକ ଦଳେ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହୀ, ହିଂସ୍ର ଓ ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକଙ୍କ ଗହଣରେ ରହିଯାଇପାରେ; ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକମାନେ ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ନିକଟରେ ଶେଷରେ ନିଶ୍ଚୟ ପରାଜିତ ହେବେ ।

ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଲୋକର ଆସ୍ଥା ଓ ଭକ୍ତି ନଥିଲେ ସେ ଯଥେଚ୍ଛାଗ୍ରହୀ ହୋଇପାରେ । ପୃଥିବୀରେ ଯେତେ ହିଂସା, ବିପ୍ଳବ, ରକ୍ତପାତ ଘଟୁଅଛି, ତାହାସବୁ କ'ଣ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ଘଟୁଛି ? ନାଁ, ତାହା କଦାପି ନୁହେଁ । ବରଂ ଯେଉଁମାନେ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ, ସେହିମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଏହିସବୁ ହିଂସାକାଣ୍ଡ ଘଟୁଛି । ସେମାନେ ଯେତିକି ଯେତିକି ହିଂସା ଓ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହ ଭିଆଇବସନ୍ତି, ସେତିକି ସେତିକି ସେମାନେ ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଆଖି ବୁଜି ଦେଇ-ଥାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ସେତିକି ଅସୁଖୀ ହୁଅନ୍ତି ଓ ଅତୃପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ସେମାନେ ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନ କରିବା ଜରୁରୀ ହୋଇପଡ଼େ । ଜଣେ ଲୋକ ଅସତ୍ୟ ପଥରୁ ଦୂରେଇ ନ ରହିଲେ, ସତ୍ୟର ମହିମା ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଯେ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟପ୍ରାଣ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ, ତାହାର କୌଣସି ସମ୍ପତ୍ତି ଉପରେ ଅଧିକାର ନ ଥାଏ । କେବଳ ଯେତିକି ଦରକାର ସେତିକି ଜିନିଷ ସେ ବ୍ୟବହାର କରେ । ଜଣେ ପ୍ରକୃତ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଅନ୍ୟ ହାତରେ ନିହତ ହେବ ପଛକେ କିନ୍ତୁ ସେ କାହାର ଅଧିକାର ଉପରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବ ନାହିଁ । ଟଲଷ୍ଟୟ କହିଥିଲେ, "ଆମକୁ ଜଣେ ମାରିବାକୁ ଆସିଲେ ଆମେ ତାକୁ ମାରିବା ଯଥାର୍ଥ ହେବ କି ? ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଦୁନିଆରେ ହିଂସା, ଅତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ପ୍ରତିଶୋଧର ମାତ୍ରା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥାଏ ।" ଯୀଶୁ କହିଥିଲେ, "ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିରୋଧ କର ନାହିଁ, ହିଂସାର ପ୍ରତିରୋଧ କର ନାହିଁ । ନିଜକୁ ଅନ୍ୟଠାରୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମନେକରିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । କ୍ରୋଧକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେବା ମଧ୍ୟ ଏକ ପାପ । କେହି ଏପରି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଶପଥ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ପାପ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଜଣେ ବାଧ୍ୟ ହେବ । ନିଜକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କରି ରଖିବା ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଜଣେ ଲୋକ ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ମାନବ-ସମାଜ ନିକଟରେ ସେ ଅପରାଧୀ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେବ ।"

ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହିପରି ଧର୍ମର ସଂଜ୍ଞା, ବ୍ୟାପ୍ତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତାକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଥିଲେ । ଅନିତ୍ତଚନ୍ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ଦିନେ ପଚାରିଥିଲେ, "ଯେଉଁ ବାଘ ମୋତେ ଆକ୍ରମଣ କରିବ, ମୁଁ ତାକୁ ହତ୍ୟା କରିପାରେ କି ?" ଟଲଷ୍ଟୟ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ନା-ନା, ସେମିତି ହେଲେ ପୃଥିବୀରେ ହତ୍ୟା ବ୍ୟାପିଯିବ । ହିଂସାର ପ୍ରତିରୋଧ ହିଂସାରେ ନ ଥାଏ ।" ଭାରତବର୍ଷରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଅହିଂସା ଆଚରଣ ମଧ୍ୟ ଏହି ଆଦର୍ଶର ଅନୁରୂପ ।

ଗାନ୍ଧି ବାରମ୍ବାର ସତର୍କ କରି କହିଥିଲେ, "ସତ୍ୟ ଏବଂ ସାଧୁତା ଅପେକ୍ଷା କୌଣସି ଉଚ୍ଚତର ଧର୍ମ ଆଉ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବ ଧର୍ମ ଏବଂ ବାସ୍ତବ ନୈତିକତା ପରସ୍ପର ସହିତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜଡ଼ିତ । ବୀଜ ଏବଂ ଜଳର ଯେଉଁ ସମ୍ପର୍କ—ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷର ଅନେକ ଶାଖା, ଅନେକ ପତ୍ର; ମାତ୍ର ତାର ମୂଳ ଏକ ଆଉ ଅଭିନ୍ନ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ମଣିଷ ମଣିଷର ଅନୈକ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଧର୍ମ ଏକ ଆଉ ଅଭିନ୍ନ । ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଏକ ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ସଙ୍ଗଠନ, ଯାହା ଉଭୟ ବୃଦ୍ଧି ଓ କ୍ଷୟର ଅଧୀନ । ଏହା ଗଙ୍ଗାନଦୀ ସଦୃଶ ପବିତ୍ର । ଏହା ଗତିଶୀଳ । ଧର୍ମର ସମୀକ୍ଷାରେ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ନିଷ୍ଠା ଓ ଶୁଦ୍ଧତାକୁ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ ।

ଚର୍ଚ୍ଚ

ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଚର୍ଚ୍ଚ ଗୁଡ଼ପତ୍ର, ଦାସତ୍ୱ, ବିଗ୍ରହାଳୟ, ସମସ୍ତ ଜାଗତିକ କ୍ଷମତା, ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡ, ଯୁଦ୍ଧ, ଏ ସବୁକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛି ଏବଂ ଅନୁମୋଦନ କରିଅଛି । ପାପକାର୍ଯ୍ୟ ନ କରିବା ପାଇଁ ତ୍ରିଭୁବନକାଳୀନ ଗୋଟାଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ବ୍ୟତୀତ ଏହା ଆଉ କିଛି ଅଧିକା ହାସଲ କରିପାରି ନାହିଁ । ଏପରିକି ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଦୀକ୍ଷାଭିଷେକ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା ସେତେବେଳେ ଏ ଆବଶ୍ୟକତା ମଧ୍ୟ ରହି ନ ଥିଲା । ଚର୍ଚ୍ଚ ଯୀଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ନୀତିକୁ କେବଳ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି; ମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟତଃ ନୁହେଁ ।

ଯୀଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ପ୍ରଗ୍ରହିତ ନୀତିର ଗୋଟିଏ ପନ୍ଥା ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ପରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନାବଶ୍ୟକ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ସମଗ୍ର ଜଗତ ଚର୍ଚ୍ଚ ନିକଟରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇନପାରନ୍ତି । ଅଥଚ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ପାଇଲେ ଜୀବନର ଯଥାର୍ଥତା ରହିବ ନାହିଁ । ସ୍ୱର୍ଗ ହେଉ ବା ନର୍କ ହେଉ, ପୋପ୍ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ଚର୍ଚ୍ଚ ହେଉ, ନିଜର ବିଶ୍ୱାସର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ପ୍ରାର୍ଥନା କର । ତୁମେ ଭକ୍ତି ଆଚରଣ କର । ମନ୍ତ୍ରପାଠ କର । ଏସବୁ ତୁମେ ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଦତ୍ତ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ଉପଦେଶ ପାଳିବା ପାଇଁ ତୁମକୁ ବାଧା ଦେବେନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତୁମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରି ନୀରବରେ ବସି ରହି ନାହିଁ ଏବଂ ନିଜର ସ୍ଥିତିକୁ ଜଟିଳ କରିଦିଅ ନାହିଁ, ଯେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ କି କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରିବା, ମୌନାବଲମ୍ବୀ ଆଚରଣ କରିବା, ପାପର ପ୍ରତିଶୋଧ କରିବା, ଯୁଦ୍ଧ କରିବା କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ହେବନାହିଁ; ବରଂ ଏପରିଭାବରେ ତୁମର ସ୍ଥିତିକୁ ସଂଗଠିତ କର ଯେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏସବୁ କାମ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ତଥା ଦୁରୂହ ହେବ । ମନେକର ତୁମେ ଜଣେ ନାସ୍ତିକ, ମାତ୍ର ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ । ମତବାଦର କିଛି ଯାଏ-ଆସେନା । ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ନୀତି ତୁମ ମତବାଦର ବିରୋଧ କରେ ନାହିଁ; ବରଂ ଏହା ତୁମ ଆବିଷ୍କୃତ ନିୟମର ଉପଯୋଗୀ ।

କିନ୍ତୁ ଏହି ଆଦର୍ଶକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ, ତୁମର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ବିଗ୍ରହିତ ।

ଏହି ଜୀବନ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ପନ୍ଥାରେ ତୁମେ ଅତିବାହିତ କରିପାର । ତୁମ ଜୀବନର ପରିଚାଳନାର୍ଥେ ସେମିତି କୌଣସି ଆଇନ୍‌କାନୁନ୍ ନାହିଁ । ଯାହା ଅଛି, ତାହା କେବଳ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପରିକଳ୍ପିତ, ଯାହାକୁ ତୁମେ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରନାହିଁ । ପୁଣି ଏପରି ଆଇନକାନୁନ୍ ପୋଲସ୍‌ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସାବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମର ନୀତି ତୁମ୍ଭ ପାଇଁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଆଇନ୍‌କାନୁନ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଅଛି, ଯାହାକି ପରାର୍ଥବାଦ (altruism)ର ଆଦର୍ଶ ସହିତ ବେଶ୍ ସମନ୍ୱିତ । ଏହି ପରାର୍ଥବାଦର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯୀଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ଆଦର୍ଶର ସାରମର୍ମ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ (ethical) ତଥା ଅଧିବିଦ୍ୟକ (metaphysical) ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟରେ ମନମୁଖୀ ପୃଥକୀକରଣ ଫଳରେ ସମଗ୍ର ନୀତି ହିଁ ବିକୃତ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଏହାକୁ ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ କରିଦିଏ । ଏହି ପୃଥକୀକରଣ ପଲ୍‌ଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା, ଯେ କି ମାଥ୍ୟୁଙ୍କ ଗସ୍‌ପେଲ୍‌ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ତତ୍ତ୍ୱ ଅଧାପନ୍ତରିଆ ଭାବରେ ବୁଝିଥିଲେ । ପୁଣି ସେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମର ନୀତିବିରୋଧୀ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ନୀତି ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ନୀତି Constantineଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଯେଉଁ ସମୟରେ ଚଳିତ ପୌତ୍ତଳିକ ସାମାଜିକ ସଙ୍ଗଠନ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମର ଆବରଣ ତଳେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ବୋଲି ଘୋଷିତ ହୋଇଥିଲା, କନ୍‌ଷ୍ଟାଣ୍ଟିନ୍‌ଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅପରାଧ ପାପ ସତ୍ତ୍ୱେ ଚର୍ଚ୍ଚ ସେହି ପୌତ୍ତଳିକାଙ୍କୁ ମହତର ଆଖ୍ୟା ଦେଇଥିଲା । ସେହିପରି କ୍ରମେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୀତିଚ୍ୟୁତ ହୋଇଥିଲା; କେବଳ ବାକି ପଡ଼ିଥିଲା ତାହାର ଦର୍ଶନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅଂଶ ମାତ୍ର । ପୁନଶ୍ଚ ଏହି ଦର୍ଶନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ନୀତି କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଆହୁରି ଓଲଟପାଲଟ ହୋଇଥିଲା । ଏହିସବୁ ଗସ୍‌ପେଲ ଯୁଗ-ଯୁଗର ମାନବର ବିଚାର ଓ ଚିନ୍ତାଧାରାର ପରିପ୍ରକାଶ ମାତ୍ର ।

ଯୁଗାନୁକ୍ରମେ ସେଥିରେ ସବୁ ବହୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଦେଇଛି । ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଅପେକ୍ଷା ସତ୍ୟ ଓ ପ୍ରେମର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପଦ୍ୱାରା ଏକତ୍ରିତ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ ଚର୍ଚ୍ଚ ରହିଆସିଛି ଏବଂ ସବୁଦିନେ ରହିବ । ଏହି ଚର୍ଚ୍ଚର ସଭ୍ୟମାନେ ଜାଣନ୍ତି, ସେମାନେ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମାଜରେ ମୈତ୍ରୀ ଓ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ ସହକାରେ ବାସ କରନ୍ତି, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବନ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ସ୍ୱରୂପ । ସେଥିପାଇଁ ଏହି ଚର୍ଚ୍ଚର ସଭ୍ୟମାନେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ଅନୁଜ୍ଞା ପାଳନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପାଳନ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଥାନ୍ତି । ଏହାର ସଂଖ୍ୟା ହ୍ରାସ ପାଇବାରେ ବା ଅଧିକ ହେବାରେ କିଛି ଯାଏଆସେ ନାହିଁ । ଏହି ଚର୍ଚ୍ଚର କଦାପି ବିଲୋପ ନାହିଁ । ତାହା ସମଗ୍ର ମାନବଜାତିର ହୃଦୟକୁ ନିଜ ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ଏକତ୍ରିତ କରିପାରିବ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମାନବିକ ଅଧିକ

ଟଲଷ୍ଟୟ ପ୍ରେମଧର୍ମ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ; ତାହା ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଆଦର୍ଶର ଅନୁରୂପ । ଟଲଷ୍ଟୟ ରାଜନୈତିକ ଅଧିକାର ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ; ତାହା ଥମାସ୍ ଜାଫରସନ୍‌ଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଅର୍ଥନୈତିକ ଅଧିକାର ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ; ତାଙ୍କର ସେହି ଘୋଷଣା ହେନେରି ଜର୍ଜଙ୍କ ସୂଚିତ ଅର୍ଥନୀତି ଉପରେ ଆଧାରିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସମସ୍ତ ଅଧିକାର ଓ ଘୋଷଣାର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ମନୁଷ୍ୟର ଭୌତିକ କଲ୍ୟାଣ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ଚିନ୍ତା ବରାବର ପ୍ରଗତିମୁଖୀ ଥିଲା ।

ପ୍ରଥମେ ସେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ ପୃଥିବୀରେ ପାରସ୍ପରିକ ପ୍ରେମ ଓ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଦରକାର । ପରେ ସେ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ, ଅର୍ଥନୈତିକ ନ୍ୟାୟ ବ୍ୟତୀତ ଏହିସବୁ ପ୍ରତିକାର ବ୍ୟର୍ଥ । ସେ ଶେଷରେ ହେନେରି ଜର୍ଜଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ନୀତି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଥିଲା, ବ୍ୟକ୍ତିର ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଉପରେ । ହେନେରି ଜର୍ଜଙ୍କ ମତାନୁଯାୟୀ ସମ୍ପତ୍ତି ଅଧିକାର ମଣିଷକୃତ ନିୟମ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ । ତାହା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଧାନ ଉପରେ ଆଧାରିତ । ଏହା ଅସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଏକକ । ଏହାକୁ ଯେ ଲଙ୍ଘନ କରେ ସେ ଚୌର୍ଯ୍ୟ ଅପରାଧରେ ଅଭିଯୁକ୍ତ ହେବା କଥା । ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଉପରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଧିକାର ବିବେଚିତ ହେବା ଉଚିତ । କାରଣ ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଉପରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସମାନ ପରିମାଣରେ ଦାବି ଅଛି । ଭୂ-ସମ୍ପତ୍ତି ମଣିଷଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି ନୁହେଁ । ଏହା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି । ଏହା ମଣିଷଜାତିର ଯୁଗାନୁକ୍ରମିକ ବଂଶଧରମାନଙ୍କର ବାସସ୍ଥଳୀରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ତେଣୁ ଏହା ଉପରେ କାହାର ସାର୍ବଭୌମ ଅଧିକାର ରହିନପାରେ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଜଣେ ଦୈନିକ ଶ୍ରମିକର କଥା ବିଚାର କରାଯାଉ । ଯେ ଗଛଟିଏ ଲଗାଏ, ଘରଟିଏ ତିଆରି କରେ, କଲକାରଖାନାରେ କାମ କରେ, ଯନ୍ତ୍ରପାତି ତିଆରି କରେ, ପୋଖରୀରୁ ମାଛ ଧରେ କିମ୍ବା ଯେଉଁ ଚିତ୍ରକର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରେ, ସେ ନିଜ ନିଜ ପରିଶ୍ରମଲବ୍ଧ ଫଳର ଅଧିକାରୀ ହୋଇବସନ୍ତି । ତାହା ଉପରେ ତାହାର ଅଖଣ୍ଡ ଅଧିକାର । ସେ ତାହାକୁ ଅନ୍ୟକୁ ଦାନ କରିଦେଇପାରେ, ବିକ୍ରୟ କରିପାରେ, ନିଜ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତାହା ହସ୍ତାନ୍ତର କରିଦେଇପାରେ । କାରଣ ତାହା ହେଉଛି ତାର ଅର୍ଜ୍ଜିତ ସମ୍ପତ୍ତି ।

ଜମି, ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଅଧିକାର କରିବା କ୍ଷମତା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ତାଦୃଶ ଅଧିକାର ଦ୍ୱାରା ସୀମାବଦ୍ଧ । ସେଥିପାଇଁ ଜମିର ଅସ୍ଥାୟୀ ମାଲିକକୁ ସମାଜକୁ କିଛି ରାଜସ୍ୱ ଦେବାକୁ ପଡ଼େ । ସେ ରାଜସ୍ୱର କାରଣ ହେଉଛି ତାହାର ଦଖଲରେ ଥିବା ଭୂସମ୍ପତ୍ତି । ଏଥିରୁ ଭୂ-ରାଜସ୍ୱ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମ୍ପତ୍ତି, ଟିକସ ମଧ୍ୟରେ ମୌଳିକ ତଫାତ୍ ଦେଖାଦିଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଘରବାଡ଼ି, କ୍ଷେତ ଖମାର କମ୍ପା ସମ୍ପତ୍ତି ଉପରେ ଯେତେବେଳେ ଟିକସ ବସେ, ସେତେବେଳେ ସମାଜର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଯେଉଁ ଟିକସ ଅସୁଲ କରାଯାଏ, ତଦ୍ଵାରା ସେମାନଙ୍କର ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଦାବିରୁ ବଞ୍ଚିତ କରାଯାଏ । ଆଇନ୍‌ର ଦ୍ୱାହି ଦେଇ ଏହା କ'ଣ ଚୌର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ କି ? ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଉପରେ ଯେତେବେଳେ ଟିକସ ବସେ, ସେତେବେଳେ ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ଆଇନ୍‌ର ଖିଲାପ କରାଯାଏ । ଯଦି ବ୍ୟକ୍ତିର ପରିଶ୍ରମ ଅର୍ଜିତ ସମ୍ପତ୍ତି ଉପରେ ଟିକସ ଲଗେ, ତାହାହେଲେ ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଉପରେ ଟିକସ ନ ଲାଗିବ କାହିଁକି ?

ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କେତେକ ନିୟମର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହିସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସବୁ ପ୍ରକାର ଟିକସ ବନ୍ଦ କରାଯାଇ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଟିକସ ରଖାଯାଇପାରେ । ସେ ଟିକସ ହେଉଛି ଭୂ-ସମ୍ପତ୍ତି ଉପରେ ଟିକସ । ଏହି ଟିକସ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଲେ ସରକାରଙ୍କୁ ବହୁତ ବ୍ୟୟରୁ ଓ ଅଯଥା ଖର୍ଚ୍ଚରୁ ରକ୍ଷା ମିଳିବ । ଦୁର୍ନୀତି, ଅସାଧୁତା ଓ ଅନ୍ୟାୟରୁ ମଧ୍ୟ ରକ୍ଷା ମିଳିବ । ସରକାରଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ଟିକସ ଆଦାୟ ପାଇଁ ଅଯଥା କର୍ମଚାରୀସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ ଜମି-ଟିକସ ହିସାବ କରିବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଟିକସ ଅପେକ୍ଷା ସହଜ । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ଜମି ଦୃଶ୍ୟମାନ ସମ୍ପତ୍ତି । ଏହି ଏକକ ଟିକସ ଫଳରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିବା ବିପଦ ମଧ୍ୟ ହ୍ରାସ ପାଇବ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଫଳ ହେଉଛି ଉତ୍ପାଦନ ବୃଦ୍ଧି । ଏତଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଟିକସ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ ରହିବ ନାହିଁ । ଜମି ପ୍ରକୃତ କୃଷୀ ହାତରେ ପଡ଼ିବ । କାରଣ ଯେଉଁ ଧନୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଜମିର ମାଲିକ, ସେ କଦାପି ଜମିକୁ ଚାଷ କରି ପାରିନଥାନ୍ତି । ଶ୍ରମ ଉପରେ ଟିକସ ବସାଇବା ଅର୍ଥ ଏକ ଦିଗରେ ଧନିକଶ୍ରେଣୀର ବୃଦ୍ଧି ଓ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ବୃଦ୍ଧି । ଏହାର ଅର୍ଥ ପୁଞ୍ଜିପତିମାନଙ୍କ ହାତରେ ଧନ ପରିମାଣ ବଢ଼ିଚାଲିବ; ଗରିବମାନେ ଦିନକୁ ଦିନ ଅଧିକ ଗରିବ ହେବେ ।

ସମ୍ପତ୍ତିର ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅସମବଣ୍ଟନ ସମାଜରେ ଦୁଇଗୋଟି ଶ୍ରେଣୀ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛି । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଧନିକଶ୍ରେଣୀ ଓ ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି ଗରିବଶ୍ରେଣୀ । ଧନିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଆଳସ୍ୟପରାୟଣ ଓ ଦୁର୍ନୀତିଗ୍ରସ୍ତ । ସେମାନେ ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ ପାଇଁ ଅନୁପଯୁକ୍ତ । ଏତଦ୍ୱାରା ସମ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପାଦନ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଏହି ଅନ୍ୟାୟ ବଣ୍ଟନର ଆହୁରି ଏକ କୁପରିଣାମ ଅଛି । ଏକ ଦିଗରେ ମୁଷ୍ଟିମେୟ କୋଟିପତିଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ କୋଟି କୋଟି ଭିକ୍ଷୁକ, ଚୋର, ଠକ ଓ ସମାଜ-ଗଳଗ୍ରହଙ୍କର ସଂଖ୍ୟାବୃଦ୍ଧି । ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ଗତିବିଧି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ପାଇଁ ଶାସନକଳରେ ପୋଲିସ, ଜଜ୍ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମଚାରୀ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଅନ୍ତି । ସମାଜ ନିଜକୁ ଏହି ଗଳଗ୍ରହମାନଙ୍କ ଦାଉରୁ ରକ୍ଷାକରିବା ପାଇଁ ନାନାଭାବରେ ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ । ଏହି ଏକକ ଟିକସ ସମାଜର ଅନେକ ଦୁର୍ନୀତି ବିରୋଧରେ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିକାର । ଏହାଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରକୃତି ଯେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଯିବ, ତାହା ଟଲଷ୍ଟୟ ଭାବୁନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରକୃତିର ସଂସ୍କାର ଘଟିପାରେ ଏବଂ ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଏପରି ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହେବ, ଯାହା ଯୋଗୁଁ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରକୃତି ଖରାପ ନ ହୋଇ ଭଲ ବାଟକୁ ଯାଇପାରିବ । ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଧନସଂପତ୍ତି କଳ୍ପନାତୀତଭାବେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ; ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଲୋପପାଇବ । ବଞ୍ଚିରହିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ କରୁଣ ସଂଗ୍ରାମ, ତାହାର ମାତ୍ରା ମଧ୍ୟ କମିଯିବ । ମଣିଷ ନ୍ୟାୟପରାୟଣ, ସାଧୁ ଓ ନିଷ୍ଠାବାନ୍ ହୋଇପାରିବ । ଆଗାମୀ ନ୍ୟାୟ ଓ ସତ୍ୟର ଯୁଗ ପାଇଁ ଏହା ବାଟ ଫିଟାଇବ । ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ, ଶାନ୍ତି, ସୁଖ ଓ ସମୃଦ୍ଧିର ସମ୍ଭାବନା ଦେଖାଯିବ । ଯୀଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଏହା ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ ।

ସମସ୍ତ ଜମିକୁ ସମାନ ପରିମାଣରେ ସମାଜର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କାରଣ ଏହା ଅବାସ୍ତବ । ଯେଉଁମାନେ ଅଳସୁଆ ଓ ଗରିବଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ, ସେମାନେ ନିଜର ଜମିକୁ ପୁଣି ଧନୀଲୋକଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରିଦେବେ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ସାମୟିକ ଅର୍ଥଲାଭ ମଧ୍ୟ କରିବେ । ଫଳରେ ଜମି ପୁଣି ସେହି ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଲୋକଙ୍କ ହାତରେ ପଡ଼ିବ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ସାହାଯ୍ୟରେ ଭୂ-ସମ୍ପତ୍ତି ବଣ୍ଟନ କଥା ବୁଝାଇଥିଲେ । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ହେନେରୀ ଜର୍ଜଙ୍କର ପରିକଳ୍ପନା । ଧରିଯାଉ, ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ସମସ୍ତ ଭୂ-ସମ୍ପତ୍ତି ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀର ମାଲିକଙ୍କ ଦଖଲରେ ଅଛି । ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀ ଖୁବ୍ ଧନୀ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଦୂରରେ ରହନ୍ତି । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀ ହେଉଛି ଗରିବ । ସେମାନେ ଘରେ ରହନ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଶହେଜଣ ଛୋଟ ଛୋଟ କୃଷୀ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଖୁବ୍ କମ୍ ଜମି ଅଛି । ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଯେଉଁମାନେ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଜମି ନାହିଁ । ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଶିଳ୍ପପତି, ବ୍ୟବସାୟୀ ଓ କର୍ମଚାରୀ ।

ଏହିପରି ଲୋକମାନେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ଜମି ହେଉଛି ସର୍ବସାଧାରଣ ସମ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଜମି ବଣ୍ଟନ କରିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ସେମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ'ଣ ? ଯଦି ଜମିବାଲାଙ୍କଠାରୁ ଜମି କାଢ଼ିନିଆଯାଇ ଜମି ନଥିବା ଗରିବ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟିଦିଆଯାଏ, ତାହାହେଲେ କିଏ କେଉଁ ଜମିଟି ପାଇବ ସେଥିପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଯାଇପାରେ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ବିବାଦ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ । ଏକ ସମାଜ ଗଠନ କରି କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ; କାରଣ ସମାଜରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସମାନ ସୁବିଧା ନାହିଁ । କାହାର ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ି, ଶଗଡ଼, ବଳଦ ଅଛି ତ ଆଉ କାହାର କିଛି ନାହିଁ । କିଏ କୃଷିବିଦ୍ୟାରେ ଅଜ୍ଞ ତ କିଏ ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ ପାଇଁ ଏକବାରେ ଅନୁପଯୁକ୍ତ ।

ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେହି ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକମାନେ ଜମି ଦଖଲ କରି ଜମା ଛାଡ଼ିଦେବା ପାଇଁ ଚାହାନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଜମିମାଲିକମାନେ ଜମିର ପରିମାଣ ଓ ମୂଲ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ଯାହା ଟିକସ ଦେବେ, ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଣ୍ଟାଯିବ । ଏହାପରେ ସେହି ଟିକସ ଟଙ୍କା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ହିତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗୃହୀତ ହେବ; ଯଥା—ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ଶିକ୍ଷା, ରାସ୍ତାଘାଟ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଏହି ଅର୍ଥ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ । ଠିକ୍ ଯେପରି ଜମିର ମାଲିକମାନେ ଖଜଣା ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ତାହା ଜମିଶୂନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟି ଦିଆଯାଏ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଅଂଶ ନେବାପରେ ଜନସାଧାରଣ କଲ୍ୟାଣ ପାଣ୍ଠି ପାଇଁ ତାହାକୁ ସମର୍ପଣ କରିଦେଉଥିଲେ । ସେହି ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ କରି ସେହି ଦୁଇ ବଡ଼ ଜମିମାଲିକଙ୍କ ଉପରେ ଟିକସ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାଗଲା । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କୃଷୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଟିକସ ବାବଦ ସେମାନଙ୍କ ଦେୟ ଦେଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମନେ ରଖିବାର କଥା ଯେ, ଯାହାଙ୍କର ଜମି ନଥିଲା, ତାହାଙ୍କ ଉପରେ ଟିକସ ବସି ନଥିଲା । ଏହା ଫଳରେ ଯାହା ଘଟିଲା, ତାହା ଦେଖିବାର କଥା । ଦୂରରେ ରହୁଥିବା ଜମିବାଲା ଟିକସ ଭୟରେ ସେହି ଜମି ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ; କାରଣ ସେ ଜମି ଆବାଦ କରିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ମାଲିକ ଜଣକ ଟିକସ ଦେବାପାଇଁ ଯେତିକି ଉତ୍ପାଦନ ଦରକାର ସେତିକି ମାତ୍ର ଜମି ରଖି ବାକି ଜମି ତ୍ୟାଗ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଯେଉଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କୃଷୀମାନେ ଅଳ୍ପ ଜମି ପାଇଥିଲେ, ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହିସବୁ ଜମି ଚାଷ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ସେମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଅଧିକ ଥିଲା । ସେମାନେ ପରିଶ୍ରମୀ ଥିଲେ ଏବଂ ଜମିର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଜମି ଇଚ୍ଛୁକ କୃଷୀମାନଙ୍କ ହାତରେ ରହିଲା । ଉତ୍ପାଦନ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ସାଧାରଣ ସମ୍ପଦ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ବ୍ୟୟ ଅପେକ୍ଷା ଆୟର ପରିମାଣ ଅଧିକ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ଜମିର ମାଲିକାନାସ୍ୱତ୍ୱ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବା ଫଳରେ ସମାଜର ସୁଖ-ସମୃଦ୍ଧି ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ସଂସ୍କାର ରକ୍ତପାତ ଓ ବିପ୍ଳବଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ହୃଦୟର ପରିବର୍ତ୍ତନଦ୍ୱାରା ହିଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ କହିଥିଲେ, ବିଚାର ଆଲୋଚନାଦ୍ୱାରା ସମାଜର ବହୁତ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିପାରେ । ଏହା ହେଉଛି ହେନେରି ଜର୍ଜଙ୍କର ପ୍ରଦର୍ଶିତ ପନ୍ଥା ଓ ଯୋଜନା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହାକୁ ନିଜ ଦେଶରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ପାଇଁ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ଗାନ୍ଧି ହିଁ ରାଜନୈତିକ ଅଧିକାର ସହିତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତିର କିପରି ସମନ୍ୱୟ ହେବ, ତାହା ପରିକଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ସ୍ୱରାଜ୍ୟର ପ୍ରଥମ ସୋପାନ ହେଉଛି ବ୍ୟକ୍ତିର ଚେତନା । ସେ ଏହାକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମୁକ୍ତି ସହିତ ତୁଳନା କରିଥିଲେ । ଭାରତରେ ସମାଜବାଦର ଏକ ବିରାଟ ପରମ୍ପରା ଅଛି । ତାହା ହେଉଛି ପୂର୍ବାଚାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଓ ଆଚରଣ । "ସବୁ ଜମି ଗୋପାଳର"—ଏହାହିଁ ଥିଲା ପ୍ରାଚୀନ ନୀତି । ଗାନ୍ଧି ତାହାର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଥିଲେ "ଯେ ସବୁ ଜମି ଜନତାର ଅର୍ଥାତ୍ ରାଷ୍ଟ୍ରର ।"

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସରକାର

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତଥା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଜୀବନ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ଚାଲିଅଛି, ସେପରି ଯେବେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବାସ କରି ଚାଲୁ ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରର କଲ୍ୟାଣ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର କଲ୍ୟାଣସାଧନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୁଏ ଏବଂ ଆମ୍ଭେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସଦୃଶ ହିଂସାଦ୍ୱାରା ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ କରିବାରେ ବ୍ରତୀ ହେଉ, ତା'ହେଲେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା ଯେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପରସ୍ପର ବିରୋଧରେ ହିଂସାର ପରିମାଣ ବୃଦ୍ଧି କରି ପ୍ରଥମେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକଙ୍କୁ କବଳିତ କରି ରଖିବୁ । ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପାଦନର ଅଧିକାଂଶ ଭାଗ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ପିଛା ଖର୍ଚ୍ଚ କରାଯିବ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ପାରସ୍ପରିକ ସଂଘର୍ଷରେ ଅଧିକ ବଳବାନ ଓ ସମର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ହେବେ ଏବଂ ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଆଧାତ୍ମିକ ଓ ନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନିନ୍ଦିତ ହୋଇ ପଡ଼ିବା । ଏହା ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ ଏବଂ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇପାରିବ ଯେ, ଆମ୍ଭେମାନେ ପରସ୍ପର ବିରୋଧରେ ଅସ୍ତ୍ର ସାଜସଜ୍ଜା କରି ପରସ୍ପରକୁ ହତ୍ୟା ଏବଂ ଧ୍ୱଂସ କରି ଆମେ କେବଳ ବୁଢ଼ୀଆଣିଜାଲରେ ଛନ୍ଦା ହୋଇଥିବା ବୁଢ଼ୀଆଣି ସଦୃଶ ସେହି ଧ୍ୱଂସପଥରେ ହିଁ ଆମ୍ଭେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ରହିବୁ । କେବଳ ରୁଷିଆ ସରକାର ନୁହେଁ; ସବୁ ସରକାର ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏକ ଏକ ଜଟିଳ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବୋଲି ପ୍ରତୀତ ହୁଏ । ସେହିସବୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ, ପରମ୍ପରା ଓ ଚଳଣିଦ୍ୱାରା ସମର୍ଥିତ ଓ ସେମାନେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଏବଂ ଧନଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜନତାର ଶୋଷଣ, ଚୋରି ଅପହରଣ ସଦୃଶ ଜଘନ୍ୟ ଅପରାଧ ହିଂସା ସାହାଯ୍ୟରେ ସମ୍ପାଦନ କରିଥାଆନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଯେଉଁମାନେ ସାମାଜିକ ଜୀବନକୁ ଉନ୍ନତ ଓ ସମୃଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ସରକାରର କବଳରୁ ନିଜ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିବା ଉଚିତ । ସେହିସବୁ ସରକାରର ପାପ, ଅନ୍ୟାୟ ଓ ବିଫଳତା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସମୟରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିଲା ବୋଲି ଟଲଷ୍ଟୟ ବିଚାର କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଏହି ମହତ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କେବଳ ଏକମାତ୍ର ଅସାଧାରଣ ଉପାୟରେ ସାଧିତ ହୋଇପାରିବ; ତାହା ହେଉଛି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଧର୍ମଗତ ଓ ନୈତିକ ଶୁଦ୍ଧିକରଣଦ୍ୱାରା ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ସରକାର ମୂଳତଃ ଏକ ଅନାବଶ୍ୟକ ପାପ (evil) । ତେଣୁ ରୁଷିଆବାସୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଦେଶବାସୀ ଯେଉଁମାନେ କି ସରକାରଦ୍ୱାରା କବଳିତ, ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ସରକାର ପରିବର୍ତ୍ତେ ସେହିପରି ଆଉ ଗୋଟିଏ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ବରଂ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜକୁ ସରକାର କବଳରୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ଉଚିତ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେମାନେ ସେପରି ସରକାର ଲୋପ କରିବା ଉଚିତ । ଯଦି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ସେ ନିଜେ ଜଣେ ଭୃତ୍ୟ ହେଉ ବା ଭୃତ୍ୟାଧିକାରୀ ହେଉ, ପ୍ରକୃତରେ ନିଜର ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଉନ୍ନତ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ତା' ହେଲେ ସେ ପ୍ରଥମେ କୌଣସି ଅନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ; ଯାହାକି ତାକୁ ଓ ତା'ର ପଡ଼ୋଶୀମାନଙ୍କୁ କବଳିତ କରିଥାଏ । ଯେଉଁ ଅନ୍ୟାୟ ନିଜପାଇଁ ଓ ପଡ଼ୋଶୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଓ ଦୁର୍ଗତି ଆନୟନ କରିଥାଏ, ସେଥିରୁ ସେ ନିବୃତ୍ତ ରହିବା ପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ସୈନିକ, ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ, ମନ୍ତ୍ରୀ, ଖଜଣା-ଆଦାୟକାରୀ କର୍ମଚାରୀ, ସାକ୍ଷୀ, ରାଜ୍ୟପାଳ, ବିଚାରପତି, ଲୋକସଭା ସଦସ୍ୟ ଏପରି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ହିଂସାତ୍ମକ କାଣ୍ଡ ଜଡ଼ିତ ଅଫିସରେ ଯୋଗଦାନ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏହା ହେଉଛି ପ୍ରଥମ କଥା । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ସେହିପରି ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ହେଉ କିମ୍ବା ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ହେଉ, ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ ସରକାରକୁ ଟିକସ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଏବଂ ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଟ୍ୟାକ୍ସଦ୍ୱାରା ସଂଗୃହୀତ କୌଣସି ଅର୍ଥ ଦରମା, ପେନ୍‌ସନ, ପୁରସ୍କାର ଆକାରରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ପୁନଶ୍ଚ ଲୋକ-ମାନଙ୍କଠାରୁ ଜବରଦସ୍ତି ସଂଗୃହୀତ ଖଜଣାଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସେ କୌଣସି ବ୍ୟବହାର କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତୃତୀୟତଃ ଯେଉଁ ଲୋକ କେବଳ ନିଜ ପାଇଁ ନୁହେଁ, ପରର କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଇଚ୍ଛା କରେ, ସେ ନିଜର ଜମିବାଡ଼ି ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମ୍ପତ୍ତିର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ନିଜର ଏବଂ ନିଜ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ସରକାରୀ ଦଳର ସାହାଯ୍ୟ ନେବ ନାହିଁ । ସେ ନିଜର ଜମିବାଡ଼ି ଉତ୍ପନ୍ନ ଫସଲ କିମ୍ବା ପଡ଼ୋଶୀ-ମାନଙ୍କର ଉତ୍ପନ୍ନ ଫସଲ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଉଚିତ, ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ଅନ୍ୟମାନେ ଦାବି ନ କରିଛନ୍ତି । ସାଂପ୍ରତିକ ସରକାରୀ ସଙ୍ଗଠିତ ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ପୃଥକ୍ ହୋଇ ରହିବା ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଘଟଣାଟା ହେଉଛି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନରୁ ପୃଥକ୍ ରହି ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଯେ ସେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସମ୍ପର୍କ ତୁଟାଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ଏହା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଆଇନ୍‌ର ପରିଣତି ହେଉଛି ଦାସତ୍ୱ ଅର୍ଥାତ୍ ପରାଧୀନତା । ଆଇନ୍ ସବୁ ସରକାରଦ୍ୱାରା ତିଆରି ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଜନସାଧାରଣ ଦାସତ୍ୱ ଓ ପରାଧୀନତାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବେ ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ସରକାରକୁ ଉଠାଇ ଦେଇ ପାରିବେ । କିନ୍ତୁ ସରକାର ଉଚ୍ଛେଦ ହେବ କିପରି ? ହିଂସାଦ୍ୱାରା ସରକାରକୁ ଉଚ୍ଛେଦ କରିବା ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମ, ସବୁଠାରେ ଓ ସର୍ବଦା ଏକମାତ୍ର ପରିଣତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛି ଯେ ଉଚ୍ଛେଦ ସରକାର ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ନୂଆ ସରକାର ଆହୁରି ଅଧିକ ନିରଙ୍କୁଶ, ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଓ ନିଷ୍ଠୁର ହୋଇଛି ।

ହିଂସାଦ୍ୱାରା ଦାସତ୍ୱ ଓ ପରାଧୀନତାକୁ ଲୋପ କରିବା ଉଦ୍ୟମ ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଅଗ୍ନିଦ୍ୱାରା ଅଗ୍ନିକୁ ନିର୍ବାପିତ କରିବା, ଜଳଦ୍ୱାରା ଜଳକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବା, ଗୋଟିଏ ଗର୍ତ୍ତକୁ ଆଉ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଗୋଟିଏ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ପୂରଣ କରିବା । ତେଣୁ ପରାଧୀନତା ଓ ଦାସତ୍ୱରୁ ମୁକ୍ତ ପାଇବାର ଉପାୟ ଯଦି କିଛି ଥାଏ, ତାହା ନୂଆ କରି ହିଂସାତ୍ମକ ପନ୍ଥା ଅନୁସରଣରେ ନୁହେଁ; ବରଂ ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ସରକାରୀ ହିଂସା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ତାହାର ମୂଳ ଉଚ୍ଛେଦ କରିବାରେ । ସରକାରୀ ହିଂସାର ସମ୍ଭାବନା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ହିଂସତୁଲ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ସେ ଘଟଣାଟି ହେଉଛି ଯେ, ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ଅସ୍ତ୍ରସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥାନ୍ତି ଓ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ଜନସାଧାରଣ ଅସ୍ତ୍ରବିହୀନ ହୋଇଥାନ୍ତି କିମ୍ବା ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ଡାକ୍ତର, ଓକିଲ, ଲେଖକ ତଥା ଶିକ୍ଷିତସମାଜ ଏବଂ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଶ୍ରମିକ-ଶ୍ରେଣୀ ରୁଷିଆରେ ସରକାର ବିରୋଧରେ ଲଢ଼େଇ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜ ନିଜକୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ବିବେଚନା କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଏପରି ଦାବି କରିବାର କୌଣସି ଯଥାର୍ଥତା ନାହିଁ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ନାମରେ ଏହି ଆତ୍ମମନ୍ୟ ପ୍ରତିନିଧି-ମାନେ ପ୍ରେସ୍‌ର ସ୍ୱାଧୀନତା, ବିବେକର ସ୍ୱାଧୀନତା, ସଭା-ସମିତିର ସ୍ୱାଧୀନତା, ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ଚର୍ଚ୍ଚର ପୃଥକୀକରଣ, ଦୈନିକ ଆଠ ଘଣ୍ଟା ଶ୍ରମ କରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଏତାଦୃଶ ଦାବି ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ତାହା ନୁହେ । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ, କୃଷୀମାନଙ୍କୁ ଯଦି ପ୍ରଶ୍ନ କରାଯାଏ ଏହିସବୁ ଦାବି ସମ୍ପର୍କରେ ସେମାନଙ୍କର ଧାରଣା କ’ଣ, ସେହି କୃଷୀ ଓ ଜନସାଧାରଣ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିବେ ନାହିଁ; ବରଂ ସେମାନେ ଅବାକ୍ ହୋଇଯିବେ । ଏ ପ୍ରକାର ଦାବି; ଯଥା—ପ୍ରେସ୍‌ର ସ୍ୱାଧୀନତା, ବିବେକର ସ୍ୱାଧୀନତା, ସଭା-ସମିତିର ସ୍ୱାଧୀନତା, ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ଚର୍ଚ୍ଚର ପୃଥକୀକରଣ, ଦୈନିକ ଆଠ ଘଣ୍ଟା ଶ୍ରମ—ଏସବୁ ଦାବୀ ପ୍ରତି ସେମାନେ ଆଦୌ ଆଗ୍ରହୀ ନୁହନ୍ତି । ସେମାନେ ଏହାସବୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଆଉ କିଛି ଅଧିକା ଚାହାନ୍ତି, ଯାହାପାଇଁ ସେମାନେ ବହୁଦିନ ଧରି ଆଶାରେ ଅପେକ୍ଷା କରି କରି ରହିଛନ୍ତି ଓ ବିଚାର ଆଲୋଚନା କରୁଛନ୍ତି । ଅଥଚ ସେମାନଙ୍କର ଏହିସବୁ ଦାବିର ନାମଗନ୍ଧ ନେତାମାନଙ୍କର ଭାଷଣ ଓ ଦାବିପତ୍ର-ମାନଙ୍କରେ ନଥାଏ । ଦୈବାତ୍ ବିପ୍ଳବୀମାନଙ୍କର ସମାଜବାଦୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଏହାର ଅବଶ୍ୟ ସମ୍ୟକ୍ ସୂଚନା ମିଳେ । ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଜିନିଷ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ଓ ଆଶା କରନ୍ତି, ତାହା ହେଉଛି ସମ୍ପତ୍ତି ଆଇନ୍‌ରୁ ଦେଶର ମୁକ୍ତି ଏବଂ ଭୂସମ୍ପତ୍ତିର ସାଧାରଣ ମାଲିକାନା । ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ଭୂସମ୍ପତ୍ତିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବେ ନାହିଁ; ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନେ ଆଉ କଳକାରଖାନାକୁ ଯିବେ ନାହିଁ । ଯଦି ବା ଯାଆନ୍ତି, ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ଦାବି, ମଜୁରି ଓ କାମ କରିବା ସମୟ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ । ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ରୁଟିପାଇଁ ପରିଶ୍ରମ (Theory of Bread for Labour) କଥାଟି ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମତରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବୌଦ୍ଧିକ ପରିଶ୍ରମର ଗୁରୁତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । ଜୀବନରେ ଏହାର ମହତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପେକ୍ଷା କରାଯାଇ ନପାରେ । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମରୁ ଛୁଟି ପାଇବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଝିଟି ଖାଇବା ନୀତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବହିତ ଥିଲେ ଏବଂ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ନୀତି ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ରୁଷୀୟ କୃଷୀ ବଣ୍ଡରେଫ୍ (Bondaref) ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଏହି ଆଦର୍ଶ ପ୍ରଥମେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାର ଜଣାଯାଏ । ସମାଜରେ ପୁରୁଷ ହେଉ କିମ୍ବା ସ୍ତ୍ରୀ ହେଉ ଯେ ଦୈହିକ ପରିଶ୍ରମ କରେ, ତା'ର ଏକା ବଞ୍ଚିବାର ଅଧିକାର ଥାଏ ।

ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷ

ଟଲଷ୍ଟୟ କହିଥିଲେ, "ନାରୀମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅଧିକାର ରହିବା ଉଚିତ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ଅଧିକାର ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ତାହା ହେଉଛି ରାଜନୈତିକ ଅଧିକାର ।" ରାଜନୈତିକ ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ପାଦନ କରିବାରେ ସେମାନେ ପୁରୁଷଙ୍କର ସମକକ୍ଷ ହୋଇନପାରନ୍ତି । ନାରୀ ପୁରୁଷ ସଦୃଶ ଉଚ୍ଚ ସତ୍ତ୍ୱସଂପନ୍ନ ନୁହେଁ । ସେ ପୁରୁଷତୁଲ୍ୟ ସର୍ବସ୍ୱ ତ୍ୟାଗ କରିନପାରେ । ପୁରୁଷ ନିଜର ଆଦର୍ଶ ପାଇଁ ନିଜର ଜୀବନ, ନିଜର ପରିବାର, ନିଜର ଘରଦ୍ୱାର ଓ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇପାରେ । ନାରୀ କିନ୍ତୁ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଥିଲେ, "ହେ ନାରୀ, ତୁମ୍ଭେ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ନିର୍ଯାତନା ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗକର । ପ୍ରେମର ପରିଣତି ସଦୃଶ ଦୀର୍ଘ ନଅମାସ ଗର୍ଭଧାରଣ ପରେ ତୁମ୍ଭେ ଯେଉଁ ମରଣାନ୍ତକ ପ୍ରସବ ବେଦନା ଅନୁଭବ କର, ତାହା କ'ଣ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ବେଦନା ନୁହେଁ କି ? ତୁମ୍ଭେ ସେହି ବେଦନାର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରି ଯେତେବେଳେ ସଦ୍ୟଜାତ ଶିଶୁର ମୁଖ ଦର୍ଶନ କର, ତାହା କ'ଣ ଅନନ୍ତ ତୃପ୍ତି ନୁହେଁ କି ? ସେ ବେଦନା, ସେ ତୃପ୍ତି ତୁମ୍ଭେ ହିଁ ଏକା ଜାଣ ।"

ସେହି ଗଭୀର ବେଦନା ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପରେ ତୁମ୍ଭେ ପୁଣି ବେଦନା ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥାଅ । ସମୟରେ ତୁମେ ଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟା ଧରି କି ଦିନ କି ରାତି ଆକୁଳ ନୟନରେ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଥାଅ । ପୁଣି କେତେବେଳେ ଛାତି ଉପରେ ରୁଗ୍‌ଣ ଶିଶୁକୁ ସ୍ତନ୍ୟଦାନ କରି ମଣ୍ଡିର ଗତିରେ ଗୁଲିଥାଅ । କାହାର ପ୍ରଶଂସା ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା ନକରି କିମ୍ବା କୌଣସି ଲାଭର ଆଶା ନରଖି ଯେତେବେଳେ ନିଜକୁ ପଲ ପଲ କରି ବିସର୍ଜ୍ଜନ କର, ଯେତେବେଳେ ଗସପେଲ୍‌ର ବର୍ଣ୍ଣିତ ସେହି ସରଳ ନିରୀହ ଶ୍ରମିକର କଥା ମନେପଡ଼େ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜୀବନର ସତ୍ୟ କ'ଣ, ମିଥ୍ୟା କ'ଣ, ପ୍ରତାରଣା କ'ଣ, ଛଳନା କ'ଣ ତୁମେ ତାହା ସହଜରେ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାର ।

ପ୍ରକୃତ ତ୍ୟାଗ ହେଉଛି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଦେଶ ପାଳନ କରିବାରେ ଯାହାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହୃଦୟରେ ଅନୁଭବ କର । ଆମର ପରିକଳ୍ପିତ ଗୋଷ୍ଠୀର ନାରୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ପୁରୁଷ ଅପେକ୍ଷା ଶକ୍ତିଶାଳିନୀ । ଏହାର କାରଣ ତାହାର ରୂପ ଆକର୍ଷଣ ନୁହେ କିମ୍ବା ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରିବାର ଚତୁରତା ନୁହେଁ । ଏହାର କାରଣ ସେ ପ୍ରକୃତିର ନିୟମ ଲଙ୍ଘନ କରି ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟାଇ ନପାରେ । ସେ ନିଜ ଜୀବନକୁ ବିପନ୍ନ କରି ମଧ୍ୟ ପ୍ରସବ ବେଦନା ବରଣ କରିଥାଏ—ଯାହା କି ଧନୀ ଘରବାଳ ସହଜରେ ଉପେକ୍ଷା କରିଥାଏ ।

ନାରୀ ପୁରୁଷକୁ କହିପାରେ—ହେ ପୁରୁଷ, ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରୁ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଛ । ସେଥିପାଇଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ପ୍ରସବ ବେଦନା ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ଦିଅ । ଯଦି ତାହା ହୁଏ, ତେବେ ତୁମେ ଜୀବନର ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ; ଯଥା—ବ୍ୟାଙ୍କ୍, ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟ, ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ତୁମେ ଯେଉଁ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କର, ଆମ୍ଭେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରମ ବିଭାଗ ଆଦର୍ଶରେ ତୁମ ସହିତ ସହଯୋଗ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ଏବଂ ଜୀବନର ବାସନା ଚରିତାର୍ଥ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସେ ପୁରୁଷ ହେଉ ବା ନାରୀ ହେଉ, ତାହାର ବୃତ୍ତି ମାନବ-ସମାଜର ସେବା କରିବାରେ ଅନ୍ତର୍ଗତ ହେବା ଉଚିତ । ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଭେଦ ତାହା କେବଳ ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ କରିବାର ଉପାୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଏହାର ଅର୍ଥ ସେମାନେ ଯେଉଁ ଉପାୟରେ ମାନବସମାଜର ସେବା କରନ୍ତି । ମାନବସମାଜର ସେବା ଦ୍ୱିବିଧ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଯୁକ୍ତ । ପ୍ରଥମ ହେଉଛି ସମାଜର ନରନାରୀଙ୍କର ମଙ୍ଗଳସାଧନ । ଦ୍ୱିତୀୟ ହେଉଛି ସମାଜର ବିକାଶ ଓ ଉତ୍ପାଦନ । ପ୍ରଥମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୁରୁଷମାନେ ହିଁ ଯୋଗ୍ୟ ବିବେଚିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପାଇଁ ନାରୀମାନେ ହିଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଉପଯୁକ୍ତ । ସେଥିପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟର ବୃତ୍ତି ଓ ଧନ୍ଦା ବହୁମୁଖୀ; କିନ୍ତୁ ନାରୀର ବୃତ୍ତି ଓ ଧନ୍ଦା ସୀମିତ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମତରେ ସେହି ରମଣୀ ହେଉଛି ଆଦର୍ଶ ରମଣୀ, ଯେ ଯୁଗର ଜୀବନଧାରା ଉପଲବ୍ଧି କରି ତାହାର ସମୟ, ଶକ୍ତି ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ଶିଶୁଙ୍କର ଲାଳନପାଳନ ଓ ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରିପାରିବ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେ ମାନବସମାଜର ସେବାପାଇଁ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଶିଶୁଙ୍କୁ ତାଲିମ କରିପାରିବ । ତେବେ ଏଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ, ଯେଉଁ ନାରୀମାନେ ନିଃସନ୍ତାନ କିମ୍ବା ଅବିବାହିତ ସେମାନେ କ'ଣ କରିବେ ? ସେମାନେ ପୁରୁଷର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହାୟତା କରିପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର କଥା, ବହୁ ନାରୀ ସେମାନଙ୍କର ମୌଳିକ ଅଧିକାରରୁ ଜାଣି ଜାଣି ନିଜକୁ ବଞ୍ଚିତ କରିଥାନ୍ତି । ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଲାଳନପାଳନ ପରେ ଯେବେ ସମୟ ମିଳେ ତା'ହେଲେ ନାରୀ ପୁରୁଷକୁ ତାହାର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରେ । ମାତ୍ର ସନ୍ତାନ ଧାରଣକ୍ଷମ କୌଣସି ତରୁଣୀ ଯେବେ ପୁରୁଷ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୁଏ, ଏହାପେକ୍ଷା ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟଜନକ ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ଏହା ଠିକ୍ ମାଟି ଉପରେ କୌଣସି ପରଦା ପକାଇବା ସଦୃଶ; ଅତ୍ୟନ୍ତ କରୁଣ ଓ କ୍ଷତିକାରକ । ମାଟିରୁ କେବଳ ଶସ୍ୟ ଉତ୍ପାଦିତ ହୋଇଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ସେ ତରୁଣୀ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତା ମାନବସମାଜ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାରୀ, ତା'ର ବେଶଭୂଷା ଯେତେ ଚମତ୍କାର ହେଉ ପଛକେ, ତାହାର ଆସନ ସିଂହାସନ ପାଖରେ ଥାଉ ପଛକେ, ସେ ବିଜ୍ଞାନରେ ପଣ୍ଡିତା ହୋଇପାରେ, ସେ ତାହାର ବାସନା ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ପାଇଁ ସଙ୍ଗୀ ବା ସାଥୀ ପାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ସେ ଯେବେ ମାତୃତ୍ୱର ସମ୍ଭାବନାକୁ ଧ୍ୱଂସ କରେ, ତେବେ ସେ ନାରୀ ନୁହେଁ; ସେ ହେଉଛି ବେଶ୍ୟା । ଯେଉଁ ନାରୀ ଯେତେ ପତିତା ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ସ୍ୱାମୀ ନିକଟରେ ମାତୃତ୍ୱପ୍ରାପ୍ତିର ସମ୍ଭାବନାରେ ନିଜକୁ ସମର୍ପଣ କରିଥାଏ, ସେ ଜୀବନରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ କରିଥାଏ । ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ମହୀୟସୀ ମହିଳା ଥାଇ ନପାରନ୍ତି । ଏତାଦୃଶ ନାରୀ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପୁରୁଷ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଶକ୍ତି ଜାହିର କରିପାରେ । ସେମାନେ ଏକ ନୂତନ ସମାଜ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରନ୍ତି; ଜନମତକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିପାରନ୍ତି । ସେମାନେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଦୁଃଖ, ଦୁର୍ଗତି ଓ ଦୁର୍ନୀତିରୁ ମାନବସମାଜକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଯଥାର୍ଥ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରନ୍ତି । "ହେ ନାରୀ, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ଜନନୀ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱର ମୁକ୍ତି ନିର୍ଭର କରେ ।"

ଟଲଷ୍ଟୟ କହିଥିଲେ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଙ୍କର ବିବାହ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେବା ଉଚିତ । ସାଧାରଣତଃ ଯୁବକ ଯୁବତୀ ଯୌନ ଉନ୍ମାଦନାରେ ମିଳିତ ହୁଅନ୍ତି । ଯୁବତୀ ଗର୍ଭବତୀ ହୁଏ । ସେହି ସମୟରେ ଦୁହେଁ ଭାଇ ଭଉଣୀ ପରି ବାସ କରନ୍ତି । ଶିଶୁ ପ୍ରତି ଯେପରି କୌଣସି ବାଧା ନ ଆସେ, ସେମାନେ ସତର୍କ ରୁହନ୍ତି । ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ ପରେ ଯୁବତୀ ତାହାର ଲାଳନପାଳନ କରେ । ଏହି ସମୟରେ ସେ ଯୌନ ଉତ୍ତେଜନାକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦିଏ ନାହିଁ । ସେ ଏକ ନିର୍ମଳ, ନୈତିକସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଖୁବ୍ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ରହେ । ଏହିପରି କିଛିଦିନ ଅତିବାହିତ ହୁଏ । ଯୁବକ ଯୁବତୀ ପୁନର୍ବାର ଯୌନ ଉନ୍ମାଦନାରେ ମିଳିତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହାପରେ ପୁଣି ସଂଯମ ଓ ବିଶ୍ରାମର ସମୟ ଆସେ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ ବିବାହ କେବଳ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ନୁହେଁ । ତଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ୱର ବା ମାନବର କାହାର ହେଲେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏହାଦ୍ୱାରା ମାନବଜାତିର ସଂରକ୍ଷଣ ଓ ଉତ୍କର୍ଷର ବିକାଶ ଉତ୍ପାଦନ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଟଲଷ୍ଟୟ କହିଥିଲେ, ବିବାହ କରି ଜନସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି କରିବା ଅପେକ୍ଷା ସେହି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଅସହାୟ, ଅନାଥ ଶିଶୁଙ୍କ ଲାଳନପାଳନ କରିବା ସହଜ ହୁଅନ୍ତା । ସେମାନେ ନିଜର ପେଟକୁ ଗଣ୍ଡେ ଖାଇବାକୁ ପାଇ ନଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମାର ମୁକ୍ତି ପାଇଁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଖାଦ୍ୟ ଦେବା ଅପେକ୍ଷା ସେମାନଙ୍କର ପେଟକୁ ଗଣ୍ଡେ ଯୋଗାଇଦେଇ ପାରିଲେ କେତେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ! ନାରୀ ଓ ସତୀତ୍ୱ ଏହା ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମରେ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦିଆଯାଇଛି । ହୁଏତ ସେ ସବୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ଯଦି ଧର୍ମର ଆଦର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରୁ, ତାହାହେଲେ ଆମକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ ଧର୍ମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତୀତ୍ୱ ।

ଦୁନିଆରେ କୋଟି କୋଟି ଶିଶୁଙ୍କର ଦାନା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇପାରିବ କି ନାହିଁ, ମଣିଷ ଯେବେ ଏହି ଚିନ୍ତା କରିଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ସେ ନୈତିକ ପତନ ବ୍ୟତୀତ ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ ଭାବିପାରନ୍ତା ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁବକ ଯୁବତୀ ସେମାନଙ୍କର ପିତାମାତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଓ ଜନସାଧାରଣଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରେମ ଓ ବିବାହ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଯଥାର୍ଥ ତାଲିମ୍ ପାଇବା ଉଚିତ । ଏହା ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ହୋଇପାରେ କିମ୍ବା ବିବାହ ପରେ ହୋଇପାରେ । କବିମାନେ ଯେପରି ଏହାକୁ କଳ୍ପନାବିଳାସ ବୋଲି ବିଚାର କରନ୍ତି, ଏହା ସେପରି ନୁହେଁ । କାରଣ ଏଠାରେ ପଶୁ ସ୍ତରରୁ ମଣିଷସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବିବାହକାଳୀନ ଶପଥ, ସତ୍ୟ ଓ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଭଙ୍ଗ କରିବା ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଜଘନ୍ୟ ଅପରାଧ ବୋଲି ବିଚାର କରିବାକୁ ହେବ ।

ସତୀତ୍ୱ କୌଣସି ଏକ ନିୟମ ବା ଆଦର୍ଶ ନୁହେଁ । ଏହା ଏକ ବ୍ୟାପକ ଆଦର୍ଶର ଅଂଶମାତ୍ର । ଆଦର୍ଶର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ଅନେକ ସମୟରେ ଅସୀମ ମାନବସ୍ତରରେ ରହିଯାଏ । ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା କେବଳ ଚିନ୍ତାରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ଅନେକ ସମୟରେ ଆଦର୍ଶର ଯଥାର୍ଥତା ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତାରେ ମଧ୍ୟ ନଥାଏ । ସତୀତ୍ୱ ଏକ ଆଦର୍ଶ ଏବଂ ଏହାର ଭିତ୍ତିଭୂମି ବରାବର ମଣିଷ ମନ ଭିତରେ ହିଁ ନିହିତ ଥାଏ । ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାର୍ଥଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ବିଚାର କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ଯେଉଁ ନାରୀ କେବଳ ଯୌନଲାଳସା ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ପାଇଁ ବଞ୍ଚିରହେ ତାହାର ଜୀବନ ଶୋଚନୀୟ ଓ ନିନ୍ଦନୀୟ । ତେବେ ଏପରି ହୀନ ମନୋବୃତ୍ତିର ହେତୁ କ'ଣ ହୋଇ-ପାରେ ? ଏକମାତ୍ର ହେତୁ ହେଉଛି ଆଦର୍ଶର ଅଭାବ, ବଳିଷ୍ଠ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ଅଭାବ । ନାରୀଜୀବନର ପତନ ଓ ଧ୍ୱଂସ କିପରି ଘଟିଥାଏ, ଟଲଷ୍ଟୟ ତାହା ଗୋଟିଏ ଚରିତ୍ରହୀନା ଜନନୀର ଉଦାହରଣ ଦେଇ ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଥରେ ଶୁଣିଥିଲେ ଯେ, ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ତାହାର ଯୁବତୀ କନ୍ୟାକୁ ହୀନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ କରି ଅର୍ଥ ଅର୍ଜ୍ଜନ କରୁଥିଲା । ସେ ସେହି ପତିତା ତରୁଣୀକୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାହା କ'ଣ ସମ୍ଭବ ? ସେ ତେଣୁ କି ପରିସ୍ଥିତିରେ ସେହି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ପ୍ରଥମେ ନିଜେ ବିପଥଗାମୀ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବା ପାଇଁ ଚାହିଁଥିଲେ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷଙ୍କର ବିବାହକୁ କେବଳ ଦୈହିକ ମିଳନର ଅନୁଷ୍ଠାନ ବୋଲି ବିବେଚନା କରି ନଥିଲେ । ସେ କହିଥିଲେ, ଦୈହିକ ମିଳନ ମାଧ୍ୟମରେ ବିବାହଦ୍ୱାରା ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମିଳନ ଘଟିଥାଏ । ନାରୀ ଅହିଂସାର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି । ଅହିଂସାର ଅର୍ଥ ପ୍ରେମ । ନାରୀ ପରିବାରକୁ ନିଜର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତ୍ୟାଗରେ ସୁଖମୟ ଓ ପ୍ରେମମୟ କରିପାରେ । ସେ ମଧ୍ୟ ପରିବାରର ଧ୍ୱଂସସାଧନ କରିପାରେ ।

ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ, ଜାତିର ମୁକ୍ତି ନାରୀର ତ୍ୟାଗ ଓ ସହିଷ୍ଣୁତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ସେ ଯୌତୁକ ପ୍ରଥାର ବିରୋଧ କରିଥିଲେ । ସେ କହିଥିଲେ, ବିବାହ ସମାଜର ବିକାଶ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମତରେ ସାର୍ଥକ ବିବାହ ଉଭୟ ପରିବାର ଓ ସମାଜର ବିକାଶସାଧନ କରିପାରେ । ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମରେ ବିବାହକୁ ଏକ ଆଶ୍ରମ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଗୃହପନ୍ଥ ପ୍ରଥା ମାହାତ୍ମିକ । ସେଥିପାଇଁ ଦୈହିକ ବନ୍ଧନ ଅପେକ୍ଷା ନୈତିକ ବନ୍ଧନ ହିଁ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଅଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ କରିପାରେ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ସମାଜରେ ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷର ଚଳଣି ଓ ବ୍ୟବହାରକୁ ନୈତିକ ମାନଦଣ୍ଡରେ ବିଚାର କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧି ମଧ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷର ସମ୍ପର୍କ ଉଭୟ ଦୈହିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ସ୍ଥାପିତ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ବିଚାର କରିଥିଲେ । ନାରୀ କାନ୍ଧରେ ବନ୍ଧୁକ ପକାଇ ଯୁଦ୍ଧକୁ ଯିବା ତାର ଜନ୍ମଗତ ଗୁଣ ଓ ଯୋଗ୍ୟତାର ବିଭ୍ରାନ୍ତି ମାତ୍ର । ସେ ଅହିଂସାର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି । ଅହିଂସା ଅର୍ଥ ପ୍ରେମ, ସ୍ନେହ ଓ ସେବା । ପୁରୁଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟରେ ରାଜନୈତିକ ଅଧିକାର ପାଇଁ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ଅଭିଶାପ ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ହେବ ।

କଳା

ଶିଳ୍ପ ବା କଳା ପୁରୁଷ ଏବଂ ନାରୀ ମଧ୍ୟରେ ଭାବ ଆଦାନ-ପ୍ରଦାନର ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ମାଧ୍ୟମ, ଏହା କେହି ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରେନା । ଟଲଷ୍ଟୟ କଳା ଓ ଶିଳ୍ପ ସମ୍ପର୍କରେ ବରାବର ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିଥିଲେ । ସେ ଏହି ବିଷୟରେ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଥମେ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ କୌଣସି ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ପାଇପାରି ନଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ବାରମ୍ବାର ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ ଓ ଲେଖିଥିଲେ । ସନ୍ତୋଷଜନକ ଉପସଂହାରରେ ଉପନୀତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଗାଢ଼ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଜଣେ ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ୟ ସହିତ ନିଜର ଭାବ ଆଦାନ-ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ଏବଂ ମାନସ-ରାଜ୍ୟରେ ତାହା ସହିତ ଜଡ଼ିତ ହେବାକୁ ଚାହେଁ, ଯେତେବେଳେ ସେ ଯେଉଁ ବାହ୍ୟ ଉପାଦାନର ସାହାଯ୍ୟ ନିଏ, କଳା ଓ ଶିଳ୍ପ ସେହିଠାରେ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କଳାର ସ୍ୱରୂପ ଓ ସଜ୍ଞା ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଟଲଷ୍ଟୟ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦେଇଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ବାଳକ ବଣରେ ବ୍ୟାଘ୍ରର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲା । ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ିଥିଲା । ସେ ଯେତେବେଳେ ଅନୁଭୂତ ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ବର୍ଣ୍ଣନା କଲା, ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୋତମାନେ ସେହି ଅନୁଭୂତ ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ଅନୁଭବ କଲେ । ସୁତରାଂ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ପ୍ରକାଶ ଭଙ୍ଗୀ କଳା ଅଥବା ଶିଳ୍ପର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆନନ୍ଦ, ହର୍ଷ, ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରିବା ମଧ୍ୟ କଳା ଓ ଶିଳ୍ପର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଅନୁଭୂତି ଓ ଆବେଗର ବିନିମୟ ମାନସିକ ରାଜ୍ୟରେ ହେଉଛି କଳାର ଆତ୍ମ-ପ୍ରକାଶ । ସେହିପରି ଚିତ୍ରକରର ଯେ କୌଣସି ଅଙ୍କନ ଶିଳ୍ପ ଓ କଳାର ପଦବାଚ୍ୟ । ସାହସ, ବୀରତ୍ୱ, ନୃତ୍ୟ, ଗୀତ, ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦ, ଏହା ସବୁ କଳା ଓ ଶିଳ୍ପ ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇପାରେ । ଅନୁଭୂତି ହେଉଛି କଳା ଓ ଶିଳ୍ପର ପ୍ରାଣ । ସେ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ କଳାକାର ହୋଇପାରେ କିମ୍ବା ଆଧୁନିକ ଯୁଗର କବି ହୋଇପାରନ୍ତି । ସ୍ଥପତି, ଅଙ୍କନ, ସଙ୍ଗୀତ, କାବ୍ୟ-କବିତା, ଶିଳ୍ପ ଓ କଳାର ନାମାନ୍ତର । ଏହି ଶିଳ୍ପ ଓ କଳା ଯେତେବେଳେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିଲା, ସେତେବେଳେ ଏହା ବ୍ୟବସାୟାତ୍ମିକ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଏହା ଯେତେବେଳେ ବ୍ୟବସାୟରେ ପରିଣତ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ଇଚ୍ଛୁକ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଏଥିରେ ତାଲିମ୍ ଦିଆଗଲା । ତେଣୁ ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଉଠିଲା ।

ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ କଳା ପାଠ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହେଲା । କଳା ତେଣୁ କଳାକାରର ହୃଦୟର ଭାବକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଉଦ୍ଘାଟିତ କରି ଦେଇଥାଏ । ସାର୍ବଜନୀନ କଳାର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ଯେତେବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆବେଗର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥାଏ । ଧନିକ ଶ୍ରେଣୀର କଳା କିମ୍ବା ଶିଳ୍ପକଳାବିତ୍‌ର ଆବେଗ ଓ ପ୍ରାଣ ପ୍ରେରଣାଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୋଧ ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ ସାମନ୍ତବାଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦ ନିମନ୍ତେ ନିର୍ବାହ କଳାକାରକୁ ଅଗତ୍ୟା ନିଯୁକ୍ତି କରିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏହା ଏକ କଠିନ କାର୍ଯ୍ୟ । ଧନିକ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ଆଳସ୍ୟ ଓ ବିଳାସବ୍ୟସନରେ ରହି ସାମୟିକ ଆମୋଦ-ପ୍ରମୋଦ ପାଇଁ କଳା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ନିମ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଏହା କିନ୍ତୁ ଅସମ୍ଭବ । ଧନିକ ଗୋଷ୍ଠୀର ଗୃହଦା ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ କଳାକାର କଳା ବା କଳାର ନକଲ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ । ସେ ଯେଉଁ ପଦ୍ଧତି ଓ ପ୍ରଣାଳୀ ଅନୁସରଣ କରେ, ତାହା ହେଉଛି ଅନୁକରଣ ସୂତ୍ରରେ ସମ୍ଭବ । ଅନେକ ସମୟରେ ବାଜିକରମାନେ ଯେଉଁ ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନ କରନ୍ତି, ତାହା ଦେଖିଲେ ମନରେ ବିରକ୍ତି ଆସେ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପିଲାମାନେ ନାଚତାମସାରେ ଭାଗ ନିଅନ୍ତି; ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥ ନ ବୁଝି ବ୍ୟାକରଣ ମୁଖସ୍ଥ କରିପକାନ୍ତି । ଏତାଦୃଶ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଉଭୟ ଦୈହିକ ଓ ମାନସିକ ରାଜ୍ୟରେ ବିକୃତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ମାନବର ଜନ୍ମଗତ ଅଧିକାର ପ୍ରତି ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ନିଜର ମାନସିକ ତୃପ୍ତି ପାଇଁ ନାନା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରନ୍ତି । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କଳା ଓ ଶିଳ୍ପ ପାଇଁ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନେ କଳାର ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ; ବରଂ କଳାର ଭୟଙ୍କର କ୍ଷତି-ସାଧନ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ସ୍କୁଲରେ କଳା ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ତାଲିମ୍ ପାଇଥାନ୍ତି, ତାହା ଭିତ୍ତିରେ ପ୍ରକୃତ କଳା କିମ୍ବା ଶିଳ୍ପ ଉତ୍ପାଦନ କରିବାରେ ଅକ୍ଷମ ହୁଅନ୍ତି । ଫଳରେ ସେମାନେ ଛଳନାର ଶିକାର ହୁଅନ୍ତି ।

କଳା କିମ୍ବା ଶିଳ୍ପର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଗୁଣ ହେଉଛି, ଏହା ଜନସମାଜକୁ ଏକତ୍ର ବାନ୍ଧି ରଖେ । ଆତ୍ମା-ରାଜ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ କଳା ମିଳନ ଓ ସମନ୍ୱୟ ସାଧନ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ମାନବ ମାନବ ମଧ୍ୟରେ କଳା ଏକତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିପାରେ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧନର ହେତୁ ଥିଲା ଧର୍ମ । ସେଥିପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ କିମ୍ବା ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଧର୍ମକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଏକତ୍ର ହେଉଥିଲେ । ସେତେବେଳେ କଳାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବୀରତ୍ୱ ଓ କ୍ଷମତା । ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଉନ୍ନତି ସେତେବେଳେ କଳାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ସମୟ କିନ୍ତୁ ବଦଳିଯାଇଛି । ଆଜି କଳା ସମଗ୍ର ମାନବସମାଜର ଏକତା ପାଇଁ ଇଙ୍ଗିତ ଦିଏ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟରେ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ କଳାର ହେଉଛି ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଧର୍ମ । ତେଣୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ କଳାର ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ଲକ୍ଷଣ ଥିଲା, ତାହା ଆଧୁନିକ କାଳରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଯାଇଛି ।

ପୂର୍ବେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆବେଗକୁ କଳା ଯେପରି ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନକାଳରେ ତାହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ମଣିଷ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ଶତ୍ରୁତା ଅଛି, ମଣିଷ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ବିଚାରବୁଦ୍ଧି, ଆବେଗ ନେଇ ତାରତମ୍ୟ ଅଛି; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ବ୍ୟବଧାନ କଳା ସାହାଯ୍ୟରେ ଦୂର ହୋଇପାରେ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନାଟକ ଅଭିନୟ, ସଙ୍ଗୀତ-ଚର୍ଚ୍ଚା ସେମାନଙ୍କୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ଏକତ୍ୱ ସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧି ଦିଏ । ସେତେବେଳେ ଶତ୍ରୁତା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜାତ ହୁଏ ବନ୍ଧୁତା ଓ ପ୍ରେମ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଯେ, ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ସମାନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଆନନ୍ଦିତ ହେବେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଦୁର୍ବୋଧ ରହସ୍ୟମୟ ସମ୍ପର୍କ ଆପେ ଆପେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥାଏ । ଅତୀତରେ ଯେଉଁମାନେ ସେହି ଆବେଗଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳରେ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଭାବିତ ହେଉଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମାନସରାଜ୍ୟରେ ମିଳିତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହିପରି ଅତୀତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ଆଉ ରହେ ନାହିଁ । ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ, ଭକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ ଆବଶ୍ୟକ, ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଚାର କରାଯିବା ଉଚିତ । ତାହାର ପ୍ରକାଶ କଳାର ଚରମ ସାର୍ଥକତା ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଅନୁଯାୟୀ କଳା ମଣିଷ ପ୍ରାଣର ଐଶ୍ୱରିକ ପ୍ରେମ ଓ ସହାନୁଭୂତି ମାଧ୍ୟମରେ ସମାଜରେ ବୃହତ୍ତର ଏକତା ସାଧନ କରେ କିମ୍ବା ବ୍ୟକ୍ତି ହୃଦୟରେ ସେହି ଆବେଗ ଭାବ ଜାଗ୍ରତ କରାଏ, ଯାହା ଏକତ୍ୱସୂଚକ । ସେଥିପାଇଁ ସମସ୍ୟର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଟଲଷ୍ଟୟ କଳାକୁ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଧର୍ମଭାବାପନ୍ନ, ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି ସାଧାରଣ ସ୍ତର । ପ୍ରଥମଟି ମଣିଷର ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ଅନୁଯାୟୀ ଯେଉଁ ଭାବ ଓ ଆବେଗ, ତାର ଉନ୍ମେଷ । ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଉଛି ସାଧାରଣ ଜନତା ପକ୍ଷରେ ଯେଉଁ ଭାବ ଓ ଆବେଗ ସମ୍ଭବ । ଏହି ଦୁଇ ଜାତୀୟ କଳା କିମ୍ବା ଶିଳ୍ପ-ସ୍ୱୀକୃତ ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ ।

ପ୍ରାଚୀନକାଳର ଧର୍ମଭାବାପନ୍ନ କଳାର ଆଜି କୌଣସି ଅର୍ଥ ନାହିଁ । ଆଜି ସମସ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହା ପରିତ୍ୟାଜ୍ୟ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଧର୍ମଭାବ ଇଙ୍ଗିତ ଦେଉଥିଲା ଯେ ସମଗ୍ର ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଏକତ୍ରୀକରଣ । ଆଧୁନିକ କାଳରେ ଏହି ତଥ୍ୟ ଏତେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ମଣିଷ ଆଜି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମିଥ୍ୟା ତଥ୍ୟ ବା ଭ୍ରାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛି । କାରଣ ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା କଳାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ ବା ଭୋଗ-ବିଳାସ । ଏଥିପାଇଁ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର କଳାର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଧର୍ମର ସମୀକ୍ଷା ଅନୁଯାୟୀ କଳା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ।

ପ୍ରକୃତ କଳା ଓ ନକଲ କଳା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ଅନେକ । କଳାର ପ୍ରକୃତ ଭିତ୍ତି ହେଉଛି ଆବେଗପ୍ରବଣତା ଓ ଭାବପ୍ରବଣତା । ଅନେକ କଳାକାର ଓ ଚିନ୍ତକର ଜୀବନର ସ୍ୱାଭାବିକ ଆବେଗ ମଧ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରି ନଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ସେଥିପାଇ ପ୍ରକୃତ କଳା ଓ ନକଲ କଳା ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନଙ୍କ ମତରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଶକ୍ତି ଓ ସାହସ ଯେଉଁ ଆବେଗ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୁଏ, ତାହାହିଁ ହେଉଛି କଳା । ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ନୈରାଶ୍ୟ, ଯୌନ-ବିକାର ଶୀର୍ଷକ ଆବେଗ ଯାହାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ ପାଏ, ତାହା ସର୍ବଦା ନିନ୍ଦନୀୟ ଓ ଘୃଣିତ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଇହୁଦୀମାନଙ୍କ ମତରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଓ ଆନୁଗତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ଆବେଗ କଳାର ରୂପାନ୍ତର । ଏହା ସମାଜରେ ଆଦୃତ ହେବା ସ୍ଥଳେ ପ୍ରତିମାପୂଜା ଶୀର୍ଷକ ଆବେଗ ସର୍ବଦା ନିନ୍ଦନୀୟ । ଏହିପରି ସଙ୍ଗୀତ, କବିତା, ନୃତ୍ୟ ଓ ଅଳଙ୍କରଣ ପ୍ରଭୃତି ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଓ ଆଲୋଚିତ ହୋଇପାରୁ ନଥିଲା । କଳା ଏହିପରି ସର୍ବଦା ଓ ସବୁଠାରେ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଏହାର ସର୍ବଜନଗ୍ରାହୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ଉଚିତ । କଳା ସମ୍ପର୍କରେ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ହେତୁ ହେଉଛି ମଣିଷ ପ୍ରକୃତିର ମୌଳିକ ଲକ୍ଷଣ । କଳା କୌଣସି ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ନୁହେଁ । ଏହା ହେଉଛି ଶିଳ୍ପୀର ଉପଲବ୍‌ଧ ଆବେଗର ରୁଚିସମ୍ମତ ପ୍ରକାଶ । ମଣିଷ ପ୍ରକୃତିର ମୌଳିକ ଲକ୍ଷଣରୁ ଶିଳ୍ପ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଜ୍ଞାନ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଶିଳ୍ପୀ ଯାହା ଉପଲବ୍‌ଧି କରେ, ତାହାକୁ ପ୍ରକାଶ କରେ । ଶିଳ୍ପୀ ଯେତେବେଳେ ପରିବେଷ୍ଟନୀର ପ୍ରଭାବରେ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଓ ଯଥାର୍ଥ ଆଚରଣ ଦେଖାଏ, ସେତେବେଳେ ତାହାର ମନରେ ବହୁ ଆବେଗ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ବାସ୍ତବ ଅବସ୍ଥା ରହିଲେ ଶିଳ୍ପୀ ନିଜର ପ୍ରତିଭା ପ୍ରତି ନ୍ୟାୟ ବିଚାର କରିପାରେ । ସେ ଯେତେବେଳେ ବାସ୍ତବ ଜୀବନଠାରୁ ଦୂରେଇଯାଏ,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସେତେବେଳେ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ଉପଲବ୍ଧି କରିବାରେ ଅକ୍ଷମ ହୁଏ । ସମାଜରୁ ସେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ତାହାର ଶିଳ୍ପ ବାସ୍ତବଧର୍ମୀ ନହୋଇ କୃତ୍ରିମତା-ପୀଡ଼ିତ ହୁଏ ।

ବିଳାସ ଓ ଆର୍ଥିକ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ତଥା ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳତା ଅପେକ୍ଷା ଶିଳ୍ପୀର ଅଧିକ ଅନ୍ତରାୟ ଓ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଥାଇ ନପାରେ । ବିଳାସ ଓ ସାମାଜିକ ନିରାପତ୍ତା ଜ୍ଞାନ ଓ ଆର୍ଥିକ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଶିଳ୍ପୀର ସୃଷ୍ଟି କ୍ଷମତାକୁ ବ୍ୟାହତ କରେ । ତେଣୁ ଶିଳ୍ପୀ ମଣିଷର ପ୍ରକୃତ ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଅନୁଭୂତ ସହ ନିଜକୁ ଜଡ଼ିତ କରିବା ଉଚିତ ।

କୌଣସି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ନିଜକୁ ସମାଜରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଜ୍ଞାନ ଓ ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ ଫଳରେ ଜ୍ଞାନରାଜ୍ୟରେ ଯେପରି ବିବର୍ତ୍ତନ ସଙ୍ଘଟିତ ହେଉଅଛି, ଅନାବଶ୍ୟକ ଓ ବିଭ୍ରାନ୍ତିକର ଜ୍ଞାନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆବେଗ ଓ ଭାବରାଜ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ବରାବର ବିବର୍ତ୍ତନ ଲାଗିରହିଛି । ଯାହା ଫଳରେ ନିଷ୍ଠୁର, କ୍ରୂର ତଥା ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ଭାବର ମୂଳୋତ୍ପାଟନ ଘଟୁଅଛି । ଏହା କେବଳ ଶିଳ୍ପ ସହଯୋଗରେ ହିଁ ସମ୍ଭବ । ଶିଳ୍ପର ମଧ୍ୟ ଏହାହିଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏବଂ ଶିଳ୍ପ ଯେତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ କରେ, ତାହା ସେହି ପରିମାଣରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଓ ଦୃଢ଼ ହୁଏ । ଯଦି ମୌଳିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ କରିବାରେ କଳା ଅସମର୍ଥ ହୁଏ ତା' ହେଲେ ତାହା ନିକୃଷ୍ଟ ଓ ଭ୍ରଷ୍ଟ ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ଯେଉଁସବୁ ଆବେଗ ଓ ଭାବଦ୍ୱାରା ମଣିଷସମାଜର କଲ୍ୟାଣ ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ତାହା ସମସାମୟିକ ଯୁଗର ଧର୍ମଗତ ଧାରଣା ଓ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ହେବ ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ବିଖ୍ୟାତ ଇଂରାଜୀ ନାଟ୍ୟକାର ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କ ନାଟକ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଲେଖିଥିଲେ, "ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ତୁଚ୍ଛ ଓ ଖରାପ ।" ତାଙ୍କର ଏହି ମନ୍ତବ୍ୟ ଅନାବଶ୍ୟକ ଓ ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି କେହି କେହି କହନ୍ତି । ଆଉ କେହି କେହି କହନ୍ତି, ଏହି ମତାମତ ତାଙ୍କ ନିଜ ପ୍ରତି ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଏହି ମନ୍ତବ୍ୟ ଯେ ଭିତ୍ତିହୀନ ତାହା କୁହାଯାଇ ନପାରେ । ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କ ଅଧିକାଂଶ ଚରିତ୍ର ବିଚ୍ଛେଦ, ଦୁଃଖ ଓ ବିୟୋଗାତ୍ମକ ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କ ସେହି ଚରିତ୍ରସମୂହ ଅଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଓ ଦୁର୍ବୋଧ ବୋଲି ଜଣାପଡ଼େ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଚରିତ୍ର ମୁଖରେ ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷା ତାହାର ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ନୁହେଁ । ଭାଷାରୁ କୌଣସି ଚରିତ୍ରକୁ ଜାଣିପାରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କ ନାଟକର ବିଷୟବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ସୁନିର୍ବାଚିତ ନୁହେଁ ଓ ତାହା ଏକତରଫା । ସେଥିରେ ସାମନ୍ତ ଓ ଜମିଦାର ଗୋଷ୍ଠୀର ବାହାଦୂରୀ, ଚକ୍ରଚକ୍ୟ ଓ ଗୌରବ ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରମିକ ଗୋଷ୍ଠୀର ଚିତ୍ର ସେଥିରେ ଅଭାବ । ଏହାଛଡ଼ା ସାମାଜିକ ଚଳଣିର ସଂସ୍କାର ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟମ ତାହାର ଆଭା ତାଙ୍କର ନାଟକମାନଙ୍କରେ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଧର୍ମଗତ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ମଧ୍ଯ ନାଟକରେ ଦେଖାଯାଏ । ତୃତୀୟ ଅଭିଯୋଗ ହେଉଛି, ସେକ୍‌ସ-ପିୟରଙ୍କ ନାଟକରେ ଆନ୍ତରିକତାର ଅଭାବ ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସମଗ୍ର ସାହିତ୍ୟ-ଶିଳ୍ପ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିପାରିଥିଲା । ତାଙ୍କ ମତରେ ଯେଉଁମାନେ ନିୟମିତ ଲେଖନ୍ତି, ସେମାନେ ଧନିକ ଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରଭାବରେ ଅନେକ ସମୟରେ ପାଠକମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଭ୍ରାନ୍ତ ତଥ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ଟଲଷ୍ଟୟ ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନଙ୍କର ରଚନା ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ଯ ତାଦୃଶ ମତ ପୋଷଣ କରିଥିଲେ । ସେ ସେମାନଙ୍କର ଆଦିମ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ମୁକ୍ତ ନିଦର୍ଶନକୁ ନିନ୍ଦା କରିଥିଲେ । ସେ କହିଥିଲେ ଯେ ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନେ ମଣିଷ ଉଲଗ୍ନ ଦେହର ବେଶ୍ ଦୃଶ୍ୟ ଆଙ୍କିପାରନ୍ତି । ସେମାନେ ଭଲ କୋଠାବାଡ଼ି ମଧ୍ଯ ନିର୍ମାଣ କରିପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ରଚନା ଅନେକ ସମୟରେ ଅର୍ଥହୀନ । ପଣ୍ଡିତ ଓ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କର ଅହଙ୍କାର ଓ ପ୍ରୌଢ଼ିକୁ ଟଲଷ୍ଟୟ ଘୃଣା କରୁଥିଲେ । ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନଙ୍କର ନାଟ୍ୟକାର ସୋଫୋକ୍ଲସ, ୟୁରିପାଇଡ଼ିସ, ଆସିଲେସ, ଆରିଷ୍ଟୋଫେନସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ସେ ଦାନ୍ତେ ଓ ମିଲ୍‌ଟନ୍‌ଙ୍କୁ ତୁଳନା କରିଥିଲେ । ସେ ଚିତ୍ରକର ଲଫେନ୍ ମାଇକେଲ ଏନ୍‌ଜେଲୋ, ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ବାଚ୍ ଓ ବିଥୋଭେନଙ୍କ ନାମ ମଧ୍ଯ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ । ସେ ସଙ୍ଗୀତର ଅସାଧାରଣ ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଜୀବନରେ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ । ସେ ଇବ୍‌ସନ୍, ମ୍ୟାଟରଲିଙ୍କ୍, ଭ୍ୟାରଲିନ୍ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ ।

ସେ କହିଥିଲେ, "ଦଳେ ଅନୁକରଣକାରୀ ଏବଂ ଏମାନଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରିବାକୁ ଆହୁରି ଅନେକ ଲୋକ ମଧ୍ଯ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।" ଏଥିରୁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ କଳା ଓ ଶିଳ୍ପ ସମ୍ପର୍କୀୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ମିଳେ । ଗାନ୍ଧି କହିଥିଲେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାସ୍ତବ କଳା ହେଉଛି ଆତ୍ମାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ କଳା ଆତ୍ମାକୁ ତାର ଗଭୀର ଉପଲବ୍ଧି କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । କେବଳ ଆଙ୍ଗିକ ନୁହେଁ, ଆତ୍ମିକ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ମଧ୍ଯ କଳାର ପ୍ରକୃତ ମୂଲ୍ୟ । ପ୍ରକୃତ କଳା ଆନନ୍ଦ, ତୃପ୍ତି ଓ ସନ୍ତୋଷର ମାଧ୍ଯମ ହେବା ଉଚିତ ।

ବିଜ୍ଞାନ

ବିଜ୍ଞାନ ଓ କଳା ପରସ୍ପର ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ, ମଣିଷ ଦେହର ହୃତ୍‌ପିଣ୍ଡ ଓ ଫୁସ୍‌ଫୁସ୍ ପରି । ଯଦି ସେଥିମଧ୍ଯରୁ ଗୋଟିଏ ବିକୃତ କିମ୍ବା ବିକଳାଙ୍ଗ ହୁଏ, ତା'ହେଲେ ଅନ୍ୟଟି ମଧ୍ଯ ଅଚଳ ହୋଇଯାଏ । କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଯୁଗର ଓ ଗୋଷ୍ଠୀର ଲୋକମାନେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯାହାସବୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମନେକରନ୍ତି, ତାଦୃଶ ସତ୍ୟ ଓ ଜ୍ଞାନ ଆବିଷ୍କାର କରି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରାଇବା ହେଲା ପ୍ରକୃତ ବିଜ୍ଞାନ ।

କଳାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଭିନ୍ନ । କଳା ଏତାଦୃଶ ସତ୍ୟକୁ ଉପଲବ୍ଧି ସ୍ତରରୁ ଆଣି ଆବେଗର ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନତ କରିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ବିଜ୍ଞାନର ନିର୍ବାଚିତ ପନ୍ଥା ଯେବେ ଭ୍ରାନ୍ତ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ କଳାର ପନ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଭ୍ରାନ୍ତ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହେବ । 'କଳା ପାଇଁ କଳା' ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଗ୍ଭର କଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଯାହା ସବୁ ଆନନ୍ଦ ଦିଏ, ତାହାହିଁ କଳାର ପଦବାଚ୍ୟ । ସେହିପରି 'ବିଜ୍ଞାନ ପାଇଁ ବିଜ୍ଞାନ' ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଗ୍ଭର କଲେ ଯାହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ କୌତୂହଳ ସୃଷ୍ଟି କରେ, ତାହାହିଁ ବିଜ୍ଞାନ । ସେଥିପାଇଁ ବିଜ୍ଞାନର ଗୋଟିଏ ଦିଗ—ମଣିଷ ନିଜ ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କିପରି ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିବ, ତାହା ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତାରଣା ଓ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟମାନଙ୍କର ସାଧୁତା ତଥା ଅପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାଏ । ବିଜ୍ଞାନର ଅନ୍ୟ ଦିଗଟି ହେଉଛି କୌତୂହଳ ଜାଗ୍ରତ କରାଇବା ଓ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରାଇବା । ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ନୀତିବାଣୀ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ସେଥିରେ ସବୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳର ଧର୍ମ, ଧାରଣା, ଚର୍ଚ୍ଚା, ଉପାସନା ଗତାନୁଗତିକ ଏବଂ ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ଯୁକ୍ତି କରାଯାଇଥାଏ । ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ଏବଂ ସମୟ ଉପଯୋଗୀ ଧର୍ମ-ସଂଗଠନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାର ଆବଶ୍ୟକ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଥାଏ । ବାସ୍ତବ ବିଜ୍ଞାନ ରୂପେ ବିବେଚିତ ସମସ୍ତ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଏହିସବୁ ପ୍ରକାଶନକୁ ଅବାନ୍ତର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥାଏ ଏବଂ ଯୁଗବ୍ୟାପୀ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଓ ଅର୍ଥହୀନ କୁସଂସ୍କାର ପାଇଁ ଲିପ୍ତ ରହେ ।

ଧରାଯାଉ ଗୋଟିଏ ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପତ୍ତି ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପତ୍ତି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ମୂଳ କାରଣ । ବସ୍ତୁତଃ ଯାହା ବାସ୍ତବ ବିଜ୍ଞାନ, ତାହା ଏହି ଉପଦେଶକୁ ସ୍ୱାଗତ କରି ଏଥିରୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମୟର ବିଜ୍ଞାନ ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟ ସବୁ କିଛି କରେ ନାହିଁ; ବରଂ ରାଜନୈତିକ ଅର୍ଥନୀତି ଏହାର ବିପରୀତ ଦିଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାଏ । ତାହା ହେଉଛି, ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଅନ୍ୟ ସମ୍ପତ୍ତି ସଦୃଶ ମୁଷ୍ଟିମେୟ ମାଲିକଙ୍କ ହାତରେ ନ୍ୟସ୍ତ ରହିବା ଉଚିତ ।

ପୁନଶ୍ଚ ସେହିପରି ଆଶା କରାଯାଇପାରେ ଯେ, ଯୁଦ୍ଧର ଅନୈତିକତା, ଅଯୌକ୍ତିକତା, କ୍ଷୟକ୍ଷତି, ମାରାତ୍ମକତା, ନିଶାଦ୍ରବ୍ୟ ସେବନ କରିବାର ଅନୈତିକତା, ଜୀବଜନ୍ତୁ ଭକ୍ଷଣ କରିବାର କ୍ଷତି ଏବଂ ଦେଶାତ୍ମବୋଧର କୃତ୍ରିମତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ବାସ୍ତବ ବିଜ୍ଞାନର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏହିପରି ଗ୍ରନ୍ଥ ଦେଖାଯାଏ, ମାତ୍ର ତାହାସବୁ ଅବୈଜ୍ଞାନିକ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୁଏ । ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ, ଏହିସବୁ ଅଭ୍ୟାସ ବଜାୟ ରଖିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଓ ମାନବ-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜୀବନର ସମ୍ପର୍କଶୂନ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ ପାଇଁ ପିପାସା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଲେଖାଯାଉଥିବା ପୁସ୍ତକମାନ ବୈଜ୍ଞାନିକ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୋଇଥାଏ ।

କେତେକ ଶସ୍ତା ଓ ନିର୍ବୋଧ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରେ ଏକ ହଜାର କିମ୍ବା ତିନି ହଜାର ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ପୃଥିବୀର ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ହେବ, ସେହି ସମ୍ପର୍କରେ କଳ୍ପନା-ଜଳ୍ପନା କେବଳ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ । କେତେକ ସମାଜତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥାନ୍ତି ।

ସେମାନେ ନିଜକୁ ବୈଜ୍ଞାନିକ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । ଏହିସବୁ କଳ୍ପନା-ଜଳ୍ପନା ହେଉଛି ଯେ ଭୂମିରୁ କୃଷିଦ୍ୱାରା ଖାଦ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ କରାନଯାଇ ତାହା ସବୁ ରାସାୟନିକ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଲାବରେଟୋରୀମାନଙ୍କରେ ବା ଗବେଷଣାଗାରମାନଙ୍କରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବ ଏବଂ ପ୍ରାକୃତିକ ଶକ୍ତି ବ୍ୟବହାର ଯୋଗୁଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ପରିଶ୍ରମ ଦୂରୀଭୂତ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଏ କଥା ସମସ୍ତେ ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି ଯେ, ନିଜର ପରିଶ୍ରମରେ ଜମିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ଶସ୍ୟ, ପନିପରିବା ଓ ଫଳଦ୍ୱାରା ମଣିଷର ପୁଷ୍ଟି ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସନ୍ତୋଷଜନକ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପ୍ରଦ, ସହଜ ଓ ସେହି ପୁଷ୍ଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାକୃତିକ । ନିଜର ରକ୍ତ ଓ ଝାଳ ଦେଇ କାମ କରିବା ଜୀବନର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ନିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଶ୍ୱାସଦ୍ୱାରା ରକ୍ତର ସଞ୍ଚାଳନ କ୍ରିୟା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଥରେ ଜଣେ ପ୍ରଶ୍ନକର୍ତ୍ତା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ, ସାମ୍ୟବାଦ କ'ଣ ଆଦର୍ଶ ରାଷ୍ଟ୍ରପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ କି ? ଟଲଷ୍ଟୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, ନାଁ ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପରୀତ । ଏହା କେବଳ ସବୁ ଜିନିଷକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବ, ଆଇନ୍‌କାନୁନ୍ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିବ, ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଧ୍ୱଂସ କରି ତାକୁ ଦାସତ୍ୱ ଶୃଙ୍ଖଳରେ ବାନ୍ଧିରଖିବ । ସାମ୍ୟବାଦ ଭୁଲ ସୀମାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ବ୍ୟକ୍ତି ନଥିଲେ ତୁମେ କିଛି ସଙ୍ଗଠନ କରିପାରିବ ନାହିଁ ।

ସାମ୍ୟବାଦ ସ୍ୱକକ୍ଷଚ୍ୟୁତ ଏକ ବିଶ୍ୱର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ତୁମେ ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ଥିବା ବିଶ୍ୱକୁ ଠିକ୍ ବାଟକୁ ଆଣିବା ପୂର୍ବରୁ ନିଜେ ଠିକ୍ ବାଟରେ ରହିବା ଉଚିତ । ଆଧୁନିକ କାଳର ଶ୍ରମିକନେତା ଜନତାକୁ ଶୃଙ୍ଖଳମୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଚାହାଁନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ନିଜେ ଯେ ଦାସ ଏ କଥା ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି ।

ଆଧୁନିକ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଯେଉଁ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ମାଇକ୍ରୋସ୍କୋପ୍ ସାହାଯ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁସୃତ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥାନ୍ତି, ସେଥିରୁ ସେମାନେ ନିବୃତ୍ତ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେମାନେ ପ୍ରସ୍ତର-ଯୁଗର ମଣିଷର କଙ୍କାଳର ଆକୃତି, ଜ୍ୟାମିତି, ଛାୟାପଥ, ରଞ୍ଜନରଶ୍ମି ଏପରି ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ସେହି ସବୁ ବିଷୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ବୋଲି ଜଣାପଡ଼େ ନାହିଁ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ଆମେ ଆମର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରିବା କଥା । ବାସ୍ତବ ବିଜ୍ଞାନର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯାହା ଆମକୁ ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ କରେ; ମାତ୍ର ତାହା ମଣିଷ-ଜୀବନ କ'ଣ ହେବା ଉଚିତ ତାହାର ଅଧ୍ୟୟନ ହେବା ଉଚିତ । ଅର୍ଥାତ୍ ଧର୍ମ, ନୈତିକତା,

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସାମାଜିକତା ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନର ଅଧ୍ୟୟନ ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବା ଉଚିତ । କାରଣ ଏହି ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ବିନା ପ୍ରକୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ଲବ୍ଧ ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ କେବଳ ମାରାତ୍ମକ ଓ ତୁଚ୍ଛ ହୋଇପଡ଼ିବ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଆନନ୍ଦ ଓ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁ ଯେ, ବିଜ୍ଞାନ ଯୋଗୁଁ ଯେକୌଣସି ଜଳପ୍ରପାତର ଶକ୍ତି ଆମ୍ଭେମାନେ କଳକାରଖାନାମାନଙ୍କରେ ବିନିଯୋଗ କରିପାରୁଛୁ, ପାହାଡ଼ମାନଙ୍କରେ ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ଖୋଳି ପାରୁଛୁ; କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ବାହାଦୁରୀର କିଛି ଅର୍ଥ ନାହିଁ । କାରଣ ଜଳପ୍ରପାତଜନିତ ଶକ୍ତି ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ନହୋଇ ତାହା ପୁଞ୍ଜିପତିମାନଙ୍କର ବିଳାସ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ, ଧ୍ୱଂସକାରୀ ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପାହାଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ପାରୁଛୁ, ପଥର ଫଟେଇ ପାରୁଛୁ, ସେହି ଶକ୍ତିକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯୁଦ୍ଧାସ୍ତ୍ର ନିର୍ମାଣରେ ଲଗାଉଛୁ ।

ଯେଉଁ ଯୁଦ୍ଧ ଅବାଞ୍ଛିତ, ତାହା ଆମେ ଜାଣିଶୁଣି ବରଣ କରିଥାଉ; ତାହା ପାଇଁ ବରାବର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉ । ଡାକ୍ତର ଯେତେବେଳେ ରଞ୍ଜନରଶ୍ମି ସାହାଯ୍ୟରେ ମଣିଷ ଦେହ ଭିତରର ଫଟୋ ଉଠାଇ କିମ୍ବା ଅସ୍ତ୍ର-ଚିକିତ୍ସା କରେ, ନାନାବିଧ ଅସାଧ୍ୟ ଚିକିତ୍ସା କରେ, ସେତେବେଳେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ସେଥିରେ ଗର୍ବର କାରଣ କିଛି ନଥାଏ । ବାସ୍ତବ ବିଜ୍ଞାନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଭିନ୍ନ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେତେ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଛି, ବିଜ୍ଞାନର ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ନାମରେ ସେଥିରୁ ଦଶଭାଗରୁ ଭାଗେ ଯଦି ମଣିଷ ଜୀବନର ସଙ୍ଗଠନ ତଥା ସନ୍ଧାନ କରିବାରେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେଉଥାନ୍ତା, ତା'ହେଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଡାକ୍ତରଖାନାମାନଙ୍କରେ ଯେତେ ରୋଗୀ ଚିକିତ୍ସିତ ହେଉଛନ୍ତି ଓ ଯେତେ ରୋଗୀ ଅଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ହ୍ରାସ ପାଆନ୍ତେ । କଳକାରଖାନାମାନଙ୍କରେ ହଜାର ହଜାର ବିକଳାଙ୍ଗ ରୁଗ୍ଣ ଶିଶୁ ବଢ଼ୁ ନଥାନ୍ତେ । ଯୁଦ୍ଧ, ହତ୍ୟା, ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର, ବେଶ୍ୟାଗିରି ଓ ଶୋଷଣ ରୋଗମାନ ଲୋପ ପାଆନ୍ତା । ଏହିସବୁ ରୋଗ ଦୁର୍ଗତିକୁ ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ଯେପରି ମାନବଜୀବନର ଏକ ଅବସ୍ଥା ବୋଲି ବିଚାର କରୁଛି । ବିଜ୍ଞାନ ବାସ୍ତବ ଜ୍ଞାନ, ଯାହା ସାର୍ବଜନୀନ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ଦାବି କରେ; ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ନୁହେଁ ।

ପ୍ରକୃତ ବିଜ୍ଞାନ ହେଉଛି ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ'ଣ ଏବଂ ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ'ଣ ନୁହେଁ ତାହା ଜାଣିବା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ପୁନଶ୍ଚ ଆମ୍ଭେ କ'ଣ କରିବା ଉଚିତ, କ'ଣ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ମାନବ-ଜୀବନର ମିଳିତ ଜୀବନ କେଉଁଥିରେ ଗଠିତ ହେବା ଉଚିତ ଏବଂ କେଉଁଥିରେ ଗଠିତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଓ ଯୌନ-ସମ୍ପର୍କ କିପରି ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବା ଉଚିତ, ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ କିପରି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବା କଥା, ଭୂମିର କିପରି ବ୍ୟବହାର ହେବା ଆବଶ୍ୟକ, ନିଜର ଜମି ଅନ୍ୟ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ନ କରି କିପରି କୃଷି କରାଯିବା ଉଚିତ, ବୈଦେଶିକମାନଙ୍କ ସହ କିପରି ବ୍ୟବହାର କରିବ, ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କ ପ୍ରତି କିପରି ବ୍ୟବହାର କରିବ, ସର୍ବୋପରି ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର କିପରି ଯଥାର୍ଥ ବିନିଯୋଗ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରିବ, ପ୍ରକୃତ ବିଜ୍ଞାନ ସର୍ବଦା ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଏବଂ ହେବା ଉଚିତ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମୟରେ ବିଜ୍ଞାନର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିଛି ଏବଂ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକଙ୍କର ମୁଠେ ଖାଇବା ପାଇଁ ଓ ଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧିବା ପାଇଁ (ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନଧାରଣର ସର୍ବନିମ୍ନ ଆବଶ୍ୟକତା) ଯଥେଷ୍ଟ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଏହି ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଜନସାଧାରଣ ନିଜ ନିଜର ସାଧ୍ୟାତୀତ ପରିଶ୍ରମ କରିବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି; ଯାହା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ଭୟଙ୍କର କ୍ଷତି ଘଟୁଅଛି । ଏହି ଉଭୟ ପ୍ରକାର ଅନ୍ୟାୟ ସହଜରେ ଦୂର କରାଯାଇ ପାରିବ; ପାରସ୍ପରିକ ସଂଘର୍ଷ ବିଳାସ-ବ୍ୟସନ ଏବଂ ସମ୍ପତ୍ତିର ଦୁର୍ନୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ବଣ୍ଟନ ଦୂର କରି ଏହି ଉଭୟ ଅନ୍ୟାୟ ଦୂର କରାଯାଇପାରିବ ।

ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଏକ ପ୍ରତାରଣାପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷତିକାରକ ସଂସ୍ଥା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ନ୍ୟାୟୋଚିତ, ମାନବିକତାପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂସ୍ଥା ଜୀବନ ପାଇଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇ ପାରିବ । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର କଥା ବିଜ୍ଞାନ ସାଂପ୍ରତିକ ସଂସ୍ଥା ସବୁକୁ ଗ୍ରହ-ଉପଗ୍ରହମାନଙ୍କର ଗତି ସଦୃଶ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ବୋଲି ବିଚାର କରେ । ଏହି ସଂସ୍ଥାର ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ମିଥ୍ୟା ପ୍ରତାରଣା ପ୍ରମାଣିତ କରିବା ଓ ଜୀବନରେ ଏହାକୁ ନିୟୋଜିତ କରିବା ଓ ଜୀବନ ପାଇଁ ଏକ ନ୍ୟାୟପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂତନ ସଂସ୍ଥା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ବିଜ୍ଞାନର ଆଜି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ବରଂ ସାଂପ୍ରତିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆହାର ଯୋଗାଇବା ଏବଂ ଶାସକଗୋଷ୍ଠୀ ସଦୃଶ ଅଳସୁଆ କରିଦେବା । (ଯେଉଁମାନେ କି ଜଘନ୍ୟ ଜୀବନଯାପନ କରନ୍ତି, ତାହାହିଁ ହେଉଛି ବିଜ୍ଞାନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।)

କଳା କେବଳ ଆନନ୍ଦ ନୁହେଁ, ସାନ୍ତ୍ୱନା ନୁହେଁ କିମ୍ବା ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ ନୁହେଁ; ଏହା ଜୀବନର ଏକ ଅସାଧାରଣ ବସ୍ତୁ । ମାନବ ଜୀବନର ଏହା ଏକ ଅଙ୍ଗ, ଯାହାକି ବ୍ୟକ୍ତିର ଯୁକ୍ତିସମ୍ମତ ଉପଲବ୍ଧି ଓ ଚେତନାକୁ ଆବେଗରେ ପରିଣତ କରେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଯୁଗରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସର୍ବସାଧାରଣ ଧର୍ମଗତ ଚେତନା ହେଉଛି ମଣିଷ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱର ଚେତନା । ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣୁ, ମାନବର କଲ୍ୟାଣ ତା'ର ପଡ଼ୋଶୀମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହେବାରେ ଥାଏ । ଯାହା ପ୍ରକୃତ ବିଜ୍ଞାନ ତାହା ଏହି ଚେତନାକୁ ଜୀବନରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଣାଳୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବା ଉଚିତ ।

କଳା ଏହି ଚେତନାକୁ ଆବେଗରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିବା ଉଚିତ । ସମ୍ଭବତଃ ଭବିଷ୍ୟତରେ ବିଜ୍ଞାନ କଳା ପାଇଁ ନୂତନ ଏବଂ ବ୍ୟାପକ ଆଦର୍ଶ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିପାରିବ, ଯାହାକି କଳା ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରେ । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମୟରେ କଳାର ଭାଗ୍ୟ ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନମାନଙ୍କର ମତରେ କଳାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ମଣିଷ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱର ସମନ୍ୱୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜୀବନର ଏକ କୈଫିୟତ

ଏହା ଜଣାଶୁଣା କଥା ଯେ, ମଣିଷ ସୁଖର ସନ୍ଧାନରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହେ । ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ପାଇଁ ଓ ନିଜ ପୁତ୍ରକନ୍ୟାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସୁଖ-ଶାନ୍ତି ଚାହେଁ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଦୁର୍ଘଟଣା ଓ ମୃତ୍ୟୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଜୀବନରେ ଦିନେ ନା ଦିନେ ଆସିବ । ଯୁଗ-ଯୁଗଧରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ନରନାରୀ ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଆବେଗର ଅଧୀନ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ଶେଷରେ ଜୀବନର ଏହି ପରସ୍ପରବିରୋଧୀ ଅବସ୍ଥାର ମୁକାବିଲା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେହି ଉଦ୍ୟମ କେବେ ସଫଳ ହୋଇନାହିଁ । ମଣିଷ ଏହି ଜୀବନରେ ସୁଖଶାନ୍ତି ପାଇଁ ଝୁରି ଝୁରି ନିରାଶ ହୋଇଯାଏ । ସେ ସେତେବେଳେ ଏହି ଜୀବନର ପରପାରେ ସୁଖଶାନ୍ତି ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଆଶାକରେ । ଜୀବନର ଏହି ଅସହାୟତା ଓ ନୈରାଶ୍ୟ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ବୋଲି ଜାଣିବା ପରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଉ ଚାରା କ'ଣ ? ସେ ହୁଏତ ସୁଖଶାନ୍ତି ପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ସଂଗ୍ରାମ କରି ଚାଲିବ କିମ୍ବା ନିଜକୁ ନୈରାଶ୍ୟ ସାଗରରେ ଭସାଇଦେବ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସରୁ ପୃଥିବୀରେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ମତବାଦ ଦେଖାଦେଇଛି । ଦୁନିଆରେ ବଞ୍ଚିରହିବାକୁ ହେଲେ, ଆମକୁ ସୁଖଶାନ୍ତିର ପଛରେ ଝାଳନାଳ ହୋଇ ଧାଇଁବାକୁ ପଡ଼ିବ । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବ ଅବସ୍ଥା ତାହା କରାଇଦିଏ ନାହିଁ । ଶାନ୍ତି ଓ ସୁଖର ଅଭିଳାଷ କେବଳ ମରୀଚିକା । ପଶୁଜୀବନରେ ଭୋଗ, ବିଳାସ, ସୁଖ, ଶାନ୍ତି ନମିଳିଲେ ଆମେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଅଶାନ୍ତି ଘଟାଇ ବସୁ । ଏହା ପରେ ଜୀବନରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଦୁଃଖ, ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ପାଲା ପଡ଼େ । ବେଳେବେଳେ ଆମେ ପଶୁ-ପକ୍ଷୀଙ୍କ ସହିତ ନିଜକୁ ତୁଳନା କରୁ । ଆମେ ଜୀବନର ସୁଖ-ଅଭିଳାଷକୁ ପଶୁର ଅଭିଳାଷ ବୋଲି ବିଚାର କରୁ । ଏହା ପରେ ଆମ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଆମେ ଏସବୁର ଚାହୁଁ ସମାଧାନ । ସମାଧାନର ବାଟ ମିଳେନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ପୁନର୍ଜନ୍ମ କଥା ଭାବୁ । ଏହିପରି ଚିନ୍ତା ଓ ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତାର ଜାଲରେ ମଣିଷ ଛନ୍ଦିହୋଇଯାଏ । ସେଥିରୁ ବାହାରିବାକୁ ବାଟ ପାଏ ନାହିଁ । ତେବେ କ'ଣ ବ୍ୟକ୍ତିର ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମ ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଖାଲି ଜାତି ପାଇଁ ! ଜାତି କ'ଣ ? ଜାତି ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ । ଯଦି ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନରେ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରହିଲା ନାହିଁ, ତେବେ ଜାତିର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଆସିଲା କେଉଁଠୁ ? ଏହି ସବୁ ଅବସ୍ଥା ପାଇଁ ଆମର ପରିବେଷ୍ଟନୀ ଓ ପରିସ୍ଥିତି ହିଁ ଦାୟୀ । ଜୀବନର ଦୁଇଟି ଇଚ୍ଛାରୁ ଯେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ଦୁଃଖ, ଅଶାନ୍ତିର ମାତ୍ରା ବଢ଼ିଯାଏ । ଆମର ତେବେ ଭୁଲ କେଉଁଠି ? ସମ୍ଭବତଃ ଆମର ଧାରଣା ପ୍ରଥମରୁ ଭୁଲ । ଆମର ପଶୁଜୀବନ ଓ ଆମର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନ, ଏପରି ଆମ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପରବିରୋଧୀ ଦୁଇଗୋଟି ପ୍ରକୃତି ରହିଅଛି । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି 'ମୁଁ' ଓ ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି 'ମୋ ଭିନ୍ନ ସମସ୍ତେ ।' ତେବେ ଏଥିମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ସତ୍ୟ ? ପଶୁଜୀବନ ସହିତ ଆମର ବାସ୍ତବ ଜୀବନ ଅର୍ଥାତ୍ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜୀବନକୁ ମିଳାଇ ଦେଖିଲେ ଆମର ଏଇ ଭୁଲ ଜଣାପଡ଼େ । ଆମେ ଉଭୟର ସ୍ଥିତି ସମ୍ପର୍କରେ ଅବହିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ସମାଧାନରେ ପହଞ୍ଚିପାରୁ ନଥାଉ । ଆମ ଶରୀରର ପ୍ରୟୋଜନ ଯେତେବେଳେ ଅନୁଭବ କରୁ, ସେତେବେଳେ ପଶୁଜୀବନର ସଙ୍କେତ ପାଇପାରୁ । ନିହାତି ଅସହାୟ ଶିଶୁ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଏହି ଶାରୀରିକ ସ୍ଥିତି ସମ୍ପର୍କରେ ଅବହିତ ହୋଇଥାଉଁ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନର ସ୍ଥିତି ସେହିପରି ଆମେ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥାଉଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଜଣେ ଜଣକୁ ଭଲ ପାଇଲା ।

ଜୀବନରେ ଏହି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ମାନସିକ ସଙ୍ଘର୍ଷ ବରାବର ଲାଗିରହିଛି । ଦୁଇଟି ଆଙ୍ଗୁଠି ଏକାଠି କରି ତା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ପେନ୍ସିଲ୍‌କୁ ବୁଲାଇଲେ ଆମର ଯେପରି ପେନ୍ସିଲ୍ ସମ୍ପର୍କରେ ଦ୍ୱୈତ ଧାରଣା ହୁଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ପଶୁଜୀବନ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନ ବିଭିନ୍ନ ଆବେଗ ଓ ଅବସ୍ଥାକୁ ନେଇ ଗଠିତ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସୁଖ ଓ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ଉନ୍ନତ ଜୀବନର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ଆମ ପକ୍ଷେ ନିହାତି ସ୍ୱାଭାବିକ । ପକ୍ଷୀ ଆକାଶରେ ଉଡ଼ିବା ଯେପରି ସତ୍ୟ, ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ସେହିପରି ଅଭ୍ରାନ୍ତ । କିନ୍ତୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା, ଆମେ ଯେଉଁଥି ପାଇଁ ସଙ୍ଘର୍ଷ କରୁ, ତାହାକୁ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ନଥାଉ । ସତେ ଅବା ସଙ୍ଘର୍ଷର ଧୂଳିପଟଳ ଆମକୁ ସତ୍ୟଠାରୁ ଲୁଚାଇ ରଖେ । ଧରାଯାଉ, ଆକାଶର ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷୀ ସ୍ଥଳ-ଭାଗରେ ଧାଇଁବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରେ । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ, ଉଡ଼ିବା ପାଇଁ ତା'ର ସ୍ୱାଭାବିକ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ।

ମଣିଷଜୀବନର ଏକ ପକ୍ଷରେ ଏହି କଥାଟି ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ । ମଣିଷ ଦୈହିକ ଜୀବନରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ ତା' ପାଇଁ ଏକ ମହତ୍ତର ଜୀବନ ଅଛି, ଏହା ଅସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ସର୍ବଦା କ୍ଷୁଧା ଓ ତୃଷ୍ଣାଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ ହୋଇ ପଶୁ ତା'ର ଜୀବନର ଧର୍ମରକ୍ଷା କରେ । କୌଣସି ଜନ୍ତୁ ସୃଷ୍ଟିର ଏହି ସାଧାରଣ ନିୟମ ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ନୁହେଁ । ମଣିଷର ମହତ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନରେ ଏହିପରି ବରାବର ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ଥରେ ସେ ତା'ର ସନ୍ଧାନ ପାଇଲେ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୁଏନାହିଁ । ମଣିଷର ସତ୍ୟ ଓ ମହତ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପାଇଁ ଏହି ଯେଉଁ ପ୍ରବଳ ବାସନା, ତାହାହିଁ ତା'ର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଇତିହାସର ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୂଚନା । ମଣିଷ କିନ୍ତୁ ଉଭୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ହୁଏତ ଗୋଟିକୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ଧରିବାକୁ ହେବ । ଜୀବନର ସମନ୍ୱୟ ଆଣିବାକୁ ହେଲେ ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟର ସାଧନ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆବଶ୍ୟକ ।

ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା ଚିନ୍ତା, ତାହା ବିଚାର କରାଯାଉ । ସେ କହନ୍ତି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ଅନ୍ୟର ସେବା କରିବା । କେବଳ ଅନ୍ୟର କଲ୍ୟାଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନୁହେଁ; ବରଂ ମଣିଷସମାଜର ମୂଳଭିତ୍ତିର ପ୍ରଥମ ନିୟମ ସ୍ୱରୂପ ଏହା କରାଯିବା ଉଚିତ । ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି, ସମାଜ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ର ପାଇଁ ନିଜ ନିଜ ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ । ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ନିଜ ନିଜର ମଙ୍ଗଳ ଓ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଦାୟୀ ବୋଲି ବିଚାର କରନ୍ତି ସେମାନେ କଦାପି ଆଦର୍ଶବାଦୀ ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ସୁଖ-ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଏ ନାହିଁ ସେ ମଧ୍ୟ ଯେ ଜଣେ ଦାୟିତ୍ୱସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହା କୁହାଯାଇ ନପାରେ । ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟସାଧନରେ ଯେ ବ୍ରତୀ, ସାମୂହିକ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଯେ ଅଗ୍ରସର ତା ଜୀବନରେ କଦାପି ପରାଜୟ ଦେଖାଦିଏ ନାହିଁ । ବରଂ ଏପରି ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଉପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ସବୁବେଳେ ପଡ଼ିଥାଏ । ଜୀବନର କୈଫିୟତ ଦେବାକୁ ଯାଇ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ସମଗ୍ର ସମାଜ ଓ ତହିଁରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠି ତାହା ସୂଚାଇଛନ୍ତି—

ତାହାର ମର୍ମ ହେଉଛି, ଜୀବ ହିସାବରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ପୁରାପୁରି କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ । ସମଗ୍ର ଚିରନ୍ତନ ସୃଷ୍ଟିରେ ଶହେବର୍ଷର ଅର୍ଥ କ'ଣ ? ଆମ୍ଭେମାନେ ଯଦି ଅହଂଭାବକୁ ଖଣ୍ଡନ କରୁ ଏବଂ ଜନତା ସମୁଦ୍ରରେ ନିଜକୁ ମିଶାଇଦେଉ, ତାହାହେଲେ ଆମେ ଏହାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବା । ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବା ଅର୍ଥ ଭଗବାନ ଓ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ବ୍ୟବଧାନ ତିଆରି କରିବା ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏକ ହୋଇପାରିବା, ଏହି ଭାବରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଚିନ୍ତା ନ କରିବା । ସମୁଦ୍ରର ଏକ ଜଳବିନ୍ଦୁ ମଧ୍ୟରେ ସମଗ୍ର ସମୁଦ୍ରର ମହାନ୍ ସତ୍ତା ନଥାଏ କି, ଅବଶ୍ୟ ଜଳବିନ୍ଦୁର ସେ ଧାରଣା ନଥାଏ । ଏହା ଯେତେବେଳେ ସମୁଦ୍ରଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶୁଖିଯାଏ । ଜୀବନ ଗୋଟାଏ ବୁଦ୍‌ବୁଦ୍ ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେତେବେଳେ କହୁ, ସେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ କୌଣସି ଅତିରଞ୍ଜନ ଭାବ ନଥାଏ । ସେବାପ୍ରଣୋଦିତ ଜୀବନ ଏକ ବିନମ୍ର ଜୀବନ ହେବା ଉଚିତ । ଯେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିପାରେ ତାର ନିଜପାଇଁ ଟିକିଏ ସ୍ଥାନ ରଖିବାକୁ ସମୟ ନଥାଏ । ଆଳସ୍ୟ ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ନମ୍ରତା, ଯାହାକି ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମରେ ଦେଖା-ଦେଇଛି । ମାନବସମାଜର ସେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବରାବର କଠିନ ଓ ବିରାମହୀନ ଉଦ୍ୟମ କରିବା ହିଁ ପ୍ରକୃତ ନମ୍ରତା । ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତି ସୁଦ୍ଧା ବିଶ୍ରାମ ନକରି ଭଗବାନ ବରାବର କର୍ମବ୍ରତୀ । ଆମେ ଯେବେ ତାଙ୍କର ସେବା କରିବା କିମ୍ବା ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକ ହୋଇ ମିଶିଯିବା, ତା'ହେଲେ ଆମର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ତାଙ୍କ ପରି ଶାନ୍ତ ଓ ନିଶ୍ଚିତ ହେବା ବିଧେୟ । ଯେଉଁ ଜଳବିନ୍ଦୁ ସମୁଦ୍ରରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଛି, ତାହା ପାଇଁ ସାମୟିକ ବିଶ୍ରାମ ଥାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଜଳବିନ୍ଦୁ ସମୁଦ୍ରରେ ସ୍ଥିତ, ତାହାର ବିଶ୍ରାମ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ସେହି କଥା ମଧ୍ୟ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ରୂପରେ ସମୁଦ୍ର ସହିତ ଯେତେବେଳେ ମିଶିଯିବା, ସେତେବେଳେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବିଶ୍ରାମ ନଥିବ କି ଆମ୍ଭେମାନେ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ରାମ ଦରକାର କରିବୁ ନାହିଁ । ଆମର ନିଦ୍ରା ହିଁ କର୍ମ । କାରଣ ଆମ୍ଭେମାନେ ହୃଦୟ-ରାଜ୍ୟରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ ନିଦ୍ରା କରିଥାଉଁ । ଏହି ପ୍ରକାର ବିଶ୍ରାମହୀନତା ହିଁ ଯଥାର୍ଥରେ ବିଶ୍ରାମ । ଏହି ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ଅବ୍ୟର୍ଥ ଶାନ୍ତିର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ସ୍ୱରୂପ । ଏହି ସାମୂହିକ ଆତ୍ମ-

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସମର୍ପଣର ମହାନ୍ ଅବସ୍ଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା କଠିନ । ମାତ୍ର ଏହା ମଣିଷର ଅନୁଭୂତି ସୀମାର ବହିର୍ଭୂତ ନୁହେଁ । ଏହା ବହୁ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ଜୀବନଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇପାରେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆଶ୍ରମର ଅନ୍ତେବାସୀମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହିଁ ରଖିଅଛୁ । ଆମର ଆଗ୍ରହ ଓ କ୍ରିୟାକଳାପ ଆମର ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଦିନେ ଅତର୍କିତ ଭାବରେ ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିପାରିବା, ତେବେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସତ୍ୟ ଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ନରନାରୀଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ବୃହତ୍ତର ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନ । ସମଗ୍ର ମଣିଷ-ସମାଜ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏକ ଅଖଣ୍ଡ ପରିବାର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ନରନାରୀ ଯେତେ ଦୁର୍ବଳ ହୁଅନ୍ତୁ ପଛକେ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ଆତ୍ମା ଓ ମୁକ୍ତିର ପ୍ରକୃତ ପ୍ରହରୀ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ବିଚାରରେ ଜୀବନର ଅଭିମୁଖ୍ୟ କେବଳ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ । କେବଳ ଭଗବତବିଶ୍ୱାସ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ସାନ୍ତ୍ୱନା । ଏହି କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ଶରୀରର ଅବସାନ ସୁନିଶ୍ଚିତ; କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମାର ବିନାଶ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆମର ସ୍ୱାଭାବିକ ମୃତ୍ୟୁ ହେଉ କିମ୍ବା ଆତତାୟୀ ହାତରେ ଆମର ପ୍ରାଣ ଯାଉ, ଆମେ ବରାବର ହସି ହସି ଜୀବନକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ । ସେଥିପାଇଁ ଜୀବନରେ ଭଗବତ ପ୍ରାର୍ଥନା ହିଁ ଆମର ଏକମାତ୍ର ସହାୟ । ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ ଜୀବନଯାପନ ହିଁ ଆମର କାମ୍ୟ । ଆତ୍ମାର ଉତ୍ସର୍ଗ ବ୍ୟକ୍ତିର ଧ୍ୟେୟ ।

ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନେ

ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷ ସମାନ ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ନୁହନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ଭାବପ୍ରବଣ, କେତେକ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଓ କେତେକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଆଉ କେତେକଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି ନିହାତି ସାଧାରଣ ସ୍ତରର । ପ୍ରକୃତ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଧାରଣା ଖୁବ୍ କମ୍ ଲୋକଙ୍କର ଥାଏ । ଅଧିକାଂଶ ଯେପରି ଜୀବନର ରହସ୍ୟ ଅବଗାହନ କରିବାରେ ଅସମର୍ଥ । ଆମେ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଏତେ ଅଜ୍ଞ ଯେ, ଯାହା ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଆମେ ତାହା ଭୁଲିଯାଉ ଏବଂ ଯାହା ନ କରିବା କଥା, ଆମେ ତାହା ଆଗେ କରିବସୁଁ । ଏହିପରି ଜ୍ଞାତସାରରେ ହେଉ ବା ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ହେଉ, ଆମେ ଜୀବନରେ ପ୍ରତିପଦରେ ତ୍ରୁଟି କରିଥାଉଁ । ମହତ୍ତର ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ଭିତ୍ତି ହେଉଛି ବିବେକ ଓ ପ୍ରଜ୍ଞାଦ୍ୱାରା ସମର୍ଥିତ । ବାଇବେଲରେ ଏହାକୁ ଜ୍ଞାନର ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯାଇଛି । ଇତିହାସରେ ଯେଉଁମାନେ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ମହାପୁରୁଷ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ଉପଦେଶାବଳୀ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ । ତେଣୁ ସେମାନେ ସେହି ସବୁ ଉପଦେଶକୁ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ମାନି ନଥିଲେ: ଅଥଚ ସାଧାରଣ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଜନତା ପାଖରେ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଉପଦେଶ ସହଜରେ ପହଞ୍ଚିପାରି ନଥାଏ । ଏଥିରୁ କ'ଣ ତେବେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନୁମାନ କରିବା ଯେ ମହତ୍ତର ଓ ଶୁଦ୍ଧପୂତ ଜୀବନ କେବଳ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମୁଷ୍ଟିମେୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଇଁ । ଆରିଷ୍ଟୋଟଲ, ବେକନଙ୍କର ଜୀବନଦର୍ଶନ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସହଜରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି; ଅଥଚ ବୁଦ୍ଧ, କନ୍‌ଫୁସିଅସ୍ ଏବଂ ଯୀଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ଉପଦେଶାବଳୀକୁ ସହଜରେ ଗ୍ରହଣ କରିନଥାନ୍ତି । କାରଣ ସେମାନଙ୍କର ଉପଦେଶାବଳୀ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସାରିତ ଓ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇପାରିଛି । ଲକ୍ଷ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଜୀବନ ବୁଦ୍ଧ, ଜୋରାଷ୍ଟର, କନ୍‌ଫୁସିଅସ୍ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ପ୍ରେରଣା ଏବଂ ପ୍ରଭାବରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇପାରିଛି । ସେମାନଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଦର୍ଶନରେ ଏକତା ଦେଖାଯାଏ । ସେହି ସବୁ ନୀତି ଓ ତତ୍ତ୍ୱ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଯୁଗରେ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଛି । ତାହାର ମୂଳସତ୍ୟ କେଉଁଠି ? ଏହାର ଏକମାତ୍ର ଉତ୍ତର ହେଉଛି ଜୀବନଟା ଅସ୍ଥି, ଚର୍ମଠାରୁ ଆହୁରି କିଛି ଅଧିକ । ଜ୍ଞାନ, ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ବିବେକର ଏହା ହେଉଛି ସମନ୍ୱୟ । ଆମର ଦେହ ଭିତରେ କେବଳ ଆତ୍ମା ନାହିଁ, ବରଂ ଏହି ଆତ୍ମା ଆମର ଦେହ ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜର ଜୀବନଶକ୍ତିକୁ ବୃଦ୍ଧି କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଜୀବନର ଅକାଟ୍ୟ ଓ ଅଖଣ୍ଡ ସତ୍ୟ । କୋଟି କୋଟି ନରନାରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନର ଏହି ଏକତ୍ୱ ଓ ଅଖଣ୍ଡ ବରାବର ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଛି । ଏହା ସତ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ଅପେକ୍ଷା ମଣିଷସମାଜ ଅଧିକା କିଛି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାଧନ କରିପାରିନାହିଁ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ଜୀବନର ଏହି ମୌଳିକ ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ବାରମ୍ବାର ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ, "Truth for me is God" ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ସତ୍ୟ । ଏହି ସତ୍ୟର ଲକ୍ଷଣ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାକୁ ଯାଇ ଗାନ୍ଧି କହୁଥିଲେ, "Truth is by nature self-evident. As soon as remove the Cobwebs of ignorance that surrounds it, it shines clear."

ଟଲଷ୍ଟୟ କହିଥିଲେ ଯେ, ସତ୍ୟର ଥରେ ଦେଖାପାଇଯିବା ପରେ ମଣିଷ ତାହାର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ପାଇଁ ବାଧ ହୋଇଯାଏ । ମାନବ ସୃଷ୍ଟିର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ଇତିହାସ ଅନୁଧାବନ କରିବା ପାଇଁ ମଣିଷ ଯୁକ୍ତି ସାହାଯ୍ୟରେ ବରାବର ଅଗ୍ରସର ହୋଇଅଛି । ମଣିଷ ସୃଷ୍ଟିର ଇତିହାସ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଅର୍ଥ ସତ୍ୟର ଆବିଷ୍କାର । ଗାନ୍ଧି ମଧ୍ୟ ଏ କଥା ବାରମ୍ବାର କହୁଥିଲେ । ସଂସ୍କୃତରେ 'ସତ୍' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ସତ୍ତା । ସେହି ଏକମାତ୍ର ସତ୍ତା ହିଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥାଏ । ତାହା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ସବୁ ମାୟା ଓ ପ୍ରତାରଣା । ସତ୍ୟ ମଣିଷକୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରେ । ସଂସ୍କୃତରେ ସତ୍, ଚିତ୍, ଆନନ୍ଦର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଜ୍ଞାନ, ପ୍ରୀତି ଓ ଶିବ । ଏହିପରି ସତ୍ୟର ବ୍ୟାପକ ଓ ଗଭୀର ଅର୍ଥ ଅଛି ଏବଂ ଏହି ସତ୍ୟପ୍ରତି ଆମର ଆନୁଗତ୍ୟ ହିଁ ଆମର ଜୀବନ । ସେହି ସତ୍ୟର ସାଧନା ହିଁ ଆମର ଜୀବନର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଟଲଷ୍ଟୟ ସତ୍ୟକୁ ଯେପରି ଅର୍ଥରେ ବୁଝିଥିଲେ ଓ ଜୀବନରେ ପାଳନ କରିବାକୁ କହୁଥିଲେ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିୟମ ଏବଂ ଈଶ୍ୱର ପରସ୍ପରଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ନିୟମ ସବୁଠାରେ ବ୍ୟାପ୍ତ; ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ସର୍ବତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ । ସେ ଆମର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଟିକିନିଖି କଥା ବୁଝନ୍ତି ଏବଂ ଅଦୃଶ୍ୟ ଜଗତରୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରନ୍ତି । ଈଶ୍ୱର ହିଁ ସତ୍ୟ ଓ ସତ୍ୟ ହିଁ ଈଶ୍ୱର । ସତ୍ୟ ପାଳିବା ଅର୍ଥ ଆଗେ ବୁଝି ସତ୍ୟ କହିବା; କିନ୍ତୁ ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥରେ ଆମେ ସତ୍ୟକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଉଚିତ । ସତ୍ୟ କେବଳ କଥାରେ ନୁହେଁ, କାର୍ଯ୍ୟରେ ଚିନ୍ତାରେ ମଧ୍ୟ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ପାଳନ କରିବା ଉଚିତ । ଏ ପ୍ରକାର ସତ୍ୟ ହିଁ ପୂର୍ଣ୍ଣତର ସତ୍ୟ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଓ ଶକ୍ତି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । କାମ କରିବା, କୌଣସି କଥା ଦେଖିବା, ଶୁଣିବା ଓ ପଢ଼ିବା ଏହି ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରେରିତ ହେବା ଉଚିତ ।

ସତ୍ୟ ହାସଲ ପାଇଁ ଉପାୟ କ'ଣ ? ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଭଗବତଗୀତା ଅନୁଯାୟୀ ଅଭ୍ୟାସ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟ ହାସଲ ହୋଇପାରିବ । ଉଦ୍ୟମ ଯଦି ସାଧୁ ହୁଏ, ତା'ହେଲେ ସତ୍ୟପ୍ରାପ୍ତି କଦାପି ବିଳମ୍ବ ହେବନାହିଁ । ସତ୍ୟ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଓ ଠିକ୍ । ଏହାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପ ନାହିଁ । ହୁଏତ ସାଧାରଣ ଲୋକଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ତାହାର ମୂଳଭିତ୍ତି ଏକ । ଗୋଟିଏ ଗଛର ପତ୍ର ଆକାରରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହେଲେ ହେଁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକତା ନିଶ୍ଚୟ ଅଛି । ସତ୍ୟର ସ୍ୱରୂପ ଠିକ୍ ସେହିପରି । ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ନିଜର ବିଚାର ଓ ସାଧନା ଅନୁଯାୟୀ ସତ୍ୟ ସନ୍ଧାନରେ ବ୍ରତୀ ହେବା ଉଚିତ । ସତ୍ୟର ସାଧନା ହେଉଛି ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତି ଓ ସେଥିରେ ଭୀରୁପାଇଁ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ତାହାର ଅନ୍ତିମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଈଶ୍ୱରପ୍ରାପ୍ତି ।

ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ଏହିପରି ମହନୀୟ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ଅଭାବ ନାହିଁ । ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଓ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଜୀବନ ସତ୍ୟପାଇଁ ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ସେହିପରି ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମର ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଜୀବନ ସତ୍ୟଦ୍ୱାରା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଥିଲା । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯଦି ପ୍ରତ୍ୟେକେ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ସେହି ଚରମ ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନ କରନ୍ତେ, ତା' ହେଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜୀବନଧାରଣ ଯଥାର୍ଥ ହୁଅନ୍ତା ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ପଦାର୍ଥିକ ନିୟମଦ୍ୱାରା ମଣିଷର ଚିନ୍ତା ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ପାଇଁ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ମଣିଷ ଜୀବନର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ହେତୁ କ'ଣ ଜାଣିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଉପଲବ୍ଧ ହେବନାହିଁ । ସେ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦ୍ୱାରା ଏ କଥାଟି ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଗଛ ନିଜର ପତ୍ର ଓ ଶାଖାକୁ କିପରି ରସାଳ, ପଲ୍ଲବିତ କରୁଛି ସେ ତାହା ନିଜେ ବୁଝିପାରେନା । ମଣିଷ ଠିକ୍ ସେହିପରି ବସ୍ତୁଗତ ନିୟମ ସାହାଯ୍ୟରେ ନିଜ ଜୀବନର ରହସ୍ୟ ବୁଝିବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ ହୋଇନପାରେ । ଆମ ହାତରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଛୁରି ଅଛି । ସେହି ଛୁରିଟି କଅଣ କରିବାକୁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହେବ ତାହା ଆମେ ବସ୍ତୁଜଗତର ନିୟମ ସାହାଯ୍ୟରେ ସ୍ଥିର କରି ନପାରୁ । ରୁଟି ଖଣ୍ଡିକ ପୁଅଟିଅଙ୍କୁ ଦେଇଦେବା କି ଭୋକିଲା କୁକୁରକୁ ଦେଇଦେବା କି ନିଜେ ଖାଇବା, ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତି କିପରି କରିପାରିବା । ବାସ୍ତବିକ୍ ବସ୍ତୁଜଗତର ନିୟମ ଆମର ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ନପାରେ; ତଥାପି ମଣିଷ ବଞ୍ଚିବାଟା ବସ୍ତୁଜଗତର ଏହିସବୁ ନିୟମ ଯୋଗୁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ଏବଂ ତାହାର ଉପରେ ଆମର ସୁଖ, ଶାନ୍ତି ଅନେକ ପରିମାଣରେ ନିର୍ଭର କରେ ।

କଥାରେ ଅଛି, "ଦୂର ପର୍ବତ ସୁନ୍ଦର ।" ପର୍ବତର ପାଖରେ ଥିଲେ, ତାହାର ଉଚ୍ଚତା ସମ୍ପର୍କରେ ଆମର ଯେଉଁ ଧାରଣା ହେବ, ପାହାଡ଼ଠାରୁ ଦୂରରେ ଥିଲେ ଆମର ସେହି ଧାରଣା ହେବ ନାହିଁ । କୌଣସି ପଦାର୍ଥକୁ ଦୂରରୁ ଦେଖି ତା ସମ୍ପର୍କରେ ମତାମତ ଦେବା ସହଜ ନୁହେଁ କି ଅଭ୍ରାନ୍ତ ନୁହେଁ । ମଣିଷ ସୁଖର ସନ୍ଧାନରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହେ । କାରଣ ସେ ତା'ର ପରିଣାମ ସୁଖମୟ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରେ । ମଣିଷ କିନ୍ତୁ ନିଜେ ନିଜକୁ ବୁଝି-ପାରେନା । ସେ ସୁଖ ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ସେ ପାଇପାରି ନଥାଏ । ପଶୁ ଓ ଜନ୍ତୁର ଜୀବନରେ ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଦୈହିକ ପ୍ରୟୋଜନ ମେଣ୍ଟାଇବା । ସେ ନିଜର ଖାଇବା ଓ ପିଇବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ଆଉ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେ ପ୍ରକୃତିର ନିୟମ ପାଳନ କରିଥାଏ । ପଶୁ ଜୀବନରେ ଏହି ଅଭିନୟ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖିପାରିଥାଉଁ ଓ ତାହାର ମର୍ମ ମଧ୍ୟ ବୁଝିପାରିଥାଉଁ । ଯୁକ୍ତି, ଚିନ୍ତାଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହେବା ପଶୁଜୀବନରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ପଶୁଜୀବନରେ ଜୈବିକ ପ୍ରବୃତ୍ତି ସମୂହର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଜୀବନର ସଙ୍କେତ । ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଜୀବନର ରହସ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୋଇପାରେ । ମଣିଷର ଜୀବନ ନାନା ସମସ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ । ସେ ଯେବେ ନିଜକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଅବିଚଳିତ ରଖିପାରେ ତା' ହେଲେ ସେ ଜୀବନର ପ୍ରହେଳିକା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବୁଝିବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ ହେବ ।

ସତ୍ୟ ପାଇଁ ଅନୁସନ୍ଧାନ ମଣିଷଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ । ସେହି ସତ୍ୟପ୍ରାପ୍ତିର ବହୁ ପନ୍ଥା ଥାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା ଯେ, ବିଭିନ୍ନ ପଥରେ ଯାତ୍ରା କରିବାଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟର ସ୍ୱରୂପ କଦାପି ବଦଳିଯାଏ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧି କହୁଥିଲେ, "ସତ୍ୟର ପଥ ସିଧା ଯେତିକି; ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ।" ଅହିଂସା ପକ୍ଷରେ ଏହା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରେ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଖଣ୍ଡାଧାର ଉପରେ ନିଜକୁ ସମତୁଲ କରି ରଖିବା ଯାହା, ସତ୍ୟର ପଥ ଅନୁସରଣ କରିବା ତାହା । ଖଣ୍ଡେ ଦଉଡ଼ି ଉପରେ ଚାଲିବା ପାଇଁ ଖେଳାଳି ପକ୍ଷରେ ଯେତିକି ଅଭିନିବେଶ ଦରକାର, ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ହାସଲ ପାଇଁ ତା' ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଅଭିନିବେଶ ଦରକାର । ସାମାନ୍ୟ ମାତ୍ର ଅବହେଳା କଲେ ରସାତଳ-ଗାମୀ ହେବା ସୁନିଶ୍ଚିତ । କେବଳ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ହିଁ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ଲାଭ କରାଯାଇପାରେ । ଗାନ୍ଧି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସଦୃଶ ନିଜ ଜୀବନରେ ବାରମ୍ବାର ସତ୍ୟର ପରୀକ୍ଷା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

କରିଥିଲେ । ସତ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଅତି କିଛି ଅଧିକ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ବୁଝିଥିଲେ । ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତି ଜନତାର ସେବାକୁ ନିଜ ଜୀବନରେ ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମନେକରେ । ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଯାହାର ଆଗ୍ରହ ଓ ଆସକ୍ତି ଥିବ ସେ କାଳେ କାଳେ ଜନତା-ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କ ସେବାପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ସତ୍ୟର ରାଜ୍ୟ ନିଜ ହୃଦୟ ଭିତରେ ଅଛି । ଏହି ବିଶ୍ୱାସଦ୍ୱାରା ଯେ ପରିଚାଳିତ ସେ ଯଥାର୍ଥରେ ସତ୍ୟର ଉପାସକ । ଭଗବାନଙ୍କର ସଜ୍ଞା ଓ ସ୍ୱରୂପ ନ ଥାଇପାରେ କିମ୍ବା ସେହି ରହସ୍ୟ ଅବଗାହନ କରିବା ପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅସମର୍ଥ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ହୃଦୟ ସତ୍ୟର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମୂଲ୍ୟବାନ ଗନ୍ତାଘର । ସତ୍ୟପୂତ ଜୀବନଯାପନ କରିବା ପାଇଁ ପୃଥିବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦର୍ଶନ-ଶାସ୍ତ୍ରରେ ସତ୍ୟ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଅଛି । ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ହେଲେ ନିଜ ଜୀବନର ଭିତ୍ତିଭୂମି ଉପରେ ଠିଆ ହୋଇ ଦିଗନ୍ତବିସ୍ତୃତ ଜ୍ଞାନର ଚକ୍ରବାଳ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ହେବ । ଗୀତାର ଦଶମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସତ୍ୟର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଇଛି ।

ଜୀବନର ନୀତି ଓ ନୀୟମ

ଟଲଷ୍ଟୟ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ବହୁ ପରୀକ୍ଷାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଏକ ନୂତନ ଧର୍ମର ନୂତନ ଆଲୋକ ଯେପରି ଜନ-ସମୁଦ୍ରର ଦିଗ୍‌ବଳୟରେ ଦେଖିପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସେ ଆଦର୍ଶର ଧର୍ମ ଯେପରି ମଣିଷର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସହିତ ଜଡ଼ିତ ଥିଲା । ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାଷାରେ ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲେ, ମୁଁ ଏପରି ଭାବରେ ବୁଝାମଣା କରିବାକୁ ଚାହେଁ, ଯାହାର ଉପସଂହାର ଏକମାତ୍ର ଚିନ୍ତା ଓ ଯୁକ୍ତିର ପରିଣତି ହୋଇଥିବ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ତାଡ଼ନାରେ ସେ ବିଶ୍ୱାସ ଜାତ ହେବାର ନୁହେଁ । ତେବେ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ନିୟମ କେଉଁଠି ? ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ମତରେ ଜୀବନ ଏକ ମହତ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ସେହି ମହତ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟସାଧନ ପାଇଁ ଯେତେ ନିୟମ ବା ନୀତି ଅଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ମହତ୍ତର । ସେ କହିଥିଲେ, "Let culture perish but justice triumph." ଅର୍ଥାତ୍ "ସଂସ୍କୃତି ଲୋପ ପାଇଯାଉ କିନ୍ତୁ ନ୍ୟାୟର ଜୟ ହେଉ ।" ନ୍ୟାୟ ଓ ଏକତା ହିଁ ଜୀବନର ନୀତି । ରୁଷିଆର ଜଣେ ଲେଖକଙ୍କ ମତରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଜୀବନର ପରିକଳ୍ପିତ ନୀତି ହେଉଛି ଯାହା କିଛି ଅସୁନ୍ଦର ଓ କୁତ୍ସିତ, ତାହାଠାରୁ ଜୀବନକୁ ଦୂରେଇ ରଖିବା ।"

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ଯେ, ଅନ୍ୟାୟ ଓ କଳୁଷିତ ସଭ୍ୟତାଠାରୁ ଦୂରରେ ଜନତା ମଧ୍ୟରେ ଗମ୍ଭୀର ଓ ନିଶ୍ଚଳ ପ୍ରକୃତି କୋଡ଼ରେ ମଣିଷ ଆଶ୍ରୟ ନେବା ଉଚିତ, ଯେଉଁଠାରେ କି ଶିଶୁ-ସୁଲଭ ପବିତ୍ରତାରେ ଜୀବନ ଚଳଣି ଓ ମାନବ ଇତିହାସର ଜଳବାୟୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହେଉଥାଏ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଅଶେଷ ସହାନୁଭୂତି ଥିଲା, ଏହା ତାଙ୍କର ରଚନାମାନଙ୍କରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ତାଙ୍କର ଲିଖିତ ପୁସ୍ତକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଚରିତ୍ର ଓ ଲେଭିନ୍, ନେଖ୍‌ଲେଇଡ଼ଭ୍ କେରାସିମ୍, ଅକିମ୍ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏହି ସହାନଭୂତି ହିଁ ପ୍ରଦର୍ଶିତ । ସେହିପରି କାପ୍ତାଟ୍ସିଭ୍ ଜଣେ ସାଧାରଣ ସୈନିକମାତ୍ର ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ପଶୁ ଜୀବନର ସୁଖ ବିଳାସ ବ୍ୟସନକୁ ପସନ୍ଦ କରୁନଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଜୀବନର ନିୟମ ଓ ନୀତି ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର ଧାରଣା ତଦନୁଯାୟୀ ଥିଲା । ସେ ଜୀବନର ନିୟମ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ, ସଂଯମ ଓ ନିଷ୍ଠା ପ୍ରତି ପ୍ରଥମେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ତ୍ୟାଗ ହିଁ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ପରିକଳ୍ପିତ ଜୀବନ ସମ୍ବିଧାନର ପ୍ରଥମ ମନ୍ତ୍ର ।

ଜୈବିକ ସୁଖବିଳାସ ପଛରେ ଅନୁଧାବନ ନକରିବା ହେଉଛି ମଣିଷ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମ । ଏହାର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରିବା ଅର୍ଥ ଆମ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ନୀତି ଓ ନିୟମକୁ ଲଙ୍ଘନ କରିବା ତଥା ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ବିଶୃଙ୍ଖଳାକୁ ବରଣ କରି ଆଣିବା । ମଣିଷ ଥରେ ତାହାର ମହନୀୟ ପ୍ରକୃତିର ଆଭାସ ପାଇଗଲେ, ଯେତେବେଳେ କି ସେ "ସ୍ୱ ଅହଂ" ବା "ମୁଁ ଏପରି ପ୍ରେମ କରୁଛି"ର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ଆଉ ପାଶବିକ ଆଚରଣରେ ସୁଖ ଓ ଶାନ୍ତି ପାଇଁ ଲିପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହି ଉଚ୍ଚତର ଜୀବନର ସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ବରାବର ବ୍ୟସ୍ତ ରହୁଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଜୀବନରେ କୃତ୍ରିମତାକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ନଥିଲେ । ମଣିଷ ଜୀବନ ସାମାଜିକ, ରାଜନୈତିକ ଓ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଏପରି ବିଭିନ୍ନ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ନୁହେଁ, ଜୀବନର ସମସ୍ତ ନିୟମ ବ୍ୟକ୍ତି ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜକୁ ବରାବର ପ୍ରକାଶ କରି ଚାଲିଥାଏ । ବ୍ୟକ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ଏହି ନିୟମ ଅର୍ଥନୀତି, ସମାଜନୀତି, ତଥା ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରେ । ଅଖଣ୍ଡ ଏକତା ହିଁ ଜୀବନର ଲକ୍ଷଣ । ବ୍ୟକ୍ତିର ଚତୁପାର୍ଶ୍ୱରେ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କେତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଯାଉଛି, ତାହାର କଳନା ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିନିଷ କ୍ଷୟ ହୋଇ ଚାଲିଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି ସମସ୍ତ କ୍ଷୟ ଓ ଧ୍ୱଂସର ଅନ୍ତରାଳରେ ଏକ ଚିରନ୍ତନ ନିୟମ ଅଛି । ସେହି ନିୟମ ହେଉଛି ଗତିଶୀଳତା ବା ପ୍ରବାହଶୀଳତା । ସେହି ଚିରନ୍ତନ ନିୟମର ଛନ୍ଦରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିନିଷ ନିଜକୁ ଧ୍ୱଂସ କରୁଛି ଓ ସେହି ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ପୁନଃ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି । ସେହି ଅବିନାଶୀ ଶକ୍ତି ହେଉଛି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି । ଓ ସରଳ ଭାବରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସେହି ଶକ୍ତି ହେଉଛି ଈଶ୍ୱର । ମୃତ୍ୟୁ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନ ନିଜକୁ ଜାହିର କରିଥାଏ । ଠିକ୍ ଯେପରି ଅସତ୍ୟ ଓ ମିଥ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ଅଖଣ୍ଡ ସତ୍ୟ ନିଜକୁ ପ୍ରକଟିତ କରେ କିମ୍ବା ନିଶୀଥର ଗଭୀର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋକ ଯେପରି ଉଙ୍କି ମାରୁଥାଏ । ଈଶ୍ୱର ହିଁ ଜୀବନ ଓ ସତ୍ୟହିଁ ଆଲୋକ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରେମର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱ ଜୀବନର ନିୟନ୍ତା ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଏହା ଜାଣିଶୁଣି ମଣିଷ ଯେବେ ଜୈବିକ ଜୀବନ ଓ ଭୋଗ ବିଳାସ ପରିହାର ନକରେ, ତା' ହେଲେ ତାକୁ ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ ଅଗତ୍ୟା ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହେବ । ମଣିଷ ଯେବେ ତାର ମହନୀୟ ପ୍ରକୃତିକୁ ଜୈବିକ ଭୋଗ ବିଳାସ ନିକଟରେ ସମର୍ପଣ କରିଦିଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ତା'ର ଦୈହିକ ଅବସାନକୁ ମଧ୍ୟ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରିଆଣେ । ନୈରାଶ୍ୟ, ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଓ ବିଫଳତା ଯୋଗୁଁ ସେ ଧ୍ୱଂସ ଅର୍ଥାତ୍ ଶାରୀରିକ କ୍ଷୟର ନିକଟ-ବର୍ତ୍ତୀ ହୁଏ । ମୃତ୍ୟୁର ଏହି ନୈରାଶ୍ୟ ଓ ବିଫଳତାରୁ ସେ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରିଥାଏ । ସୃଷ୍ଟି କ୍ଷୟଶୀଳ, ମଣିଷ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ । ଏପ୍ରକାର ଜ୍ଞାନ, ଶକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତି ନୈରାଶ୍ୟ ଓ ବ୍ୟର୍ଥତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ସୁଖ ଓ ଶାନ୍ତି ପାଇବାକୁ ଆଶାକରେ । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଧର୍ମଗୁରୁମାନଙ୍କର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଆଶାନ୍ୱିତ କରିଦିଏ । ଏହି ଆଶା ହିଁ ଇହ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ସାନ୍ତ୍ୱନା । ସୁଖ ଓ ବିଳାସବ୍ୟସନର ଅନ୍ୱେଷଣ ତାହାକୁ ବାଞ୍ଛିତ ଫଳ ଦେଇ ନଥାଏ । ବରଂ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ବାସନାର ପରିଣତି ହେଉଛି ଏହି ଆଶା । ଜୈବିକ ଭୋଗ-ବିଳାସ ଆମ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏହି ଧାରଣା ହିଁ ପୁନର୍ଜନ୍ମର ହେତୁ । ଜୈବିକ ପ୍ରକୃତିର ଅବସାନ ହେଉଛି ପୁନଃ ଜନ୍ମ । ଏହା ବାସନାର ପରିତ୍ୟାଗରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ-ଥାଏ । ପୁନଶ୍ଚ ମଣିଷର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଲକ୍ଷଣ ଏହାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥାଏ ।

ମଣିଷ ଯେତେବେଳେ ଉପଲବ୍ଧି କରେ ଯେ, ଜୈବିକ ଭୋଗବିଳାସର ଦମନରେ ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଜୀବନ ନିହିତ ଥାଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ପୁନର୍ଜନ୍ମର ତତ୍ତ୍ୱ ସହଜରେ ଅବଗାହନ କରିପାରେ । ନିଜର ଆଶା, ଅଭିଳାଷ ଗର୍ବ ଓ ଅହଂକାର ପଛରେ ପଡ଼ିରହେ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କାମନା ଠିକ୍ ସକାଳର କୁହୁଡ଼ି ଓ କାକର ଭଳି କୁଆଡ଼େ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଏ । ସେତେବେଳେ ସେ ବୁଝିପାରେ ଯେ, ସେହିସବୁ ଆଶା, ଅଭିଳାଷ ଯଥାର୍ଥ ନୁହେଁ । ଅଳୀକ ମାତ୍ର । ତା'ର ସାମନାରେ ଗୋଟାଏ ଅନ୍ଧକାର ଆବରଣ ଥିଲି, ତାହା ଯେପରି ଅପସରି ଯାଏ । ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଲୋକରେ ସେ ନୂତନ ଆନନ୍ଦ ଲାଭକରେ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି ଉପ-ଲବ୍ଧି କରିନପାରେ, ସେ ପ୍ରକୃତରେ ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । ଠିକ୍ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଶୁଖିଲା ମଞ୍ଜି ଅଙ୍କୁରରେ ପରିଣତ ହେବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିପାରି ନଥାଏ । ମଣିଷ ଅସୀମଶକ୍ତି ଓ ଚିନ୍ତାର ଅଧିକାରୀ । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେବେ ନିଜକୁ ସାମୟିକ ପ୍ରଲୋଭନ ଓ ପ୍ରତାରଣା ନିକଟରେ ଅବିଚଳିତ ରଖିନପାରେ, ତା' ହେଲେ ତା'ପକ୍ଷରେ ମହତ୍ତର ଜୀବନର ସ୍ୱପ୍ନ ମରିଚିକା ମାତ୍ର ।

ଟଲଷ୍ଟୟ୍ଙ୍କ ଏହି ଚିନ୍ତା ସହିତ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଚିନ୍ତାର କମ୍ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ନଥିଲା । ଉଭୟଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜୀବନର ଗତି ଅସୀମ ଓ ଅଖଣ୍ଡ । ସେଥିରେ ଅନୈକ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଐକ୍ୟ ହିଁ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥାଏ । ସମାଜରେ ଯେ ଅଗଣିତ ନରନାରୀ ବଞ୍ଚି ରହିଛନ୍ତି, ତାହାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ହେଉଛି ଜୀବନର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିୟମ ଓ ସମ୍ବିଧାନ । ସେହି ନିୟମ ଓ ସମ୍ବିଧାନ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର କିମ୍ବା ଦୈହିକ ଶକ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିନାହିଁ; ବରଂ ସତ୍ୟ ଓ ପ୍ରେମ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହେଉଛି ତା'ର ଅସଲ ଶକ୍ତି । ପୃଥିବୀରେ ଦୁଇଦୁଇଟା ଯୁଦ୍ଧ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ପୃଥିବୀ ଯୁଦ୍ଧ ଯୋଗୁଁ ଯେତେ ବଞ୍ଚିନାହିଁ, ସତ୍ୟ ଓ ପ୍ରେମ ଯୋଗୁଁ ସେ ବଞ୍ଚିଛି ଓ ତା'ର ଶକ୍ତି ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି । କଳକାରଖାନା, ହାଟବଜାର ଓ କ୍ଷେତବାଡ଼ିରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଶ୍ରମିକ କାମ କରୁ-ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଶକ୍ତି ହେଉଛି ମନର ବଳ ଅର୍ଥାତ୍ ସତ୍ୟ ଓ ପ୍ରେମ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ଆନୁଗତ୍ୟ ।

ପୃଥିବୀ ଇତିହାସ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ଏହି ମୌଳିକ ସତ୍ୟଟି ସହଜରେ ଧରାପଡ଼େ । ଦୁଇଟି ରାଷ୍ଟ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥଯୋଗୁଁ ଯୁଦ୍ଧ ସଂଘର୍ଷ ଓ ରକ୍ତପାତ ହୁଏ, ତା'ହେଲେ ତାହାର ଶେଷ କେଉଁଠି ? ବରଂ ଜଣେ ଯଦି ନିଜର ତ୍ରୁଟି ବୁଝିଯାଏ, ଅନ୍ୟକୁ ନିଜର ଆଦର୍ଶରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରେ, ତା'ହେଲେ ସେଠାରେ ରକ୍ତପାତର ସମ୍ଭାବନା ନଥାଏ । ପଡ଼ୋଶୀ ପଡ଼ୋଶୀ ମଧ୍ୟରେ ଯାହା ସତ୍ୟ, ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ଦେଶ ପକ୍ଷରେ ତାହା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ । ମଣିଷ ଜୀବନର ଇତିହାସ ହେଉଛି ତା'ର ତ୍ରୁଟି; ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଓ ବିଶୃଙ୍ଖଳାର ବିବରଣୀ । ଆତ୍ମଶକ୍ତି ତାହା ପକ୍ଷରେ ନିହାତି ସ୍ୱାଭାବିକ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି କହିଥିଲେ, "Therefore, though I realise, more than ever, however I am from the goal, for me the law of complete love is the law of my being." ପ୍ରେମର ଆଇନ, ପ୍ରେମର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହିଁ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଥିଲା ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ।

ବିଶ୍ୱ ଜୀବନ

ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜ ଜୀବନରେ ବହୁ ପରୀକ୍ଷା ଓ ନିରୀକ୍ଷାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ନିଜେ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଓ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଜୀବନର କି ଦର୍ଶନ ଓ ଆଦର୍ଶ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା; ଯାହା ଯୋଗୁଁ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ ବିଶ୍ୱଜୀବନ, ସାମୂହିକ ଜୀବନର ପରିକଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ସେ ବଡ଼ ଯୁକ୍ତିପ୍ରିୟ ଥିଲେ । ନିଜର ବ୍ୟବହାର ଓ ଅସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭାରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୁଗ୍‌ଧ କରିପାରୁଥିଲେ । ଠିକ୍ ପୁରୁଣା ପୋଷାକପରି ସଦୃଶ ସେ ଜୀବନର ଅନୁଭୂତି ଓ ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ବାରମ୍ବାର ବଦଳାଉଥିଲେ । କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ସେ ମିଥ୍ୟାକୁ ପସନ୍ଦ କରୁନଥିଲେ ।

ଜଣେ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଭୋଗବିଳାସ ଓ ସୁଖ-ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନଦେଇ ସମସ୍ତଙ୍କର ସୁଖ ଓ ସମୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଥରେ ଯେବେ ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ବିବେକ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ, ତା'ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନୁଭବ କରିପାରିବ ଯେ, ଜୀବନର ମହତ୍ତ୍ୱର

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଲକ୍ଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥସାଧନରେ ନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତି ଥରେ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ-ପାରିଲେ ତା' ସମ୍ମୁଖରେ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଙ୍କିତ ଓ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇଯାଏ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମେ ଅନୁଭବ କରିପାରିବା ଯେ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସୁଖ-ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଆମକୁ ବିଶ୍ୱର ସୁଖ ଓ ଶାନ୍ତି ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଗୋଟିଏ ଯନ୍ତ୍ର ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତିଆରି ହୋଇଛି ତାହା ଯଦି ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କାମ ନକରେ ତା'ହେଲେ ତାହାର ଧ୍ୱଂସ ନିଶ୍ଚିତ । ମଣିଷସମାଜ ଜୀବନର ଯଥାର୍ଥ ନିୟମ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱସ୍ତ ନ ହେବାରୁ ତା'ର ଦୁଃଖ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ମାତ୍ରା ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥାଏ । ନିଜ ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ହେବାରେ କିମ୍ବା ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରଶ୍ନକୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରିବାରେ କେବଳ ଦୁଃଖ ହିଁ ସାର ହୁଏ ।

ଚଳିଷ୍ଣୁ ମଣିଷସମାଜରେ ନିଜର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଗୋଷ୍ଠୀରେ ଚଳାଚଳ ହୋଇ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଏହି ସାର୍ବଜନୀନ ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି । ସମାଜରେ ଯେଉଁମାନେ ବୟସ୍କ ସେମାନେ ଜୀବନରେ ଅନେକ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖନ୍ତି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ସାର୍ଥକ ହୁଏ, କେଉଁଟି ମଧ୍ୟ ସାର୍ଥକ ହୁଏ ନାହିଁ । ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀକୁ ହତ୍ୟା କରିବା ଏକ ସାଙ୍ଘାତିକ ନାରକୀୟ ବୃତ୍ତି ଏବଂ ସେହି ପ୍ରବୃତ୍ତି ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଜର ବିବର୍ତ୍ତନରେ ଜମିଦାର ଓ ଶ୍ରମିକର ଶୋଷଣରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଛି । ଏହି ଶୋଷଣ, ତାହାର ସ୍ୱରୂପ ଯାହା ହେଉ ନା କାହିଁକି, ମଣିଷସମାଜ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମାରାତ୍ମକ । ମଣିଷ ପୂର୍ବେ ଯେପରି ଅବାଧ ଭାବରେ ଜୀବଜନ୍ତୁ ହତ୍ୟା କରିପାରୁଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ ସେପରି କରି-ପାରୁନାହିଁ । ମଣିଷ ମାଂସ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଦୁଧ ଓ ଅଣ୍ଡା ବ୍ୟବହାର କରି ଶିଖିଲା । ସେ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯେତିକି ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରୁଛି, ସେହି ପରିମାଣରେ ସେ ଧ୍ୱଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବିରତ ହେଉଅଛି । ସମାଜ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଗ୍ରଗତି କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ସାମୂହିକ କଲ୍ୟାଣରେ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦିଅନ୍ତି । ସେ ଭଲ ଜିନିଷ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ ହେବ ଓ ଯାହା ଦୁର୍ଗୁଣ, କଳଙ୍କିତ ସେ ତାହାର ନିନ୍ଦା କରିବ । ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରାଚୀନ ସମାଜରେ ନିଶାପାନ ପସନ୍ଦ କରା-ଯାଉଥିଲା । ମାତ୍ର କ୍ରମେ ନିଶାପାନ ବିରୋଧରେ ସର୍ବତ୍ର ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ମଣିଷର ରୁଚିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟ ଘଟୁଅଛି । ତାହାର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଅଛି । ଏହା ସବୁ ଦେଶ, ସବୁ ଜାତି ଓ ସବୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ । ବିଶ୍ୱଜୀବନର ମୂଳଭିତ୍ତି ହେଉଛି ମଣିଷ ଜୀବନର ଅଖଣ୍ଡତା । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟ ବାରମ୍ବାର ଏହି କଥା ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ସେ କହିଥିଲେ, ମଣିଷସମାଜ ଓ ମଣିଷର ମନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କୋଠରିରେ ବିଭକ୍ତ ନୁହେଁ—ଯଥା ସାମାଜିକ, ରାଜନୈତିକ ଏବଂ ଧର୍ମାତ୍ମକ । ପ୍ରତ୍ୟେକ, ପରସ୍ପର ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ—

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ସୁତରାଂ ସମାଜ, ରାଜନୀତି ଓ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମଣିଷକୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ବିଗ୍ଭର କରାଯାଇନପାରେ । ମଣିଷ ହେଉଛି ଏକ, ତାହା ମଧ୍ୟରେ ଆଦର୍ଶଗତ ବ୍ୟବଧାନ ଥାଇପାରେ, ମାତ୍ର ତାହା ସ୍ଥାୟୀ ନୁହେ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ସଦୃଶ ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରଚ୍ଭର କରିଥିଲେ ଯେ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସରେ ଭୌଗୋଳିକ ସୀମା ସବୁହେଦର ବିଗ୍ଭର କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

"My religion has no geographical limits. If I have a living faith in it, it will transcend my love for India herself." ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏହି ଦର୍ଶନ ମୂଳରେ ବିଶ୍ୱଜୀବନର ପରିକଳ୍ପନା ହିଁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଜୀବନ ସବୁଙ୍କ ସମାନ । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ କବି କହିଛନ୍ତି, "ସକଳ ଘଟେ ନାରାୟଣ, ବଦନ୍ତି ଅନାଦି କାରଣ ।" ବିଶ୍ୱଜୀବନର ଚିନ୍ତା ମୂଳରେ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରେମର ପ୍ରଭାବ ଅଛି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସୁଖରେ ସୁଖ, ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖ ଦେଖିବା ହିଁ ବହୁଦର୍ଶୀ ବ୍ୟକ୍ତିର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ଏକ ମହାନ୍ ବାଣୀ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଅନ୍ୟ ପାଇଁ ନିଜର ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା ହିଁ ବିଶ୍ୱପ୍ରେମର ନାମାନ୍ତର । କ୍ଷେତବାଡ଼ିରେ ଯେଉଁ ଚ୍ଭଷୀ ଓ ଶ୍ରମିକମାନେ ଖରା କାକରରେ ଖଟନ୍ତି, ସେମାନେ କେବଳ ନିଜ ପାଇଁ ଖଟନ୍ତି ନାହିଁ; ସେମାନେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱସମାଜ ପାଇଁ ଖଟନ୍ତି । ଏହି ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ସମ୍ପର୍କରେ ଏହି ସତ୍ୟ ଆହୁରି ପ୍ରତିଫଳିତ ।

ବୟସର ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାର୍ଥପର ଜୀବନର ଅସାରତା କ୍ରମଶଃ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଶିକ୍ଷିତ, ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ସେମାନେ ଦୈହିକ ଜୀବନର ବିଳାସ-ବ୍ୟସନର ଅସାରତା ଦିନେ ନା ଦିନେ ଉପଲବ୍ଧି କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମହତ୍ତର ଜୀବନର ସନ୍ଧାନ ପାଇପାରି ନଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଓ ଜ୍ଞାନ ଯୋଗୁଁ ବରାବର ଗୋଟାଏ ବ୍ୟବଧାନ ବଜାୟ ରଖନ୍ତି । ଏହି ବ୍ୟବଧାନ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ସ୍ୱଳ୍ପଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ । ଜ୍ଞାନ ଓ ଶିକ୍ଷା ରାଜ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମାନସିକ ବିଳାସରେ ଆନନ୍ଦ ପାଆନ୍ତି । ସେହି ମାନସିକ ବିଳାସ ହେଉଛି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ଶିକ୍ଷା ଓ ଜ୍ଞାନଗତ ଆଧିପତ୍ୟ ଜାହିର କରିବା । ଏହି ପ୍ରକାର ମାନସିକ ବିଳାସ ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ପଶୁଜୀବନର ସୁଖ-ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ଅଭିଳାଷଠାରୁ କୌଣସି ଅଂଶରେ ଊଣା ନୁହେଁ । ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥ ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଭୋଗ ବାସନା ମଧ୍ୟ ଏହି ବିଳାସ-ବ୍ୟସନର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ବଣ ଜଙ୍ଗଲରେ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବଜନ୍ତୁ ଅଧିକ ଖାଇ ଦେହ କମାଇ ନିଜ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ନିଜର ଆସ୍ଥାନ ଜମାଇବାକୁ ଚ୍ଭହେଁ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏପରି କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଜ୍ଞାତସାରରେ ହେଉ ବା ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ହେଉ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ସନ୍ତୁଳିତ ଜୀବନଠାରୁ ନିଜକୁ ଦୂରେଇଦିଅନ୍ତି । କାରଣ ସେମାନଙ୍କର ବିଳାସବ୍ୟସନର ଅଭିଳାଷ ସେମାନଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧିର ପଥରେ ଅନ୍ତରାୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ବୌଦ୍ଧିକ ବାସନା ଚରିତାର୍ଥ କରି ବ୍ୟକ୍ତି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ଓ ଶାନ୍ତି ପାଇପାରେନା । ଟଲଷ୍ଟୟ ବରାବର କହୁଥିଲେ, "ଆମର ସୁଖ କିମ୍ବା ଦୁଃଖ, ଶାନ୍ତି ବା ଅଶାନ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ଲାଭ ଓ କ୍ଷତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେନା ।" ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହି ମର୍ମରେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ବହୁବାର ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ ।

ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଏହି ମତବାଦ ଜାଣିବାର ପ୍ରକୃତ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ କ'ଣ ତାହା ଅନୁମାନ କରିହୁଏ । ଅହଙ୍କାର, ଗର୍ବ, ଛଳନା ଓ ପ୍ରତାରଣା ତ୍ୟାଗ କରି ଯୁକ୍ତି, ଦର୍ଶନ ଓ ବିବେକର ଖଣ୍ଡାଧାରରେ ଜଣେ ଚାଲିପାରିଲେ ଶେଷରେ ସେ ପ୍ରକୃତ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରିପାରିବ । କେବଳ ଜଣେ ଅନ୍ୟଜଣକ ପାଇଁ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ତ୍ୟାଗ କରିପାରିଲେ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ଓ ଶାନ୍ତି ମଧ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ । କାରଣ ପଶୁଜୀବନର ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇପାରିଲେ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ଓ ଶାନ୍ତିର ସମ୍ଭାବନା ଆପେ ଆପେ ଉଠିଯାଏ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଏହି ମର୍ମରେ ସାରାଜୀବନ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ବ୍ୟକ୍ତି, ତାପରେ ପରିବାର, ତାପରେ ସମାଜ, ତା'ପରେ ଦେଶ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ର, ଶେଷରେ ବିଶ୍ୱର ପରିକଳ୍ପନା; ପ୍ରତ୍ୟେକର ଅପର ସହିତ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ରହିଅଛି । ବିଶ୍ୱଜୀବନର ପରିକଳ୍ପନା କେବଳ ଆଦର୍ଶଗତ ନୁହେଁ, ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନରେ ସାଧନା କରାଯାଇପାରେ । ଭାରତବର୍ଷ ପ୍ରାଚୀନ ଉପନିଷଦ୍‌ରେ ଏହି ବିଶ୍ୱଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଚିନ୍ତା କରାଯାଇଥିଲା । 'ସର୍ବେ ଭବନ୍ତୁ ସୁଖିନଃ' କଥାଟି ବିଶ୍ୱଜୀବନର ମୂଳମନ୍ତ୍ର । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସର୍ବୋଦୟ ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟ ଏହାର ଅନୁରୂପ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧିଜୀ ପରିକଳ୍ପିତ ବିଶ୍ୱଜୀବନର ରୂପରେଖ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ ।

ଆଜି ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେତେ କଳ୍ପନା-ଜଳ୍ପନା ଚାଲିଛି, ପୂର୍ବେ ଏପରିଭାବେ ନଥିଲା । ପୃଥିବୀରେ କ'ଣ ସବୁବେଳେ ହିଂସା, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଅନାହାର ଓ ଦୁଃଖ-ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଲାଗିରହିଥିବ ? ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ଦୃଢ଼ ହେବନି ? ପୃଥିବୀ କ'ଣ ନାସ୍ତିକ ହେବ ? ସମାଜରେ ଏକ ବିରାଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯଦି ଆସେ, ତେବେ ସେଇ ପରିବର୍ତ୍ତନ କିପରି ଆସିବ ? ଯୁଦ୍ଧ ଜରିଆରେ ନା ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପାୟରେ ? ଆସନ୍ତା କାଲିର ପୃଥିବୀ ଅହିଂସା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ । ଏହା ହେଉଛି ପ୍ରଥମ ଆଇନ୍ । ଏଥିରୁ ଅନ୍ୟ ସବୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ପ୍ରବାହିତ ହେବ । ମନେହେବ ଯେ, ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ବହୁଦୂର—ଏକ ଅବାସ୍ତବ ୟୁଟୋପିଆ । କାରଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ଦିଗରେ କାମ କରାଯାଇ ପାରିବା କଷ୍ଟକର । ଆଗାମୀ କାଲିର ପୃଥିବୀରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଯୁଦ୍ଧ-ବିପ୍ଳବ, ରକ୍ତପାତ ହେବ । ଅତୀତ ଅପେକ୍ଷା ସେହି ପୃଥିବୀରେ ଅଧିକ ଈଶ୍ୱରବିଶ୍ୱାସ ରହିବ । ମୋଟାମୋଟି କହିବାକୁ ବସିଲେ, ଜଗତର ସ୍ଥିତି ଧର୍ମ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଏହାର ମୂଳୋତ୍ପାଟନ ଦିଗରେ ସବୁ ଉଦ୍ୟମ ବିଫଳ ହେବ । ଏକ ବିଶ୍ୱ-ସଙ୍ଘର ଭିତ୍ତି ହେଉଛି ଅହିଂସା । ବିଶ୍ୱ-ବ୍ୟାପାରରେ ହିଂସାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯଦି ଭାରତର ଉଦ୍ୟମରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଦେଶଗୁଡ଼ିକ ନେଇ ଏଭଳି ଏକ ବିଶ୍ୱାସ ସଙ୍ଘ ଗଢ଼ାଯାଇ ପାରିବ, ତେବେ ଦିବ୍ୟରାଜ୍ୟ ବା ରାମରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ଆଶା ନ୍ୟାୟତଃ ପୋଷଣ କରାଯାଇପାରିବ ।

ଜୀବନର ସମସ୍ୟା

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଜୀବନ:—ସତ୍ୟ ଏବଂ ମିଥ୍ୟା ଏପରି ଦୁଇଗୋଟି ଧାରା ଜୀବନରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ । ସତ୍ୟକୁ ମିଥ୍ୟା କିମ୍ବା ମିଥ୍ୟାକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିବା ବହୁ ପରିମାଣରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଭାବନାର ଗଭୀରତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଜ୍ଞାତସାରରେ କିମ୍ବା ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ଯାହା ସବୁ କରିଥାଉ, ତାହା ନିଜ ନିଜର ସୁଖ ଓ ଶାନ୍ତିର ମାତ୍ରା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ । ବ୍ୟକ୍ତି ଯାହା କରେ ସେଥିରେ ତାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସୁଖକାମନା ହିଁ ନିହିତ ଥାଏ । ଏହି ସୁଖକାମନାରୁ ହିଁ ଅପର ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବାର ଅଭିଳାଷ ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ବ୍ୟକ୍ତିର କ୍ଷୁଦ୍ର ସୁଖାଭିଳାଷ ହିଁ ତାକୁ ସ୍ୱାର୍ଥପର କରିଦିଏ । ଏହି ଭାବନାରୁ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ବୈଷମ୍ୟ ବଢ଼ିଯାଏ । ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧି ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସମୟରେ ନିଜ ବନ୍ଧୁ ବିରୋଧରେ ଅସି ଉତ୍ତୋଳନ କରିଥାଏ । ସମାଜରେ ଆମେ ଏପରି-ଭାବରେ ସ୍ୱାର୍ଥପର ହୋଇଯାଇଛୁ ଏବଂ ଆମର ଚିନ୍ତା ଏପରି ବିଶୃଙ୍ଖଳିତ ହୋଇଯାଇଛି ଯେ ଆମେ ଶିଶୁ ପାଇଁ ଜନନୀର ସେବାକୁ ତ୍ୟାଗ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଥାଉ । କିନ୍ତୁ ଶିଶୁ ପାଇଁ ଜନନୀର ତ୍ୟାଗ କରିବା ପ୍ରଶ୍ନ ଆସିଲା କେଉଁଠୁ ? କାରଣ ଜନନୀ ଓ ଶିଶୁର ସ୍ୱାର୍ଥ ଏକ । ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ୍ଭେମାନେ ମିଥ୍ୟାକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଭାବିଥାଉ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ୍ଭ-ମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେବ । ସଂଘର୍ଷ ଓ ସଂଗ୍ରାମ ପରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯାହା ପାଉ ତାହା ମଧ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସନ୍ତୋଷ ଦେଇପାରେନା । ପୁନଶ୍ଚ କାମନାର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ମଣିଷ ହୃଦୟରେ ଆହୁରି ନୂତନ ଅଭିଳାଷ ଜାତ କରାଏ । ନିଜର ସୁଖ ଓ ଶାନ୍ତି ସନ୍ଧାନ କରିବାରେ ପ୍ରକୃତ ସରସତା ନଥାଏ । ସୁଖ ଓ ଶାନ୍ତି ଦୋକାନ-ବଜାରରେ କ୍ରୟ କରାଯାଇନପାରେ । ଏହା ବ୍ୟବସାୟୀର ଏକଚାଟିଆ ଅଧିକାର ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନିଜର ସୁଖ ଓ ଶାନ୍ତି ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇଥାନ୍ତି ସେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଧନ୍ୟବାଦର ପାତ୍ର । ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ମହାପୁରୁଷମାନେ ଏହି ସତ୍ୟ ପ୍ରଚାର କରିଅଛନ୍ତି । ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ସୁଖ-ଶାନ୍ତି କାମନାରେ ନଥାଏ; ବରଂ ତାହା ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ କାମ କରିବାଦ୍ୱାରା ହିଁ ସୂଚିତ ହୁଏ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପ୍ରତାରଣା:—ଜୀବନ କଣ ? ଜୀବନରେ କେଉଁ ବସ୍ତୁ ମଙ୍ଗଳକର ଏବଂ ଜୀବନର ସୁଖ ଶାନ୍ତିର ହେତୁ କଣ ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ମିଳିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଜୀବନର ଅର୍ଥ ଖୋଜି ପାଇବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ଭ୍ରମାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଆମେ ଜୀବନକୁ ପରସ୍ପର-ଠାରୁ ପୃଥକ କରି ଦେଖୁ ତାହା ହିଁ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାରେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ । ନିଜ ନିଜ ଜୀବନର କୌଣସି ହେତୁ ନ ପାଇ ଆମେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଜୀବନ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଉ । ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଏହା ସଂଘର୍ଷ ଓ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ । ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଜ୍ଞାନର ମଧ୍ୟ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ । ନିଜ ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ପାଇଁ ମଣିଷ ପାଗଳ ହୋଇଉଠେ । ଏହି ସଂଘର୍ଷ ଅପେକ୍ଷା ମଣିଷର ଆଉ କିଛି କରିବାର ଅଛି ବୋଲି ତାହାର ବିଶ୍ୱାସ । ପ୍ରକୃତିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସତ୍ତ୍ୱା ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ସମନ୍ୱୟ ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି । ମଣିଷ ଜୀବନ ତାହାହେଲେ କ'ଣ ପ୍ରକୃତି ଅପେକ୍ଷା କମ୍ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ? ସେହିପରି ଏହି ଜୀବନର ପରପାରରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଜୀବନ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ମଧ୍ୟ ପ୍ରତାରଣା । ପରପାରର ଜୀବନରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଥମେ ଆମେ ଏହି ଜୀବନର ରହସ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ଉଚିତ । ସେଥିପାଇଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜୀବନର ରହସ୍ୟ ବୁଝିନପାରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନର ରହସ୍ୟ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଏକ ପ୍ରତାରଣା । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ଯେପରି ସ୍ୱାର୍ଥପର ଭାବରେ ପରିଚାଳିତ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ ଓ ସାଂଘାତିକ । ଠିକ୍ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଶିଶୁ ନିଜର ଈପ୍ସିତ ପଦାର୍ଥ ପାଇଁ ଜିଦ୍ ଧରି ବସିଥାଏ, ସେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ଆନନ୍ଦ ପର-ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମିଳାଇ ଯାଇଥାଏ—ଜଣେ ନିଜ ପାଇଁ, ନିଜ ପରିବାର ପାଇଁ, ସମାଜ ପାଇଁ କିମ୍ବା ସମଗ୍ର ମାନବଜାତି ପାଇଁ ବଞ୍ଚିରହିବା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥ ସିଦ୍ଧି ପାଇଁ ବଞ୍ଚିରହିବା ଯେପରି ଶୋଚନୀୟ ଓ ଅର୍ଥହୀନ ସେପରି ଗୋଷ୍ଠୀ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିରହିବା ଶୋଚନୀୟ । ବୃହତ୍ତର ସତ୍ତ୍ୱାର କୌଣସି ଅଂଶ ଯେତେବେଳେ ଦୁର୍ଗତିଗ୍ରସ୍ତ ଓ ଶୋଚନୀୟ, ସେତେବେଳେ ସମଗ୍ର ସତ୍ତ୍ୱା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଦୁର୍ଗତିଗ୍ରସ୍ତ ଓ ଶୋଚନୀୟ; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଂଶର ଆବଶ୍ୟକତା ଥାଏ ସେଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଂଶର ସମନ୍ୱୟରେ ଆନନ୍ଦ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଏକ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇପାରେ । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ଅଗଣିତ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଜୀବନର ସମନ୍ୱୟ । ଏହା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ଜୀବନ ଓ କାମନା:—ଜୀବନର କାମନା ଅସରନ୍ତି । ବୃତ୍ତିର ବ୍ୟାପାରରେ ତୁଳ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର କାମନା ବ୍ୟାପକ । ମନୁଷ୍ୟର ଜୈବିକ ସତ୍ତ୍ୱା ଏହି କାମନାର ସମାହାର । କି ଅଶିକ୍ଷିତ, କି ଶିକ୍ଷିତ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଏହି କାମନାର ଅଧୀନ । ମଣିଷ ଏହି କାମନାର ଚରିତାର୍ଥ ପାଇଁ କେତେ ଯନ୍ତ୍ରଣା, କେତେ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ସହ୍ୟ ନକରେ ? ଜଣେ ଗ୍ରୀକ୍ ଦାର୍ଶନିକ କହିଥିଲେ, "ମୁଁ ଦୋକାନ ବଜାରକୁ ଯିବାପାଇଁ ଚାହେଁ । କାରଣ ସେଠାରେ ମୁଁ ଜାଣିପାରିବି କେତେ ପ୍ରକାର ଜିନିଷ ବିକ୍ରି ହେଉଛି; ଆଉ କେଉଁ କେଉଁ ଜିନିଷ ଛାଡ଼ି ମୁଁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଚଳିପାରିବ ।" ଗୋଟିଏ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣହେବା ପୂର୍ବରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ କାମନା ମଣିଷର ହୃଦୟସ୍ଥ ଅଧିକାର କରି ବସେ । ସତେ ଯେପରି ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଏହି ଅଭିଳାଷ ପୂରଣ କରିବା । ଅଭିଳାଷ ବର୍ଜନ ମୃତ୍ୟୁ ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର କାମନା ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ରହେ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର କଥା ଭୁଲିଯାଏ । ଏହା ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଶତ୍ରୁତାର ଆଉ ଏକ କାରଣ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଜୀବନରେ ବୃହତ୍ତମ ଏବଂ ବ୍ୟାପକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଗୃହୁଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏକ ମହତ୍ତର ପ୍ରକୃତି ଅଛି; କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ୱାର୍ଥର ଜାଲ ମଧ୍ୟରେ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ତାହା ଭୁଲି-ଯାଇଥାଉ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ଦୈନିକ ଭୋଗବିଳାସରେ ଲିପ୍ତ ରହନ୍ତି; ଆଉ କେତେକ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଅଣ ତାହା ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ନିୟମ ହେଉଛି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉପଲବ୍ଧି ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜ୍ଞାନାନ୍ୱେଷଣ ।

ତେବେ ଏହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉପଲବ୍ଧି କିଏ ହାସଲ କରିପାରେ ? ପ୍ରକୃତରେ ଯେ ମୁକ୍ତ ହୃଦୟ ଏବଂ ନିୟମ-ସମ୍ମତ, ବିଧାନ-ସମ୍ମତ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାରେ ବ୍ରତୀ, ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି କେବଳ ଏହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉପଲବ୍ଧିର ଅଧିକାରୀ ହୁଏ ।

ଯନ୍ତ୍ରଣା—ମଣିଷ ଅକଥନୀୟ ନିର୍ଯାତନା ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହ୍ୟ କରେ । ଏହାର ହେତୁ କଅଣ ଓ ଏହାର ଆବଶ୍ୟକତା କଣ ? ଯେଉଁ ମଣିଷ ଜୀବନର ଜୈବିକ ସତ୍ତାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ, ସେ ସାଧାରଣତଃ ଏହି ସମସ୍ୟାର ଗୂଢ଼ ଅର୍ଥ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଅକ୍ଷମ । ଜୀବନର ଯେତେ ବିଧାନ ଅଛି ତାହାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହିଁ ଦୈହିକ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ହେତୁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୈହିକ ନିୟମର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ନକରୁ, ସେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ୍ଭେମାନେ କୌଣସି ଦୈହିକ ଯନ୍ତ୍ରଣାରୁ ରକ୍ଷାପାଇଥାଉ । ଏତାଦୃଶ ବିଧାନ ଲଙ୍ଘନ ଫଳରେ ଶରୀରରେ ଯେଉଁ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଜାତ ହୁଏ, ତାହା ଯନ୍ତ୍ରଣାର ହେତୁ ସୃଷ୍ଟିପାତ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ବିଧାନ ଲଙ୍ଘନ କରିବାଦ୍ୱାରା ଆମ୍ଭେମାନେ ଶରୀରକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଥାଉ, ଯାହା ଫଳରେ ଆତ୍ମାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇପାରିନଥାଏ । ଯେତେ ପାପ, ନିର୍ଯାତନା ସବୁ ଏହି ଲଙ୍ଘନର ହେତୁ । ମଣିଷର ଆଧାତ୍ମିକ ପ୍ରବାହରେ ଅସୁସ୍ଥତା, ଦୁର୍ବଳତା ଓ ମୃତ୍ୟୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ ।

ଜୀବନର ସମସ୍ୟା:—ଜୀବନର ଅର୍ଥ କଣ ? ସେହି ଅର୍ଥ କିପରି ଜଣେ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବ ? ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ବିଚାରରେ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ପରସ୍ପର ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାରେ ନିହିତ । ଏହା ପ୍ରେମ, ସ୍ନେହ ଓ ମମତାର ନାମାନ୍ତର । ଏହି ପ୍ରେମ ସ୍ନେହ ବୃଦ୍ଧି କରି ଜାଣିଲେ ମଣିଷ ପ୍ରକୃତ ସରସ ଓ ସମୃଦ୍ଧ ଜୀବନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇପାରେ । ସମାଜରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ହିଂସା, ପ୍ରତାରଣା ଓ ଛଳନା ଚାଲିଛି ତାହାର ଅବସାନ ହେବ ଏବଂ ତାର ସ୍ଥାନରେ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ସମନ୍ୱୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେବ । ଏହି ପ୍ରେମ ଓ ସଦ୍‌ଭାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆଣିବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରାର୍ଥନା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା ସର୍ବସାଧାରଣ ସ୍ଥାନରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପରିଚାଳିତ ନୁହେଁ । ଏହା ପୂର୍ବାପୂର୍ବ ବ୍ୟକ୍ତିମୂଳକ; ଏହା ଜଣକର ଚେତନାପ୍ରବାହରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇଥାଏ । ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଜଣକର ମାନସିକ ଶକ୍ତି ବୃଦ୍ଧି ପାଏ । ଏହାର ଅର୍ଥ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବା । ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଏକ ଚେତନା, ପ୍ରେମର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁର ଆଧାର । ଟଲଷ୍ଟୟ ଏପରି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନିଖିଳ ସୃଷ୍ଟିର ଉତ୍ସ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ମହତୀ ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ତ୍ତି କରିବାରେ ହିଁ ଜୀବନର ଅର୍ଥ ପ୍ରତିଫଳିତ । ସେ ଚିରନ୍ତନ ଜୀବନ, ଶାଶ୍ୱତ ଜୀବନ କଥାଟି ବେଶ୍ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉତ୍ତମ କାର୍ଯ୍ୟ ଶାଶ୍ୱତ ଜୀବନର ମଙ୍ଗଳ ବୃଦ୍ଧି କରେ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନ୍ଦ କାର୍ଯ୍ୟ ସେହି ମଙ୍ଗଳକୁ ବ୍ୟାହତ କରେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ସୃଷ୍ଟିତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ସମେତ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମରେ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରାଯାଇଛି, ସେ ତାହାର ଅନୁଶୀଳନ କରୁଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନର ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ, ମହେଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟିତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ସେ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଥିଲେ ।

ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ଭୟ:—ମୋର ବାସ୍ତବ ଆତ୍ମା ମୋର ଏହି ଶରୀର ନୁହେଁ; ବରଂ ମୋର ଏହି ପାର୍ଥିବ ଦେହ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ସଂଖ୍ୟାଧିକ ବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ବଞ୍ଚିଅଛି ତାହାହିଁ ହେଉଛି ମୋର ଆତ୍ମା । ମୋର ଶରୀର କିମ୍ବା ଶରୀରର ସ୍ଥାୟୀତ୍ୱ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଆତ୍ମାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଉଚ୍ଚରେ ଦର୍ଶନ, ନିକଟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଅବହିତ ହୋଇଥାଉ । ଯେଉଁ ମଣିଷ କେବଳ ଜୈବିକ ସ୍ତରରେ ବଞ୍ଚିଥାଏ ତାର ଯେବେ ଗୋଟାଏ ହାତ କିମ୍ବା ଅଙ୍ଗ କଟିଯାଏ, ସେ ଜାଣେ ଯେ ସେଥିରେ ତାର କିଛି ଯାଏ-ଆସେ ନାହିଁ । ଏମିତି ଅଙ୍ଗହାନିଦ୍ୱାରା ତାର ଶରୀର କ୍ଷତଗ୍ରସ୍ତ ହୁଏ ସିନା; କିନ୍ତୁ ଶରୀରକୁ ଯେ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ, ସତେଜ ତଥା କ୍ରିୟାଶୀଳ କରିଥାଏ ସେହି ଶକ୍ତିର କିଞ୍ଚିତ୍ କ୍ଷତି କିମ୍ବା ହ୍ରାସ ହୁଏ ନାହିଁ । ମଣିଷ ହିସାବରେ ସେ ସେମିତି ନିଜକୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କ୍ଷୁଦ୍ର ବୋଲି ବିଚାର କରିନଥାଏ । ସେ ଜାଣେ ଯେ ଶାରୀରିକ ନିଦର୍ଶନ ତାର ବାସ୍ତବ ଆତ୍ମା ନୁହେଁ । ମୁଁ ଯେବେ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମନେ ମନେ ନିଜକୁ ପଚାରେ, "ମୁଁ କିଏ, ମୁଁ କଅଣ ?" ସେତେବେଳେ ମୋର ଉତ୍ତର ହୁଏ, "ଚିନ୍ତନ ଏବଂ ଅନୁଭୂତିରୁ କିଛି କିଛି ।" ଏହାର ଅର୍ଥ ସଂସାରରେ ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ମିଳାଇ ମିଶାଇ ଚାଲିବାର ଧାରା; କିନ୍ତୁ ଏହି ଆତ୍ମାର ମୂଳ କେଉଁଠି ?

ଏହି ଚିନ୍ତାକ୍ଷମ, ଅନୁଭବ-ସମର୍ଥ ଆତ୍ମା ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ମୋର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କଠାରେ ଉତ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରିଥିଲା । ତାହାର ପୂର୍ବେ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ଗୋଟାଏ ସତ୍ତାରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରିଥିବେ । କାଳସ୍ରୋତରେ ଦୈନନ୍ଦିନ ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଭୂତି, ଅଭିଜ୍ଞତା ଦ୍ୱାରା ଏହା ସଂସ୍କୃତ, ମାର୍ଜିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କର କେତେକ ଗୁଣନିଜ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟରୁ ମୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ଏହି ଆତ୍ମା ଅପ୍ରତିହତ, ଅବାରିତ ଗତିଶୀଳ । ମୋର ଦେହର ଗଠନ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପୂର୍ବରୁ ଏହାର ସୃଷ୍ଟି, ତେଣୁ ଏହା ମୋର ଦେହର ଏକ ମାମୁଲି ଅଂଶ ହୋଇ ନପାରେ । ଦେହର ବିନାଶ କିମ୍ବା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯୋଗୁଁ ଏହାର ବିନାଶ କିମ୍ବା ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ନପାରେ । ଏହାର ଉତ୍ପତ୍ତି, ଏହାର ସ୍ଥାୟିତ୍ୱ ଦେହ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ । ଏହାର ସ୍ଥିତି ଶରୀରଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ନିଜର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ଏହା ଶରୀରକୁ ନିଯୁକ୍ତ କରେ, ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶରୀର ଆତ୍ମାର ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ କରିବା ପାଇଁ ସକ୍ଷମ ଅଟେ । ଭଗବତ୍ଗୀତାରେ ଏହି ମର୍ମରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି :—

"ନ ତ୍ୱେବାହଂ ଜାତୁ ନାସଂ ନ ତ୍ୱଂ, ନେମେ ଜନାଧିପାଃ ।
ନ ଚୈବ ନ ଭବିଷ୍ୟା ମଃ ସର୍ବେ ବୟମତଃ ପରମ୍ ।"

ଏହାର ମର୍ମ ହେଉଛି :—ମୁଁ ଯେ ନଥିଲି, ତାହା ନୁହେଁ । ମୁଁ ଯେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ନଥିବି, ତାହା ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶରୀର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଶୂନ୍ୟ କିମ୍ବା ପରିବର୍ତ୍ତିତାବସ୍ଥ ନୁହେଁ ବରଂ ଏହା ନିୟମିତ ଭାବରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଅଛି । ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯୋଗୁଁ, କେତେ ବର୍ଷପରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶରୀର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂତନ ବୋଲି ପ୍ରତିଭାତ ହୁଏ । ଯେଉଁ ମନ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ସ୍ଥୂଳ ଶରୀର ସହିତ ଏକ ବୋଲି ଜଣାପଡ଼େ, ତାହା ଅବିରତ ନୁହେଁ ବରଂ ଚେତନା ପ୍ରବାହର ଧାରାବାହିକ ବିକାଶ ।

ମୃତ୍ୟୁ ଭାବନାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୁଏ । ଏହାର କାରଣ ମୃତ୍ୟୁ ସେତିକି ନୁହେଁ, ତାହା ଅପେକ୍ଷା ତାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାରେ କିମ୍ବା ତାର ବିରୋଧାଭାସରେ ହିଁ ନିହିତ । ଏହି ମୃତ୍ୟୁ-ଭୟ ମନୁଷ୍ୟ ତାର ଶାରୀରିକ ଜୈବିକ ସ୍ଥିତିର ବିନାଶ ଯୋଗୁଁ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ବୋଲି ଯେ ସେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୟ କରେ ତାହା ନୁହେଁ, ବରଂ ତାର ଧାରଣା ଯୋଗୁଁ ସେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୟ କରେ । ଏହି ଧାରଣା ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟର ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ କିମ୍ବା ମୃତ୍ୟୁ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ସେ ଅବଶ୍ୟ ମରି ନପାରେ: ମାତ୍ର ତାର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟୁଛି । ଏହି ରହସ୍ୟ କିମ୍ବା ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ହିଁ ତାର ସମସ୍ତ ମୃତ୍ୟୁଜନିତ ଦୁଃଖ ଓ ଭୟର କାରଣ । ମଣିଷ ଯାହା ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ, ସେ ତାହାକୁ ଭୟ କରେ । ଯୁକ୍ତି ଓ ଦର୍ଶନଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହେବାରୁ ଏହା ତାର ବଂଶାନୁଗତ ଚରିତ୍ରର ପ୍ରଭାବ ଥିଲା । ପୁରାତନ ଯୁଗର ମଣିଷ ଭୟ, ଆଶଙ୍କା ସହିତ ସବୁ ବିଷୟ ବିଚାର କରୁଥିଲା । ଏହି ଭୟରୁ ହିଁ ସେ ସତର୍କ ହେବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲା । ଏହି ସତର୍କତା ଫଳରେ ତାର ଦୈହିକସ୍ଥିତି କାଳ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆଦିମ ମାନବର ଭୟ ଓ ଆଶଙ୍କା ଅତିକ୍ରମ କରିପାରିନାହିଁ । ଏହି ଦେହର ମୃତ୍ୟୁ ହେବ, ବିନାଶ ହେବ । ଏହି ଚିନ୍ତାରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥାଉ—ଜୀବନର ଅବସାନ ହୋଇଯିବ । ଏହି ଚିନ୍ତାରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେତେ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ନୋହୁଁ, ଦୈହିକ ବିନାଶ ଯେ ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ଅଭାବ ସୂଚିତ କରିଥାଏ ସେଥିପାଇଁ ଏବଂ ସେହି ବାସ୍ତବ ଜୀବନ ଅଭାବରେ ସେତିକି ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ତଥା ଆତଙ୍କିତ ହେଉ । ଆମ୍ଭେମାନେ ସେହି ସମୟରେ ଦୈହିକ ଜୀବନର ଅସାରତା, ବିଳାସବ୍ୟସନର ଅସାରତା ଉପଲବ୍ଧି କରୁଁ । ସୁଖ ଓ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବିଳାସ ସର୍ବସ୍ୱ ଜୀବନର ପରିଣତି ଅତ୍ୟନ୍ତ କରୁଣ ଏବଂ ବ୍ୟର୍ଥ ବୋଲି ଜାଣୁ । ସେତେବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନୁଭବ କରୁ ଆମ୍ଭେ ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଛୁ । ମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ସେତେବେଳେ ଆଉ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ନଥାଏ, ତେଣୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅସ୍ଥିର ହେଉ । ନିଜ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆତ୍ମା ହରାଇବା ଭୟରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁଭୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାବୁ ଯେ ଏହି ଆତ୍ମା ହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜୀବନ ।

ମୋର ଚିନ୍ତା ହେଉଛି, "ମୁଁ ମରିଯିବି, ମୋର ଶରୀର ଧ୍ୱଂସ ପାଇବ ଏବଂ ମୋତେ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେବ ।" ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଲାଳନ ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ଯେଉଁ ଶରୀରକୁ ସୁନ୍ଦର କରି ସଜାଇଛି କେତେ ଆଶା, କେତେ ଅଭିଳାଷ, ଇଚ୍ଛା, ଅନିଚ୍ଛା, ମୋର ପ୍ରକୃତି ଯାହା ଯୋଗୁଁ ମୁଁ ପରିଶ୍ରମ କରେ, ସଙ୍ଘର୍ଷ କରେ—ସେହି ଶରୀର ହିଁ ହେଉଛି ମୋର ଆତ୍ମା । ମୁଁ ମୋର ଏହି ଶରୀର ଆଉ ଆତ୍ମାକୁ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ କରି ଦେଖେ । ତେଣୁ ମୁଁ ଉପସଂହାର କରିଥାଏ ଯେ ଶରୀରର ଧ୍ୱଂସ ସହିତ ମୋର ଏହି ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟ ଧ୍ୱଂସ ପାଇଯିବ ।

ଆମ୍ଭେ ବଞ୍ଚିଥିବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକଥର ଉଭୟ ଶରୀର ଓ ମନକୁ ହରାଇଥାଉ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆମ୍ଭର ଶରୀରର କ୍ଷୟ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଛି । ଠିକ୍ ସେହିପରି ନିଦ୍ରା ସମୟରେ ଆମ୍ଭର ଚେତନା ମଧ୍ୟ ନିଃଶେଷ ହେଉଛି । ପ୍ରତିଦିନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘଣ୍ଟାରେ ଆମ୍ଭର ଏହି ଚେତନାର ଓଲଟପାଲଟ ଚାଲିଛି । ସେତେବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଦୌ ବିବ୍ରତ ନୋହୁଁ । ତେଣୁ ଆମ୍ଭର ଆତ୍ମା ବୋଲି ଯେବେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଥାଏ, କିମ୍ବା ଶକ୍ତି ଥାଏ, ଯାହାକି ଆମ୍ଭେ ମୃତ୍ୟୁରେ ବିନାଶ ହେବ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା କରୁ ସେହି ଆତ୍ମା ଆମ୍ଭର ଏହି ଶରୀରର ଏକ ଅଂଶ ହୋଇ ନପାରେ । ଏହା ଅବାରିତ ଓ ଅପ୍ରତିହତ; ତେଣୁ ଶରୀର ସଦୃଶ ଆତ୍ମା ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅଧୀନ ନୁହେଁ ।

ତେବେ ସେହି ଶକ୍ତିଟି କଅଣ ? ତାହା କିପରି ଅସଂଖ୍ୟ ଚେତନାର ପ୍ରବାହକୁ ଏକତ୍ର ଗ୍ରଥିତ କରିପାରେ ? ସେହି ଚେତନା ପ୍ରବାହ ପୂର୍ବେ ଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଛି ଏବଂ ଏହାପରେ ମଧ୍ୟ ରହିବ । ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିଦ୍ୟମାନ । ତାହାହିଁ ହେଉଛି ମୋର ଆତ୍ମା । ଏହି ଚେତନା ଯୋଗୁଁ ମୁଁ କହେ, "ଏହା ମୋତେ ଭଲ ଲାଗେ, ତାହା ମୋତେ ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ ।" ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଏହି ଆଭିମୁଖ୍ୟ ବିଚାରରେ ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକ ଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ।

ଜଣକୁ ଅନ୍ୟ ଜଣକଠାରୁ ଆମ୍ଭେ ପୃଥକ୍ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଁ, ତାହାର ପ୍ରଥମ ହେତୁ ହେଉଛି ଦୈହିକ ଚିହ୍ନ । ଦ୍ୱିତୀୟ ହେତୁ ହେଉଛି ତାର ବ୍ୟବହାର । ପଶୁଜଗତରେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପଶୁ ଅନ୍ୟଠାରୁ ଦୈହିକ ଚିହ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଜଣାପଡ଼େ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ପଶୁର ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ ଏହି ଭିନ୍ନତାର କାରଣ ହୋଇପାରେ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ବସ୍ତୁଜଗତରେ ପରସ୍ପରର ସଂପର୍କରୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ବ୍ୟବଧାନ ଓ ବୈଷମ୍ୟ ବିଚାର କରା-ଯାଇଥାଏ । ଏହି ବ୍ୟବହାର, ଚଳଣି, ଇଚ୍ଛା, ଅନିଚ୍ଛା ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚରିତ୍ରବସ୍ତୁର ଉପାଦାନ । ଏହି ଚରିତ୍ରବସ୍ତୁ ଯାହାର ଯେମିତି, ସେ ସେହି ପରିମାଣରେ ଜୀବନର ରହସ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥାଏ । ପୁନଶ୍ଚ ଏହି ଉପଲବ୍ଧି ଉପରେ ହିଁ ଜଣକର ଚରିତ୍ର ସୁନ୍ଦର ଓ ଅସାଧାରଣ ହୋଇଥାଏ ।

ମୃତ୍ୟୁଭୟ

ସତ୍ୟର ବଜ୍ରବାଣୀ ହେଉଛି "ମୃତ୍ୟୁ ବୋଲି କିଛି ଜିନିଷ ନାହିଁ । ମୁଁ ହେଉଛି ଜୀବନ ଓ ପୁନର୍ଜନ୍ମ । ମୋଠାରେ ଯେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖେ ସେ ମୃତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିରହିବ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ବଞ୍ଚନ୍ତି ଏବଂ ମୋଠାରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ ।" ଯିଶୁଙ୍କର ବିଚାରରେ 'ମୃତ' ମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଞ୍ଚି ରହିଥାନ୍ତି । ମଣିଷର ପୁତ୍ରମାନେ, ଯେଉଁମାନେ ବଞ୍ଚିରହିଛନ୍ତି ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ଜୀବିତ । ଯିଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଏହାହିଁ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଯେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ବାସକରନ୍ତି ସେମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହେବେ । ସେ ଆଉ ପୁନର୍ଜନ୍ମର କଥା ଚିନ୍ତା କରୁ ନଥିଲେ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ସଂପର୍କରେ ଯିଶୁ କୌଣସି ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇ ନଥିଲେ ।

ମୃତ୍ୟୁକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ଅର୍ଥ ସତ୍ୟର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା । "ଆମେ ମରିପାରିବା ନାହିଁ" ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱାସ ତାହା ସହିତ ଏହାର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଅଛି । ଅସ୍ତିତ୍ୱର ସମସ୍ତ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଜୀବନର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ନ ହୋଇପାରେ । ଏହି ଆତ୍ମ-ବିଶ୍ୱାସ ଫଳରେ ଆମେ ପରଜନ୍ମ କଥା ବିଶ୍ୱାସ କରୁ, ଯେଉଁଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସନ୍ତୋଷ ସହକାରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ଜୀବନର ଅନୁଭୂତି ପରଜନ୍ମରେ ଲାଭକରିପାରିବୁ । ଏହା ଫଳରେ ଆମେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂସାରର ଏପରି ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରୁ ଯେଉଁଠାରେ ବୈଷୟିକ କଲ୍ୟାଣ ଏବଂ ତୀବ୍ର ଆନନ୍ଦ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଅଛି । ଆମେ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ଅନୁଭବ କରୁ ଯେ ଆଉ କେଉଁଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଖଶାନ୍ତି ବିରାଜମାନ କରୁଛି । ଆମେ ତାହା ବିହୁ ଜନ୍ମରେ ଲାଭ କରିନାହୁଁ; କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ନିଶ୍ଚୟ ଲାଭ କରିବୁ । ନିଜର ମିଥ୍ୟା ବିଚାର ଦ୍ୱାରା ଆମେ ବାସ୍ତବ ଜୀବନ ପ୍ରତି ବିସ୍ମୃତ ହେଉ । ତେଣୁ ଆମେ ଅତ୍ୟଧିକ ପରିମାଣରେ ଆଶା ପୋଷଣ କରୁ, ଆମର ଭୟ ଭ୍ରାନ୍ତିକୁ ମନରୁ ଦୂର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରୁ ଏବଂ ପୁନଶ୍ଚ ଆରପାରିରେ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ନୂତନ ଜୀବନର ସନ୍ଧାନ କରିଥାଉ, ଯେଉଁଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଆନନ୍ଦ ଓ ତୃପ୍ତି ସମ୍ଭବ ହେବ ।

ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଥିବା ପଶୁ ସତ୍ତ୍ୱର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଶୁଣିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଜ୍ଞାଶୀଳ ମନୁଷ୍ୟ କେଉଁ ପରିମାଣରେ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଶୁଣିଥାଏ । ସେ ଜାଣେ ସେ ଜୀବନର ଅଧିକାରୀ ଯେଉଁ ଜୀବନର ମୂଳ ଉତ୍ସ ସହିତ ତାହାର ସମ୍ପର୍କ ନଥିଲା ଏବଂ ଯେଉଁ ଜୀବନ ତାହାର ଶାରୀରିକ କ୍ଷୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ଧ୍ୱଂସ ହେବ ନାହିଁ । ଜୀବନର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାଗତିକ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସହିତ ଜଡ଼ିତ ଏବଂ ଦେହର ସୀମା ପରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଜୀବନ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ବିରାଜମାନ କରିବ । ମୃତ୍ୟୁ ବୋଲି କୌଣସି ଜିନିଷ ନାହିଁ । ପୃଥିବୀର ଧର୍ମ-ପ୍ରଚାରକମାନେ ଏହା ପ୍ରଚାର କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ପୃଥିବୀର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ମଧ୍ୟ ଏପରି ମତ ପୋଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ଜୀବନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ତାହାର ଆତ୍ମା ସାହାଯ୍ୟରେ ଏହି ସତ୍ୟରେ ଉପନୀତ ହୁଏ । କେବଳ ସେ ନୁହେଁ, ଯେଉଁମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ଜୀବନଟା ଗୋଟାଏ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା, ଯେଉଁମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ମଣିଷ ଜନ୍ମହୁଏ ତା'ର ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନର ପ୍ରବାହରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ସେମାନେ କହନ୍ତି କାହାର କ୍ଷୟ ବିନାଶ ନାହିଁ ।

ଜଗତରେ ସବୁ ଜିନିଷ, ପଦାର୍ଥ ଜାତୀୟ କିମ୍ବା ବସ୍ତୁ ଜାତୀୟ । ପଦାର୍ଥ ଓ ବସ୍ତୁ ନିଜର ଆଙ୍ଗିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି, ମାତ୍ର ଚିରଦିନ ବିରାଜମାନ କରନ୍ତି । ପ୍ରକୃତିର ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ । କାରଣ ପ୍ରକୃତିର କୌଣସି ପ୍ରକ୍ରିୟାର ବିନାଶ ଜଣାଗଲେ ତାହା ଅନ୍ୟଭାବରେ ଜୀବନର ବିଭିନ୍ନ ବିକାଶର ମାଧ୍ୟମ ମାତ୍ର; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଜୀବନର ସତ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିନଥାନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଜୀବନଟା ସଂଘର୍ଷ ବୋଲି ବିଚାର କରନ୍ତି, ଯେଉଁ ସଂଘର୍ଷରେ ପରାଜିତ ଅପେକ୍ଷା ବିଜୟୀ ଆହୁରି ନିଜକୁ ଅସହାୟ ମନେକରନ୍ତି ସେପରି ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୟ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଗତିନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ-ମାନଙ୍କର ମତାନୁଯାୟୀ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମୃତ୍ୟୁର ଧାରଣା ଭୟ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦ୍ୱାରା ପୀଡ଼ିତ । କାରଣ ସେମାନେ ଯେବେ ସେମାନଙ୍କର ଈପ୍‌ସିତ ବସ୍ତୁ ଲାଭ କରନ୍ତି ଏବଂ ପାର୍ଥିବ ସୁଖଶାନ୍ତି ଜୈବିକ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ବୋଲି ଜାଣନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ସେମାନେ ଏହି ଜୀବନ ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି । ଯଦି ସେମାନେ ଏହି ଜୀବନରେ ଈପ୍‌ସିତ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ, ତାହାହେଲେ ସେମାନେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରନ୍ତି ଏବଂ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନରେ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ପାଇଁ ଚିନ୍ତିତ ଥାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ମୃତ୍ୟୁର ଚିତ୍ର ମନେ ମନେ ଆଙ୍କିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ବିରକ୍ତି ଓ କ୍ରୋଧରେ ଚିତ୍କାର କରନ୍ତି, "କିପରି ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ ?" ଏହା ଭ୍ରାନ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁକ୍ତି ମାତ୍ର । ଏହା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷଙ୍କୁ କର୍ତ୍ତନ କରିଛି ଏବଂ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କରିବ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ତଥାପି ତୁମ୍ଭେ ଯେପରି ପସନ୍ଦ କଲ ସେପରି କହୁଛ ଯେ ମୃତ୍ୟୁର ସତ୍ତା ନାହିଁ । ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ରହିବ । ଏହା ନିକଟରେ ଅଛି । ଯୁକ୍ତି କରାଯାଉ ଯେ ମୁଁ ମରିବାକୁ ଯାଉଛି, ତାହାହେଲେ ସେଥିରେ କି ଭୟାନକତା ଅଛି ? ମୃତ୍ୟୁ ଗୋଟାଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମାତ୍ର । କେତେ ଯେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏପରି ଘଟିଛି ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଘଟୁଛି । ପୁନଶ୍ଚ ମୋର ଶାରୀରିକ ସ୍ଥିତିରେ କେତେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଛି । ମୁଁ ତ ସେ ସବୁକୁ ଭୟ କରେନାହିଁ । ମୁଁ ସେ ସବୁ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଦୌ ସଚେତନ ନୁହେଁ । ମୋ ମୁଣ୍ଡର ବାଳ, ମୋ ଆଙ୍ଗୁଠିର ନଖ, ମୋ ଦେହ ଭିତରର ମାଂସପେଶୀ କିମ୍ବା ମୋ ଦେହର ଚମଡ଼ା ଆଦି ଯାହା ଅଛି କାଲିକି ତାହା ନଥିବ । କାହିଁ ମୁଁ ତ ସେ ସବୁ ଭୟ କରେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଜାଣେ, ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଚିନ୍ତା କରେ, କଥା କହେ, କାର୍ଯ୍ୟ କରେ କିମ୍ବା ନିଃଶ୍ୱାସ ନିଏ, ସେତେବେଳେ ମୋର ଶାରୀରିକ ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଗୋଟାଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଯାଏ । ତାହାହେଲେ ମୁଁ କ'ଣ କେବେ ଚିନ୍ତା କରିବା ପାଇଁ, କଥା କହିବା ପାଇଁ, କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ, ନିଃଶ୍ୱାସ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ଡରିବ କିମ୍ବା ନିଃଶ୍ୱାସ ନେବା ବନ୍ଦକରିଦେବ ? କାରଣ ହୁଏତ ମୁଁ ଆଗାମୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନଭିଜ୍ଞ କିମ୍ବା ମୋର ଇଚ୍ଛା କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ ଘଟୁ । ତେବେ ମୁଁ କାହିଁକି ପରିବର୍ତ୍ତନ ନାମରେ ଅଭିହିତ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୟକରିବ, ଯାହାକି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିନାହିଁ କିମ୍ବା ମୋର ଯୁକ୍ତି ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ଯାହାର ବିରୋଧୀ ନୁହେଁ, ଏହା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସହଜରେ ବୋଧଗମ୍ୟ, ଜଣାଶୁଣା ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ଘଟଣା ।

ମୋର ସାରାଜୀବନ ମୁଁ ଜୀବଜନ୍ତୁ ଓ ମନୁଷ୍ୟର ମୃତ୍ୟୁର ଦୃଶ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟରେ ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ପର୍କରେ ବେଶ୍ କଳ୍ପନା କରିପାରିଛି । ତାହା ଜୀବନର ଏକ ଆବଶ୍ୟକ ଓ ଗ୍ରହଣୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରୂପେ ବିବେଚିତ । ଯଦି ମାଂସ ଭୋଜନ କରିବାରେ ମୋର ଦୈନିକ ସୁଖ ଓ ତୃପ୍ତି ବୃଦ୍ଧି ପାଏ, ତାହାହେଲେ ମୁଁ ଯେଉଁ ଜନ୍ତୁର ମାଂସ ଖାଏ, ସେହି ଜନ୍ତୁର ଭୟଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପାଇଁ ପ୍ରତିବାଦ କରେ ନାହିଁ କି ଚିନ୍ତିତ ନୁହେଁ । ପୁନଶ୍ଚ ଯଦି ମୋ ଜୀବନର ନିରାପତ୍ତା ଜୀବଜନ୍ତୁ କିମ୍ବା ମଣିଷ ଦ୍ୱାରା ବିପନ୍ନ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡ ଦେବାରେ ଆଦୌ ଆପତ୍ତି କରେନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ପ୍ରଚଳିତ ଆଗ୍ରର ଓ ଆଇନ କାନୁନ୍‌ର ସାହାଯ୍ୟ ନେବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥାଏ । ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ଓ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ସେତେବେଳେ ମୋତେ ପ୍ରଭାବିତ କରେ ।

ଯଦି ଏମାନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ମୋ ମନରେ କୌଣସି ଭୟାନକ ଚିନ୍ତା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ ନାହିଁ, ତାହାହେଲେ ମୋର ଦୈହିକ ସତ୍ତା କ୍ଷୟ ଓ ଅବସାନର ଚିନ୍ତାରେ ମୁଁ ଏତେ ବିବ୍ରତ ହେବି କାହିଁକି ? ସେଥିରେ ସେମିତି କୌଣସି ଭୟଙ୍କର ଜିନିଷ ନାହିଁ । କେବଳ ଜୀବନରେ ମୁଁ ଯାହା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ମନେକରେ, ତାହାର ଅବସାନ । ଜୀବନର ସମୀକ୍ଷା ଓ ବିଚାର କରିବାର ଦୁଇଟି ଉପାୟ ଅଛି । ଗୋଟିଏ ଭ୍ରମାତ୍ମକ ଓ ଅନ୍ୟଟି ସତ୍ୟାତ୍ମକ । ପ୍ରଥମଟି

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ହେଉଛି ଜୀବନ ବିଭିନ୍ନ ଜାଗତିକ ପରିବର୍ତ୍ତନଦ୍ୱାରା ଯେପରି ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାଏ, ଜନ୍ମରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଉଛି ଅଦୃଶ୍ୟ ବିବେକ ଓ ପ୍ରଜ୍ଞା ଦ୍ୱାରା ଜୀବନ ଯେପରି ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । ଉଭୟ ମତ ତର୍କମୂଳକ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତି ଏଥିରୁ ଗୋଟିଏ ମତ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏକା ସମୟରେ କେହି ଉଭୟ ମତ ଗ୍ରହଣ କରି ଆନନ୍ଦ ଓ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିନଥାନ୍ତି ।

ଜୀବଜନ୍ତୁ ଜୀବନ ହିଁ ସାର କିମ୍ବା ପାଶବିକ ଜୀବନ ହିଁ ସାର, ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଏହି ଭ୍ରମାତ୍ମକ ମତ ଯେବେ ଭ୍ରାନ୍ତିହୀନ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁଭୟ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କାରଣ ମୃତ୍ୟୁ ହେଉଛି ଦୈହିକ ମାଂସଳ ଶରୀର ସ୍ୱାଭାବିକ ପରିଣତି । ସର୍ବଦା ଏହା ଘଟୁଥିବାର ଆମ୍ଭେ ଦେଖିପାରୁଁ ଏବଂ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାତସାରରେ ଏହାକୁ ସ୍ୱୀକାର ନ କରି ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ; ଠିକ୍ ଯେପରି ଆମ୍ଭେମାନେ ଆମ୍ଭ ଶରୀରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଉଁ । ପାଦାର୍ଥିକ ଶରୀର-ଠାରୁ ଆମ୍ଭର ଚେତନା ପୃଥକ୍, ଏହା ଦୈହିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅଧୀନ ନୁହେଁ ଏବଂ ଶରୀରର ମୃତ୍ୟୁ ଚେତନାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିନପାରେ । ଏହି ଜ୍ଞାନରେ ଆମ୍ଭେ ଯଦି ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ସତ୍ୟାତ୍ମକ ମତଟି ଗ୍ରହଣ କରୁ, ତାହାହେଲେ ମୃତ୍ୟୁଚିନ୍ତା ଅନାବଶ୍ୟକ । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତି ହେଉଛି ସତ୍ୟର ଅନୁସରଣ । ଏହି ମାର୍ଗ ହିଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମାର୍ଗ । ଶାଶ୍ୱତ ଜୀବନ ପାଇଁ ମୃତ୍ୟୁ ଯେପରି ପ୍ରବେଶର ଦ୍ୱାର । ମଣିଷ ସମାଜ ଉଭୟ ବିବର୍ତ୍ତନ ଏବଂ ବିପ୍ଳବ ଦ୍ୱାରା ଅଗ୍ରସର ହୋଇଛି । ଜୀବନ ଯେପରି, ମୃତ୍ୟୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମଣିଷର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ଆବଶ୍ୟକ । ଈଶ୍ୱର ହିଁ ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁର ଅନ୍ତରାଳରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିପ୍ଳବୀ । ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ବୀର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ତ୍ୟାଗ ଓ ନିର୍ଯ୍ୟାତନାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଥିଲେ —ଗୋଟିଏ ଗହମ ବୀଜର ଧ୍ୱଂସରେ ଯେପରି ଶସ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ମୃତ୍ୟୁର ନିରନ୍ତର ନିୟମ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନର ସେହିପରି ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ।

ତାହାହେଲେ, ଆମକୁ କଣ କରିବାକୁ ହେବ ?

୧୮୮୨ ମସିହାରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଲେଖିଥିଲେ, "କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ ?" ସମ୍ଭବତଃ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଓ ଶିକ୍ଷାର ତାହାହିଁ ହେଉଛି ମର୍ମ । କେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ନିଜ ହାତରେ ଯୋତା ତିଆରି କରିଥିଲେ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୃହଦା ଜିନିଷ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ ତାହା ମୂଳରେ ଥିଲା ଏକ ଗଭୀର ଜୀବନଦର୍ଶନ । ସେଥିପାଇଁ ୧୮୭୯ ମସିହାରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ମୁଁ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ଯେ ଲୋକମାନଙ୍କଠାରୁ ମୁଁ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଯାହା ଗ୍ରହଣ କରେ ତାହା ଅପେକ୍ଷା ସେମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ଅଧିକ ଦେଇଥାଏ । କାୟିକ ପରିଶ୍ରମର ପରିମାଣ ବୃଦ୍ଧିକରି ଏବଂ ଏକ କଠୋର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଗ୍ରହଣ କରିବା ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଯେ ମୋ ଯୋଗୁଁ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ ଏପରି ଆଶା ମୋର ନାହିଁ । (ମୁଁ ଯେଉଁ କାମ ପସନ୍ଦ କରେ ତାହା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ କଠୋର, ମୁଁ ଏହି କଥା ଜାଣିବା ଉଚିତ) ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଯଥାସମ୍ଭବ କମ୍ ନେବାପାଇଁ ଚାହେଁ ଏବଂ ମୋର ଗୃହଦ୍ୱାର ପୂରଣ ପାଇଁ ଯଥାସମ୍ଭବ ମୁଁ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ଏବଂ ଭୁଲଭ୍ରାନ୍ତି ଏଡ଼ିବେବାର ମୋ ମତରେ ତାହାହିଁ ସହଜ ଉପାୟ ।"

ଗୋଟିଏ ମଣିଷକୁ ଲାଳନ ପାଳନ କରିବା, ଖାଇବାକୁ ଦେବା ଏବଂ ପାଠ ପଢ଼ାଇବା ଯଥେଷ୍ଟ କାମ ନୁହେଁ । ସେ କିପରି ବଞ୍ଚିବ, ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହା ତାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା କଥା । ଅର୍ଥାତ୍ ତା'ଠାରୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଖୁବ୍ କମ୍ ଗ୍ରହଣ କରିବ ଏବଂ ତାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଦେବ । ମନେକର ଆମ୍ଭେ ତାକୁ ଆମ୍ଭ ଘରେ ଆଶ୍ରୟ ଦେବା କିମ୍ବା ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଆଶ୍ରୟ ଦେବା ତାହାହେଲେ ଆମ୍ଭେ ତାକୁ ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରିବା ନାହିଁ । ଗରିବର ଦୁଃଖ ଲାଘବ କରିବା ପାଇଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଇଚ୍ଛା ଥିବା ଦରକାର । ଆମ୍ଭେମାନେ ସମାଜର ଗଳଗ୍ରହ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଖୋଦ୍ ଉତ୍ପାଦନକାରୀ ହେବା ଦରକାର । ୧୯୦୯ ମସିହାର କଥା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଯେତେବେଳେ Minorty Report of the Poor, Law commisson କଥା ଶୁଣିଥିଲେ ସେ ସେତେବେଳେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, "ତୁମେ ଯେତେବେଳେ ଗରିବ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଏତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯାଉଛ ସେତେବେଳେ ତୁମେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଶୋଷଣ କରି ସାରିଥିବ ।"

ଟଲଷ୍ଟୟ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅନାଥ, ଦୁଃସ୍ଥ ଏବଂ ଦୁର୍ଗତ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ପାଇଁ ଚାହିଁଥିଲେ । ଯେଉଁ ନିରାଶ୍ରିତ ଶିଶୁମାନେ ବାଟଘାଟରେ ଭିକ୍ଷୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଭିକ୍ଷା ମାଗୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ କରୁଣ ଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ସମସ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ମାତ୍ର ବିଫଳ ହୋଇଥିଲା । ଟଲଷ୍ଟୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ ଯେ ସେହି ନିରାଶ୍ରିତ ଶିଶୁମାନଙ୍କ-ଠାରୁ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ଲୁଚାଇ ରଖିବା ପାଇଁ ବରାବର ଏକ ବଳବତ୍ତର ବାସନା ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ନିଜ ପରିବାରର ଚଳଣି ଓ ଆଦର୍ଶ ସେହି ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତ ମଣିଷ କରିବାରେ ଅନ୍ତରାୟ ହୋଇଥିଲା । ଗୋଟାଏ ବେଶ୍ୟା କିମ୍ବା ଗୋଟାଏ ଭିକ୍ଷୁଠାରୁ ଅନାଥ ଶିଶୁକୁ ଛଡ଼େଇ ନେଇଯିବା ସହଜ ହୋଇପାରେ । ବିଶେଷତଃ ଜଣକର ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଥ ଥାଏ ସେହି କାମ ଆହୁରି ସହଜ ହୁଏ । ଶିଶୁକୁ ଭଲ ଖାଦ୍ୟ ଦେବା, ଭଲ ପୋଷାକ ଦେବା, ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ସହଜ ହୋଇପାରେ । ମାତ୍ର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନିଜର ଆଦର୍ଶ ଦ୍ୱାରା ତାକୁ ନିଜର ଜୀବିକା ଅର୍ଜ୍ଜନ କରିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ଦେଇପାରିବା କି ? ଶିଶୁର ବୈଷୟିକ ଅଭାବ ପୂରଣ ଦ୍ୱାରା କିମ୍ବା ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଆମ୍ଭେ ତାକୁ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରିବା କି ?

ସହରରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଭିକ୍ଷୁ, ଦରିଦ୍ର, ଅନାଥ, ନିରାଶ୍ରିତ ବ୍ୟକ୍ତି ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ଏହାର କାରଣ କଅଣ ? ସହରରେ ଗରିବ, ଦରିଦ୍ର, ଭିକ୍ଷୁ ଆଉ ପଲ୍ଲୀ ଗ୍ରାମର ଗରିବ, ଦରିଦ୍ର, ଭିକ୍ଷୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ କେଉଁଠାରେ ? ଏହି ଉଭୟ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ସମ୍ଭବତଃ ଏକ । ନିଜ ନିଜର ଜୀବିକା ଅର୍ଜ୍ଜନ ପାଇଁ ସହରରେ ହାଜର ହେବାର ଅର୍ଥ କଅଣ ? ବାସ୍ତବିକ୍ ଲୋକମାନେ କିପରି ଗ୍ରାମରୁ ସହରକୁ ଜୀବିକା ଅର୍ଜ୍ଜନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଚାଲିଯାନ୍ତି । ଯେଉଁଠାରେ ବନ, ପର୍ବତ, ପ୍ରାନ୍ତର, ବୃକ୍ଷଲତା, କ୍ଷେତ ଖମାର ଆଉ ଧରିତ୍ରୀର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟର ସମ୍ଭାବନା, ସେଠାରୁ ଲୋକମାନେ କାହିଁକି କ୍ଷେତ ଖମାର, ବୃକ୍ଷଲତା ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟହୀନ ତଥା ପଥର ଧୂଳିପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନକୁ ଦଉଡ଼ୁଥାନ୍ତି !

ସମଗ୍ର ରୁଷିଆରେ, କେବଳ ରୁଷିଆ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଏହି ପ୍ରଣାଳୀ ଚାଲିଅଛି । ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ଉତ୍ପାଦନକାରୀଙ୍କର ସମସ୍ତ ଉତ୍ପନ୍ନ ଦ୍ରବ୍ୟ ସହରର ଜମିଦାର, ବ୍ୟବସାୟୀ, କାରଖାନା ମାଲିକ ଏବଂ ଅଫିସରମାନଙ୍କ ହାତକୁ ଚାଲିଯାଏ ! ଯେଉଁମାନେ ଏହି ସମ୍ପତ୍ତି ଅଧିକାର କରନ୍ତି ତାହା ସେମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ତାହା ସହରରେ ରହି ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । କାରଣ ସହରରେ ହିଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସନ୍ତୋଷ ଓ ତୃପ୍ତି ମିଳିପାରେ । ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ଲୋକ ସଂଖ୍ୟାର ସ୍ୱଳ୍ପତା, ଦୋକାନ ବଜାରର ଅଭାବ ଥାଏ । ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ବିଭିନ୍ନ ସାମାଜିକ ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ର ନଥାଏ । ଏହାଛଡ଼ା ଏତାଦୃଶ ସମ୍ପଦର ଆଉ ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଆଡ଼ମ୍ବର ଓ ଅହମିକା ପ୍ରଦର୍ଶନ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଧନସମ୍ପଦ ଦ୍ୱାରା ଚମତ୍କୃତ କରିବାର ଅଭିଳାଷ । ଏହି ସବୁ ଆଶା ଅଭିଳାଷ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ସହଜରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନପାରେ । କାରଣ ଧନୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ଆଡ଼ମ୍ବର ଓ ଚାକଚକ୍ୟକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବା ପାଇଁ କେହି ନଥାନ୍ତି । ଆଡ଼ମ୍ବର ଓ ବାହାଦୂରୀ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପାଇଁ ସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ ନଥାଏ ।

ତୃତୀୟତଃ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ବିଳାସବ୍ୟସନ ଅନେକ ସମୟରେ ସାଙ୍ଘାତିକ ଓ ବିପଜ୍ଜନକ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । କାରଣ ଯେଉଁଠାରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଦୁଧ ଟୋପାଏ ମିଳେ ନାହିଁ, ସେଠାରେ ଜଣେ ଦୁଧ ମଧ୍ୟରେ ଭାସିବା ସମ୍ଭବ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗତ ଓ ଯଥାର୍ଥ ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳ ଧନୀମାନଙ୍କର ପରିକଳ୍ପିତ ବିଳାସବ୍ୟସନ ପକ୍ଷେ ନିରାପଦ ସ୍ଥାନ ନୁହେଁ । ଏହାଛଡ଼ା ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରକୃତ ଲୋକର ଅଭାବ । ଟଲଷ୍ଟୟ ବରାବର ନିଜକୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରୁଥିଲେ, "ମୁଁ କିଏ ? ମୁଁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ କିପରି ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବି ? ଖାଇ ପିଇ ଆଳାପ ଆଲୋଚନା କରି ମୋର ସାରା ଜୀବନ ଅତିବାହିତ ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ଖାଏ, ଖେଳେ, ଶୁଏ ଏବଂ ପାଠ ପଢ଼େ । ଏହାହିଁ ମୋର ଜୀବନଚକ୍ରର ଧାରାବାହିକ ଗତି । ମୁଁ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରେ । ମାତ୍ର କିପରି ? ମୋର ଉପଭୋଗ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ପାଇଁ କ୍ଷେତ ବାଡ଼ିର କୃଷୀ, କାରଖାନାର ଶ୍ରମିକ, ଗାଡ଼ିବାଲା, ପୂଜାରୀ ଗୃହିକର ସମସ୍ତେ ସକାଳୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ଯାଏ ଖଟନ୍ତି । ତେଣୁ ମତେ ଯେଉଁମାନେ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁନାହିଁ । ବାମ ହାତରେ ଗରିବ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ହଜାର ହଜାର ଟଙ୍କା ଶୋଷଣ କରି ଦକ୍ଷିଣ ହାତରେ ପାଞ୍ଚସାତ ଟଙ୍କା ଦାନ କରିବା ଏକ ପ୍ରହସନ ସଦୃଶ । ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ମୁଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜାଣିଥିଲି ଅର୍ଥ ଓ ପୁଞ୍ଜି ଶ୍ରମର ପ୍ରକୃତ ନିଦର୍ଶନ କିମ୍ବା ପ୍ରତିନିଧି ନୁହେଁ ।

ଏହା ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଂସାର ନିଦର୍ଶନ ଓ ପ୍ରତିନିଧି । ନଚେତ୍ ହିଂସା ପ୍ରଭାବିତ ଜଟିଳ ଆଚରଣରେ ନିଦର୍ଶନ । ଅର୍ଥ ଓ ପୁଞ୍ଜି ପ୍ରାଚୀନ ଦାସତ୍ୱର ଆଉ ଏକ ନୂତନ ରୂପ । ଏହା ପ୍ରାଚୀନ ଦାସତ୍ୱଠାରୁ ଅନ୍ତତଃ ମୃତ୍ୟୁ ସହିତ ମାନବିକ ସମ୍ପର୍କ ଧ୍ୱଂସ କରିବାରେ ଓ ଏକରକମ ଦୂରତ୍ୱ ବଜାୟ ରଖିବାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଟଲଷ୍ଟୟ କହୁଥିଲେ ଯେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଶେଷଜ୍ଞ ପାଲଟିଯାଇଛୁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଅକଲ ଦେଉ । ସେମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି ଏବଂ ଆମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ପାଇଁ ଦାୟୀ । ଏହି ଦାୟିତ୍ୱର ଛଳନାରେ ହିଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପରିଶ୍ରମ କରି ନଥାଉ । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭେମାନେ କ'ଣ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛୁ ଏବଂ କି ଶିକ୍ଷା ଦେଇଅଛୁ ? ଆମ୍ଭେମାନେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଆଲାପ, ଆଲୋଚନା ତଥା ବାକ୍‌ଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହୁ । ପରସ୍ପରକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉ, ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଉ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଏପରି ଚଳିବା ଅବସରରେ ଗରିବ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲିଯାଉ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏପରି ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଓ ଉପଭୋଗର କୌଣସି ଯଥାର୍ଥତା ନାହିଁ ।

ବିଜ୍ଞାନ ଓ କଳା ମାନବ ସମାଜକୁ ବହୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ବସ୍ତୁ ଦାନ କରିଅଛି । ଶିକ୍ଷିତ ଓ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନେ ଶ୍ରମ ବଣ୍ଟନ ବାହାନାରେ କେବଳ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରିଶ୍ରମ ଉପରେ ବଞ୍ଚି ରହନ୍ତି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେ, ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଧର୍ମ ପୁରୋହିତ-ମାନେ ନିଜର ଆସ୍ଥାନ ଜମେଇ ପାରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଯୁକ୍ତି କରୁଥିଲେ ଯେ ସେମାନେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ମୁକ୍ତିର ଉପାୟ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଯୁକ୍ତି କରୁଥିଲେ ଯେ ସେହି ପୁରୋହିତମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଶିକ୍ଷା ଦେଉନାହାନ୍ତି । ଅଥଚ ସେମାନେ ନିଜର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାନ୍ତି ଯେପରି ସେମାନେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ପିତାମାତାଙ୍କ ସଦୃଶ ସମାଜର ଗଳଗ୍ରହ ହୋଇପାରିବେ । ଶିକ୍ଷିତମାନେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ଯେ ସାଧାରଣଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ଟଲଷ୍ଟୟ କହୁଥିଲେ ଯେ ଜଣେ ଦୁର୍ନୀତିଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ କ'ଣ କରିପାରିବ ? ଏହାର ଉତ୍ତର ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ସହଜ । ସେ କହୁଥିଲେ ଜଣେ ପ୍ରଥମେ ନିଜର ଜୀବିକା ଅର୍ଜନ ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜ ପରିଶ୍ରମରେ ପେଟ ପୋଷି ଜାଣିବା ଉଚିତ୍ ।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

"Forwarded Free of cost and with the compliments of the Department of Education, Govt. of India, New Delhi"
D6616

ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ବଞ୍ଚି ରହିବା ଅନୁଚିତ୍ । ନିଜର ହାତ, ଗୋଡ଼, ମୁଣ୍ଡ ଏବଂ ହୃଦୟର ସାହାଯ୍ୟରେ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଦରକାର । ବହୁ ଚିନ୍ତା ଓ ଅନୁସନ୍ଧାନ ପରେ ଟଲଷ୍ଟୟ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୋଇଥିଲେ ଯେ ମଣିଷର ଯେବେ ଆଖି ଅଛି ତେବେ ସେ ଦେଖିପାରିବ । ତାହାର ଯେବେ କାନ ଅଛି ତେବେ ଶୁଣିପାରିବ । ଯେବେ ହାତ ଗୋଡ଼ ଅଛି ତେବେ ପରିଶ୍ରମ କରିପାରିବ । ମଣିଷ ଯେବେ ନିଜର ଅଙ୍ଗ-ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ନ କରେ ତାହାହେଲେ ଏହି ଅବସ୍ଥା ତାହା ପକ୍ଷରେ ହେବ ଚରମ ଦୁର୍ଗତି ।

କ୍ଷେତବାଡ଼ି, କାରଖାନା ପ୍ରଭୃତିରେ ଦିନରାତି ଖଟୁଥିବା ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଶ୍ରମନିଷ୍ଠ କୃଷୀ ଓ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ଏହି ଝାଳବୁହା ପରିଶ୍ରମର ପରିଣତି ତେବେ କ'ଣ ହେବ ? ସେମାନଙ୍କୁ ପାଗଳ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରେ । କାରଣ ସେମାନେ ସିଗାରେଟ ଟାଣିବା, ନିଶା ସେବନ କରିବା, ସହର ବଜାରରେ ବୁଲିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏପରି କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରି-ଥାଆନ୍ତି । ତାହାର ପରିଣତି ହେବ—ଏହି ପାଗଳ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଦେଖାଇଦେବେ ଯେ ଯେଉଁ କାଳ୍ପନିକ ସମ୍ପତ୍ତି ପାଇଁ ମଣିଷ ଏତେ ଦାଣ୍ଡି ହୁଏ, ନିର୍ଯାତନା ସହ୍ୟକରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ କଷ୍ଟଦିଏ ସେହି ସମ୍ପତ୍ତି ସୁଖ ଶାନ୍ତି ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ତାହା ବଡ଼ କ୍ଲେଶଦାୟକ ଏବଂ ଏହା ଏକ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ । ପ୍ରକୃତ ସମ୍ପତ୍ତି ଯେ ଜଣକର ମୁଣ୍ଡର ବୁଦ୍ଧି, ହାତର ପରିଶ୍ରମ ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ ଏବଂ ଏହି ଯଥାର୍ଥ ସମ୍ପତ୍ତିର ବିନିଯୋଗ ପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ଦେହର ବହିର୍ଭୂତ ସମ୍ପତ୍ତି ସମ୍ପର୍କୀୟ ସମସ୍ତ ଭ୍ରାନ୍ତଧାରଣା ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହେବ, ଯାହା ପାଇଁ ଆମ ଜୀବନର ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମ କରିଥାଉଁ ।

ଅତିଶୀଘ୍ର ଏହାହିଁ ଘଟିବ । ଆମ ଯୁଗର ମଣିଷ ଓ ଆମ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗର ମଣିଷ ଠିକ୍ ଭାବରେ ବୁଝିପାରିବେ । ମଇଳା ଯୋତା ପିନ୍ଧି କାହା ଘରକୁ ଯିବା ଅପମାନଜନକ ନୁହେଁ ଓ ଜୋତା ନଥିବା ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ଜୋତା ପିନ୍ଧି ଯିବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ମାନଜନକ ନୁହେ । ଫରାସୀ ଭାଷା ନ ଜାଣିବା ଅସମ୍ମାନଜନକ ନୁହେ ଏବଂ ମୂଲ୍ୟବାନ ପୋଷାକପତ୍ର ପିନ୍ଧି ଅଳସୁଆ ଭାବରେ ରାସ୍ତାରେ ବୁଲିବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ମାନଜନକ ନୁହେ । ହାତ ଅପରିଷ୍କାର କରିବା ଯେପରି ଅସମ୍ମାନଜନକ, ହାତକୁ ସଜାଇବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ମାନଜନକ ନୁହେ । ବାଇ-ବେଲରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଯେ, ସୃଷ୍ଟି ଯେତେବେଳେ ହେଲା, ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ପୁରୁଷଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ନିୟମ କରାଯାଇଥିଲା । ସେ ନିୟମଟି ହେଉଛି ପୁରୁଷ ଶ୍ରମ କରିବ, ନାରୀ ସନ୍ତାନ ପ୍ରସବ କରିବ ।

ବ୍ୟକ୍ତି, ସମାଜ, ପୁରୁଷ, ନାରୀ ଓ ସମ୍ପତ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଏହି ଧାରଣା ହିଁ ଥିଲା ।

———

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

GURUKUL KANGRI LIBRARY
Checked
Any Other
27.9.90

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar